

ЖЕТИ КАН КУРАЛЫП,
МАНАСКА КЫЛМАК
БОЛУП КЕҢЕШКЕНИ

Көкөтөйдүн ашы болуп,
Көк жал Манас жакшы болуп,
Кары Кошой башы болуп,
Калк жыйылган кашы болуп,
Таяк жегени таяк жеп,
Саа кылбасак, Манас деп,
Тил укканы тил угуп,
Тил укса да тим туруп,
Кошойдун тилин алып,
Койгулашып өлбөй деп
Комуттары ичинде калып,
Кээси ыйлап, кээси жыргап,
Кээ бирөө ырдап,
Келген-кеткендин кептерин тыңдап,
Аш аман тарап,
Ар ким ал-абалын карап,
Жыл маалы болуп,
Ай он экиге толуп,
Келгин алды каз менен,
Жаңы келген жаз менен
Ата уулу улуктар,
Акылы тунуктар
Кошойго барышып,
Кобурашып калышып:
Уругу кыргыз,
Убададан жылгыс,
Уруш десе токтолбойт,
Өлбөй тынгыс,
Өжөр кыргыз,
Кеги кетпеген,
Келгенин эптеген,
Кеткенин жектеген,
Намыска айланган,
Ажалга байланган,
Урушка шайланган
Кырк уруу кыргыз элек,
Кырда мал багып,
Кылган ишибиз агып,
Кыйлага ырыс элек.
Тогуз уруу кыргыз калдык,
Көкөтөйдүн ашы деп,
Тополоңду жаман салдык.
Катарында казак болду,
Калгандарга аш деген азап болду,
Угуз уулу Манаска мазак болду.
Мыктылыгын көрөт элек,
Былтыркы жыл же өлтүрүп,

Же өлөт элек.
Кой, койчу болдуң өзүңүз,
Коюп койдук өзүбүз.
Канкорду канап бермексиз,
Канакей, ошо сөзүңүз?
Кыргыздын он төрт беги
Ушу болду Кошойго айткан кеби.
Кошой абаң кеп айтат:
Кой балдарым деп айтат.
Алтайың алыс калды,
Аш бердиң — балаа деп,
Айтканың кана деп,
Капа кылбаңар мага окшогон кары чалды.
Бар кудай Манас кылып салды,
Мен кылган Манас эмес,
Кобурабаңар,
Кошой силерге тамаша эмес!
Тил алганың тим бол,
Тил албаганың кайратка катуу тол,
Чабуулду коюп кал,
Барып Манастын башын кесип, союп сал?
Ма несин айтасыңар,
Башыңар кошулса,
Манасты басып алып кайтасыңар.
Басташып Манаска
Барганыбыз болбос биздер,
Байкабай башың малынып алып, .
Балаага калаар бекенсиздер,
Кой десем, болушкандай көрөсүздөр.
Козголоң кокус бир салсаң,
Кордугунан өлөсүздөр.
Арачачыдан учуп көзүңүздөр,
Алек болуп калаар бекенсиздер өзүңүздөр!
Кошойдон бу сөздү укту,
Ал жерден он үчү кайра чыкты,
Кошойдун тилин алды:
Акбай, Мамбет калды,
Агыш, Кожош калды,
Көккөён, Султан калды,
Жедигер Чегиш калды,
Жети бек тегиз калды.
Төштүктүн жерине келди,
Дөгөөн кыпчак элине келди.
Балыктын башы,
Алайдын асты,
Аңырдын сазы,
Кейүүнүн бою,
Сары-Колдун ою —
Жыйылган жери Төштүктүн тою.
Кыйындар кыйла олтуруп,

Кызык оюн болтуруп,
Кыйла кепти салышты:
Көкөтөйдүн ашы деп,
Көрдүк мазакты,
Тарттык азапты!
Дүнүйө берип жалдаптыр,
Кошой бизди алдаптыр,
Манас менен Кошойдон
Пайда көрөөр жайыбыз калбаптыр.
Башын таардашып,
Манас менен баардашып,
Айылын каптап,
Келсе алыбыз, кетелик жерге таптап
Калалыкпы басылып,
Алыбыз келсе асылып,
Келтирип эсине,
Оңдурбайт бизди
Келип калсак кезине.
Көрүнүп көзүнө,
Көптөп кирип өзүнө,
Тең атанын уулубуз,
Теңиринин кулубуз,
Таягын жеп, тил угуп,
Тарап кетип тим болсок,
Теги болбос мунубуз.
Музбурчак турат карыңар,
Бу тургандар баарыңар —
Элемандын Төштүгү,
Эштектен бар Жамгырчы,
Казактан Көкчө сен элең,
Кабычыл* кыйын эр элең.
Ар кайсысы бирди айтып,
Аңдаша албай токтолду,
Айтканы келип ордуна,
Камдаша албай токтолду.
Тору кыпчак Үрбүнүн
Доошу чыкпай жок болду,
Казак Көкчө, Музбурчак
Үрбүнү көздөй октолду:
Көкөтөйдүн ашында
Камчы ойноду башыңа,
Намыс кылдык сен үчүн,
Араң-араң токтолдук
Аксакал Кошой эр үчүн,
Элдин баары сүйлөсө,
Эртеден бери кыңк этип,
Сүйлөбөдүң не үчүн?
Манас менен окустан,
Басташа кетсек кокустан,
Чарпыша кетип окустан,

Чабыша кетсек кокустан
Болушаар, болушпасыңды
Билдир деп булар асылды.
Ким акыл тапса ошо билсин,
Жеке өзү эмес,
Жети канды кошо билсин.
Манас дегенден кыйынырак кообубуз,
Жакшы кылсаң сообубуз,
Так бергин, биздин сенден
Сурай турган жообубуз.
Жаман кылсаң убалыбыз,
Манас да — биздин тууганыбыз,
Баатыр Үрбү, сен билгин,
Барыбыз сага берип турганыбыз.
Кара кыргыз уругу,
Тору кыпчак улугу,
Атасынын аты Таз,
Шаары Үрүмчү, дөөлөт мас,
Манас менен ысышып
Дос болушкан ошол жаз.
Бектердин сөзүн кайтарбай,
Мен болбойм деп айта албай,
Кандардын сөзүн кайтарбай,
Качамын деп айта албай,
Коркогу качып жылсын деп,
Калганы кайрат кылсын деп,
Жаманы айнып алсын деп,
Жакшылары жайланып,
Кайрат кылып калсын деп,
Талапкери барсын деп,
Тартынганы калсын деп,
Тагдырда жазуу бар болсо,
Талап Манасты алсын деп,
Эр Үрбү баштайт эми кеп:
Маа ишенбеңер,
Кимге кудай берсе, ошо жеңээр.
Баштасаңар, башымды алып качып, сактана албайм,
Басташсаңар, Манастын башын кесип берем деп
мактана албайм,
Астыңардан кан чыгарам деп айта да албайм,
Аркаңардан чаң чыгарбай кайта да албайм,
Маанайым бас, айлым аз, башым таз,
Өз тууганым өзүмө кас!
Тилге жүйрүк Үрбүнүн
Чечендиги белгилүү:
Кылган иши шар болуп
Аскери алты сан болуп
Айкөлүң Манас кан болуп,
Дубалын туюк уруптур,
Түйгүнүң Манас туруптур,

Төрткүлүн төрт кат уруптур,
Төрөң Манас туруптур.
Күндө күчөп бу канкор
Күйгөн оттой дүрүлдөп,
Күчөгөнүн көрө албай,
Күлдү кандар күнүлөп,
Күчөтпөйлү муну деп,
Атаан кылдык ар жакшы,
Акылдаштык бар жакшы.
Жан баарынан жалтанып,
Жата бербей жалпайып,
Аткарып алып каңкорду
Алыс бир жоого барсакчы,
Обурактуу төрөнүн
Айдыңында жүрсөкчү,
Атышканын көрсөкчү,
Ажал жетсе өлсөкчү,
Күлпөңүндө жүрсөкчү,
Күрөшкөнүн көрсөкчү,
Күрөшүп жүрүп душманга
Күнүбүз бүтсө өлсөкчү.
Бу каңкорду минтпесек,
Бир бокчосун тинтпесек,
Бек айтарга бек да жок,
Бет алышар эр да жок,
Каш кайтарар кан да жок,
Кашайган кара дүйнөдө
Каяша айтар жан да жок.
Сандыргалуу султандын
Түк калган жок арманы,
Салышууга Манаска
Азыркы турган алты кан,
Асили келбес дарманы.
Улуктун баары кеп кылдың,
Узактан бери кек кылдың,
Убадаңды бек кылдың,
Урушун көрбөй шек кылдың,
Кандын баары кеп кылдың,
Казаттын сөзүн эп кылдың,
Кан Манасты чет кылдың.
Камалып корко бергендей,
Ал бадырек канкордун
Айылы бизден арбынбы?
Адамы бизден баатырбы?
Эли бизден арбынбы?
Эрдиги бизден артыкпы?
Өбөгү бийик өрдөбү?
Өзү бизден өйдөбү?
Өткүр Манас каңкордун
Өнөрү болсо көрөлү,

Актан келген ажалга
Арга барбы өлөлү.
Төрө болсоң жорткун деп,
Төгүн болсоң корккун деп,
Баатыр болсоң жорткун деп,
Бастык кылсаң корккун деп,
Бадыректин колуна
Колотуп кагаз берелик,
Кол чакырып көрөлүк.
Корксо бизге келе албас,
Кордук кылсак кек албас.
Кокустан Манас кол менен,
Кош-Артыштын жол менен
Келип калса кенебей,
Азы-көбүн ченебей,
Эч нерсени элебей,
Келип калса баатырды
Миңге бирден бөлөлү,
Бирине-бирин көргөзбөй,
Бириндетип жөнөйлү.
Карайлатып апарып,
Каканчындын калкына
Канын кара кылалык,
Карасын тамам кыралык,
Бегин бейпай кылалык,
Бекерин тамам кыралык,
Ушундай көрсүн кордукту!
Уктаса кирсин түшүнө,
Ушунетип канкорду
Келтирелик үшүнө.
Ойгоодо келсин оюна,
Андан кийин бу Манас
Челишет экен кыргыз деп,
Ченеп иш кылсын боюна.
Адисин кудай аштырса,
Акылын кудай шаштырса,
Кокусунан биз жакты
Кол келсин деп чакырса,
Кошуун жөнөп калалык,
Конок болуп баралык.
Эсеп жеткис эл менен,
Эски кыян-сел менен,
Конуш жеткис кол менен
Кол бийлеген зор менен,
Жайыт жеткис жан менен,
Саркерделүү кан менен
Түмөн* аскер баралык,
Түгөнгүрдүн үстүнө
Дүбүрлөп түшүп калалык!
Желегин жерге жапырып,

Коргонун колго бастырып,
Кор кылалык бир жолу
Конок менен шаштырып.
Жети кандан кол барса,
Жер майышып мол барса,
Жеке Манас күтө албас,
Жер-жаанды алса да
Желигип жүргөн бу канкор
Шаасы келип түтө албас!
Короодон коюн соёлук,
Коломтосун оёлук,
Конок менен шылтоолоп,
Кордук кылып коёлук.
Өрүштөн бээсин жаралык,
Өкүм менен баралык,
Өзүң кылган жумуш деп,
Милдетти кайта салалык.
Билден күчтүү канкордон,
Билими артык анткордон
Минтип билдирбей кекти алалык!
Ары-бери кеп айтса,
Андай-мындай деп айтса,
Арачысын сабайлы,
Аламандап талайлы,
Гүл багына камайлы,
Күлдү журтун канайлы,
Көсөмсүгөн көй төрө
Көрүп калсын далайды!
Төрүнө кудук казалык,
Төшүнө казан асалык,
Төрт түлүк малын чачалык,
Дөгүрсүгөн канкордун
Төбөсүнөн басалык!
Кармашса канын төгөлүк,
Кан деңиздин суусундай,
Калкытса оюп чөгөлүк,
Канкор менен бир жолу
Казапташып көрөлүк!
Желесин жоодой кыялы,
Жээликкенин тыялы,
Семизин кармап соёлу!
Көтүнөн барган ээсин
Чыгара чаап мээсин,
Чыгаралы журтунун
Капкайдагы кээсин!
Тууганы калсын күйүнүп,
Душманы калсын сүйүнүп,
Акимсиген канкорго
Минтип бир коёлук билинип!
Кырк жигитин кыйратып,

Кыз-катынын ыйлатып,
Кысырагын туйлатып,
Бошогонун чыйратып,
Босогосун кыйратып,
Боздогу малын жыйнатып,
Боз уланын ыйлатып
Болбогон көйгө салалы,
Оболу Манасты барып чабалы!
Ошондон кайтып келген соң
Чалдардын эбин табалы!
Катагандын Кошойду,
Кадырладык ошону.
Кадырласак билбеди,
Ортодогу оңбогур —
Оогандын каны Акунду
Кол чыкырсак келбеди,
Кабылан Манас баатырга
Каяша айтар ким деди.
Карарган журттун баарысын
Кирпигине илбеди,
Киши экен деп билбеди.
Ушу сөздөн жанганды,
Убадасын танганды,
Кийин ибеп жегенди,
Киргеним жок дегенди
Төбөсү ачык көк урсун,
Төшү түктүү жер урсун,
Ак бараңдын огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун!
Убадаңар чын болсо,
Ушуга кандар, кол көтөр,
алпы баарың олтурсуң!
Бу сөздү айтып буркура
Баашалардын барысы
Батасын кылды чуркурап.
Ак боз бээден алышып,
Ай туягын чалышып,
Качкандардын баарысы
Как ушундай болсун деп,
Карысынан кандарың
Канга колун малышып —
Кайтпай турган убада,
Кандар болду убара.
Бүтүп эрлер жумушту
Аркы-терки турушту.
Алиги көргөн кандарың,
Аянбастан жандарын,
Ат башындай чоң куран,
Алып келип баары да
Көкүрөгүн урушту.

Манаска элчи салмакка,
Байкап ишин алмакка,
Келгин десе бармакка,
Кенебесе үстүнө
Келсин мында бизге деп,
Кол чакырып алмакка
Убадасы токтолду,
Мындан бөлөк кандардын
Кылаар иши жок болду.
Элемандын эр Төштүк,
Ал чыгарды бир жигит,
Эштектердин Жамгырчы,
Ал чыгарды бир жигит,
Казактардын Көкчөсү
Каалап чыкты бир жигит,
Кара жаак Үрбүңүз
Тандап чыкты бир жигит,
Анжыянда Санжыбек,
Ал чыгарды бир жигит,
Буудайыктын Музбурчак,
Бул чыгарды бир жигит,
Ар бирөөнү аңдасаң,
Жүз жанбаган эр жигит.
Жүздөн чыккан жүйрүктөн,
Миңден чыккан күлүктөн,
Калп айтпаган чынынан,
Казатка чыгаар тыңынан
Беттешкен жоого белдүүдөн,
Белдешкен жоого демдүүдөн,
Өткүр чечен тилдүүдөн
Калк ичинен ыйгарды,
Каалап элчи чыгарды.
Ушундан ары барсаңар,
Нурку жери Талас бар,
Улуксунган Манас бар,
Талаада жүрүп кезиксе,
Улук деп урмат кылбаңар,
Урат деп коркуп калбаңар,
Тупа-туура барыңар,
Ат менен салам бериңер,
Үйдө олтурса үстүнө
Камчы сүйрөп кириңер,
Мүдүрүлбөсүн тилиңер,
Чогоол-чогоол айтыңар,
Чоңдук кылып сүйлөсө,
Бузукташып кайтыңар.
Биз жумшадык сиздер бар,
Манасты көздөп издей бар.
Өлтүрүп ийсе сиздерди
Бир-бириңдин ордуңа

Эки кылып өч алчуу,
Элин чаап күч алчуу,
Боор жарып, өт алчуу
Мында жаткан биздер бар.
Тайбай турса эбиңер,
Манаска айтар кебиңер:
Төрө Манас болдуң де,
Дөөлөтүң көлдөй толду де,
Баатыр киши болдуң де,
Башыңа сыймык конду де,
Кол чакырдык келгин де,
Кошуун барсак үстүңө
Конок күтүп бергин де,
Каапырдын калкын көргүн де.
Как ушу сөзгө көнгүн де.
Кыр жагыңда кытай бар,
Кылаар жумуш мындай бар,
Капталыңда каңгай бар,
Кармашар душман далай бар.
Ушу сөздү айтыңар,
Учурашып кайтыңар.
Бул сөздү айтып алты кан,
Күлүк тандап мингизди,
Күрөөкө тондон кийгизди,
Күүлөп-күүлөп кандарың
Элчини жолго киргизди.
Алты азамат аттанып,
Жолго түшүп шаттанып,
Кылычын кыя байланып,
Кыйша-Тоо сеңирин
Кыдырып өтүп айланып,
Кейүүнү кечип алганы,
Тобокел жолго салганы.
Намуттун чөлүн сыдырып,
Кытмырдын боюн кыдырып,
Жети күн бүгүн болгону
Жеркенге кирип конгону.
Эртеси андан аттанып,
Кашкар түштү бакалап,
Кас буудандын баарысын
Кайра баштан такалап.
Семизинен арытып,
Сейиндейин* жаратып,
Аягынын баарысын
Темир менен чарытып,
Эртең андан аттанып,
Чакмактын белин ашыптыр,
Чатыр-Көлдү басыптыр.
Арадан Нарын кечкени,
Жумгал өтүп сыдырып,

Суусамырлап кыдырып
Бара турсун баш ылдый.
Элчини таштап салыңар,
Кабылан Манас каныңар,
Кайсы түрлүү сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.

ЭЛЧИЛЕРДИН МАНАСКА БАРЫП УЧУРАГАНЫ

Капкасы алтын коргондо,
Каныкейдин ордодо
Оң жагында баатырдын
Отуз эки каны бар,
Сол жагында олтурган
Кырк баатырдын саны бар,
Астында алтын тагы бар,
Башында дөөлөт багы бар,
Түгөнгүрдүн бу күндө
Түтөп турган чагы бар,
Айланасын камаган,
Албарс кылыч колго алып,
Акырая караган
Алты миң аскер дагы бар.
Коргону коло тоо болгон,
Арыгы темир ноо болгон
Бадышалык чоң коргон,
Каалгасы сом калай,
Салтанаты бир далай.
Капка кармап турчуусу
Он эки күзөт бар малай.
Бек заададан бешөө бар,
Желдеттерден жетөө бар.
Айбатын көргөн адамдар
Акылынан жаңылган,
Каарлары түсүндө,
Канды тону үстүндө,
Карап турсаң ыпымдай
Ырайым жок жүзүндө
Желдеттен жетөө туруптур,
Жергесин кудай уруптур.
Бектерден бешөө туруптур,
Эр кайратын көргөндө
Элчини кудай уруптур.
Адам бараар жер эмес,
Башын салган бендеси
Тирүү чыгаар көр эмес,
Кайык минип капталса,
Чөкпөй өтөр көл эмес.
Муну көрүп алганы,
Алиги барган элчилер,
Муңайып токтоп калганы.
Не кыларын биле албай,

Эр Манастын үстүнө
Эбин таап кире албай,
Санаалары бузулуп,
Таноолору кысылып,
Тер боюнан сызылып,
Карап турду тыш жакта,
Кара коргон кыштакта,
Батына албай ордого,
Бак-бакчалуу коргонго.
Эч бир кеби жок болду,
Эт бышымдай токтолду.
Дарбазанын башчысы
Казактардан Жоорунчу
Карап көрдү бул алтоон.
Элчи экенин билгени
Экчеңдей басып бүгүлүп,
Эр Жоорунчу жүгүрүп.
Жоорунчу турду босого,
Жоо бөрүсү султандын
Көзү түштү ошого.
Жоорунчудан кеп сурап,
Жолуң болсун Жоорунчу,
Не түрлүү жумуш деп сурап,
Муну айтып Манас токтолду.
Андан бөлөк ал топто
Сүйлөгөн киши жок болду.
Эр Жоорунчу кеп айтат,
Ээ, султаным, деп айтат,
Кабылан Манас төрөбүз,
Кабагыңды бүркөсөң
Кар түшкөндөй көрөбүз.
Каар айтып сүйлөсөң
Жүрөк чыгып өлөбүз.
Күлүстөн Манас төрөбүз,
Күлүп койсоң жарк этип
Күн тийгендей көрөбүз.
Күңгүрөнө сүйлөсөң
Жүрөк чыгып өлөбүз.
Эшиктен көрдүм бир топ жан,
Тааный албай болдум таң.
Минген атын карасам
Бука булчуң, буура сан,
Букта бакай, кулан жал,
Кебежи* курсак, кең соору
Кең Кашкар жактын тулпары
Аттарына карасам
Аркар шыйрак, нар тамак,
Азаматын карасам
Жалаяк ооз, жар кабак.
Оңо турган эр эмес,

Оңой менен адамга
Омурулар бел эмес.
Ойлоп көрсөм, султаным,
Мен көргөн журттан теги эмес.
Алыстан келген элчи окшойт,
Аттары жадоо, ченчи окшойт.
Айтканда баатыр билди эм
Кыл муруту солк этип,
Кыраанын Манас күлдү эми:
Андай болсо, Жоорунчум,
Кербендерден кеп уктум,
Келгендерден мен уктум,
Кеңеш кылып кесек дөө
Баары мыкты чогулуп,
Басканы жүр деп уктум.
Кандардан келген элчидир,
Кастыкка жүргөн ченчидир.
Андай болсо, Жоорунчу,
Сырттандыгың билгизгин,
Сыяпат менен киргизгин,
Улуктугуң билгизгин,
Урбай, сокпой киргизгин.
Көрбөгөнү көр болсун,
Көңүлдөрү кир болсун,
Эркексинип эгерде
Ушундан кийин бул элге
Элчиге келгис бир болсун!
Төрөсү бул сөздү айтканы,
Маакул болот, баатыр деп,
Баянын угуп Жоорунчу
Арты менен кайтканы.
Доол катуу кагылды,
Самаганы табылды,
Он эки миң аскери
Ошо жерде азыр жабылды.
Бир миң колу кызарды,
Билсең жумуш узарды.
Бир миң колу көк болуп,
Курттай кайнап чыгыптыр,
Кумурскадан көп болуп.
Бир миң аскер сапсары,
Билсең сонун булары,
Бир миң аскер ак болуп,
Жоо шайманы чак болуп,
Жарагы бойго карк толуп,
Түркүн-түркүн түмөн кол
Дүңгүрөп чыгып алыптыр,
Дүнүйө жүзүн чаң басып,
Капкара болуп калыптыр.
Сырт капкасы ачылып,

Сырттандардын баарысы
Сырлуу бараң асынып,
Албарсын аса байланып,
Алиги келген элчини
Айланасын айланып,
Аскер курчап алыптыр,
Айбатын катуу салыптыр.
Камап алды элчини,
Кароого келген ченчини.
Кай бирөөне караса,
Кез темири кылайып,
Көк түпөгү* булайып,
Сайып алчу немедей,
Кескерип найза чунайып,
Туш-тушунан жуукундап
Келе жатыр чукулдап,
Асабасы жалпылдап,
Найзалары калкылдап,
Айбатын салып жакындап.
Ар бирөөнө караса
Мылтыктарын октошуп,
Милтелерин чоктошуп,
Мүрүгө кундак токтошуп,
Кай бирөөнү караса
Кылычты кындан алыптыр,
Чаба турган баштанып,
Чакчайышып калыптыр.
Ар бирөөнү караса
Айбалтаны кескерип,
Жагжайышып калыптыр.
Барган сайын жакындап
Бадана* тондор жаркылдап,
Элчинин келди кашына.
Келгенге болду бушайман,
Эмгек түштү башына.
Эки жагын карабай,
Караганга жарабай,
Элчини кудай урганы,
Көздөрүн жумуп турганы.
Жумуп турду көздөрүн,
Өлдүк деп турду өздөрүн,
Ачалбады көздөрүн,
Айтып ыйман сөздөрүн.
Айтса салам, алик жок,
Амандык айтса, шүгүр жок,
Шыкаалашып мылтыгын,
Милтенин баары кызыл чок.
Токтолуп элчи турганы,
Капкадан доол урганы.
Капканын оозу ачылып,

Жолуна жубар чачылып,
Ар бирөөнүн жылоондо*
Экиден желдет асылып,
Карысы жок, жаштыгы,
Он эки миң аскердин
Ошолор экен баштыгы:
Казактардан Жоорунчу,
Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү,
Ырчыуул, Бозуул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу.
Бедөөлөрү* алкылдап,
Белде кылыч шаркылдап,
Туулга башта жаркылдап,
Тулпар аттар алкылдап,
Ар бирөөнүн жылоондо
Экиден желдет талпылдап,
Он эки жайсаң келгени.
Ушу Манас экен деп,
Алиги турган алты элчи
Озунуп салам бергени,
Саламга алик дебеди.
Келген жерден карасаң,
Ордо доол күп этти,
Ооз оту үрп этти,
Он эки миң мылтыктын
Бири да калбай дүп этти.
Мылтыктан түтүн бурады,
Тунуп калды кулагы,
Айбанча тамдар кулады,
Обоону көздөй ок кетти,
Чочугандан элчилер
Ат үстүнөн солк этти.
Көктөн жааган мөндүрдөй,
Төбөсүнө булардын
Көк коргошун топ этти.
Көргөндөрдү таң кылды,
Көк менен жердин арасын
Көз айныган чаң кылды.
Оң жагына төрт миңи,
Сол жагына төрт миңи,
Аркасына төрт миңи,
Азыр болуп өмөлдү,
Дарбазаны бет алып,
Айдаган бойдон жөнөлдү.
Аскер чүмөп бекитип,
Аманат жанын шекитип,
Ичке кийрип жиберди

Айдаган бойдон секиртип
Кирбей тышта калганы
Он эки миң калың кол.
Капкадан кирип караса
Узун кеткен көчө жол.
Өйүз-бүйүз жолунда
Кыйма чапчуу немедей,
Кылычы жалаң колунда,
Кескерип кылыч калыптыр,
Аларды көрүп алты бек
Салам айтып салыптыр.
Саламына алик жок,
Оң караган калык жок,
Оң жагынан он беши,
(Абалда бүткөн кеңеши),
Сол жагынан он беши
Аттан түшүп камынып.
Алтооно кирди жабылып.
Ой-боюна койбостон
Оодарып алды атынан,
Ошентип шорун катырган.
Оң колунан бирөөбү,
Сол колунан бирөөбү,
Артынан түртүп бирөөбү,
Ар бирөөнү көрсөңүз
Үчтөн киши сүйрөдү.
Ашыккандан байкуштар
Астапралданы сүйлөдү.
Алек-далек жүгүртүп,
Аманат жандан түңүлтүп,
Жүткүндүрүп алыптыр,
Жүгүртүп жолго салыптыр.
Жүдөгөндөн элчилер
Жүрөгү кетип калыптыр.
Алкындырып алыптыр,
Акылынан таныптыр.
Алсыратып элчини
Арстан эрдин чаркага*
Алып кирип барыптыр.
Сыяпат менен киргизди,
Баса калды баарысын,
Башын жерге тийгизди:
Бу дүйнөдөн кайттың сен,
Ыйманыңды ырас айткын сен!
Жаагы менен жаткырды,
Минтип шорун катырды.
Кандарга салам берсин деп,
Капилет жайды көрсүн деп,
Улукка салам берсин деп,
Андан кийин ушулар

Узак жолду көрсүн деп,
Кайгыл айгай салыптыр,
Жаткырып койгон элчинин
Кайра башын көтөртүп,
Айландырып алыптыр.
Арка жагын караса
Үч кырлуу канжар колунда,
Адам сойчу желдеттен
Алтоо түшкөн соңуна.
Ал ишти көрүп алганы,
Айран-азыр калганы.
Кандарга салам бат айт деп,
Каар менен барганы.
Карап турган элчиңиз
Мууну кетти калтырап,
Көз маңдайда жалдырап,
Акылдан танып алдырап,
Саламды дурус айта албай,
Тили калды балдырап,
Тиктеп турду жалдырап.
Карап көрсө ордодо,
Карк алтын кийген кандар тур,
Жалгыз бирөөн карасаң,
Санга тийген заңгар тур.
Салам айтса алик жок,
Жалдыраган көй төрө,
Алаңдатпай көзүңдү,
Жыластар, жыйбайсыңбы эсиңди.
Не келген жансың өзүңөр?
Айтууга барбы сөзүңөр?!
Ушу сөзүн укканда,
Уялбас ултаң бетиби,
Ушу түрлүү келдик деп,
Умтулуп жооп айтууга
Элчилердин көтүбү,
Камоого түшүп калышты,
Кайдан кылсын намысты,
Кампаңдашып байкуштар
Капчыкка колун салышты,
Кандардын берген кагазын
Калдайтып сууруп алышты,
Алаканга салышты,
Арстандардын астына
Арзын тосуп калышты.
Алган адам жок болду,
Аны менен жана да
Аш кайнамай токтолду.
Бир убакта оң жактан
Зерлүү таажы башында,
Сексен нөкөр кашында,

Алтын кемер белинде,
Адылдык кылган элине
Сыргак баатыр зымпыйып,
Ордунан туруп кымпыйып,
Басып келип калганы,
Баягы катын алганы.
Баатырынын астына
Барып жазып салганы.
Ойрон болгон султаның
Окуп-окуп билди эми,
Мыйыгынан күлдү эми.
Тийишкен экен бектерим,
Тилекти кудай бергени.
Көктөн тилеп жүргөнүм,
Көрүнөө жерден келгени,
Алданын анык бергени.
Ал сөздү айтып акыры,
Кубанычка баатыр батканы.
Кубанганын көргөн соң,
Тура калып оң жактан
Сүйлөгөн бенде өзү жок,
Сүкүттөн бөлөк сөзү жок,
Кандай жүргөн адам деп,
Карап койгон көзү жок.
Жерге багып кылтыйып,
Мойнун салып шылкыйып,
Кырка олтурган зыңкыйып,
Кыраандарды көргөндө
Эси кетип селейип,
Элчилер токтоп калганы.
Аксакалы чүчтөдөй,
Устукан сөөгү мистедей
Эр Бакай алик алганы.
Алик алды, токтолду
Андан бөлөк бу топто
Кыңк эткен адам жок болду.
Аны менен элчиңиз,
Аш кайнамдай токтолду.
Бир убакта карасаң,
Алтын таажы башында,
Алтымыш нөкөр кашында,
Үзүлгөнүн улаган,
Жыгылганын жөлөгөн,
Айрылганын септеген,
Ажыраганын эптеген,
Арбагы баштан кетпеген
Намыстанып иш кылып,
Ал баатырлар кыйласы
Акылына жетпеген,
Ак калпак кыргыз кыйласын

Акыл менен тепсеген,
Кой оозунан чөп албас
Коңур чечен Ажыбай,
Сөзү ширин жагыштуу,
Өзү ширин накыштуу,
Акылга дыйкан табыштуу
Ажыбай шондо кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Көмүктөн ачып алгандай,
Көрдөн чыга калгандай,
Мүнөзүңөр ар кандай,
Ким болосуң, өзүңдү,
Ачбайсыңбы, көзүңдү!
Курулай келип бу жерге
Төөдөй болгон көк доол
Төрт азамат какты эми.
Кубанычка доол кактыры
Катчыга катын жаздырды,
Ар тарапка баатырың
Алтымыш жигит чаптырды.
Өкмөт ээси баатырың
Өз элин тойго чакырды.
Казынасын ачтырып,
Агар алтын, ак күмүш
Алып чыгып үрөндөй
Көчөлөргө чачтырып,
Элчилерди апарып,
Бир сарайга жаткырып,
Билимдүүгө бактырып,
О дөбөдөй эт кылып,
Ноот* көлдөй чык кылып,
Ойротун жыйып жык кылып,
Алты күндө той тарап,
Калктын баары кайтты бейм,
Ак сакалдуу карысы,
Акылмандын баарысы
Балдарга акыл айтты бейм:
Ой-ой, балдар! Ой, балдар!
Осолдукту кой балдар!
Ойлоп турсаң так ушу,
Оңдурбай турган той, балдар!
Бу бадырек* каңкордун
Катыны эркек тууган жок,
Же калмактан жылкы кууган жок,
Же атасы өлгөн аш эмес,
Аягы ушунун жакшы эмес.
Алда кандай заман деп,
Калгай эле жаныбыз,
Калбасынан аман деп,
Балдар баарың байкабай,

Алаптайсың, наадан деп,
Аксакалдар жемелеп,
Антип айтып турду эле.
Боз балдары болбоду,
Болбой моюн толгоду:
Карысынбай калыңар,
Ашкере көрбөй жамандык,
Алжыйсыңар баарыңар.
Азыр ордодо аман жатыр го,
Оён Манас каныңар.
Манастын бар чагында
Катыла турган душманды
Кайдан таба салдыңар?
Арстан эр аман турганда
Урунарга тоо кайда?
Урушарга жоо кайда?
Кожурабай коюңар,
Асан кайгы не пайда!
Алты күндө той тарап,
Калктын баары кеткенин,
Дагы көргүн неткенин.
Бүгүн жети күн болуп,
Элчиге нөөмөт жеткенин.
Элчилерди жоктотуп,
Арстан эрдин үстүнө
Айдап келди топтотуп.
Элчилерди киргизди,
Аягын тике тургузуп,
Алтын жака дейилде,
Ар бирөөнө карасаң
Алтымыш сарпай* кийгизди.
Айкөл Манас көк жалың
Арстандыгын билгизди.
Аны менен тим койбой,
Алты бедөө мингизди.
Алты аргымак ат берди,
Колдоруна кат берди,
Бар элчилер, кайт деди,
Немене көргөн-укканың
Кандарга салам айт деди.
Алиги келген элчиңиз,
Аңдоого келген ченчиңиз,
Жандары тирүү калганга,
Жаркырап кымкап алганга,
Соодагердей кампайып,
Тонду артынып дампайып,
Жолго түшүп тампайып,
Тубарын туура бүктөшүп,
Тулпарга кошун жүктөшүп,
Түйгүн Манас баатырдан

Кутулдукпу шүк дешип,
Камканы кайрып бүктөшүп,
Качырга кошун жүктөшүп,
Кабылан Манас канкордон
Кайттыкпы аман шүк дешип,
Аз гана эмес мол жүрүп,
Арасында алты элчи
Он үч күнү жол жүрүп,
Татым кыйын, туз арзан,
Жайы кыйын, кыш арзан,
Катын кыйын, кыз арзан
Керме-Тоонун оюна,
Кең-Котондун боюна,
Эр Төштүктүн тоюна
Элчи келип илинди.
Элчи келди деген сөз,
Элге текши билинди¹.
Тойдо жүргөн кары-жаш,
Торгоп-торгоп кеп сурайт,
«Токтоңор балдар» деп сурайт.
Басып келдиң Таласты,
Байкадыңар Манасты.
Таласы кандай жер экен?
Арбагы кыйын угулат,
Манас кандай эр экен?
Антип сурап турду эле,
Анда элчилер кеп айтат:
Ай, ага-ини, деп айтат.
Манасты сурап нетесиз,
Айта берсек баарынан,
Тамам болбойт бир күндө,
Эртең эмес бүрсүгүн
Ушу маалга кетесиз.
Манас деген бар экен,
Баашалыгы ашкан жан экен.
Азыр жүргөн борумун,
Алтын так минген орунун
Эп келтирип айталман,
Ачыган экен байталман.
Коюңарчы, ага-ини,
Коркуп келдик кашында
Кырк чоро деген шайтандан!
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылган өзү жок,
Кандарды көздөй кабырап,
Калды жөнөп дабырап,
Кара аламан кара журт
Калды сүйлөп жабырап:
Токтолуп бизге турбады,
Тоготуп кебин урбады.

Кандарга барып айтар, деп,
Кошо барган адамдар
Канып сөздөн кайтар деп,
Шуктуунун * баары жабырап,
Сөз сүйлөшүп дабырап,
Артынан кошо жөнөлдү.
Элчи келип калганы,
Эңилтип атын алганы.
Абыр-дабыр сүйлөшүп,
Камчыларын сүйрөшүп,
Салам айтып бүкчүйүп,
Сай кашканын* баарысы,
Кырка олтурду чүкчүйүп.
Аш тамакка тойгон соң,
Алакан жазып кол ачып,
Бата кылып койгон соң,
Алтынды селде бир кучак,
Аксакалдуу Музбурчак
Элчилерден кеп сурайт,
Не деди Манас деп айтат
Анда элчилер кеп айтат:
Ой, улуктар, деп айтат,
Манасың да курусун,
Адамзат бендеси
Айтар эмес жумушун,
Ким билиптир мунусун.
Барган күнү камады,
Акыл башта калбады,
Ар бир арстандай желдет талады.
Алып барып бир үйгө
Алты күнү камады,
Акыл башта калбады.
Камоосунан чыкпадык,
Манасыңдын оозунан
Бир ооз кебин укпадык.
Алты күнү жаткырды,
Ар даамын таттырды.
Алты күндө жол берди,
Алтын жака дейилде,
Ар кишинин башына
Алтымыштан тон берди,
Алты бедөө ат берди,
Колубузга кат берди.
Эшикте бедөө аты деп,
Мына бу берген каты деп,
Акылыңа току деп,
Алып, молдо, оку деп,
Элчилериң муну айтып,
Эгей-шыгай* кандарга
Кагазын сунду булайтып.

Жазып алып четине,
Кармап алып бетине,
Окуп молдо караса,
Кагазында кеп айтат:
Мен, канкор Манас деп айтат,
Тилимди билген калайык
Тилим менен келсин деп,
Тил билбеген журт болсо,
Тилмечи жооп берсин деп,
Катымды көрүп келсин деп,
Канкор Манас деп жазган,
Атымды көрүп келсин деп,
Акыл айттым, ойлонгун,
Ары чети болжолум
Так кырк күндө келгин деп,
Ал кырк күндөн калганың
Талкаландың, билгин деп.
Үрпөк баштуу туу келгин,
Үстүн-астын чуу келгин,
Үйөр аккан суу келгин,
Үпчүн кийген эр келгин,
Кара куйрук шер келгин,
Айдама шыңга кол келгин,
Азаматың мол келгин.
Баксасы бийик дубалмын,
Майышпасаң, басып чык,
Бариги* алтын чынармын,
Балтаң өтсө кесип жык.
Жалгызың кой да, жаамың кыл,
Жетөөң эмес жети кан,
Жетимишиң чогулуп,
Жеңер жериң камын кыл!
Канкорундун кагазы
Аягы тамам болгону,
Аңдап турган кандарга
Акыр заман болгону.
Акылмандын баарысы
Көңүлү жаман болгону.
Кан кайгыда калыптыр,
Кара аламан букара,
Каралашкан буларга,
Эмне шумдук бу сөз деп,
Экиден, үчтөн бүкчүндөп,
Үй артында чүкчүндөп,
Сөзгө кирип алыптыр.
Алиги көргөн каныңыз
Барабыз деп күүлөнбөй,
Же барбас жагын сүйлөбөй,
Кыйындардын баарысы,
Өңүнөн чыгып сарысы,

Кырка олтурду уңкуюп,
Көсөмдөрдүн баарысы
Көк жорудай зуңкуюп.
Дасторкондун четинде,
Сарысы чыккан бетине,
Башын булгап кайта албай,
Же барабыз деп айта албай,
Убайымы көп болуп,
Өң бузулуп чөп болуп,
Барабыз деп айта албай,
Баштагы сөздөн кайта албай,
Кырка олтурган кыраандар
Үндөгөн бенде жок болду,
Антип-минтип арасы
Аш бышымдай токтолду.
Чыдай албай кандарга,
Эркек болуп, эл билип,
Элге маалим зардалга
Төрө Төштүк күүлөндү,
Кандарга карай сүйлөдү:
Атаңдын көрү, алты кан,
Айтаарын билбей тантиган
Айлыңда жүрсөң — мыкты жан!
Бабаңдын көрү, алты кан,
Маалаңда * жүрсөң — мыкты жан
Урсун кудай барыңды,
Музбурчак баштап карыңды.
Жайына жатса тынч койбой,
Жайдары Манас каныңды.
Оолугуп калса ол Манас
Оңдурарбы баарыңды!
Сойлоп жаткан ажыдаар,
Сонун иши кыйла бар,
Куйругун басып алдыңар,
Оозун ачып оп тартса,
Алкымына Манастын
Кирбей кантип калдыңар.
Күн чыгышта бириң бар,
Күн батышта бириң бар,
Күлдү баарың күүлөнүп,
Төгүлгөн жүргөн жиниң бар.
Төрө Манас баатырың
Аккула менен качырса,
Айбатына жол тосуп,
Тура турган кимиң бар?
Энди Манас иш кылар,
Аягында апарып,
Жалпы баарыңды бирден мыш кылар.
Төштүктү айтар «төрөм» деп,
Музбурчакты кекетер —

«Бузукту сенден көрөм» деп,
Жамгырчыны айтар «эрсин» деп,
Санжыбекке сүйлөнөр —
«Жаман киши сенсин» деп,
Көп ичине кеп айтар,
«Көкүш Көкчө» деп айтар,
Үрбүнү айтар «чабал» деп,
Көкчөнү айтар «жаман» деп.
Бириңди бириң менен уруучу
Билдирбей бүтөр жумушу.
Эми кайтып айныба,
Айнып шоруң кайнаба,
Төгүлбөй турган кан болбойт,
Өлбөй турган жан болбойт,
Өлүмдөн качкан жан оңбойт,
Тобокелге салалык,
Толкуган аскер алалык,
Келгин дептир кекетип,
Токтолбостон баралык:
Эсеп жеткис эл менен,
Эл бийлеген эр менен,
Конуш жеткис кол менен,
Кол бийлеген зор менен,
Жайыт жеткис жан менен,
Саркерделүү кан менен.
Түмөн аскер алалы,
Түгөнгүрдүн үстүнө
Дүбүрөп түшүп калалы.
Алапайың таба албай,
Ар кайсыңар ар жерде
Аңдоосуздан чабылбай,
Тобокел кылып көрөлүк,
Алдырсак да, алсак да,
Чогулган бойдон өлөлүк.
Илгери, кийин калбайлык,
Итчилик кылып салбайлык,
Билден күчтүү канкорду
Бир күндө барып камайлык!
Бу сөздү айтып кандары
Төштүктүн тоюн таратты.
Убада сааты толгондо,
Убакты күнү болгондо,
Элемандын эр Төштүк
Туу көтөрдү коргонго.
Туу көтөрдү кол жыйды,
Душманга туура чабуучу
Баатыр, балбан мол жыйды,
Билеги жоон балбандан,
Билими артык зардалдан
Жүз миң түмөн кол алды.

Төөдөй боздоп күңгүрөп,
Төрө Төштүк дүңгүрөп,
Төрөңдү көздөй жол алды.
Артыш басып жол менен,
Алты түмөн кол менен,
Астында жүргөн Жамгырчы,
Экинчиси эр Төштүк,
Үчүнчү болгон Үрбүңүз.
Сары-Аркадан жол алып,
Сапырылып эр Көкчө
Санды түмөн кол алып,
Көкчө жүрдү Манаска,
Азыркысын кол курап,
Аталган жери Таласка.
Ордо шайык көк жөкөр
Орчун Кокон, Маргалаң,
Анжыяндын Санжыбек
Таласты көздөй жол менен,
Жеке башы Санжынын
Жети түмөн кол менен,
А да жолго салганы,
Опасыз дүйнө жалганы.
Буудайыктын Музбурчак
Букардан чыгып жол алып,
Элим алыс дегенсип,
Эки жүз миң кол алып,
Энди келсин Музбурчак.
Ар тараптан коногу,
(Мурункундун жомогу,
Сөзүнүн келсин оролу),
Аны шу жерге коёлу,
Айкөлүң Манас не болду,
Кабарынан бололу.

КАНДАРДЫН МАНАСКА БАРЫП ЖОЛУГУШКАНЫ, АЛАРДЫ МАНАС КАНДАЙ КҮТКӨНҮ

Ушу бүгүн караса,
Эсеп кылып санаса,
Кылымга саны толуптур,
Болжогону кырк күнү
Эртеңки күн болуптур.
Эртең конок конор деп,
Курттай кайнап толор деп,
Азың оолак журт эле,
Атактуу жери Ногой деп,
Кайдан бул иш оңой деп,
Кабылан Манас баатырың
Калкы үчүн кайгы жеп,

Кадыр алдам, колдо деп,
Чыканак жерге салбады,
Чырым уйку албады.
Султан Манас ойлонуп,
Суу чыбыктай толгонуп.
Жыбырап жылдыз толгондо,
Түн ортосу болгондо,
Аккүбөнү жамынып
Арстандай чамынып,
Иш баштоого камынып,
Калары жок аянып,
Ак келте мылтык таянып,
Алтын доол көтөрүп,
Айбат менен жөтөлүп,
Эшикке элким чыгыптыр.
Эшигинин астында
Астын акыр чаптырган,
Азем менен бактырган,
Кумдуу жерге оонаткан,
Кудуктуу жерден сугарган,
Үртүктү каба жаптырган,
Үкүнүн жунүн тактырган,
Урматтуу күлүк чоң Кула ат
Чылбырын чечип жетелеп,
Айылдын четин чекелеп,
Сандыргалуу падыша
Жан киши жок кашында,
Боз дөбөнүн башында,
Болукшуп келип турганы;
Колундагы мылтыкка
Кочуштап дары куйганы;
Кой боорундай коргошун
Кололуу сүмбө колго алып,
Колдуратып урганы.
Күн чыгышты карата
Көтөрө түшүп көк жалың
Күркүрөтө бек атты!
Аркасынан токтолбой
Алтын доол бек какты.
Аккелте үнү чаңырды,
Арстан эрден бу күндө
Ач кыйкырык жаңырды.
Айгайын уккан адамдар
Акылынан жаңылды.
Жазайылчы* желдеттер
Дүрбөп туруп баарысы
Замбирекке камынды.
Казынага жаткырган,
Казат үчүн аттырган,
Жеке башын карандын

Жетимиш киши бактырган
Абзел деген замбирек
Атбаганы көп болгон,
Таңуулары бек болгон,
Катар-катар кат болгон,
Ичи кызыл дат болгон.
Он эки желдет киргени,
Кыргы менен кырдырып,
Кызыл кум салып сүрдүрүп,
Араба менен дарысын
Аябастан баарысын
Алып келип куйдуруп,
Алачыктай чоюнду
(Аңдап көргүн оюңду),
Ок ордуна урдуруп,
Түбү менен карагай
Түз-ийрисин карабай,
Сүмбө кылып алдырып,
Түртүп барып салдырып,
Куржун көзү дарыны
Куп аябай баарыны
Кулагына салдырып,
Алты жүз аркан алдырып,
Алтымыш чынар терекке
Аябай чырмап таңдырып,
Алыстан туруп муршаптар
Найза менен от берди.
Атканда дүйнө солк деди,
Укканда жүрөк болк деди.
Күн күркүрөп басылды,
Туман түшүп ачылды.
Жер дүңгүрөп басылды,
Жердин көбү казылды.
Уйкудагы жаткандын
Умачтай көзү ачылды,
Дөөкүрсүгөн төрөлөр
Төшөгүнөн чачылды.
Бешиктен балдар ыйлады,
Кумган отто кыйрады,
Байлоодо күлүк туйлады.
Төө боздоду буркурап,
Ит улуду чуркурап,
Камоодон эшек айкырды,
Матоодо тайлак бакырды,
Бети курсун бул ишти
Беймаал тоок туш-тушта
Кулак тунуп чакырды.
Кудай уруп салды деп,
Не калба чыгып калды деп
Найзакердин ыктууга

Түлүк түшкөн түн болду,
Айыл билген мыктууга
Мүлүк түшкөн күн болду.
Сандыргалуу кырк бөрү
Санатын айтып көрөлү:
Башында Бакай кары бар,
Кырктын башы Кыргызчал,
Баатырлардын баары бар.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыргыздын беги Кутунай,
Каратоко Мажиги,
Камбар уулу Чалиги,
Саргыл аттуу Сатайы,
Сабай бийдин Атайы,
Үйшүндөрдүн Үмөтү,
Үмөт уулу Жайсаңы,
Аргын Каракожосу —
Акылына кошосу,
Бообек, Шаабек, Шүкүрү,
Арбандардын Алтайы,
Дөрбөндөрдүн Төртайы,
Төлгөчү Каратөлөгү —
Төлгөсү журттан бөлөгү,
Агыдай далы көрүүчү —
Ашкере айтып берүүчү,
Топтун башы Токотой,
Элдин чети Элеман,
Калк башкарган Калкаман,
Серек менен Сыргагы —
Сезбей турган чыйрагы,
Коңгуроолуу байдын Кошабыш,
Кош башкарган эр Ыбыш,
Алымдын уулу Алекен,
Арстан Мажик бар экен.
Түн ичинде жол жүрсө,
Түмөн кыргыз кол жүрсө
Түлкүнүн изин жаңылбас —
Түмөн, Жайнак, Шууту —
Түмөндөн чыккан куусу,
Караңгыда кол жүрсө,
Кара кыргыз жол жүрсө,
Карсактын изин жаңылбас —
Кадыр, Жайнак, Шууту —
Калк чайкаган куусу,
Ырчыуул, Бозуул ыктуусу,
Эр Тазбаймат мыктуусу —
Казат десе камданып,
Каршы жоого чыкчуусу,
Казактардан Жоорунчу,

Кайгыл, Бөгөл, Тоорулчу,
Шыңгынын уулу Кербени,
Шыпты кашка Дөрбөнү,
Бөрү жолдуу Бөгөлү
Жоону алыстан көргөнү,
Баатырлардын баарысы
Баш болгон Бакай карысы,
Жайсаң амал кырк баатыр
Жан-жабыла ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Манасты көздөй бет алып,
Жалпы жөнөп калыптыр.
Булкунтуп атын жарышып,
Буудан минген көй төрө
Таңдын эре-середе
Дабырлады чапкылап,
Жетип келди төрөгө.
Сырттан Манас баатыры
Чыгыптыр жалгыз дөбөгө.
Бакай көрсө баатырдын
Баягыдай түсү жок,
Баштагыдай жүзү жок,
Арбып каары калыптыр,
Ажыдаар түгүн салыптыр.
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди калбайып,
Карарышы түн болуп,
Бүркөлүшүн караса
Кайра жаар күн болуп,
Астыңкы эрди албайып,
Кандалчынын кабындай,
Муруттарын караса
Бурган балта сабындай,
Көздөн чыгып зардабы,
Көөрүктүү оттун жалындай,
Кайраты кара түн болуп,
Беттен чыккан ызгаары
Беш байпактык жүн болуп,
Кышкы кирген буурадай,
Кычырап тиши үн болуп,
Олтурган Манас оёну.
Аны көрүп кырк баатыр
Аттарын байлап алыска,
Айтып салам калыска,
Баш көтөрөр бир жан жок,
Баатыр кандай жумуш деп,
Баянын сурар тири жан жок.
Кудай урган экен деп,
Кужурланып бу канкор
Кайратына кеткен деп,

Каарына чыдабай,
Кара жерди чукушуп,
Астыртадан бөйрөккө
Бирин-бири нукушуп,
Кырк баатырдын барысы
Кыргыз баштык карысы,
Кылым кыргыз калысы,
Кырка олтуруп калышты.
Кырк баатыр келди төрөгө,
Кырка олтурду дөбөгө.
Аларды таштап салыңар,
Келе турган каныңар,
Алты кандын аскер бар
Кабарын угуп алыңар.
Коноктун алды кол экен,
Эң мурунку келгени
Эр Жамгырчы зор экен.
Желкек ылдый жол менен,
Жети жүз миң кол менен,
Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу,
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу,
Желкек ылдый күңгүрлөп,
Жерге сыйбай дүңгүрлөп,
Дүркүн-дүркүн түмөн кол
Дүңгүрөп чыккан жери ошол.
Караанын көрүп канкоруң
Атка минип алганы,
Бастыранда баатыры
Доол согуп салганы.
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт.
Айбандын зору Аккула,
Как чокусу как Кула,
Баса минген баатыры
Баштап алып акыры,
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргызчалы күркүрөп,
Кыйгактуу найза доолдоп,
Кырк баатыры шоолдоп,
Төрөлүк шаңы көрүнүп,
Төрт сап болуп бөлүнүп.
Астыңкысы Бакай баш,
Артына жүргөн Кыргыз маш,
Андан кийин Алмамбет,
Артында арстан Сыргагы —
Арстандар бүгүн жыйналды,
Аскер жерге сыйбады.
Аккула менен заңкайып,

Ак кайыптай шаңкайып,
Арстан эр каршы барыптыр.
Каршы келген Жамгырчы,
Каарына тура албай,
Кантип турсун уялбай,
Улук эрди көргөндө
Учуп түшүп атынан
Кол куушуруп бооруна
Салам айтты дооруна.
Алигин баатыр алганы,
Амандык, соолук, сурашып,
Айкалыша калганы.
Алты-Шаар уйгуру,
Азыркы сен улугу,
Арбын келер бекен деп
Ишенгеним сен болсоң,
Иришкениң мен болсом,
Аз жыйыпсың колду деп,
Аз кишиң ала койгудай,
Азыркысын бу Манас
Арзан кандай болду деп,
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылаар кези жок,
Бура тартып муну айтып,
Баштап жолго салганы.
Жамгырчынын аскерин
Абаң Бакай алганы.
Аскердин баары дүрбөшүп,
Айгайлашып жүр дешип,
Алты-Шаар коногун
Абаң алып жөнөлдү.
Эр Бакайдын соңунан
Нече жүз миң уйгурлук
Немеси калбай өмөлдү,
Бакай абаң тобунан
Семиз малы көп өлдү.
Жабыгы бийик боз үйгө
Жамгырчыны киргизди.
Жалпы колдун баарына
Чатыр тигип бергизди,
Салтанатын көргөздү.
Туу байталдан сойдуруп,
От ордундай даңкандан
Отуз-кырдан койдуруп,
Чай кайнатып кант салып,
Чатыраш ойноп даң салып,
Дасторкону жыйылбай,
Тамашасы тыйылбай,
Ала табак тарттырбай,
Али да болсо Манаска

Жалгыз адам арттырбай
Абаң Бакай күткөнү,
Барлык менен түткөнү.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча
Желеги алтын туу менен,
Жер жарылган чуу менен.
Ак асаба туу менен,
Айгайлаган чуу менен,
Көк асаба туу менен,
Көк жаңырган чуу менен
Төрө Төштүк аскери
Жайнап чыгып калганы.
Ак найза колдо зыңкыйтып,
Аккула атын кындыйтып,
Астынан тозо барганы.
Арстан эрди көргөнү,
Төрө Төштүк баатыры
Ат менен салам бергени.
Тогуз уул кенжеси
Элемандын эркесин
Келгениң жакшы болду деп,
Алып келгин колду деп,
Ат үстүндө турушуп,
Амандашып көрүшүп,
Учурашып алганы.
Сакалы кызыл сеңселип,
Сарала ат менен теңселип,
Сарынжы тонду белсенип,
Байрак булгап бакырып,
Эр Төштүктүн аскери,
Немең калбай жургүн деп,
Эр Алмамбет чакырып,
Баштап жолго салганы.
Түндүгүнө бээ союп,
Түштүгүнө тай союп,
Жагынага кой союп,
Кыя тарткан жал коюп,
Эче түрлөп нан коюп,
Сары аякка бал коюп,
Алмамбет эли күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону -муну кылганча,
Эки Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Таздын уулу эр Үрбү
Кумулдан берки кол менен,
Куюндуу Мерки жол менен,
Айчык алтын туу менен,

Айгайлаган чуу менен
Келип Үрбү калганы.
Аккуланы булкунтуп,
Атырылтып жулкунтуп,
Арстан Манас барганы,
Каршы келген кан Үрбү
Аттан түшүп алганы.
Кол куушуруп бооруна,
Салам айтып салганы,
Алигин баатыр алганы.
Келген замат эр Үрбү
Кеби менен күлдүрүп,
Чечендигин билдирип,
Энди, баатыр, шашпагын,
Алтын туудан аштагын,
Баатырсыган кандарды
Барса келбес баштагын,
Көйкап деген жер бар дейт,
Көргөзүп аны таштагын.
Ал сөздү айтты Үрбүңүз,
Арстан Манас баатыры
Аңдады сөзүн акыры,
Кылая багып күлбөгөн,
Күңгүрөнө сүйлөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген
Кыраан Манас баатыры
Күлүмсүрөп акыры,
Бура тартып алганы.
Оңуман келген ишим деп,
Ушул курган Үрбүм деп,
Өзүмө теңтуш кишим деп,
Серек баатыр алыптыр,
Жер жайнаган аскерин
Бөлүп кетип калыптыр.
Ысылыкка май берип,
Суусалыкка бал берип,
Эттен тандап жал берип,
Эчен түрлөп нан берип,
Туу байталдан сойдуруп,
Туурап нарын койдуруп,
Баатыр Серек күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Сары-Арканы жайлаган,
Сан казагын айдаган,
Келиштирип кермеге
Кер төбөл ат байлаган,
Саймалуу калпак, сары шым,
Шалдыркан кисе, бото кур,

Алтындан наал, жез өкчө,
Айдаркан уулу эр Көкчө,
Тек-Турбастын учунан,
Тегеренип ушундан
Көкчөнүн колу көрүндү,
Чаң менен аскер көмүлдү.
Караанын көрүп кан Манас,
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз баатыр күркүрөп,
Кыраандар каршы жөнөлдү.
Өзөнгө сыйбай буркурап,
Өзүң көргөн көп казак
Өлөңүн айтып чуркурап,
Баатыр Көкчө келгени,
Аттан түшүп Манаска
А да салам бергени.
Аликти баатыр алыптыр,
Алиги жерден баатырың
Бура тартып калыптыр,
Эр Көкчөнүн аскерин
Энди Сыргак алыптыр.
Семизден тандап мал союп
Казыдан тандап жал коюп,
Канча түрлөп нан коюп,
Ар даамды бүт берип,
Кишмиш чайкап сүт берип,
Эриккенче эт берип,
Эсте жоктун баарысын
Эк астына келтирип,
Эр башына карасаң
Экиден табак жеткирип,
Аземин элден арттырып,
Ушул опкок дечүү деп,
Эр башына карасаң,
Экиден табак тарттырып,
Баатыр Сыргак күтүптүр,
Барлык менен түтүптүр.
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Ордо шайык, кек жөкөр
Орчун Кокон, Маргалаң,
Оро-Төбө, Самаркан,
Анжыян элин айдаган
Эр Санжыбек кан чыкты.
Көрүп көк жал караанын,
Байкап көрүп бараанын,
Аккуланы кындыйтып,
Арстандардын баарысы
Найзаларын зыңкыйтып,
Арстан Манас баш болуп,

Астын тозо барганы,
Аттан түшүп Санжыбек
Салам айтып салганы,
Алигин баатыр алганы.
Кабылан Манас баатыры
Кайта тартты акыры.
Күлдүрдүн уулу Чалыбай,
Күлдүргүчү Ажыбай,
Кыямы* кыргыз Кутунай
Колун бөлүп алыптыр,
Тогуз жүз миң кол экен,
Ошондо да кырк баатыр
Аз экен деп аскери
Комуто толбой калыптыр.
Мал семизин сойдуруп,
Башына жаздык койдуруп,
Малайы, байын ылгабай
Кол-аягын чойдуруп,
Аземин элден арттырып,
Баштан аяк басмалап,
Чачма күрүч тарттырып,
Шимигени жал болуп,
Суу ордуна ичкени
Сур ыраңдуу бал болуп,
Олтуруп орун алганча,
Ону-муну кылганча,
Букарай-Шарып ары жагы, ;
Бузулган-Чамбыл бери жагы,
Буудайыктын Музбурчак
Ак асаба туу менен,
Айгайлаган чуу менен,
Желеги алтын туу менен,
Жер жаңырган чуу менен
Асманга чаңы тозулуп,
Ак куудай мойну созулуп,
Азыр келип турганы.
Акбалтанын Чубагы,
Кырк чоронун баарысы,
Кыргыл, Бакай карысы
Аскерди бөлүп алыптыр.
Аскерден киши жетпеген
Аяк жагын аңдасаң
Алты чоро калыптыр.
Күл куржундан сөктүрүп,
Дасторконго жемишти
Күрөп-күрөп төктүрүп,
Ордун калың салдырып,
Отуна чырак жандырып,
Оюнга кумар кандырып
Ушунча колдун баарысын

Отуз чоро алыптыр.
Он чактысы ороктоп,
Качан келет конок деп,
Өөдө-төмөн сороктоп,
Комсунуп куру калыптыр.
Коногуң менен комул бол,
Аскериң менен аңга түш,
Аз келерин билгенде,
Аскердин алды келгенде,
Суктук кыла салсакчы,
Сурабастан четинен
Бөлө чаап алсакчы.
Эсепсиз келет деп туруп,
Эптүү куру калсакчы.
Таңда күнү таң атар
Конок алган көй баатыр
Көтөрүлүп кеп айтар,
Кеп айтканда нени айтар:
Урушка Манас кол жыйды,
Кол жыйса да мол жыйды,
Бизге окшогон баатырды
Тандап конуп алды деп,
Сага окшогон жакырды,
Тааныбай таштап салды деп,
Кепке кемтик болобуз,
Анан кайдан оңобуз,
Сөзгө сөлтүк болобуз,
Түбүндө кайдан оңобуз!
Койбой конок алууга,
Бербейм десе коногун
Белсенишип чыгышып,
Койгулашып калууга
Азырланып аттанып,
Колдон колду кыдырып,
Коштон кошко сыдырып,
Конок таппай чуулашып,
Адамың арбын экен деп,
Отуз кыркка көнсөң деп,
Эч болбосо биздерге
Он чактылап бөлсөң деп,
Ат сураган эмедей,
Кадырын салып сурашып,
Үлөшүп жүрөт чуулашып.
Ал күнү аскер жатыптыр,
Эртеңки таң атыптыр.
Арстан Манас баатыры
Айбанбоз минип акыры,
Бар сөөлөтүн салмакка,
Кандарга каршы бармакка
Доол кагып ийгени,

Жолго терең киргени.
Астында бар жыйырмаасы,
Андис мерген жыласы.
Ата турган баштанып,
Мылтыктын баары октолуп,
Милтенин баары чоктолуп,
Мүрүгө кундак токтолуп,
Аркасында жыйырмаасы,
Алаңгир жаа, сыр жебе
Жазбай аткан жыласы,
Оройпо огун чалышып,
Керип жаасын алышып,
Кескеришип калышып,
Оң жагында жыйырмаасы,
Ойротту* бузган жыласы,
Көктү-жердин арасын
Көз айныган чаң кылып,
Көргөндөрдү таң кылып,
Кылычын кызыл кан кылып,
Кылычтарын кескерип,
Кырын бузбай бастырып,
Сол жагында жыйырмаасы,
Жоо бөрүсү жыласы,
Айбалта колго алышып,
Айбатын суук салышып,
Аркасынан караса,
Кыйгактуу найза көк түпөк
Кыркы келет сундуруп,
Кыйгыны кулак тундуруп.
Асты жагын караса,
Алты жасоол жол баштап,
Ортосунда чоң Кула ат
Онжоңдотуп жетелеп,
Он эки жайсаң* бош коштоп,
Жети желдет желдирип,
Жол ачкын деп бош-боштоп,
Калбанын кара оюнан,
Кайнарлуу суунун боюнан,
Төрт миң кулан айдатып,
Төгөрөктөтүп ойнотуп,
Жетимиш кулач ажыдаар,
(Бул өнөрү дагы бар),
Жети жерден чынжырлап,
Жетимиш жерден кишендеп,
Ажыдаарын сойлотуп,
Азуулу арстан жолборстон
Алты жолборс байлатып,
Арып менен үстүнө
Алпкаракуш айлантып,
Токой көчкөн эмедей,

Тоо жыгылган немедей,
Доол согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Толкундуу көлдөй шарданып,
Айбатын көргөн адамдар
Алыстан карап жарданып,
Аралап кирди конокко,
Коногу калды домокко.
Кечеки келген коногун,
Коноктун көргүн домогун:
Кудай уруп салды деп,
Калп айтыптыр молдобуз,
Кара дажаал дегенди
Көйкапка кетти дечү эле,
Бу жерден чыгып калды деп,
Жаман айтып сүйлөшүп,
Уктап жаткан жолдошун
Уруп кеткир, тургун деп,
Жакадан тартып сүйрөшүп,
Элире качып тобунаң,
Шашып жүргөн андан көп.
(Майга тоюп магдырап,
Чайга тоюп чалкалап,
Этке тоюп элдиреп,
Ээ, бир жакшы жайга келдик деп,
Жатпады беле колуңуз,
Шашкандан болсун жолуңуз)
Аралап келип аскердин
Ортосунда турганы,
Бадышалык көк доол
Тарс дедире урганы.
Доол соккон жерине
Алты кулач алтын так
Алып келип курганы.
Арстан эр акыл ойлоду,
Алиги алтын тактаны
Ажыдаар курчап сойлоду.
Алты бурчка караса,
Алты жолборс байлады,
Азууларын кайрады,
Арстандардын баарынын
Айнектей көзү жайнады.
Аларды курчап сыртынан
Себилдүүсү сексен төрт,
Серп салган жагы кызыл өрт.
Күлүктүн бели ийилип,
Көпкөк темир кийинип,
Чарайна, соот, кыягы*
Чамынган арстан сыягы,
Баса кийип үстүнө

Бадана, соот тондорун,
Манаска салып жондорун,
Аңдаганга тамаша,
Ат соорусун-аркасын
Баары салып Манаска,
Милтелери чоктолуп,
Мылтыктары октолуп,
Бетине кундак токтолуп,
Курчап алар калганы.
Алардын асты жагына
Айдап келип куланды
Койдой жайып өрүтүп,
Коё берип буларды.
Анын арка жагынан
Ок, саадакты кездеген
Ушу жерден көрөбүз
Он жүз миң орчун уланды.
Сексен төрт турган чорого,
Атышуучу эмедей,
Ок сундуруп олорго,
Алты курчап алыптыр,
Айкөл Манас баатыры
Арасында калыптыр.
Бакайды алып кашына
Чыкты тактын башына
Кабылан Манас бадыша.
Өкүмдү төрө өзү айтат,
Карап туруп көзгө айтат,
Калкына маалим сөз айтат:
Жанагы кандар кайда деп,
Кандарды бери айда деп.
Кандарды бери айдап кел,
Келбегенин байлап кел!
Кежирлик кылып тартынса,
Келдесин кесип жайлап кел!
Бу сөздү айтып эр Манас,
Мыршаптан* буйруп ийгени,
Бөрүк ал десе баш кескен
Мырдарлар* атка мингени.
Салды заман акырды,
Каар төгүп бакырды.
Улуксуган кандарды
Ушундан барган желдеттер
Аттан түшпөй чакырды.
Айдап алып дүргүтүп,
Койдой кылып үркүтүп,
Коркокторун мүргүтүп,
Алып жетип келгени.
Алты катар курчаган
Арстан Манас элдери.

Жарагы бойдо калың кол,
Ортосу ачык көчө жол,
Чубуруп кандар киргени,
Чүкүл жерден көргөнү
Бет алдында сексен төрт,
Милтелери кызыл чок.
Бизди атабы, кокуй деп,
Кылчайып артын караса,
Кежигелеп туруптур,
Керилип турган саадак — ок.
Алиги кирген эшик жок,
Кайра чыгар тешик жок,
Камоодо калып турганы².
Кандар, сизге жол болсун?
Катылба десем болбойсуң.
Ар качандан бир качан
Камаганың койбойсуң.
Бектер, сага жол болсун?
Тим жүр десем болбойсуң,
Ар качандан бир качан
Тийишкениң койбойсуң.
Кандай акыл ойлойсуң,
Кай түрлүү оюн ойнойсуң?
Каар кылсам, кандарым,
Капылет өлүп сойлойсуң.
Баста жатыр Бакбурчун,
Байкаймын кытай баш журтун,
Чынмачын менен Каканды,
Жыйылып мынча келген соң
Чыгарыңар капамды.
Чыңалып келген кандарым,
Чын сырымды айтамбы.
Баарыңарга эп болсо,
Баатырың айткан кеп болсо,
Каспаңдын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда
Чок-Табылгы жайлаган,
Чоң кара атын байлаган,
Жоо дегенде шайланган,
Алтымыш жайсаң иниси,
Алооке кандын кенжеси,
Калдайдын уулу капырга —
Кан Коңурбай баатырга
Казат кылсак канетет,
Калк жыйылып топ келдиң,
Мазаат* кылсак канетет?
Кыргызга кызык чоң жумуш,
Кытайга салып чоң уруш,
Кайнап жаткан кытайга
Барып калсак канетет.

Барасыңбы жокпу деп,
Бат айтыңар, жоопту деп,
Баатырың айтып турду эми.
Корккондон кандар кожурал,
Коёндой көзү жоодурап:
Куру кайрат — баш айрат,
Барбайбыз десек бекер деп,
Алды-артыбыз бирдей ок,
Кутуларга жериң жок,
Куру кайрат бекер деп,
Ажал азыр жетер деп,
Баарыбыздын башыбыз
Карыш кадам баса албай
Ыргып, ыргып кетер деп,
Эси чыгып кандары
Элейишип калганы,
Нени айтаарын биле албай,
Селейишип калганы.
Барбайбыз деп айта албай,
Баатырдын сөзүн кайтарбай,
Оң колун алып обого,
Ооздору келди тобого.
Камоого кандар калганы,
Каарына баатыр алганы,
Кайда барсаң турдук деп,
Кандар айгай салганы.
Каарданган канкорун
Кайра ырайга жанганы.
Андай болсо, келгин деп,
Келе мөөр, бергин деп,
Катчыга катын жаздырды,
Жыйып алып кандардын
Жыгалуу мөөрүн* бастырды,
Чоң дептерге тапшырды.
Ошерде Манас кеп айтат:
Ой, кандарым деп айтат,
Мындан кийин айнышты
Кой, кандарым деп айтат.
Барабыз деп окустан
Мына шу жерде айтканың,
Бара түшүп ортодон
Айныдым деп кайтканың,
Айныдым деген кеп уксам
Мойнума минээр шайтаным.
Бээжинди нечен көрөрмүн,
Айнып кайткан ким болсо,
Аркасынан жөнөөрмүн.
Атышып жатып өлөрмүн,
Алым келсе бир жолу,
Азык кылып таптаза,

Талап алып жөнөөрмүн.
Арстан Манас баатыры
Ал сөздү айтып турду эми.
Айныбайбыз, баатыр деп,
Кандар моюн сунду эми.
Кана, каныңарды каала деп,
Кан болгонго кай бүрөөң
Эт жүрөгүң баала деп,
Баланча кан болду деп,
Баян кылгын мага деп
Баатырың турду тагында.
Кан болгун деп камады,
Карап турган кандардын
Кайраты бойдо калбады.
Кандардан доош жок болуп
Камоодо турду токтолуп.
Үч кайтара сурады,
Үлкөн жыйын турганы,
Үндөй албай бир адам
Үшкүрүп кандар курганы.
Кылымдын баары топтолуп,
Кыңк эткен бенде жок болуп,
Элдин шайы кеткени,
Камалганы кандардын
Эт бышымга жеткени.
Чыдай албай чыйрак эр,
Бир арышка* — кемеңгер,
Эки-Кемин жайлаган,
Эгиз кара ат байлаган,
Бендеден сөзүн тайбаган
Таздын уулу эр Үрбү
Ордунан туруп кеп айтат:
Ой, султаным деп айтат,
Эми айтайын чынымды,
Эл билбеген сырымды.
Маанайым жок, бас элем,
Башым жаман, таз элем,
Айылым жок, аз элем,
Өз тууганым кас элем.
Кан болгон соң кампайып,
Карааным чыгып заңкайып,
Жигитти кайдан табамын,
Сакалым менен сарбаңдап,
Кайсы колго чабамын,
Арбын колду башкарап
Аскерди кайдан табамын,
Азабын тартып көпчүлүк,
Кай бүрөөңө чабамын.
Аны уккан соң калайык:
Чынын айтты акыр деп,

Сырын айтты такыр деп,
Калайык антип токтолду.
Андан кийин кандардан
Кеп айтаары жок болду.
Элдин шайы кеткенде,
Антип-минтип арасы
Аш кайнамга жеткенде:
Канчалык айтсам, укпадың,
Камалдың баарың, ыктадың,
Кандыкка киши чыкпадың,
Аскер ээси зардалым,
Амандык болсо жандарың
Арманың ичте калбагын,
Өкүмөттөн корксоңор,
Өзүм бирди камдадым.
Капилетке калбадым,
Кара кыргыз журтунан,
Кара ногой нуркунан
Касиетин тандадым.
Бектер, сага эп болсо,
Мен бийлеген кеп болсо,
Атка минсе — ак жолтой,
Атышкан жоодо — сан колдой,
Жортуп чыкса — ак жолтой,
Жоого тийсе — сан колдой,
Айтышканда сырдашым,
Наалышканда муңдашым,
Коштогону Коёнбоз,
Төшөнгөнү баяндос *,
Жоо тепсесе ойгонбос,
Качырса жоого шаңдуу кул,
Кармаганы кандуу кул,
Урунганы жамбы-бул*,
Ак сакал Бакай абамды
Калк агасы бабаңды
Кан көтөрсөк канетет?
Калайыкка маалимдеп,
Даң көтөрсөк канетет?
Эби келсе баарыңа
Өкүмөт берип карыңа,
Көтөрсөңөр кантет деп,
Көк жалың айтты мындай кеп.
Колдун баары кубанып,
Коркоктун көбү кубарып:
Маакул айтты төрөбүз,
Касиеттүү Бакайды
Канга ылайык көрөбүз!
Ал сөздү айтып көпчүлүк
Айгайды бийик салганы,
Ак сакалдуу абаңды

Карып калган чагында
Көңүлүн бир көтөрүп алганы.
Бу сөздү маакул көрдүк деп,
Буйрук айтса көндүк деп,
Бул аскердин өкүмүн
Эр Бакайга бердик деп
Андай болсо келиңер,
Келе мөөр бериңер?
Катчыга катын жаздырды,
Жыйып алып кандардын
Жыгалуу мөөрүн бастырды,
Эр Бакайга тапшырды.
Таруудай тарлык жок болду,
Бакайга кандык токтолду.
Энди Манас кеп айтат,
Ээ, калайык , деп айтат:
Атка минип алда деп,
Арбактарым колдо деп,
Жүргөн журтум, барсыңбы?
Артык дооран аттанып
Сүргөн журтум, барсыңбы?
Кордой менен кол салып,
Көл-Камышка жол салып,
Ашкан журтум, барсыңбы?
Ары багыт кең Иле
Түшкөн журтум, барсыңбы?
Чыңроо тартып жез найдан,
Чыбыраган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Суу жүрбөгөн кең сайдан
Жүргөн журтум, барсыңбы?
Өткөрмөлүү, Даркандан,
Өгүз-Кечүү, Калкандан
Өткөн журтум, барсыңбы?
Өз талабың, нээтиңе
Жеткен журтум, барсыңбы?
Жүгүрүктүн Жүгөн-Таш,
Жүйүрмөнүн Кара-Саз
Баскан журтум, барсыңбы?
Жүлүндөй Сары-Кыядан,
Атышаар жоого беттешип,
Шашкан журтум, барсыңбы?
Тарбагатай башынан
Ашкан журтум, барсыңбы?
Ары жагы Шарпылдак,
Аскер менен шалкылдап,
Аягүздө Чук-Терек,
Эгиз-Кара, Былкылдак,
Эгизектин Кара-Саз,
Муну көргөн, барсыңбы?

Алтай тоодон айланып,
Өткөн журтум, барсыңбы?
Айын өлчөп жол жүрүп,
Көчкөн журтум, барсыңбы?
Уркундун улуу суусунан
Кышын өлчөп күз менен
Кечкен журтум, барсыңбы?
Тоо түгөнүп, уч болуп,
Жол түгөнүп, түз болуп,
Суу түгөнүп, чөл болуп,
Тоо түгөнүп, бел болуп,
Бенденин башы дел болуп,
Томуктай болгон тоо көрбөй,
Тоо көрсө да соо көрбөй,
Кашыктай болгон кар көрбөй
Чөлдө жүргөн, барсыңбы?
Кайык минип, кеме айдап,
Көлдө жүргөн, барсыңбы?
Арбын черүү кол менен,
Бээжинди беттеп жол менен
Жүргөн журтум, барсыңбы?
Качырткынын кытайын
Кара-Шаар, Таңшаңга
Сүргөн журтум, барсыңбы?
Каспаңдын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда,
Кан Коңурбай калча бар,
Калкында жылкы канча бар,
Коён өңдүү сурчасын,
Сырты сулуу туучасын
Коодон бузуп тартынбай
Алган журтум, барсыңбы?
Коркпой уруш Бээжинге
Салган журтум, барсыңбы?
Өмүрү өтүп урушта
Көнгөн журтум, барсыңбы?
Өчмөндүүсүн соо кылбай,
Көмгөн журтум, барсыңбы?
Эзилбесин көөнүңөр,
Эр болгонуң көрдүңөр,
Эл бийлеген эриңер,
Эртелеп жообун бериңер!.
Эр Манас сурап турду эле,
Баягыдан беш бетер,
Элди кудай урду эле.
Аттиңе, кокуй, катыгүн,
Ашкере түштү каран түн!
Атабыз уккан кеп эмес,
Адам көргөн жер эмес,
Энебиз уккан кеп эмес,

Эч ким билер жер эмес.
Ээрчигенде нетебиз,
Эсен жүрсөк, ээ, курдаш,
Ушул айткан жерине,
Нече жылда жетебиз?
Аттиңе, дүйнө, азаптуу,
Арманда өлгөн экенбиз!
Арбак урган кандар, ай,
Алаптаган заңгар, ай,
Казан асып кар салып,
Катын алып, үй тигип,
Атка минип эрбейип,
Найза кармап сербейип,
Эркекпиз деп дердейип,
Манаска кантип теңелдик,
Теңелебиз буга деп,
Теңирим айдап не келдик!
Мындайын кайдан биз билдик,
Мыктуусунуп биз келдик,
Карап туруп, дүнүйө,
Карыдан каргыш алдык, ээ,
Кайра чыкпас капаска
Өзүбүз түшүп калдык.ээ!
Баланы жетим кылдык, ээ,
Байкуш жанды кыйдык, ээ,
Катынды жесир кылдык, ээ,
Калкка кесир кылдык, ээ!
Манасты олжо кылмакты
Макул көрүп жыйылдык,
Жыйылбай жылас болсокчу,
Үйдү көрбөй кырылдык!
Айткан сөзү бу болду,
Арылбаган дуу болду,
Баштан аяк баарысы
Басылбаган чуу болду.
Көрдүм деген жок болуп,
Көңкү журттун баарысы
Көлдөй жайнап токтолуп,
Элдин шайы кеткени,
Жалдырап жооп бере албай,
Жарым күнгө жеткени.
Үлкөн жыйын турады,
Көргөнүң болсо, чыккын деп,
Көк жал Манас баатыры
Үч кайтара сурады.
Көрдүм деген жок болуп,
Көпчүлүктүн баарысы
Көлдөй жайнап токтолуп,
Бардым деген жок болуп,
Баары журту жалдырап,

Мактана албай токтолуп,
Баары журт карап турганы.
Ошонгуча болбоду,
Оён Алма көк жалың
Орунунан турганы.
Алтын айдар, чок белбоо
Алмамбетке кез келди,
Арстан Манас баатырга
Сексен төрттүн ичинен
Аттан түшүп тез келди.
Келген жерде кеп айтып,
Кеңеш баштап бек айтып:
Калмактан келген бир кул деп,
Калмактын куну бир пул деп,
Калжырабай тим тур деп,
Кытайдан келген бир кул деп,
Кытайдын куну бир пул деп,
Кыжылдабай тим тур деп
Кашыңдагы кандардын,
Калк бийлеген зардалдын
Бирөө айтып салбаса,
Шагым сынып калбаса,
Көпчүлүк айтып салбаса,
Көңүлүм сууп калбаса,
Айтып турган жериңде,
Ант урган кытай элинде
Жүргөн чороң, мен бармын,
Жаба журтун жадатып,
Сүргөн чороң, мен бармын.
Ашуусу бийик тоосунан
Ашкан чороң, мен бармын,
Арбак урган кытайдын
Арбын черүү колунан,
Аскер башчы зорунан,
Алмаңдын чыгып жолунан
Шашкан чороң, мен бармын.
Канын суудай капырдын
Чачкан чороң, мен бармын!
Кара күрмө, жеңи жок,
Калдайы бар, беги жок,
Кызыл күрмө, жеңи жок,
Кытайы бар, беги жок,
Атка минсе эби жок,
Арбак урган капырды,
Кашыңдагы мен кулуң
Канын суудай сапырды,
Кыл такыя, кызыл чок,
Кызы талак капырдын
Кыргынын мендей көргөн жок.
Тубар күрмө, туура жең,

Туюк өтүк, кончу кең,
Чобдор өтүк* такасыз,
Торгун чепкен, жакасыз,
Чоң Коңурбай баатырды
Шорун Алмаң катырды.
Алгарадан албайтып,
Найза сайып далбайтып,
Жыккан чороң, мен бармын.
Камал бузуп, кан сузуп,
Капкалуу Бээжин шаарынан
Чыккан чороң мен бармын!
Алмамбет айтып токтолду,
Андан бөлөк бу колдо
Көрдүм деген жок болду.
Арстаны Манас турганы,
Кандардан собол* сурады.
Кандар калды камоого,
Кара журт калды санаага.
Калк үшүнтүп турганда
Каңкор Манас кеп айтат:
Ай, калайык, деп айтат.
Баарыңарга эп болсо,
Бабанар айтаар кеп болсо,
Айтканын макул көрөлүк,
Ушу жолдун бийлигин
Алмамбетке берелик.
Көргө түшсө түшүүгө,
Көлгө түшсө тобокел
Көт жагынан сүзүүгө,
Дабаан ашса ашууга,
Жол бийлетип ушуга,
Шамалга учса учууга,
Кара жер кучса кучууга,
Каралашып ушуга,
Барып калсак канетет?
Жол бийлигин талашаар
Жоомартың болсо, көрүн деп,
Жооп айтыңар көбүң деп
Сурап Манас калганы,
Журт бейлине салганы.
Бакай канга кол берип,
Алмамбетке жол берип,
Бирлик кылсак кандай деп
Минтип айтып калганы.
Айтканын угуп аскери,
Азар-түмөн* көп эли:
Макул айтат төрөбүз,
Баарыбыз, кабыл көрөбүз!
Билип айтты төрөбүз,
Бир сураса экөөнө

Миң мертебе беребиз!
Макул, баатыр, макул деп,
Баары журтка болгон эп.
Айгайды аскер салганы,
Алмамбет, Бакай көңүлүн
Да көтөрүп алганы.
Алмамбетке жол берди,
Жол бергенин кол көрдү.
Кан Бакайга кол берди,
Кол бергенин эл көрдү.
Канкоруң камын жегени,
Калайыкты былк этпей,
Жата бергин дегени.
Доол согуп күңгүрлөп,
Тоо көчкөндөй дүңгүрлөп,
Ал күнү барып айкөлүң
Алтындуу сарай коргонго,
Акылайдын ордого,
Такка олтуруп кеп айтат:
Ажыбай менен Чалыбай,
Аттаныңар деп айтат:
Жарлык айтам, билиңер,
Жаныңа кылыч илиңер,
Жаңы келген аскерге
Аралап азыр кириңер.
Ар кошунга туруңар,
Алтын доол уруңар,
Азыркы келген аскердин
Азар түмөн көп элдин
Атым арык дегени,
Атынан ибеп жегени,
Арман менен келгени
Ушу бүгүн кайтсын де,
Кайтамын деп айтсын де.
Тонум жыртык дегени,
Тонунан ибеп жегени,
Тозок тартып келгени
Ушу бүгүн кайтсын де,
Кайтамын деп айтсын де.
Бүгүнкү кечтен калган соң,
Элди санга салган соң,
Санатымдан билинсе,
Санжырама илинсе
Атым арык дегендин,
Атынан кайгы жегендин
Атын союп жеп кетем,
Аскерди таштай бекетем.
Тонум жыртык дегендин,
Тонунан ибеп жегендин
Өзүн союп, кекетем.

Аманат жаным өлбөсөм,
Аскерди таштай бекитем!
Ушу кепти айтыңар,
Угузуп журтка кайтыңар.
Ажыбай менен Чалыбай
Аттарына минишип,
Аралап колго киришип,
Алтын доол урушуп,
Ата уулуулап турушуп:
Ушу келген көпчүлүк,
Силерге айтам көп түлүк,
Аңдап уккун баарың деп,
Арстан Манас каның деп,
Жарлыгы ушул анын деп,
Кайтуучуңар кайтасың,
Кайтабыз деп айтасың,
Калуучуңар каласың,
Тобокелге саласың.
Ал сөздү айтып Ажыңыз
Аралап кабар салганы,
Аскердин баары туюнуп,
Кубанышып калганы.
Колдун баары буркурап,
Койдой маарап чуркурап:
Уктуңарбы, ага-ини,
Кудай жалгап салыптыр,
Улук Манас канкордон
Уруксат тийип калыптыр.
Олжосунан кечели,
Ой, акелер, кетели!
Ээрчийбиз деп нетели,
Элди көздөй кетели.
Эгин айдап, мал багып,
Эл ичине биз барып,
Эптеп күндү өтөлү.
Ойрон болгон канкордун
Олжосунан кечели,
Ой, акетай, кетели!
Ошону айтып көпчүлүк
Оюна түшүп көп түлүк,
Кетүүчү келгин баштанып,
Жобурлашып, чуулашып,
Жол билгенден сурашып,
Баландын жолу баштуу деп,
Бастанчанын кыясы
Атка жаман, таштуу деп,
Баланчанын дайрасы
Агыны катуу, суюк деп,
Баланчанын өрдөшү,
Башы барып туюк деп,

Элүүдөн, кырдан жамдашып,
Кайтуучу жолун камдашып,
Кол бузулуп алыптыр,
Ата уулудан сабыркап,
Араң бирден калыптыр.
Атасынын көрү деп,
Калганың келгин бери деп,
Калгандар сүйлөп салыптыр,
(Кара кыргыз уругу,
Кадимден шондой калыктыр),
Калк бузулуп жатканда
Кабылан Манас барыптыр.
Кырк чоросу дүркүрөп,
Кыргыз чалы күркүрөп,
Аккула менен болкоюп,
Накери бутта чойкоюп,
Найза колдо койкоюп,
Кылыч белде кыңгырап,
Айбалта жанда шыңгырап,
Сырмайза колдо зыңгырап,
Аккелте жондо жаркылдап,
Ала байрак, сур желек,
Асабасы жалпылдап,
Аралап колго киргенде
Тааныгандар бар экен,
Далай кыйла адамдар
Тааныбаган жан экен,
Бир-биринен кеп сурап,
Айбаты катуу, заары күч,
Астыңкы жүргөн Кула аттуу,
Ким дегени деп сурап,
Көпчүлүгү сурады,
Көп таңыркап турады.
Тааныгандар кеп айтып,
Тантыбачы деп айтып,
Оң бөйрөгү болк этсе,
Оң муруту солк этсе,
Ойротко түйшүк салуучу
Оңолбогур как ушу!
Сол бөйрөгү солк этсе,
Сол муруту былк этсе,
Солоонго* кыргын салуучу
Солтон Манас как ушу!
Качырганы жолборстой,
Кайсаганы албарстай,
Бети толгон бейбактын
Ажыдаар түгү бар,
Жүрөгүндө жүнү бар,
Акырганда канкорго,
Адам уулу бас келбес,

Ач арстан үнү бар,
Айбаты катуу дүмү бар
Арстанга көзүн салышып,
Айран, азыр калышып,
Эми көргөн эл айтат,
Эл айтканда нени айтат:
Манасыңар бул болсо,
Бар кудайга кул болсо,
Доол келсе жел тийбес
Чытырман токой турбайбы,
Доочу келсе мал бербес,
Жүгүрүк чечен турбайбы.
Жазайыл атса ок тешпес,
Жасалуу коргон турбайбы.
Ушу Манас турганда
Жалтансак кудай урбайбы!
Аңдадык, көрдүк акыры,
Ааламдан ашык акылы
Арстан Манас баатырдын
Аркасында жүрөлү,
Атышкан жоосун сүрөлү,
Аңгемесин көрөлү,
Ажалдуубуз өлөлү,
Катарында жүрөлү,
Кармашкан жоосун сүрөлү,
Калабасын көрөлү,
Казабыз жетсе өлөлү!
Күлпөңүндө жүрөлү,
Күрөшкөн жоосун сүрөлү,
Күчтүүсүн күүлөп бөлөлү,
Күнүбүз бүтсө өлөлү!
Жакшысы турду бел байла:
Жаманы турду дем байлап,
Бармак болуп баарысы
Макул кылып алышты.
Жалгыз-жарым кайта албай,
Кайтамын деп айта албай,
Жандын баары буркурап,
Барабыз деп чуркурап,
Баары журт айгай салыптыр,
Баатырың боо кубанып,
Көңүлү тынып калыптыр.
Элди бүтүн караса,
Эсеп кылып санаса
Эче түмөн болуптур,
Көз жеткен жердин баарысы
Көпкөк темир жарагы,
Көп аскерге толуптур.
Ушу жерде санаса
Отуз жүз миң болуптур.

МАНАС БААТЫР ӨЗҮНҮН
ЖЫЛКЫЛАРЫН КОЛГО ТАЛАТКАНЫ,
КОЛДУН АТТАНЫП БЭЭЖИНГЕ ЖӨНӨГӨНҮ

Ошондо төрө кеп айтат:
Алтайдан бери которуп
Айдап баккан малымды
Аябайын барымды,
Жыйнадым жылкы — барымды.
Ушу жаткан калың кол,
Жарлыгым ушу билиңер
Жабылып атка миниңер,
Аралдагы жылкыга
Аламан коюп ийиңер.
Кош башына бир айгыр
Кош тартууга коюңар.
Кош башына бир байтал
Коштоп келип союңар,
Бүгүнкү түнкү коногуң
Өз мойнуңда болуңар.
Эр башына бир атты
Чүкул коштоп алыңар,
Эркиң менен барыңар.
Кырылып калсак кытайдан,
Кыргын тапсак Бээжинден
Чылбыры тутам, боосу жок,
Чын ушул алган жылкымдын
Чын дүйнөгө барганда
Сыңар чака* доосу жок,
Алгын, бердим малымды,
Аябадым барымды!
Ал сөздү айтып эр Манас,
Айгай салып акырды,
Алтын доол кактырды.
Ал сөздү уккан көпчүлүк:
Жаның жайыл, Манас деп,
Мун үчүн Манас экен го,
Балаадан болсун калас деп,
Учуң узар, Манас деп,
Ушун үчүн эр экен,
Укумда жок неме экен!
Карыясы кампаңдап,
Дуңчулардын* баарысы
Атка минди дампаңдап.
Атка мине салышып,
Найзаларын сербейтип
Укурук кылып алышып,
Арстан эрдин жылкыга
Аламан жөнөп калышып,
Эр башына бир атты
Чүкул коштоп алышып,

Кош башына бир айгыр
Кош тартууга коюшуп,
Кош башына бир байтал
Коштоп келип союшуп,
Кошундун баары тоюшуп,
Өзөндүн баары толүшүп,
Өз алдынча болүшүп,
Азууларын аркайтып,
Кең соорусун даңкайтып,
Күлүк тийди колго деп,
Жакшы болду жолго деп,
Күдүндөгөн андан көп.
Ошондо да тим жүрбөй,
Тетигини көрдүңбү?
Тетик кылгын көөнүңдү,
Күлүктүгүн билиптир,
Күйүмдүүсүн миниптир.
Доолап калса нетер деп,
Куру суктук — бекер деп,
Ушу топордун башы кетер деп,
Сен да көрүп ошондо,
Күбө болсоң экен деп
Бүжүндөгөн сандан көп,
Салып кетсе — шамал жел,
Өзү шаңдуу коён бел,
Жакшы болду жолго деп,
Жоргосу тийди колго деп,
Тизгинге колу карышып,
Өөдө-төмөн жарышып,
Кумардан чыккан мындан көп.
Ач көздөрдүн баарысы
Тегеректей калышып,
Мойнуна чалма салышып,
Семиз экен деп туруп,
Мойнуна боолук бир уруп,
Азоону кармап алышып,
Балакетке калышып,
Чылбырларын чырт үзүп,
Тизгиндерин тырс үзүп,
Кудай урган канкорду
Кутуруп өлгөн анткорду
Уруп арбак салганбы.
Көп жылкынын ичине
Куюгуп жүргөн куланды
Кошо багып алганбы?
Жылкы бекен, куланбы?
Жылкыдан тууган урганбы?
Бул жылас болгон немени
Жылоолоп кармап турамбы?
Бу сөздү айтып муңканып,

Байкабадык, көрбөдүк,
Малдан мындай кууну деп,
Таанып бергин муну деп
Ак ала сакал карыдан,
Акылмандын баарынан,
Көк ала сакал карыдан,
Көп көргөндүн баарынан
Сурап жүргөн андан көп.
Жылкы экен деп уккан соң,
Үйрөтүп мине коём деп,
Үстүнө чыгып, жыгылып,
Кулап жүргөн сандан көп.
Коштон кошко кубалап,
Чуулаганы андан көп.
Эл ошентип атканда,
Эркинче болуп жатканда,
Атка минип эрмекке,
Аралап колду көрмөккө,
Арстан Манас жолборсу,
Алты нөкөр жолдошу,
Аралап колго киргени.
Төрөңүз колду сыдырып,
Төштүктүн элин кыдырып,
Жамгырчы колун саралап,
Музбурчак тобун аралап,
Көрүп Көкчө колуну,
Аралап Үрбү тобуну,
Алардан өтүп алганы,
Арстаның Манас барганы.
Кырк чоро деген кырк баатыр
Ар кайсысы тиккени —
Кымкаптан кылган көк чатыр.
Ар чатырда жүз миңден,
Жайнап аскер кол жатыр.
Кыдырган бойдон барганы,
Кырктын башы Кыргыздын
Эшигине турганы,
Алтын доол урганы.
Доолун угуп бүгүлүп,
Кыргыз келди жүгүрүп.
Энди Манас кеп айтат,
Ээ, Кыргызчал деп айтат,
Кырктын башы Кыргызым,
Кылымды жеңген дыңгылым,
Жаттыңызбы жамбаштап,
Турбайсыңбы туу аштап,
Копбойсуңбу кол баштап,
Жүрбөйсүңбү жол баштап.
Эгизиң Бакай карыңа айт,
Бүгүндөн калбай барып айт.

Атка минсе оң күнү,
Аттанып чыксын чоң күнү,
Сапарга чыксын оң күнү,
Тараза-мыйзам* чоң күнү.
Бу сөздү баатыр айтканы,
Айтып коюп кайтканы.
Ал күнү аскер жатканы,
Эртеңки таң атканы.
Супа садык чалганда,
Таң саргарып калганда,
(Сандыргалуу эрлерди
Көрбөй калдык арманда),
Эрте туруп эр Бакай,
Эли арбын бир далай,
Алтын туусу жаркылдап,
Асабасы жалпылдап
Абаң Бакай жөнөлдү,
Жүргөн Бакай соңунан
Жүз миң аскер өмөлдү.
Анын арка жагынан
Желеги алтын туу менен,
Жер жарылган чуу менен
Эштектердин Жамгырчы
Энди жолго салыптыр,
Аркасынан Төштүктүн
Аскери жөнөп калыптыр.
Анын соңу Үрбүңүз —
Кара кыргыз аскери
Катардан калбай жүрдүңүз.
Анын арка жагынан
Өзөндүн чаңы буркурап,
Өзүң көргөн көп казак
Өлөңүн айтып чуркурап
Көкчөнүн колу жүргөнү,
Көп аскер минтип дүрбөдү.
Анын арка жагынан
Курун селде чалынып,
Куржундарын салынып,
Кудуретке жалынып,
Аргымак аттар арымдап,
Алтындуу калкан дарылдап,
Алтын айчык туу тартып,
Азирет деп чуу тартып,
Анжыяндын Санжыбек,
Анын колу жөнөдү.
Анын арка жагынан
Чыңроо тартып жез найдан,
Кулак тунуп сурнайдан,
Керней үнү бапылдап,
Сурнай үнү такылдап,

Туу көтөрүп калкылдап,
Буудайыктын Музбурчак,
Мунун колу жөнөдү.
Булардын арка жагынан
Кырк чоронун аскери —
Кылымды баскан көп эли,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Антип жолго салыптыр.
Аскердин арка жагынан
Алтын сарай коргондон,
Акылайдын ордодон
Арстан Манас баатырың
Атка минип акыры,
Жарагын белге чалынып,
Жаратканга жалынып,
Бир кудайга зар айтып,
Бил баштаган нар айтып,
Минтип жолго салыптыр.
Бөксө жол Бөкөй белине,
Бөлүнүп кеткен жерине,
Кара жол Каңгай белине,
Кайрылып кеткен жерине —
Как ошо жерге барганда
Каарданып бүркөлдү,
Кайра баштан чүмкөлдү.
Астыңкы эрди албайып,
Үстүңкү эрди калбайып,
Оозунан чыккан сөзү жок,
Оёндун келген ачуусу,
Оңдуруучу көзү жок.
Каарын салып бүркөлүп,
Кайраты толуп чүмкөлүп,
Кужурланды баатыры.
Муну көрүп кырк баатыр
Кужулдашты акыры.
Ээрчибей кайра кайта албай,
Кабылан Манас баатырга
Не болду деп айта албай,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы —
Санаалары бузулуп,
Таноолору кысылып,
Тер боюнан сызылып,
Кыяматтай кысылып:
Аттанганы алыс жол,
Астына кеткен калың кол,
Айтпай, дебей бүркөлгөн,
Атаанын кыйын азап бул!

Кубана турган кезинде
 Кужурланып калды деп,
 Мындай кылып отурса,
 Бизди кудай уруп салды деп,
 Арстандардын баарысы
 Айбатына таң калып,
 Аркасынан сандалып:
 Тим жүргөндө канкордун
 Тилегени бул эле,
 Тиктегени бул эле,
 Оюндагы жүргөнү
 Отуз түмөн кол эле,
 Ошондо кадам басары —
 Орчун Бээжин жол эле,
 Санаадагы жумушу,
 Комсоо болбой жык болуп,
 Жүз миңден отуз жык толуп,
 Колубузга киргенде,
 Кармашаарың — Каканчын,
 Бараар жолуң — Бакбурчун,
 Жолубузга киргенде
 Канкордун кужурланышы,
 Кандайлыктан минтет деп,
 Күбүрлөшүп калышты.

КАНЫКЕЙДИН САРАМЖАЛЫ³

Ачуусу келген Манаска
 Артынан келип Алмамбет
 Бастырып калды жанаша,
 (Байкаганга тамаша)
 Кашыңда бар кырк бөрүң,
 Канга ылайык жөкөрүң.
 Аманат жанга карзым бар,
 Арстаным, сизге арзым бар
 Султаным, уксаң дартымды,
 Сурасаң, баатыр арзымды,
 Ойлонгон сөзүм ушу эле,
 Оңунан келген иш эле,
 Сарамжалга карк толгон
 Саа ылайык киши эле,
 Олуя кандын кызы эле,
 Оймоктуудан уз эле,
 Кара кан кызы Каныкей,
 Ордосуна барсак деп,
 Оң батасын алсак деп,
 Ушунтип жолго салсак деп,
 Алмамбет айтып салганы,
 Айтканын угуп эр Манас
 Арсаңдап күлүп калганы.
 Сырын билген сырттаны,
 Алмаңдан кеңеш чыкканы,

Айтканын баатыр укканы,
Ар качандан бир качан
Айтпасам сырым билбейт деп,
Ачууланган баатыры
Күлкүсү чыгып акыры,
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алыптыр,
Каткырыгын салыптыр.
Катарында кырк баатыр:
Катын жандуу канкор деп,
Кара күчкө күлгөн анткор деп,
Күбүрлөшүп калыптыр,
Күңкү болуп алыптыр.
Андай болсо баатыр деп,
Барып тийип өтөлүк
Жеңеңизге акыр деп,
Каныкей үйүн бет алып,
Канкор жолго салыптыр.
Катарында кырк баатыр
Кадимкидей бир катар
Кайбатын айтып калыптыр.
Келе бери, баатыр деп,
Тартышалык акыр деп,
Анжыяндан алдырган,
Сагаса* күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпир менен суулаган,
Тарткан адам дуулаган
Шалдыркандуу чакчаны
Колдоруна алышып,
Алаканга салышып,
Насыбайын тартышып,
Аңгемесин айтышып,
Шыбырлашып сүйлөшүп,
Шыңкылдашып күлүшүп,
Кырк баатыр жолго салганы.
Капкасы алтын коргонго,
Каныкейдин ордого
Алар жакын барганы.
Бара турсун көй баатыр,
Манасы бар кашында
Кырк улугу келатыр.
Аларды коё салыңыз,
Акылга дыйкан Каныштын
Алда кандай сөзү бар,
Кабарын угуп алыңыз:
Келбей кантип кетер деп,
Келбесе иши бекер деп,

Айылына кабар салыптыр,
Ак жоолуктуу зайыптан
Арбын жыйып алыптыр,
Сөзү жатык ширинден,
Акылы артык билинген
Кызыл мүнсөк,* кымча бел,
Кыпылдаган тасма бел,
Кынай бууган бек белин
Каныкейдин кырк келин
Атлес көйнөк шоодурап,
Айнектей көзү жоодурап,
Жыпар күңкүп, жез бурап
Астын тозуп алыптыр,
Баштап жеңең Каныкей
Баатырга беттеп калыптыр.
Ай тамагын кылайтып,
Ак булчуңун булайтып,
Алиги келген апаңыз
Арстан эрге муну айтып:
Жаныңда жасоо* жолборсуң,
Жарашкан жалпы жолдошуң,
Сапарга чыксаң жол болсун,
Жараткан эгем колдосун,
Кылган ишиң күч болсун,
Самаган душман түз болсун.
Сапарга барган сай кашкаң
Аз болгондо санаты
Сайган аты жүз болсун,
Салынганы киш болсун,
Заман акыр журтуна
Айтылгандай иш болсун.
Атка минип оң күнү,
Аттаныпсыз чоң күнү.
Сапар кылып чоң күнү,
Тараза-мийзам оң күнү,
Алтын айчык кызыл туу
Асмандатып аштапсыз,
Аскерди арбын баштапсыз,
Жетим уул, тул катын
Жергеңди караан таштапсыз.
Аксактар сүйөнч таякка
Аскериң жүрдү каякка?
Казаттан болсун жолуңуз,
Катын да болсо угалы,
Кабарын айтып коюңуз,
Каякка жүрдү колуңуз?
Баатыры жообун бергенче
Балан-бастан дегенче,
Карчыгадай камынып,
Кабыландай чамынып,

Кайыптан акыл табылып,
Эр Алмамбет кеп айтат,
Ээ, жеңеке деп айтат,
Каспаңдын кара тоосунда,
Капкалуу Бээжин оозунда,
Чок-Табылгы жайлаган,
Чоң кара атын байлаган,
Жоо дегенде шайланган,
Алтымыш жайсаң иниси,
Алооке кандын кенжеси,
Калдайдын уулу капырга,
Кан Коң төрө баатырга,
Тагдырга жоктур дава деп,
Талап кылдык ага деп,
Учураша бурулдук
Каныкей жеңе, сага деп,
Кылабы жардам бизге деп,
Кызматка келдик сизге деп
Алмамбет айтып салганы.
Айтып оозун жыйганча,
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштап карысы,
Кыргын тийген эмедей,
Кыйрап түшүп калганы.
Кырк кенизек жүгүрүп
Кырк бедөөнү алганы.
Алтын чынжыр, жез түркүк,
Аса байлап көй күлүк.
Арасынан албайып,
Аккуладан калдайып,
Баатыр түшүп калыптыр,
Каныкей жеңең алыптыр.
Элден мурун ат байлап,
Шамдагайы болжоосуз,
Шапа-шупа бат байлап,
Эң алдында жүгүрүп,
Эликтейин түйүлүп,
Эшик тартты баатырга.
Баатыр баштап киргени,
Артынан Кыргыз жүргөнү.
Андан кийин кырк баатыр
Ата уулдашып киргени.
Жекендос жерден алдырып,
Баяндос мамык салдырып,
Алтындуу күрсү койдуруп,
Ак боз бээ сойдуруп,
Ашап алып кетсин деп,
Нарын тартып* койдуруп,
Азырлаган апаңар.
Ошо кирген кырк баатыр

Кымыз ичип кызышып,
Сөөк тери ысышып,
Арак ичип алкынып,
Арак, шарап, мисалдаш,
Албан түрдүү сонун аш,
Адам татса болгон мас,
Кымызга бою кызышып,
Чекеден тери сызышып,
Азыркы кепти ташташып,
Аңгемени башташып,
Баланчаны сойдум деп,
Баланча жоону өлтүрүп,
Башын кесип койдум деп,
Баланчаны алдым деп,
Балан жерде мен да бир
Баатырлык кылып салдым деп,
Дууга кирип алыптыр,
Басылбаган бир үлкөн
Чууга кирип калыптыр.
Кайсы бири кеп айтып,
Калп айтасың деп айтып,
Калп айтасың өзүң деп,
Качан болсо душмандан
Качып жүргөн жериңде
Көрүүчү эле көзүм деп,
Бастанча жоону сая албай,
Коркоктуң бири сен элең.
Бакатай* жакшы чаба албай,
Чоркоктуң бири сен элең.
Капия сөздү айта албас
Торпоктуң бири сен элең.
Аңгемеге салышып,
Каткырыгы баш жарып,
Катуу күлүп калышып,
Ыксызынан кай бирин
Ызалантып алышып,
Ырсаңдап күлүп калышып,
Катарлашып кырк баатыр
Кандыктан орун алыптыр.
Ал аңгыча Каныкей
Арага келип калыптыр.
Нуска сөз узун баштады,
Сөз айтуудан шашпады.
Алмамбетке бет алып,
Асталык менен кеп салып,
Аяшым, тыңда дей салып,
Бул отурган кырк чоро,
«Чоро» деген чоркок сөз,
Кырк чоро эмес — кырк жоро,
Кырааныңа жолдоштур.

Кылымды билген даанасы,
Азыркы турган кырк баатыр,
Ак сарай үйгө жык баатыр,
Кеби суук жеңеңе
Келип жүргөн дагы бар.
Келбей жүргөн кырк баатыр
Бүгүн келген чагы бар.
Басташып душман жеңбеген,
Барса келбес жер деген,
Уругу кытай улуу журт,
Көптүгүн көрсөң кара курт.
Кылым кытай эл деген,
Кыяматка жеткенче
Кылайып душман жеңбеген.
Кыйын жоого бет алып,
Кыраандар чыктың аттанып.
Алыстан болду сапарың,
Ажалдан болоор капарың,
Кара жан үчүн киерге,
Кажыбай жоого тиерге
Жогу болсо табайын,
Жолдошуң сайын бир-бирден
Сарпайы кийит жабайын.
Коноор болсоң, аныңды айт,
Түштөнөөр болсоң, жайыңды айт.
Капилетке калбайын,
Конок ашын камдайын.
Ал сөздү айтып Каныкей
Алмамбеттен сурады.
Анда Алмамбет кеп айтат:
Аяшым, тыңда деп айтат,
Калк туткасы кан болот,
Казат — улуу жол болот,
Кан кайрылып конгон соң,
Канткенде жылдыз оң болот.
Бизди конгун дебе деп,
Конбосок болоор, жеңе деп,
Талапкер жатса талаага,
Калктан калып бөлүнсөк,
Калгандай болуп көрүнүп,
Калбаалуу кара балаага.
Бу сөздү айтып салганы,
Бурала басып Каныкей
Эшикке чыгып барганы.
Даярдап койгон эшикте,
Так отуз-кырк балбаны,
Барган бойдон Каныкей
Жанчыкка колун салганы,
Сапсалгалуу* сан ачкыч,
Баары алтындан сары ачкыч

Санабай бирин алганы.
Казынаны ачтырып,
Балбандарды шаштырып,
Алып чыкты бир куржун,
Атан эмес, пил куржун,
Ыраңы жашыл көк куржун,
Аз болгондо, атандык эмес, лөк куржун,
Көтөргөнү көп балбан,
Көргөн адам таң калган,
Алып келген балбаны
Ортого коюп салганы.
Ортого коюп кеп айтат:
Ой, аяшым, деп айтат,
Сары алтында бедер жок,
Бу куржундун ичинде
Нелер бар да, нелер жок!?
Бээжин ысык жер деген,
Ысыгы маза бербеген,
Аптап урса нетер деп,
Ал-кубаты кетер деп,
Ал өңдөнгөн жумушун
Аңдабай койсом бекер деп,—
Кедик койдун тармал жүн
Таза жерге жыктырып,
Тасмалдатып кырктырып,
Тогуз жүз кемпир чогултуп,
Тырмакка салып тыттырып,
Келинге кесе бастырып,
Кызга кыя тиктирип,
Тогуз ай башта кылдатып,
Уздан узга сындатып,
Сайса найза тешкисиз,
Чапса кылыч кескисиз,
Баары алтындан чоктолуу,
Баалары калпактын
Каймал төөгө токтолуу,
Кырк чорого кырк калпак,
Ысыктуу күндө кийип бак,
Ышынбай жоого тийип бак.
Жай киерге калпагың,
Жалпы баарын камдадым.
Даяр кылып алгамын,
Чоң куржундун түбүнө
Чогуусу менең салгамын.
Кыштын күнү турушса,
Кыргыз, кытай урушса,
Урушуп жүрүп кокустан,
Жулушуп жүрүп окустан,
Кулагы түшсө кулжуюп,
Муруну түшсө мулжуюп,

Жаман атты болом деп,
Жайланып кайдан оңом деп,
Кыш киерге тумагын
Кылып коюп тургамын.
Ичин суусар ичтетип,
Тышын буулум тыштатып,
Үч талаа кылып бычтырып,
Жаактыгын түшүрүп,
Туулганын сыртынан
Тумчуланып кийсин деп,
Алкымына бүчүсүн
Айкаштыра түйсүн деп,
Басырык уруш салышса,
Башынан түшпөй жүрсүн деп,
Кырк чорого — кырк тумак,
Кызматым билсең а турмак,
Баары да баргек чоктолуу,
Баалары карандын
Каймал төөгө токтолуу.
Бээжинди бекем жер деген,
Кытайды кылым эл деген,
Эки жыл, бир жыл жатышса,
Эртели-кечти турушуп,
Мылтыкташып урушуп,
Жылбай жатып атышса,
Намысын кытай бербесе,
Азамат тандап ирделсе,
Ак кийимден кирдесе,
Көңүлү чөгөт болоор деп,
Көп сөкөт бизге коёр деп,
Эр башына кылганым —
Он эки көйнөк, он дамбал,
Ак чүчтө көйнөк, суп дамбал,
Казатка кийсең куп дамбал,
Ондон кылып жүргөмүн,
Оромолго түйгөмүн,
Оюма обол алгамын,
Чоң куржундун түбүнө
Чогуусу менен салгамын.
Акыретке бет алып
Аттанган болсо дүйнөдөн
Кемегедей бир жерди
Кемире чаап оёр деп,
Кызыл-ала боюнча
Киймин чечпей коёр деп,
Кез келсе өлүм башына
Кепин тону болоор деп,
Кылып койгон мунум бар,
Кызматымды угуп ал!
Токтоп туруп кебимди ук,

Кыркыңа кылдым кырк чопкут.
 Узун чоро барсыңар,
 Узун үлгү салгамын;
 Нускаңды мурун алгамын.
 Кыска чоро барсыңар,
 Кыска ченеп алгамын,
 Кыска үлгүгө салгамын.
 Ченеп алып баарыңды,
 Кыргыз баштык карыңды,
 Малдан ачып баарды,
 Кыдырттым кыйла шаарды,—
 Анжы менен Манжыдан,
 Кара-шаар, Камбылдан,
 Чын-Мачындан, Кумулдан —
 Бир мыскалы миң дилде,
 Кыйбат баа кырмызы,
 Кыдыртып жүрүп алдырып,
 Кылабыма толгон соң,
 Кырмызы жыйып болгон соң,
 Кыргыздан чыккан миңинен,
 Кылымдан ашык биринен,
 Ногойдон тандап миңинен,
 Ойроттон озгон биринен,
 Алтымыш келин, кырк кызга
 Алты кабат курдатып,
 Кырк бир күндөн шырматып,
 Жакпаганын сөктүрүп,
 Табак-табак болотко
 Албарс эгеп аралаш,
 Арасына төктүрүп,
 Кайыганда каранга
 Болоттон кылган шибеге
 Он-он бештен сындырган,
 Кийгендин көөнүн тындырган,
 Жоого ылайык кылдырган,
 Ушундай ишке жорогон,
 Арасынын баарына
 Арыптап окту сологон,
 Айкөлүңдүн казына
 Арбыныраак корогон,
 Ичти-тышты сегиз тон.
 Жака, жеңи тегиз тон.
 Ичи кадек,* тышы бөз,
 Тышы торгун, атилес,
 Жакасы алтын, жеңи жез,
 Калыңдыгы жарым кез.
 Аны кийип турсаңыз,
 Айгайлаган душманга
 Аралап боюң урсаңыз,
 Акыры сенин өзүңө

Ажалы жеткен катылаар,
Айбалта менен бир салса,
Алтымыш мылтык атылар,
Ажалга өзү чатылар.
Жоболоңдуу кырк баатыр
Тон талашаар окус деп,
Коога болоор кокус деп,
Жасатып салган заты бар,
Жакасынын ичинде
Жабыштырган каты бар.
Болжолунан билерсиз,
Молдоңор окуп киерсиз.
Кытайга барсаң сапарга,
Кызматым ушу айтаарга,
Кырк баатырга кырк чалбар
Кылып койгон ишим бар,
Кызматка койгон кишим бар,
Кытайга салсаң чырың бар,
Кылайтып айтсам сырым бар,
Кырк чорого ылайык,
Кыйбат баа шымым бар.
Кербендерден кеп угуп,
Көргөндөрдөн көп угуп,
Даңдуң-Баштын текеси
Териси калың деп угуп,
Даңдуң тоонун тоо теке,
Териси калың бир эли,
Сырты кара зор теке,
Абыкени баш кылып
Алтымыш мерген аткарып,
Көзгө атууну маш кылып,
Андистерге аттырып,
Кургатканда терисин,
Күндүн жүзүн чалдырбай
Ак сандыкка каттырып,
Ашаткысын мен кедей
Алты ай жайлай эринбей
Жез челекке жаткырып,
Алма кабык алдырып,
Алты ай малма салдырып,
Анжыянда шагыл сарт
Боёкчусун алдырып,
Катын бычып, кыз тигип,
Оймоктуудан уз тигип,
Пери заада Арууке
Токсон кызга баш болуп,
Тогуз ай бүтүн тиштеген,
Келиштирип баарысын
Буулум* менен ичтеген,
Багалегин кайыган,

Байкаган менен токтолбой
Адамдын көзү тайыган,
Каттоо менен бүктөгөн,
Марал-Башы көчкөндө
Башка көлүк тарта албай,
Нар буурага жүктөгөн,
Жымырата тиктирип,
Жылан боор бүктүрүп,
Тиштегени билинбей,
Бүктөгөнү билинбей,
Найза тийсе тешер деп
Болот эгеп ширетип,
Ийи чала калат деп,
Алтымыш беш балбанды
Алым салып ийлетип,
Боёгун жеңең бийлетип,
Сынамакка баарына
Сыр бараң атсам ок өтпөй,
Табылгы жаксам чок өтпөй,
Мактанчылык болбосун,
Баарын кылган каркыбар,
Жеке башы бир шымдын
Жети тайлык баркы бар.
Бээжин деген жер деген
Ысыгы маза бербеген,
Көргөндүн көзү жайнаган,
Кумга койгон кумганы
Куркурап чыгып кайнаган,
Аш бышымга токтолсо
Кашык суусу калбаган.
Жер ысыгы өтөр деп,
Кылбай койсом бекер деп,
Аягынан азган соң,
Канга ылайык кырк баатыр
Кайраты бойдон кетер деп,
Кербендерден кеп угуп,
Көргөндөрдөн көп угуп,
Багыландын булгаары
Баасы кыйын деп угуп,
Алтын берип аябай,
Мал көзүнө карабай,
Багыландан алдырып,
Бапырларга салдырып,
Алымсокту баш кылып,
Жүз өтүкчү алдырып,
Апырык менен сапырык,
Шири менен жары деп,
Не болгон үйдүн баары деп
Көсөлдөр көзүн салат деп,
Баатырың көрсө ал ишти

Көңүлүнө алат деп,
Мейманкана беш сарай,
Бекемдиги бир далай,
Сыр ордого житирип,
Сыр алдырбай бүтүрүп,
Алтындатып чордотуп,
Айнегин күмүш орнотуп,
Такасынын кыюусун
Тасмал менен куратып,
Таманынын баарына
Сары алтын салып буратып,
Коңгуроолуу көк жеке,
Ок кеспеген бек жеке,
Таканын ичин ойдурган,
Таманды калың койдурган,
Кош жылаажын салдырган,
Кийсе кыба кандырган
Кырк чорого кырк өтүк
Кылып салган мунум бар,
Кызматымды угуңар.
Жай киериң бир бөлөк,
Барчадан байпак жоролуу,
Ак кадек чылгоо оролуу.
Кыш киериң бир бөлөк,
Түлкү байпак жоролуу,
Дүрүйө* чылгоо оролуу.
Ылайыктап алгамын,
Чоң күржундун түбүнө
Чогуусу менен салгамын.
Бээжинди бекем жер деген,
Кытайды кылым эл деген,
Казатка барган ушундан
Капыр менен мусулман
Маңдай, тескей турушса,
Мылтык атып, жаа тартып,
Былчылдашып урушса,
Жебенин огу кыркырап,
Жетип тийсе зыркырап,
Тийген жери быркырап,
Кан төгүлсө шыркырап,
Андай кыйын жайларда,
Арынап белди байларга
Аяк жагын карасаң,
Табарсыкты чаптаган,
Жогору жагы жүрөктүн
Ай балкасын каптаган,
Жаркыраган карк алтын,
Жигин бенде таппаган,
Карк алтындан өзү бар,
Көөхар таштан көзү бар

Кыркыңа кемер курум бар,
Кызматым билсең мунум бар.
Жайлап-кыштап жатышса,
Эки жылга, бир жылга,
Эрикпестен атышса,
Ок-дарысы күбүлсө,
Ойрон жандан түңүлсө,
Кастарлуу эле Каныкей
Кантип куру койсун деп
Куржунга колун салар деп,
Кокус кылбай мен койсом
Колу уялып калар деп,
Сексен төрт чанач дары бар,
Жүдөгөн жерде, кырк баатыр,
Жүздөн огуң дагы бар.
Оттук, бычак, белбоосу,
Милтеге чейин баары бар.
Кармашканга каргаша,
Калса капыр жармаша,
Эт жүрөккө салаарга
Эки миздүү тинте бар,
Эр башына соктурган
Элүү кулач милте бар.
Айтып болду Каныкей,
Алиги турган кырк баатыр
Астыртан аста кеп айтар:
Айтканы какшык деп айтар,
Капыр киши өзү деп,
Конбой бара жатканга
Какшык айткан сөзү деп,
Арамзаалар аны ойлоп,
Акылмандар иш болжоп,
Каныкейге айтып ыракмат,
Кандарын кылып ыракат,
Катар токтоп турушту
Кабылан Манас кеп ойлоп
Бу Каныкей катындын,
Буластаган капырдын
Ушу сөзү чын болсо,
Ургаачыдан тың болсо,
«Атаң, анаң» дебеске,
Артылта камчы салбаска,
Артынан күнү албаска
Аккелтенин огу урсун,
Көк милтенин чогу урсун!
Канкоруң касам кылганы,
Катындан көөнү тынганы.
Не турдуңар, кырк баатыр,
Жөнөңүздөр деди акыр.
Жарлыгын угуп алыптыр,

Жаадай учуп Тазбаймат
Эшик тартып калыптыр.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштап карысы
Тышка чыгып караса
Кырк чорого кырк бедөө
Кыйладан бери бактырган,
Соорусуна баарынын
Жолборс үртүк* жаптырган,
Дилде жүгөн каттырган,
Куранды ээр токутуп,
Кундуз көрпө тарттырып,
Мамык жастык арттырып,
Басмайылды үчтөн тарттырып,
Ыкчырылтып ыргытып,
Ыкыстатып ойнотуп,
Ок жыландай сойлотуп,
Ооздугун чайнатып,
Оттой көзүн жайнатып,
Кол канжыга башына
Бирден доол байлатып,
Билериги баары алтын,
Билезиги* сары алтын,
Сары алтынга саптаган,
Пил терисин каптаган,
Чымын тийсе чыңк эткен,
Чыбык тийсе кадимки
Мылтык аткан эмедей
Кулак тунуп зыңк эткен,
Курбусу алтын көк доол
Кол канжыга көмкөрүп,
Алтын соот-күрөөкө
Аркасына бөктөрүп,
Бороонду күнү суук өтпөс,
Жаандуу күнү суу өтпөс,
Чыйырчык алтын чымчык көз,
Чың бадана торгой көз,
Торгой көзү жыбырап,
Тоок көзү шыбырап,
Машанын мурду батпаган,
Чиркейдин мурду өтпөгөн,
Айга салып караса
Алакан жүзү көрүнбөс,
Ак күрөөкө торгой көз,
Жакасы алтын жапмалуу,
Топчусу көөхар такмалуу,
Канжыгадан өткөрүп,
Кас буудандын баарына
Бирден соот бөктөрүп,
Өзүнүн атын боштотуп,

Жолдошуна коштотуп,
Койгон экен баарысын
Коёндой кылып окшотуп.
Кылганын көрүп алышты,
Кырк баатыр айран калышты.
Кырк чоронун артынан,
Кызматы минтип артылган,
Баатыр жөнөп калганда,
Жерди басып аягы,
Жети кадам салганда
Токтой тургун, баатыр деп,
Тозулган киймиң акыр деп,
Катар киймиң эски деп,
Кара торпок кескилеп,
Эски киймин талатып,
Эгесине зар айтып,
Басып үйдөн чыгаарда
Сары улактан таптырып,
Садагасын чаптырып,
Женеңдин иши ушундай,
Жетим бала башына
Бирден жамбы муштумдай.
Эси бары дүйнө деп
Колтугуна катышып,
Көөдөктүн ишин көрүп ал,
Көчөдөгү бакалга
Жети-сегиз жадгакка
Бир жамбыны сатышып,
Көчөгө салып атышып,
Жетим менен жесирди
Жергесине келтирди.
Баштап чыгып баатырды,
Кол көтөрүп акыры,
Көпчүлүк көзүн жаштады,
Көсөмдөр сөзүн баштады:
Канымды астын кылба деп,
Капырды үстүн кылба деп,
Карып мискин тиленди
Дубабызды сыйла деп
Бегимди астын кылба деп,
Бейжайды үстүн кылба деп,
Бечара карып тилендик
Дубабызды сыйла деп,
Бээжин шаар оңойбу,
Бек козголгон оңорбу,
Барса келбес жер деген,
Беттешип бенде жеңбеген,
Аттанганы алыс жол,
Отуз-түмөн орчун кол
Он кишиче көрүнбөс,

Жараткан, өзүң жардам бол,
Сапарга чыккан оң мен сол.
Ал сөздү айтып буркурап,
Адамдын баары чуркурап,
Койдой чуулдап калышты.
Ак сары башыл чалышып,
Адамдын баары наалышып,
Кылымга түшүп түлүгү,
Кыргызга түшүн мүлүгү,
Карап көрдү канкоруң,
Калктын баары муңайган,
Жайын көрүп эр Манас
Жардам тилеп кудайдан,
Көздүн жашын имерип,
Үстүнө минди Кула аттын,
Үзөңгү бутун жиберип.
Бир кудайга зар айтып,
Пил баштаган нар айтып,
Канкор атка мингени,
Саламат уулу Кыргызчал
Заңк дедире бир уруп,
Доол кагып ийгени.
Кылымдын көзү жаш болуп
Кырааның Манас баш болуп,
Дарбазанын тышына
Жаңы чыкты ушунда.
Кырмызы жоолук колунда,
Кырк баатырдын соңунда,
Күрөөкө тондой жылп этип,
Күкүктөй үнү зыңк этип,
Аяш, бери токто деп,
Каныкей басты шыңк этип.
Каныкейден өтө албай,
Кайрылбай таштап кете албай,
Кан Алмамбет айланды.
Алмамбеттен өтө албай,
Нары жүрүп кете албай,
Арстан Манас байланды.
Манаска карап токтолду,
Андан кийин ары жакка
Бастырган беңде жок болду.
Төрө Манас жолборсу,
Төгөрөк тартып токтолгон
Төрт жүз экен жолдошу.
Каныкей көзүн жаштады,
Кайгылуу сөзүн баштады:
Жайкы чилде кырк күндүр,
Кыш чилдеси кырк күндүр,
Эки кыркың сексендир,
Көрбөгөн беңде жексендир,

Жайлоо каркап толуптур,
Жаңыдан чилде конуптур,
Сай төрөлөр жыйылып,
Сапарың алыс болуптур.
Азык алдың дилдеден,
Атка миндиң чилдеден,
Мен сурайын бу жерде,
Бээжин жериң не жерде?
Бет алды кыргыз жолборсу,
Бектерден болгон жолдошу,
Бээжиниң канча жол болчу?
Канча күндө барасың?
Канча күндө келесиң?
Кабарын айтып бергейсиң?
Алда билет аларды,
Анжы, Манжы, Таңшаңда
Арстандар жатып каларды.
Алда билет өлөрдү,
Арстандардын баарысы
Алыска сапар жөнөлдү,
Аттанган жандар аманат,
Алда билет сиздерди
Аман кайтып көрөрдү.
Ат кубаты жал менен,
Адамдын күчү мал менен,
Аарынын күчү бал менен,
Айымдын күчү кан менен,
Булуттун күчү жел менен,
Буудандын күчү тер менен,
Улуктун күчү эл менен,
Дыйкандын күчү жер менен,
Кыяндын күчү сел менен,
Катындын күчү эр менен,
Таянар жалгыз төрөмдү
Жаман жоого жөнөлдү,
Жанын тирүү көрөмбү?
Айрылып алып арстандан
Арманда бойдон өлөмбү?
Сүйүп мээрим канбады,
Аркасында баатырдын
Сүйөнөр туяк калбады!
Алып мээрим канбады,
Аркасында баатырдын
Алдейлээр перзент калбады!
Кейишти санап жеңеңдин
Кетип турган дарманы.
Баатырымдын барынан
Мамыкка жаттым, уктадым,
Барча журтун тутканым.
Басылбаган чоң арман,

Баркыратып ыйлатып,
Баланын үнүн укпадым!
Беренимдин барынан
Мелүүнгө жатып уктадым,
Беш тайпа* журтун тутканым,
Бекерге өткөн өмүрүм,
Безилдетип ыйлатып
Берзенттин үнүн укпадым!
Аттанган канча жамагат,
Азырда төрөм саламат.
Арзыган кытай арбын жоо,
Анын үчүн жаның аманат.
Кара курттай жоо болсо,
Касаба кара тоо болсо,
Каптаган калың жоо болсо,
Кайраттуу төрөң толгонсо,
Кайгайлаган чуу болсо
Калкылдаган туу болсо,
Кашыңда киши жок болсо,
Камоодо төрөң токтолсо
Ойлонсоң ушу сөзүмдү,
Окко уруп өзүңдү,
Каралашар Сиз деймин,
Камалап кытай кол салса
Кайратты Сизден издеймин.
Эр Алмамбет шол жерде
Эскиси түшүп эсине
Жаш имерди көзүнө:
Аттигине, жеңеке,
Аскердин камын жедиңиз,
Арстанды жалгыз дедиңиз,
Аягы тийди өзүмө
Ар түрдүү айткан кебиңиз,
Наалыш кылып арз айтып,
Нак шу жерде өзүмө
Арман менен келдиңиз.
Бербердигер бербесе
Бенденин баары бей дарман,
Бек тапшырып мени айттың,
Менде тоодон чоң арман!
Жалгыз дейсиң баатырды,
Жайнап жаткан көп кыргыз
Кимге тууган акыры?!
Энеси бөлөк нечөө тур,
Жергеси бирге жетөө тур,
Артында арстан баатырдын,
Аңдагын сөздүн акырын,
Абыке, Көбөш ини бар,
Астыңда турган бир кулдун
Өзүнөн бөлөк кими бар?

Сөөктөш кытай элим жок,
Сөз байлашкан эрим жок,
Уругу кытай элим жок,
Убада кылган эрим жок,
Кылчайып азыр карасам
Узап кетер жерим жок.
Өрттөп өзүм элимди,
Өткөрө бузуп бейлимди,
Жалмадым жат боор элимди,
Жаман бузуп бейлимди.
Сулаттым султандарымды,
Сумсайттым тууган баарыны.
Жергесин сураар жээним жок,
Эңсеп барар элим жок,
Таянарга тага жок,
Тагдыр жетсе даба жок.
Бөлөктү койдум бөлөм жок,
Эңкейип кетсем жөлөк жок,
Кадырым билер калкым жок,
Кадимкидей наркым жок,
Карсылдашып келгенде
Каапырдан качар салтым жок.
Өчтөшүп жүргөн каапырдан
Өлүп калсам окустан,
Өчөгүшкөн доңуздан
Өчүп калсам кокустан
Арбагымды ким сыйлайт,
Аманат жанын ким кыйнайт,
Азып жүргөн бир кулга
Абыдан кейип ким ыйлайт?!
Тутунаарга тууган жок,
Журтумдан эч ким кууган жок,
Алдымдан карар ага жок,
Ажал жетсе даба жок,
Аманат жанга бир себеп,
Алдадан бөлөк паана жок.
Артымдан карар ини жок,
Айланар тууган бири жок!
Алмамбет арман баштады,
Атпай турган кырк чоро
Агызып көзүн жаштады.
Жанымда турган кырк баатыр
Жакшыраак болсом көрө албас,
Жарлык кылсам көнө албас,
Шашкалаңдуу күн болсо,
Жанымдагы кырк баатыр
Жакшылап жууп, көмө албас.
Чала болду кулга деп,
Боо окшогон кытайдын
Жатар жайы жылга деп,

Жараткан алда бендеңди
Так ушундай кылба деп,
Мойнуна илдик тулга деп,
Болду жакшы кулга деп,
Жесегим жерден албастан,
Челишип жоого барбастан
Таштаган бойдон жөнөөр дейм,
Жай-баракат күн болсо
Туз көмгөндөй көмөөр дейм!
Жалгыздыгым билинип,
Жар мойнума илинип,
Жатып калам деп ойлойм,
Жаадымда далай кеп ойлойм!
Баркырап ыйлаар балам жок,
Баркымды билер адам жок!
Кайышып калар карам жок,
Каңгырган кара бир башым,
Карманарга адам жок!
Тутулуп калган туяк жок,
Жалган дүйнө каранга
Же туруп калар сыяк жок!
Катыным кара кийинер,
Кадырлаш болсо кай бирөө
Калмакка жакшы болду деп
Кадиги жок сүйүнөр!
Атпай журтта акым жок,
Ары-бери карасам,
Алганымдан жакын жок.
Алганым анык күйбөсө,
Атылган ташка биздин ок!
Кара журт сенде акым жок,
Карап турсам дүйнөдө
Катынымдан жакын жок,
Катыным какшап күйбөсө,
Кагылган ташка биздин ок!
Кыраан Алмаң муну айтып,
Кырк баатырды муңайтып,
Муңдуу чоро кыйла бар:
Ар канча улук болсо да,
Акылы тунук болсо да,
Жалгыздыгы курусун,
Жайын айтып кайран эр
Жашып ыйлап турушун!
Ушуну айтып кырк баатыр
Муңайышып калышып,
Мурундан чыккан көк сууну
Булайтып жерге салышып,
Найзанын учу солкулдап,
Бөйрөктөрү болкулдап,
Кыраан Алмаң бу жерде

Кыйла сөз айтып салыптыр,
Кырк чоро баштык төрт жүзгө
Кыямат болуп калыптыр.
Анжыяндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан бууланган,
Калемпирден сууланган,
Тарткан адам дуулаган,
Жанашалап турушуп,
Жанчыктан чакча суурушуп,
Келе бери, баатыр деп,
Кеп көбөйүп жатыр деп,
Тартышалык акыр деп,
Акылга кайрат тегишип,
Насыбайын чегишип,
Аркы-терки турушуп,
Алып келип кай бирөө
Насыбайын сунушуп,
Кайтып келер акыл деп,
Кайгы болбос акыр деп,
Канетесиң баатыр, деп,
Арстан заада чоролор
Тартып ал муну, баатыр деп,
Насыбайын сунушту,
Катар турган көй баатыр
Кайрат айтып турушту.
Алмамбеттин өзүнө,
Наалыш кылган сөзүнө
Кара доол мөндүрдөй
Кара жаш келип көзүнө,
Медер болор бекен деп
Арууке бейбак айтат кеп:
Болжолун билбей тим жүргөм,
Боюмда бар бир күмөн,
Майыштың ыйлап бала үчүн,
Баян кылам ан үчүн,
Боздодуң ыйлап бото үчүн,
Болор болбос бир күмөн,
Болжой албайм шон үчүн!
Арууке айтып токтолду,
Каныкей кайта сурады
Баштагы айткан жоопторду:
Аяш, аттандың сапар алыска,
Акылым жетпейт Бээжинге,
Аз күндө жетин барышка,
Жүргөнүң отуз түмөн кол,
Бээжиниң канча күндүк жол?
Канча күндө барарсыз?
Канча күндө келерсиз?

Келе турган маалыңды,
Кебиңди айтып бергейсиз.
Артык айтып койбоңуз,
Наалытып жүрүп сойбоңуз,
Кемитип айтып койбоңуз,
Кейитип жүрүп сойбоңуз,
Кеңешти кенен ойлоңуз.
Алып калсаң, жыргадың,
Алдырып салсаң кыйрадың,
Арманың ичке сыйбадың.
Сайдырын салып кокустан,
Качып кирип окустан,
Арык черүү болбосун,
Кайта келип калкыңа
Аламанды койбосун,
Семизин кармап сойбосун.
Алдырып салын кытайга
Атынын буту чарыктап,
Аскериң келсе арыктап
Четинен кармап союуга,
Ачыгып келсе аскериң
Дасторконго коюуга
Согурумун камдап алайын,
Келген замат астына
Дасторконум салайын,—
Кайтар маалың кайсы маал?
Кабарын аяш, айтып сал!
Алда арбак берген соң
Аянып жоодон нетесиң,
Ары карай жүргөн жол
Нече күндө жетесиң?
Узакка сапар барасың,
Уруп кеткен каапырга
Урушту качан саласың?
Кадыр алда жар берсе,
Канча жылда, канча айда
Кайра тартып каласың?
Көңүлгө төтөп угалык,
Ушунча жылда келмек деп,
Күтүнгөн болуп туралык.
Жашырбай жайын айтыңыз,
Алда таала жар берсин,
Арбак урган каапырга,
Алдырбай аман кайтыңыз!
Ал сөзгө Каныш келгени,
Оозунан кандай чыгат деп,
Ошо күндө Алмаңдан
Ойроттун баары дегдеди.
Анда Алмамбет кеп айтат,
Ай, калайык деп айтат,

Алда билет аларды,
Алда билет ала албай
Арманда жатып каларды,
Арбагым башта бар болсоң,
Аттанган жолум шар болсо,
Алда таала жар болсо,
Аз гана эмес мол жүрүп,
Ары карай Бээжинге
Үч ай токсон жол жүрүп,
Эгем-таала сактаса
Уркун улуу дайрадан
Кечип өтсөк таптаза,
Эрименин боз чөлгө,
Быткыл-быткыл көп көлгө,
Жатып алып кол кыштап,
Түтүнү менен тоорактын
Чатыр менен кошту ыштап,
Аларбыз алты ай кышыны,
Азыр кантип бийлейбиз
Алданын кылар ишини,
Ал жерден орун аларбыз,
Алты ай жатып каларбыз,
Ат кара тил болгондо,
Тогуз айга толгондо
Бээжинден чалгын чаларбыз,
Алдырсак да, алсак да,
Алты ай уруш саларбыз.
Кайра тартып жол жүрсөк,
Карк үч айга мол жүрсөк,
Бир жарым жыл болгондо,
Он тогуз айга толгондо
Келип түшөм деп ойлойм.
Ал сөзгө Алмаң киргени,
Азыр жөнөп кетерде
Адамдын көбү дегдеди.
Ак сакалдуу Кыргылы
Кагып доол салганы,
Амандык айтып чуркурап,
Адамдын баары буркурап,
Аскердин арка жагынан
Арстандар жөнөп калганы:
Аргымак аттар арымдап,
Ала байрак дарылдап,
Алтындуу калкан жаркылдап,
Ала байрак жалпылдап,
Туулга башта жаркылдап,
Тулпарлардын туягы
Жерге тийсе тарсылдап,
Бедөө тулпар алкылдап,
Белде кылыч шаркылдап,

Күрөөкө соот жылтылдап,
Жортуулга минген көй буудан
Жоргосу чыгып кылтылдап,
Астында Кыргыз ак сакал,
(Айтылып турган ушу сөз
Азелден берки чоң макал).
Аны коё салыңар,
Алдыңкы кеткен көп колдун
Кабарын угуп алыңар.
Найзанын учу чабышып,
Аскердин башы кагышып,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Туусу тууга урунуп,
Чаң обого бурулуп,
Тоо түгөнгөн өңүргө,
Чөмүчтүн кара сеңирге,
Кара суунун боюна,
Кашыктын кирген оюна
Колдун алды жабылып
Өйүз менен бүйүзгө,
Найзасы жерге сайылып,
Асабасы жайылып,
Аттын баарын кишендеп,
Кишенине ишенип,
Аттын баарын чидерлеп,
Арбын экен шибер деп,
Ачка өлөр дейсиңби,
Арам өлгөн доңузду
Балдар анда-санда имер деп,
Көё берип кол атын,
Чапанын чечип алышып,
Чатыр кылып салышып,
Чалкадан жатып калышып,
Көйнөгүн чечип алышып,
Көлөкө кылып салышып,
Көлпүгүп жатып калышып,
Бөгөнөк тийген жылкыдай,
Так секирип турушуп,
Чиркин кандай неме деп
Чиркей менен урушуп,
Басып жүргөн андан көп.
Чот-керкиси колунда
Чокоңдотуп жер очок
Казып жүргөн сандан көп.
Сууга түшүп чулпулдап,
Кулач уруп култулдап,
Чурап жүргөн андан көп.
Эмине деген жер экен?

Машасы башка неме экен
Сурап жүргөн сандан көп.
Эл ушунтип жатканда,
Эркинче болуп атканда
Артынан келип Алмамбет
Оң жагына бир карап,
Ок тийгендей ыңгырап,
Сол жагына бир карап,
Топ тийгендей зыңгырап,
Аскердин бейлин жактырбай,
Айтып сөзүн так кылбай,
Алмамбет жолго салыптыр,
Аскердин жаткан бейлине
Ачуусу келип калыптыр.
Андан мурун эр Манас
Аралап өтүп көп колдон,
(Айтууга дастан кеп болгон).
Как Чөмүчтүн башына,
Кашага, Кара-Ташына,
Кымкаптаган чатырга,
Чай кайнатып нан салып,
Сары аякка бал салып,
Чатыраш ойноп даң салып,
Туу байталды сойдуруп,
От ордундай даңкандан
Отуз-кырдан койдуруп,
Олтурган баатыр кошунда.
Оюна түшүп ар жумуш,
Алмамбет келди ушунда,
Арстан Манас баатырдын
Бейкут жаткан тушунда.

**АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫ КАН КӨТӨРГӨНҮ,
АЛМАМБЕТ АСКЕРДИ БАШТАГАНЫ.**

Кабылан Манас, барсыңбы?
Катасыз уккун арзымды!
Калктын ээси кан десем,
Кашкая чыккан карсыңбы.
Арстаным Манас, барсыңбы?
Абыдан уккун арзымды!
Аскердин ээси деп жүрсөм,
Ашкере чыккан карсыңбы
Жыйганың отуз түмөн кол,
Барарың Бээжин алыс жол.
Кыйгактуу найза бооладың,
Кытайдын журтун жооладың,
Кытай деген — кылым журт,
Көптүгүн көрсөң — кара курт.
Кыйла чыгар кыяры,
Кыпындай жери маа жакпайт,
Адамыңдын кыялы!

Арбын чыгаар аяры,
Арзан дебе аларды,
Адамың баары эндекей
Абалыңыз бу болсо,
Алда билет адамың
Аман бири каларды.
Жолуңду баштап нетемин, төрөм!
Жолдошуң бейли бу болсо,
Жообуңду бергин, кетемин, төрөм!
Колуңду баштап, нетемин, төрөм,
Колуңдун түрү бу болсо,
Корктум, кайра кетемин, төрөм,
Узун сөз айтсам, суусаймын, төрөм,
Уруксат берсең, узаймын, төрөм.
Чатыраш ойнуң, чачылсын, төрөм,
Уйкудан көзүң ачылсын, төрөм!
Кумалак ойнуң курусун, төрөм,
Минткенде катар ырысың, төрөм!
Ушу кылган ишиңе,
Ушу жыйган кишиңе,
Ичим кантип жылысын, төрөм!
Алмамбет түрү бузулду,
Аскердин баары кысылды.
Алмамбет кылды кайратты,
Аскердин көзүн жайнатты.
Кырк баатырдын баарысы,
Кыргыз баштык карысы
Кыңк эте албай калышты.
Ары-бери бир карап,
Арстаны Манас кеп айтат:
Азаматтар деп айтат.
Сегиз кандын үстүнө
Арбак сүйөп дөө болгон,
Кан кылганым кээ болгон.
Карып өзү калганбы,
Эр Бакайга не болду?
Эмине үчүн башкарбайт
Эндөөлөтбөй көп колду?
Айдаган колу аз эмес,
Аңдабайт, билбейт дегидей
Абакем Бакай мас эмес!
Ажыбай, Серек барыңар
Алда эмине кылат деп
Аялбасын жаныңар,
Ак сакал Бакай карыңар,
Айтып салам бериңер,
Азыр анда өкүмөт,
Кандыгын сурап келиңер!
Сөзүмдү сөгүп салбаса,
Көңүлүнө албаса,

Айтты деп наалат кылбаса
Айтканым макул көрсүн деп,
Азыркы жолку кандыгын
Алмамбетке берсин деп,
Эр Манас айтып салыптыр.
Бакайга баргын дегенде
Кырк баатырдын баарысы
Элейишип калыптыр:
Аталаш тууган Манаска,
Калк каалаган өкүмөт,
Кайтарып бере койгун деп,
Кандай айтыш тамаша?
Бу сөздү айтып салышып,
Муңайышып калышып.
Кандыгыңды бергин деп,
Касиеттүү Бакайга
Кандай адам айтат деп,
Өткүрсүнүп айткан жан,
Өлбөй кантип калат деп,
Сабыркаган кырк баатыр,
Шатмандык кайра келишип,
Ажыбай менен Серекти
Атын атап койгон соң,
Шакылдашып күлүшүп,
Күлкүсү чыгып алышты,
Күлүп ойноп калышты,
Ажыбай Серек эки бек
Алдам өзү колдо деп,
Атынын боору баткактап,
Багалчагы шаткактап,
Ийри-буйру кара суу
Илебинде кырчындуу,
Кара суудан каргытып,
Атырылтып аргытып,
Алыс жолго салыптыр.
Ашыгышты булар деп,
Анталаган кулдар деп,
Адамдар айран калыптыр.
Дөбөдөгү чатырдан
Бизди көздөй чапкылап
Келе жатыр эки жан,
Тааный албай болдук таң.
Катуу келет жарышып,
Кара десек каргадай,
Карга десек бутадай,
Кан абаке, бу кандай?
Сүйүнчүгө чабышып,
Катыны эркек туугандай,
Карсылдашып ашыгып,
Калмактан жылкы куугандай,

Келе жатыр бир-экөө
Кийгендери күрөөкө.
Айтып балдар киргени,
А дедирбей эр Бакай
Айтканында билгени,
Абакеңиз эр Бакай
Мыйыгынан күлгөнү:
Андай болсо жүгүрүп,
Ат алыңар, балдарым,
Ажыбай келе жаткандыр
Айтаар сөзгө балбаным.
Баштуу журттун баласы,
Ишинде жок чаласы,
Алтын айдар, чок белбоо*
Алмамбет келип калгандыр,
Азыркы иштин оңунан,
Аскердин келип соңунан,
Аламан өскөн бу элдин
Кылыгын көрүп алгандыр.
Аламан экен айлың деп,
Эсер экен элиң деп,
Эркиндикти өзүмө
Эми уруксат бергин деп,
Жолуңду баштап нетем деп,
Жолдон кайра кетем деп,
Колуңду баштап нетем деп,
Колдон кайра кетем деп,
Кыйбат баа Алмамбет
Кыйыктанып калгандыр
Кыраан Манас баатырың
Кыңк этип жооп айта албай
Туюктанып калгандыр,
Падышалык өкүмөт
Барып калса Ажыбай
Бакай абам берер деп,
Ажыбай менен Сереги,
Азыр тийип калгандыр
Эки кулдун кереги,
Аның үчүн биз жакка
Ажыбай, Серек келгени.
Айтып оозун жыйганча,
Аны-муну кылганча,
Арылдатып эки кул
Азыр келген жери ушул.
Атын желдет алыптыр,
Ачып эшик калыптыр.
Салам айтып бүгүлүп,
Кол беришип жүгүрүп,
Эки баатыр бүкчүйүп,
Оң капшытта ал экөө

Олтурушту чүкчүйүп,
Астына даам койгон соң,
Аш-тамакка тойгон соң,
Алакан жазып кол ачып
Дуба кылып болгон соң,
Эр Бакай кары кеп сурайт,
Не жумуш, балдар деп сурайт,
Не келдиңер, өзүңөр,
Айтууга барбы сөзүңөр?
Жайы кандай жумушуң?
Жашылданат көзүңөр,
Кайрат кылаар кезиңер,
Кимден чочуйт эсиңер?
Чочубасын жүрөгүң,
Чоңойбосун дүмөгүң.
Ажыңыз сөздү салганы:
Тууга желек байлады,
Турган жуда мусулман
Кандыкка сизди шайлады.
Кече берген кандыкты
Кайта сурап келгин деп
Канкоруң бизди айдады.
Улугубуз Сизсиз деп,
Убара болгон бизбиз деп,—
Ининдин айткан сөзүн бил,
Өлүмгө келдик экөөбүз,
Не кылсаң, аба, өзүң бил!
Ал сөздү айтып Ажыңыз
Мойнун салып шылкыйып,
Жерге багып зыңкыйып
Айтып Ажы салганы.
Айтканын угуп эр Бакай
Каткырыгы баш жарып,
Катуу күлүп калганы.
Атым Бакай болгону
Арбагым башка конгону
Жаманатты кабарым
Жалгыз бенде уккан жок.
Нече жерде кан болдум,
Караңарчы, балдарым,
Башыма мүйүз чыккан жок.
Нече жерде бек болгон
Кеңдигинен абаңа
Кетпеген дөөлөт токтолгон.
Так ошондон бер жакка
Абакеңиз Бакайда
Таруудай тарлык жок болгон.
Жарлыгын жалган ким кылсын
Жайдары Манас төрөмдүн,
Жалдырабай эки кул,

Чапчаңыраак жөнөгүн!
Ал Алмамбет арстанды
Манастан да артык көрөмүн,
Бир сураса ал үчүн
Миң кайтара беремин.
Баатыр Алма султанды
Баламдан жакын көрөмүн,
Башкарып алсын аскерин,
Бачымыраак жөнөгүн!
Сураганда султандын
Сөзүн кабыл көрдүм деп,
Алмамбет деген улуктун
Айтканына көнгүн деп,
Аягына бастым мөөрүм деп,
Алда кандай жумуш деп
Айныбасын көөнүң деп,
Апторой* журтум, көргүн деп
Айтканына көнгүн деп,
Катчыга катын жаздырып,
Касиеттүү эр Бакай
Калдайта мөөр бастырып,
Ажыбай менен Серекке
Жарлык катын тийгизип,
Эки чопкут кийгизип,
Эки жорго мингизип,
Касбайырдын кара атын,
Карк алтын доол байлатып,
Кандын атын шайлатып,
Куру келген кулдарга
Кубантып үч ат айдатып,
Эр Бакай жолго салыптыр.
Кандын катын алышып,
Каткырыгын салышып,
Казаттын атын алышып,
Кайра тартып жарышып,
Алтын түркүк чатырга,
Арстан Манас баатырга
Алар жакын барганда
Чыдамы жок жигиттер
Чыгып карайт эшиктен,
Кайсы бирөө жыртайтып,
Шыкаалап көрүп тешиктен:
Кудай уруп салыптыр,
Баягы Бакай карыңар,
Бадышадан өөдө деп
Мактап жүргөн жаныңар
Кандыгын бербей калыптыр.
Канкоруна бир тартуу,
Сыйын кылып салыптыр.
Ажыбайга бир тартуу,

Алмамбетке бир тартуу,
Үч ат берип салган го.
Серендеп жүрүп чапкылап,
Серек куру калган го.
Чолок акыл чыгарып,
Чогулган чоро муну айтат
Чоң-кичисин кубантат.
Ал аңгыча болбоду,
(Аңдагын ишин олордун),
Ажыбай, Серек барганы,
Желдеттер атын кармады.
Сандыргалуу төрөгө
Салам айтып киргени,
Киргенде баатыр билгени.
Булардын ушак сөзү деп,
Мурутунан күлгөнү.
Кандыгын Бакай берди деп
Барганды макул көрдү деп,
Сураган кандык-өкүмөт
Султаның үчүн берди деп,
Алмамбет алат дегенге
Абаң артык көрдү деп,
Кандыгы түгүл карыя
Аттарын кошуп берди деп,
Эшикте бедөө аты деп,
Мынакей берген каты деп
Кагазын колуна алганы,
Канкорго сунуп калганы.
Колуна алып эр Манас,
Коюп койду жанына.
Чакыртып киши жиберди
Эр Алмамбет канына.
Кагаз жерде калыптыр,
Чайды сунуп бүкчүйүп,
Олтурган экен чүкчүйүп,
Чай куйганы Бозуул,
(Чала молдо байкуш бул),
Жердеги катты алганы,
Окуюн деп калганы.
Бээнин ордун «төө» деди,
Төөнүн ордун «бээ» деди.
Билбей калган бир жерин
Абдылдадан сурады:
Ажакё, берегиси не деди..
Билимдүү Ажың кеп айтып,
Балам, билген богуң же деди.
Кырк баатыры каткырып,
Бир сыйра күлүп калганы.
Боз ала болду Бозуул
Ызалантып салганы.

Ал аңгыча Алмамбет
Кошко келип калганы
Башалыгын билгизди,
Барган жерден баатырың
Башына таажы кийгизди.
Ушу жаткан кара журт,
Бириң эмес, баарың ук!
Жашың менен карың ук,
Жалпы аламан баарың ук!
Бакайдан кандык кетти деп,
Бадышалык өкүмөт
Алмамбетке өттү деп,
Аңдаңар, ушу кепти деп,
Жарлыгы жалган дегенди
Түбүнө казбай жетти деп,
Түшүнгүн ушу кепти деп
Ырамандын Ырчыуул,
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар сөзү шоктуу кул
Жаратып атка миниптир,
Жалпы журттун баарына
Жар чакырып ийиптир.
Нече түрлүү эл айтат,
Эл айтканда нени айтат:
Эгер Манас оңбосун,
Элге мурун көргөзүп
Эр Бакай сындуу жолдошун,
Азыр журтка кан кылып
Алмамбет сындуу жолборсун.
Калмактан келген жай таппай,
Казактан келген бай таппай,
Тентиген бир кул сай таппай,
Кан көтөрүп салыптыр,
Калк бирдигин алыптыр.
Эми кимди оңдурат,
Ырайымсыз куу кытай
Алыс жолдо бул элди
Айдап жүрүп болтурат!
Айткан сөзү бу болду,
Баштан-аяк көпчүлүк
Арылбаган дуу болду,
Басылбаган чуу болду.
Эл ушинтип жатканда,
Эркинче болуп атканда,
Токсон нөкөр оңунда,
Алтымыш сакчы соңунда,
Алмамбет кирди колуна,
Ата уулунун тобуна:
Кайра баштан караймын,

Калайык, сени санаймын.
Бу санаттан калганды
Этибарга албаймын.
Жалынса жанын койбосмун,
Жалбарган менен болбосмун.
Каргантпай соём өзүңдү,
Каратпай тешем көзүңдү,
Калайык, уккун сөзүмдү!
Кайра баштан келгин деп,
Эсебиңди бергин деп —
Алмамбет айгай салганы.
Калабалуу калмак деп,
Кай балаага салмак деп,
Калайык айран калганы.
Бакайда тынчтык бар эле,
Балкытып жүрчүү жан эле.
Атты өзгөртсө бээ кылат,
Бу ант урган калмак не кылат?
Кылганы болсо көрөлүк,
Кызыталак кытайдын
Өнөрү канча бар экен,
Өкүмүнө көнөлүк!
Ат кайтарган бар экен,
Ант ургур жаман бала экен,
Аркыны бери чакыр деп,
Айгайлап жүргөн андан көп.
Отунга кеткен бар экен,
Биздин ойрон болгур кан экен,
Ойбойлогон сандан көп.
Уктап калган бар экен,
Уруп кеткир кан экен,
Ушуну айтып сүйлөнүп,
Ойготуп келген андан көп.
Сууга кеткен бар экен,
Биздин сулап калгыр кан экен,
Ушуну бери чакыр деп,
Чуулаганы сандан көп.
Кылымдын баары келиптир,
Кырка олтуруп бериптир,
Сегиз, тогуз, он кылды,
Ону болгон жерине
Бир кишисин чоң кылды.
Онун санап өтүптүр,
Он кишиге бир киши,
Он башы коюп кетиптир.
Оён Алма султаның
Ошентип түпкө жетиптир.
Жүзүн санап алганы,
Жүз адамга бир адам
Жүз башы коюп салганы.

Миңин санап алганы,
Миң кишиге бир киши
Миң башы коюп салганы
Он миңди баатыр башы деп,
Ойлонсоң жумуш ушу деп,
Жүз миңге барып бек кылды,
Дүйнөгө сонун кеп кылды.
Түмөн колдун баарысы
Түңүлдүк деп шек кылды.
Отуз болду бек саны,
Ойбойду Алмаң бек салды,
Ойлогун журтум деп салды.
Он миң деген бир түмөн,
(Дүйнөдө мындай ким жүргөн).
Бек белгиси туу болду,
Бет алган жагы чуу болду.
Он миңге керней келтирди,
Орчун колдун баарынын
Эсебин алып болтурду.
Туу саны отуз болуптур,
Турганга дүйнө толуптур,
Үч жүз керней бапылдап,
Үч миң сурнай такылдап,
Байрактын саны отуз миң,
Баашада мындай болгон ким?!
Эсебин элдин алган соң,
Өкүмөтүн башкарып,
Өзүнөн коюп салган соң,
Эми Алмамбет кеп айтат:
Ээ, калайык деп айтат,
Ушу турган кара журт,
Бириң түгүл баарың ук,
Жашың менен карың ук,
Жалпы аламан баарың ук!
Өкүмүм экөө болот деп
Өзүм барда ойлобо,
Өлгөнчө мага ойнобо!
Жарлыгым жалган болот деп
Жаным барда ойлобо,
Жатканча мага ойнобо!
Мындан ары карата
Ат чалдырып өтпөйсүң,
Азык ичип көчпөйсүң,
Чыканак жерге салбайсың,
Чырым уйку албайсың,
Бу жүрүшкө кандайсың?
Ат керт этип чөп жебей,
Чөп жесе да көп жебей,
Эр кылт этип суу ичпей,
Күнү-түнү бел чечпей,

Аз гана эмес мол жүрүп,
Аз болгондо арада
Үч ай-токсон жол жүрүп,
Күн чыгыштын жолуна,
Күбөлүктүн боюна,
Күрпүлдөктүн шоруна
Алты ай кыштап алаарсың,
Ат кара тил болгондо
Бээжинден чалгын чалаарсың.
Андан бери карата
Үйдөгүдөй болом деп,
Үлпөт көрүп оңом деп,
Айылдагыдай болом деп,
Азем күтүп оңом деп
Акыры түбү ойлобо,
Алмамбет менен ойнобо!
Эл менен эсен барармын,
Эгер барсак ал жерге
Эсебин элдин алаармын,
Ушу болгон он башы,
Койнуңа толоор көз жашы,
Ондун бири жоголсо,
Ортодон азып токтолсо,
Караң түгүл каныңдан
Катаа дебей, калайык,
Үмүтүң үзгүн жаныңдан.
Ушу болгон жүз башы,
Жүзүңдү жуур көз жашы,
Жүздөн бири жоголсо,
Жүдөп жолдо токтолсо,
Кашык тамбас каныңдан,
Үз үмүтүң жаныңдан.
Ушу болгон миң башы,
Миңиң аман келбесең,
Билип эсеп бербесең,
Ажалыңдын жеткени,
Абийириң анык кеткени.
Түмөндү билген бектерим,
Түк кап калдык дебеңер,
Түшүнтүп айтып бергеним.
Жалган болбос жарлыгым,
Жалпы угуңар барлыгың,
Жалган болсо жарлыгым,
Жарабасын кандыгым.
Экөө болбос өкүмүм,
Өзүңөрдөн өтүндүм,
Өкүмүм экөө дегенди
Өрнөгүм ушу өлтүрдүм.
Алмамбет кебин жат кылды,
Алмабаш мылтык аттырды,

Ар тарапка Алакең
Алтымыш желдет чаптырды.
Аралап желдет калганы,
Алигини айтып акырып,
Айгай салып, бакырып,
Желдеттер кирди колуна.
Желдеттин кебин уккан соң,
Жээлигиш кирди тобуна:
Түбү душман кытайды,
Түмөн көрдүк мындайды,
Бээжинге барат дегенге,
Бекем каар кылмакка,
Бечара карып кыргызды
Жеткирбей жолдо кырмакка
Алмамбет кылган иши го?
Арстан Манас дегениң
Кыра берсин, мейли деп
Кылчайбай турган киши го?
Кытайдан улук кылган соң,
Кырылат деген ушу го?
Карыдан каргыш алдык, ээ,
Катынды жесир салдык, ээ,
Баланы жетим кылдык, ээ,
Байкуш жанды кыйдык, ээ!
Ат чалдырып өтпөгөн,
Азык ичип көчпөгөн
Адамдын кылаар ишиби?
Ушу сөздү айткан Алмамбет
Оңдуруучу кишиби?!
Чыканак жерге салбаган,
Чырым уйку албаган
Бенденин кылар ишиби?
Бейли бузук бу кытай
Мерт таптырбас кишиби?!
Каранга калган экенбиз,
Кайгырган менен нетебиз.
Калмакка берип бирликти
Капилет өлгөн экенбиз!
Кайгы баскан калың кол,
Карап турса оңду-сол,
Каңырыгы түтөшүп,
Кайгырып айткан сөз ошол.
Айткан сөзү бу болду,
Аскеринин баарысы
Аяк-башы дуу болду.
Ошондо да карасаң,
Топ башында берендер,
Тобокелчи эрендер:
Көп менен кошо көрөм деп,
Жеткен ажал бар болсо

Жеримде жүрсөм да өлөм деп
Тобокелге салганы,
Томпоюп уктап калганы.
Асан кайгы адамдар,
Аскерде бүтүн алаам бар,
Жамандын баары буркурап,
Жашып ыйлап чуркурап,
Ат чылбырдан кармашып,
Алты канды каргашып,
Үй-жайын санап алышты,
Үшкүрүп жүрүп түн бою,
Ал күнкү асыл уйкудан
Дагы куру калышты.
Кайгыланып кол жатты,
Караңгы кетип таң атты.
Супу садык чалганда,
Таң саргарып калганда
Алмабаш мылтык чаңырды,
Аттангын деп бу түндө
Алмамбеттин ач кыйкырык жаңырды.

АСКЕРДИН ЖОЛДО БАРА ЖАТКАНЫ⁴

Адамдын баары камынып,
Ат-атына жабылып,
Найзанын башы чабылып,
Адамдын башы кагылып,
Он башысы ороңдоп,
Бат жүргүн деп сороңдоп,
Найзалары короңдоп,
Жүз башысы лыкылдап,
Жүздөн бири жоголсо,
Өлөмүн деп кыпылдап,
Миң башынын байрагы,
Миңге байрак байлады,
Минтип колун айдады.
Кордой менен кол салды,
Көл-Камышка жол салды,
Ары багыт Илеге
Артып түшүп алганы,
Аскердин баары лыкылдап,
Ара жолго салганы.
Чыңыроо тартып жез найдан,
Чыбыраган кең сайдан,
Сурнай тартып жез найдан,
Суу акпаган кең сайдан,
Көз учунда мунарык,
Көктүн, жердин арасы —
Көз жетпеген тунарык,
Өткөрмөлүү, Даркандан,
Өгүз-Кечүү, Калкандан
Өтүп аскер алганы.

Жүгүрүктүн Жүгөн-Таш,
Жүйүрмөнүн Кара-Саз,
Жүлүндөй Сары-Кыядан
Ашып өтүп баратыр,
Аскериңдин кайраты
Ташып өтүп баратыр.
Ары жагы Шарпылдак,
Аягүздө Чук-Терек,
Эгиз-Кара, Былкылдак,
Эгизектин Кара-Саз,
Алтай тоодон айланып,
Өтүп кетип баратыр,
Азаматтын көңүлү
Өсүп кетип баратыр.
Катар басып жол менен,
Калдайган аскер кол менен,
Алаткактуу* тоо менен,
Аңгел сары коо менен,
Кесеңдесин* кыйратып,
Кетте черүү жыйнатып,
Ар тараптан сонунун
Атып жолго салыптыр,
Булгун киштин * терисин
Артып жолго салыптыр,
Айдалып жолго киргени
Кырк күн болуп калыптыр.
Кырктын башы Кыргызга
Кылыгы чатак Бозуул
Он башы болуп алыптыр,
Күнү кырк бир болгондо
Кыргыз чал жүдөп калыптыр.
Жүрө албай атка бокчоюп,
Бастыра албай чокчоюп,
Ак сакалы арбайып,
Кыл мурутту сарбайып,
Жүрө албай Кыргыз шалдайып,
Он башы экен Бозуул,
Орой сөздүү байкуш бул.
Бозуулга Кыргыз кеп айтат:
Болбоду шайым деп айтат,
Ээ, кулунум, Бозуул,
Көңүлүң жакын дос уул,
Кол баштаган калмагың
Калбалуу кандай доңуз кул?
Калмак кулдун зарпынан,
Каңгай кулдун дартынан
Жүрүп-жүрүп жүдөдүм,
Жете албадым артынан.
Кылым кыргыз баласын,
Не болгонун билбеймин

Эсепсиз эсер Манастын,
Калмакка берип өкүмдү,
Карап турсам бу канкор
Кан ичмек болгон шекилдүү!
Жолу каткан бу кытай
Жол билүүгө бекилди,
Конуш алып кондурбай,
Жолдо кырат шекилдүү.
Орун берип оңдурбай,
Ушундай зордук болобу
Он күндө бир кондурбай!
Ушу бүгүн карасам,
Эсеп кылып санасам,
Күнү кырк бир күн болду,
Түнү кырк бир түн болду.
Эсеп кылсам экөөнү
Сексен эки күн болду.
Кара аламан букара —
Калктын аты ким болду?!
Мындай ыраак жүргөндө
Мыктылык кылыш бекер деп,
Кол кырылып кетер деп,
Кырылып кетсе кокустан,
Ушунчалык көпчүлүк,
Убалы кимге жетер деп,
Ойрон Кыргыз мен болдум,
Он башы Бозуул сен болдуң,
Азапты артык көргөнчө,
Айдалып жүрүп өлгөнчө,
Балааны башка көргөнчө,
Байлоодо жүрүп өлгөнчө
Башымды кесип алсаңчы,
Манасыңа барсаңчы!
Кыргыз баатыр өлдү деп,
Кыяматты көрдү деп,
Кызыталак калмакка
Барып кабар салсаңчы
Мен кылымдын сообун алсамчы
Эстен кеткис иш көрүп,
Эмгекте мындай жүргөнчө,
Энеден туубай калсамчы,
Айтканымды аңдап алсаңчы,
Аңдап көргүн, Боз жигит,
Азапты мынча тартканча,
Атадан сызбай калсамчы!
Атагым Кыргыз болгону,
Алтымыш жашка толгону
Азапты мындай көрбөдүм.
Ажалдан мурун өлгөнүм,
Өлбөгөндө неткеним,

Өбөктөп шайым кеткеним!
Кыйналгандан Кыргыз чал
Кырданып айтып турганы,
Кыйыгына чын алып
Бозуулду кудай урганы.
Урбаганда неткени,
Ак сакалдуу Кыргызга
Ачуу кыла кеткени:
Ак сакал Кыргыз, не дейсиң,
Аскердин камын не жейсиң!
Азыр сени карасам,
Алсыраган кедейсиң,
Айтаарыңа сөз таппай,
Тантыраган кедейсиң!
Башымды кесип ал дейсиң,
Манасты көздөй бар дейсиң,
Өзүң өлүп калган соң,
Өзгө элдин камын не жейсиң?
Айтканың кылып салаармын,
Башыңды кесип алаармын,
Манасыңа бараармын:
Кызыталак неттиң деп,
Кыргыз чалым өлтүрүп,
Кыйынсынып кеттиң деп
Кыяматка жеткенче
Кыйыгына калармын,
Кылайган тешик шоола жок,
Туюгуна калармын!
Өлсөң өзүң өлүңүз,
Өнөрдү өлүп көрүңүз.
Өзүмө калба баштабайм,
Өлүгүң жерге таштабайм.
Кыргызчалдан кутулдум,—
Лая шүкүр, шүк деймин,
Белиңизди бүктөймүн,
Астыңдагы Акборчук,
Арта салып жүктөймүн.
Өгүз-Өтмөк, Тай-Өтмөк
Өрдөшүнө барганда,
Колду санга салганда,
Эсебин элдин алганда,
Айдап берип жигитин
Азыркы турган тогуз деп,
Кыргыз менен он эле,
Өлдү Кыргыз доңуз деп,
Эсебиңди эсен беремин.
Эгер андай кылбасам,
Манастан балаа көрөмүн.
Каарына калып ким жүрсүн
Кан Алмамбет төрөнүн.

Койгун, баатыр Кыргылым,
Калжырабай жөнөгүн!
Бу сөздү айтты Бозуул,
Мурунтан кектүү капыр кул.
Анда Кыргыл кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Болду, Бозуул, жолборсум,
Күмжам болоор жеримде
Күйө турган жолдошум,
Он башыны чыгарган
Ойрон калмак оңбосун!
Ал сөздү айтып Кыргыл чал
Алсырап жолго салыптыр,
Ачуусу келип калыптыр:
Башымды кесип алса да,
Манасына барбасам,
Кырасыңбы колду деп,
Кыямат азыр болду деп,
Кылымга калсын макалым,
Кыйкырып туура айтпасам,
Кыркылып калсын сакалым!
Бу сөздү айтып алганы,
Нардай болгон Акборчук
Атка камчы салганы,
Ак сакалды коюндап,
Акборчукту моюндап,
Кыргыл чал жөнөп калганы.
Аны көрдү Бозуул,
Баягы Кыргыл бабасы,
Өзүнөн улуу агасы,
Токтотоорго он башы
Келе албады дабасы.
Он башысы Бозуул
Ойбойлоду бакыр бул:
Бу түгөнгөн чал эле,
Дүмөгү далай бар эле.
Түбүбүзгө жетет деп,
Жоголуп кокус кетет деп,
Тогузун айдап топулдап,
Кубалап алып сопулдап,
Кыргылдын кеткен дартынан,
Он башысы Бозуул
Онун айдап артынан
Көрбөй калсак бекер деп,
Көк сакал болгон түгөнгүр.
Жоголуп кокус кетээр деп,
Иришип кошо жүрбөсөк,
Ишибиз болоор бекер деп,
Тогузун кууп дүрбөтүп,
Жолду ката жүдөтүп,

Бозуул жолго салыптыр,
Ак сакал Кыргыз аргытып,
Алыска кетип калыптыр.
Бара турсун он башы,
Баары жандын агып жүр
Басылбаган көз жашы,
Баатыр Манас кайышып,
Майышпайт экен өз башы.
Казанат күлүк Аккула —
Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып,
Куюшкандык узарып,
Куюндан бүткөн чоң Кула ат
Кулжадай көзү кызарып,
Төрт аягын тик салып,
Төөдөй болгон союлгур,
Кый сүбөгө жик салып,
Туягын жерге мылгытып,
Тумарын көккө ыргытып,
Бакайы кумга балчактап,
Басыгы чыгып алчактап,
Шайбырына төндүрүп,
Жоргосуна көндүрүп,
Эрикчүү Манас бул эмес,
Эми эле атка мингендей,
Эригип жолго киргендей,
Эр Манас кетип баратыр.
Аркасында Кыргыз чал
Жолуккан элден кеп сурап,
Жолу каткан Манасты
Көрдүңөрбү деп сурап,
Кезиккен элден кеп сурап,
Кедери кеткен канкорду
Көрдүңөрбү деп сурап.
Көргөндөрү кеп айтат,
Кеп айтканда нени айтат:
Өрттөнүп кетсин канкоруң,
Өгүнү эле биздерден
Өтүп кеткен деп айтат.
Көрбөй жүргөн эл айтат,
Эл айтканда нени айтат:
Ойротто жок шок чалбы?
Он башысы жок чалбы?
Билинбеген шок чалбы?
Миң башысы жок чалбы?
Айтор оңой чал эмес,
Адам өлчөөр жан эмес,
Оозунда орой кеп жүрөт,
Сөгүп-сагып Манасты
Жолу каткыр деп жүрөт.

Бу сөздү айтып таңыркап,
Минтип келет көпчүлүк.
Манаска качан жетем деп,
Акборчук менен тепеңдеп,
Астындагы Акборчук
Аркардай колу сайылып,
Акырек менен төшүнө
Ак сакалы жайылып,
Кыргызчал жолго салыптыр.
Кыраан Манас кол алды,
Нардай болгон чоң Кула ат,
Аркардай колу сайылып,
Аркасында куйругу
Асаба туудай жайылып,
Анжыяндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган
Шалдыркандуу чакчаны
Оң колуна алыптыр,
Сол колуна салыптыр,
Насыбайын бур тартып,
Анда-санда бир тартып,
Андан бөлөк эрмек жок,
Аскерди карап көрмөк жок,
Арстан эр кетип баратыр.
Карыя Кыргыз акырды,
Байрагын булгап бакырды,
Баччагар, эми жуттуң деп,
Үн аябай чакырды.
Кыргыздын үнүн укканда,
Кыйкырыгы чыкканда:
Ушу тушта дечүү эле
Көмөсара Чоң-Бели,
Ары жагында жердеген
Нескаранын көп эли.
Аскер чыгып алганбы
Биздин элди капталдап,
Атышып калба салганбы?
Ашыккандан Кыргызлым
Аркамдан жөнөп калганбы?
Аны ойлонуп эр Манас
Аялдап токтой калганы,
Ак сакал Кыргыз чапкылап,
Арстан эрге барганы.
Салам айтып, алик жок,
Амандык айтып, шүгүр жок,
Кыргыздын ичи-кызыл чок.
Кыраан Манас баатырдан
Кыңкайып калаар жери жок.
Барган жерде күүлөнүп,

Баатыр Кыргыз сүйлөнүп:
Манас сенин кордугуң,
Баш жутуучу зордугуң!
Элкин келген кытайды
Эл бийлетип зор кылдың,
Эл журтуңдун баарына
Эрибеген шор кылдың!
Каңгып келген бир кулду
Кан көтөрүп зор кылдың,
Калайыктан эригис
Калдайган кара шор кылдың!
Берен калсын Бээжиниң,
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Ат чалдырып өтпөстөн,
Азык ичип көчпөстөн,
Уктап уйку канбастан,
Уучтаган колду жазбастан,
Узакка сапар кылууга,
Уруштурбай кытайга
Убара кылып кырууга
Каалаган белем калмак кул?!
Кара санаа кытайдын
Каршылык иши мына бул!
Каршылык болбой не болду —
Калктан кайрат жоголду,
Душмандык болбой не болду —
Журттан кайрат жоголду!
Конуп калса нетер деп,
Койгулашып жоо чыкса
Кол кырылып кетер деп,
Колду кырып салган соң
Компоюшуң бекер деп,
Кырылып кыргыз калган соң
Кимге жетет убалы!
Кыйкырып барып Кыргызчал
Кыйла сөз айтып турганы.
Кырктын башы Кыргыздын
Кылымды жеңген дыңгылдын
Кыйналганын билгени,
Кыраан Манас бу жерде
Кыл муруту солк этип,
Мыйыгынан күлгөнү:
Оройлукту Кыргызчал,
Ушу жолу коё сал,
Ойротту билээр карыбыз,
Оён Алма — каныбыз,
Орчун колдун баарысы
Оңуп барат дейсиңби,
Калбаган кайрат алыбыз,

Капалык менен оройлук
Ушу жол коё салыңыз.
Койгун, баатыр, Кыргызчал,
Он башыңа барыңыз!
Ал сөздү айтып Манасы
Атын санга салганы,
Маңкаңдата бастырып
Манас жөнөп калганы.
Түңүлгөн соң баатырдан:
Манасың менен куруп кал,
Казатың менен чирип кал,
Калмагың менен чогултуп
Баарың жерге кирип кал!
Бээжиниң менен берен кал,
Кытайың менен кыргын кал!
Талаада калды сөзүм деп,
Буга окшогон кордукту
Көрө элек эле көзүм деп,
Баятадан чапкылап
Ооп калды эсим деп,
Ооруп калды көтүм деп
Чаңга жуулду бетим деп
Кыргызчал токтоп калыптыр.
Он башысы Бозуул
Тогузун айдап топулдап,
Кубалап алып сопулдап,
Жолуккан элден кеп сурап,
Жолуң болсун, эрендер,
Жолу каткан бир чалды
Көрдүңөрбү деп сурап,
Кезиккен элден кеп сурап,
Кедери кеткен бир чалды
Көрдүңөрбү деп сурап,
Он башы келген артынан,
Оройлонуп Кыргыздын
Жөнөп кеткен дартынан.
Көргөндөрү кеп айтып,
Көсөмүрөөк жан беле,
Көк ала сакал чал беле,
Эми эле бизден өттү деп,
Алмамбет менен Манасты
Аралаш сөккөн боюнча
Ат аябай кетти деп,
Илгери көздөп чабасыз,
Чаба берсең, табасыз.
Айтканын угуп алганы,
Он башысы Бозуул
Айдап алып тогузун
Аргытып жолго салганы.
Алыстан көрдү караанын,

Кыргызчалдын бараанын,
Кыргызды көрүп алганы,
Кыйналып Бозуул барганы
Кыргызга келип токтоду,
Он кишисин жоктоду.
Ошондо Бозуул кеп айтат,
Кыргыз баатыр деп айтат,
Манасыңа бардыңбы?
Арзыңды айтып салдыңбы?
Алмамбет, Манас биригип,
Сенин тилиңди алдыбы?
Конуп жаткан береги
Кыргыз чалдын колубу,
Шу жерге конуп калдыңбы?
Барба десем, болбойсуң,
Бадырек Кыргыз өзүңдү,
Байкабай менин сөзүмдү,
Кудай уруп салдыбы?
Мен он башы деген улугуң,
Ушу күндө мен сага
Оңой болуп турумун,
Оройлук кылсаң курудуң,
Оолугуп чеки бастырсаң
Байлатып алып урамын.
Ак сакал деп сыйлайм деп,
Баятадан бер жакка
Байкуштарды кубалап
Барааның таппай курудум,
Бастырып көрчү сен чеки,
Баш жутмакка турумун!
Болду, Бозуул, жолборсум
Маа күйүмдүү жолдошум,
Он башыны чыгарган
Ойрон калмак оңбосун!
Ал сөздү айтып шылкыйып,
Акборчук менен зыңкыйып,
Бара турсун Кыргызчал,
Манастын ишин тыңдап ал.
Кыргыздан узап кетиптир,
Кыйла жерге жетиптир.
Айнек оозу кызарган,
Алты имерип чойгондо,
Кылабына койгондо
Жарым кездей узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Эр Манас чындап караса
Алты күндүк жолдорду
Аркан бою келтирген
Турнабай көзгө салыптыр,
Туйгунуң Манас бир кырдан

Аскерди карап калыптыр.
Аскерин аңдап караса:
Жетелөөдөн кош кетип,
Кош ат колдон бош кетип,
Эки көздөн төгүлгөн
Он эки талаа жаш кетип,
Ооган жакка баш кетип,
Өбөктөгөн андан көп.
Өөдө болуп, бастыр деп
Жөлөктөгөн сандан көп.
Жедеп шайы кеткенди,
Өлүмгө жакын жеткенди,
Жүрө албаган дартынан,
Жыга тартып атынан,
Боо окшогон адамдын
Атасынын көрү деп,
Алып жүргүн бери деп,
Чатырга кошо бүктөшүп,
Узунунан уңкуйтуп,
Дөңгөч арткан эмедей
Эки-экиден зуңкуйтуп,
Экиден атка артышып,
Отун арткан эмедей
Ороп туруп белинен
Аргамжы менен тартышып,
Айдап жүргөн андан көп.
Кол-аягын сарпооштоп*
Ууруга түшкөн эмедей
Байлап жүргөн сандан көп.
Кай бирөөнү караса
Он башысы ормоюп,
Оозу кетип борбоюп,
Өзү жалгыз сороюп,
Кай бирөөнү караса
Миң башысы биле албай,
Миңинин бири тил албай,
Кайсы экенин биле албай,
Казбай көргө кире албай,
Кайгырганы андан көп.
Кара жоро тобунан
Айрылганы сандан көп.
Аны көрүп эр Манас
Ашыгып жүрүш бекер деп,
Кол кырылып кетер деп,
Ушунча аскер кырылса
Убалы кимге жетер деп,
Аккула менен тепеңдеп
Алмамбетке жетем деп
Эр Манас жөнөп калыптыр.
Эңкейген сары талаада

Эшилген кызыл топурак,
Жол баштаган Алмамбет,
Эгиз туусун көтөрүп,
Кол баштаган Алмамбет.
Астындагы Сарала ат
Баладай жалы былкылдап,
Макмалдай жүнү кылтылдап,
Басыгын салып зыпылдап,
Төрт аяктын такасы
Таш кагышса чыртылдап,
Баатыр Алмаң баратыр
Мас немедей шылкылдап.
Азыр атка мингендей,
Эми эле жолго киргендей,
Эригүүчү эр эмес,
Майышуучу неме эмес,
Бардашына караса
Бадышадан кем эмес.
Караанын көрүп акырды,
Кабылан Манас бакырды,
Кан Алмамбет султанды
Баатыр көрүп алыстан
Байрак булгап чакырды.
Баатырдын үнү чыкканда,
Бакырыгын укканда
Эр Алмамбет ойлонду,
Эми артына толгонду:
Ушу тушта болчу эле
Күмсаранын Ач-Бели,
Ар жагында болчу эле
Чоң Жолойдун көп эли.
Кошун жөнөп алганбы,
Кол аттанып калганбы,
Биздин элди бөйрөктөп
Келип уруш салганбы?
Ашыккандан эр Манас
Аркамдан жөнөп калганбы?
Аста токтоп турайын,
Айткан кебин угайын.
Алда кандай жумуш деп,
Алмамбет токтоп калганы.
Артынан келип эр Манас
Салам айтып салганы.
Ката кылбай жарлыгын,
Ызат кылып кандыгын
Айтып салам салганы,
Алигин Алмаң алганы,
Ашыгышың кандай деп
Алмамбет сурап калганы.
Анда Манас кеп айтат:

Алмамбет, уккун деп айтат,
Алда деп атка мингени,
Айдалып жолго киргени
Сексен эки күн болуп,
Селдей болгон аскердин,
Жер жайнаган көп элдин
Үстүнө каран түн болуп,
Өзгө элдин шайы кетиптир,
Өлүмгө жакын жетиптир,
Коно калсак нетиптир?
Кыргызчал чарчап калыптыр,
Кыянатчы Бозуул
Ошо курган чалыма
Он башы болуп алыптыр.
Өлөмүн деп арыз айтып,
Өзүмө келди дарт айтып.
Айткан арзын билбедим,
Тим жүргүн деп тилдедим.
Андан келип карасам,
Айландыра санасам,
Аскердин шайы кетиптир,
Ажалы жакын жетиптир.
Арстан Алмам бу жолго
Коно калсак нетиптир?
Ал сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп Алмамбет
Ачуусу келип калганы:
Катыгүн, төрөм, не дейсиң?
Карыяңа шылтоолоп,
Как өзүңдү карасам
Кайышып калган кедейсиң!
Алаткүн, төрөм, не дейсиң?
Аскердин камын не жейсиң?
Ак сакалга шылтоолоп,
Алсырап калган кедейсиң!
Жалган болсо жарлыгың,
Жарабаса кандыгым,
Кандыгыңды алыңыз,
Калабалуу жумуштан
Качкын жүргөн бир кулду
Калас кылып салыңыз.
Өзүңдөн, төрөм, өтүндүм,
Экөө болсо өкүмүң,
Өлмөк болду Кыргыз деп,
Өзүңдө болсо өкүнчүң,
Өкүмүңдү алып тоюңуз,
Өкүнгөнүң коюңуз,
Кыргызчалым өлдү деп
Өкүргөнүң коюңуз!
Кылымда мындай кол болбойт,

Асили чынын айтканда,
Кыргылың өлбөй жол болбойт
Кыргыз чалың өлбөсө,
Кыяматты көрбөсө,
Кыргыздын иши оңолбойт.
Андан бөлөк сөзү жок,
Аял кылган өзү жок,
Астындагы Сарала ат,
Атка камчы салганы,
Арстан Алмаң токтолбой
Жөнөп кетип калганы.
Анда Манас кеп айтып:
Атасына ыракмат
Алмамбеттин деп айтып,
Кудай бардыр Кыргыз деп,
Кыргыз доңуз кылдың деп,
Кыргыздын тилин алам деп
Шагым жаман сындым деп,
Аккула ат менен далайып,
Акыл ойлоп салайып,
Жайдары Манас баатыры
Жай бастырды акыры.
Кыдырата санабай,
Кыраан Алма султаның
Кылчайып артын карабай,
Аз жүрбөдү, мол жүрдү,
Жаалданган Алмамбет
Жана күндүк жол жүрдү.
Шараптын улуу кырына
Салып чыгып барганы,
Санаага ар иш алганы,
Сандыргалуу Алмамбет
Эсеп катын карады.
Карап көрсө катына,
Айтканындай баатырдын
Күнү кырк бир күн болуп,
Түнү кырк бир түн болуп,
Эсеп кылса экөөнү
Сексен эки күн болуп,
Сезип Алмаң калганы.
(Сөзү болсун эрмекке).
Дүрбү салды көрмөккө.
Булгаарыга каптаткан,
Бурамалуу каркыттан,
Оозуна жакут орноткон,
Алты имерип толготкон,
Айнеги чаңдап калат деп
Ак кадек менен ороткон,
Алыскы жолго жороткон,
Алтымыш уста, кырк зергер

Айнегин артык орноткон,
Болоттон кылган сабы бар,
Бой тумар чалыш кабы бар,
Алыстан соргон табы бар
Болжолу жок дүрбүнүн
Боосун албай мойнунан,
Сууруп алып койнунан
Көзүнө Алмаң салыптыр.
Көпчүлүктүн баарысы
Көк жал Алмаң караса
Көшүүн тартып алыптыр,
Көбү жүрбөй калыптыр.
Асты келет айдалып,
Арты келет байланып.
Бирөөгө убал кылат деп,
Бүлүнтүп жанын кыят деп,
Бирөөгө забын* кылат деп,
Сапарда жанын кыят деп
Бели катуу бек айбат,
Бейли катуу кара нээт
Кара журтка карашкан
Ыктуулардын баарысы,
Кайраты кабат боюнда
Мыктуулардын баарысы —
Артынан жыйып аскерди
Айдап келе жатканы,
Ат үстүндө сарпооштоп
Байлап келе жатканы.
Алмамбет көрүп алганы,
Алы чак экен аскер деп
Айран азыр калганы.
Эми жүрсөм бекер деп,
Кол кырылып кетер деп,
Убалы кимге жетер деп,
Ошону ойлоп Алмамбет
Кобулдуунун өзөнгө
Колду күтүп турганы,
Аскердин алды келгенде
Конуңар деп бул элге
Алтындан доол урганы.
Кудай жалгап салды деп,
Конмок үчүн бул жерге,
Уруксат тийип калды деп
Кай бири аттан түшүшүп,
Маталып калган байкуштар
Баса албай жерди сүзүшүп,
Кайсы бирөөн карасаң
Аттан түшөөр алы жок,
Аа карашар дагы жок,
Кулап аткан андан көп,

Өлүмдү алып оюна
Сулап жаткан сандан көп.
Аттын баары бош кетип,
Артылган бойдон кош кетип,
Ооган жерге баш кетип,
Көпчүлүктүн көзүнөн
Он эки талаа жаш кетип,
Көрөөр болсоң калыкты-ай,
Көбөөттөгү балыктай,
Үстү үстүнө тыгылып
Үңкүрдөгү салыктай
Кара журт жатып калганы,
Ат-атыңды байла деп
Кан Алмаң айгай салганы.
Айгай үнүн укпады,
Аттарын киши тутпады,
Акирет кетчү немедей,
Аңтарып көзүн уктады.
Аттын баары бозуп жүр,
Алмамбет айдап тозуп жүр.
Кай бирөөнө караса
Ээри кетип бооруна,
Куюшкан кетип соорунан
Сүйрөп жүргөн андан көп,
Жүдөгөндөн жыгылып,
Сүйөнгөнү сандан көп.
Ээр-токум калдырап,
Ооздугу шалдырап,
Бошоп барган кол аты
Боз көбөөң отту чалганы.
Тамашасы дагы бар,
Суунун жытын алган соң,
Сууну көздөй бет алып,
Чубап калган чагы бар.
Табандынын суусуна
Так чубады ушунда.
Алмамбет кирип кабакка
Аттардын баарын караса
Кашатка келип калыптыр,
Кырга чыгып алыптыр.
Көрүп көк жал Алмамбет:
Көлүгүнүн баарысы
Ысык суу ичип алаар деп,
Жоор чыкса жонунан
Кемчилик болуп калаар деп,
Атты адамга кошууга,
Алмамбет атты тозууга
Ак доолду карс коюп,
Алмабаш мылтык тарс коюп,
Алмабаш үнү чаңырып,

Алмамбеттин айгайы
Ач кыйкырык жаңырып,
Алмамбетти көрүңүз,
Аттарын айдап кууганын,
Айгай салып калмакча,
Кытайча салып ураанын,
Каңгай, каңгай, каңгай деп,
Калдай, калдай, калдай деп,
Аттын баарын үркүтүп,
Адамдын баарын дүргүтүп,
Коркокту баарын мүргүтүп,
Колду койдой үркүтүп,
Аскерге кирди аралап.
Кужулдады көпчүлүк,
Колго түштү көп түлүк.
Ыштан салды кылгандар
Ыргып тура калышып,
Шымын бутка салышып,
Мүдүрүлүп жыгылып,
Жүрөк оозго тыгылып,
Ычкырларын үзүшүп,
Үстөмөндөп түшүшүп,
Алсырап барган көпчүлүк
Аркы-терки сүзүшүп,
Кыйрап жаткан андан көп.
Калмакка кудай бардыр деп,
Ыйлап жаткан сандан көп.
Ыштанына байланып,
Туйлап жаткан андан көп.
Кудай бардыр калмак деп,
Колун жыйып кытайдын
Койкон экен камдап деп,
Кор кылмакка биздерди
Келген экен бу жерге
Кондурбастан айдап деп
Каргап жүргөн андан көп.
Караңгыда аламан
Биринин атын бири кууп,
Кармап жүргөн сандан көп.
Эл ушинтип жатканда,
Элдирешип атканда,
Эми Алмамбет кеп айтат,
Ээ калайык деп айтат,
Маңдайкы жак баткалда,
Жадоо, Чулун, Чаткалда,
Кокон менен Кашкарда,
Букар менен Ташкенде,
Сары-Арка менен Сары-Колдо
Жайылган элиң оң-солго,
Иле менен Чүйүндө,

Жатып алып үйүңдө
Кыйгыл суудан бир жутсаң
Кыздын тынчын аласың,
Кыйынмын деп каласың.
Ачкыл суудан бир жутсаң
Ат уйкусун аласың,
Айылга дүрбөөн саласың.
Аттанып түштүм, эрмин деп
Адамсынып каласың.
Эки күнү жол жүрсөң
Эс-акылдан танасың,
Эми жайың кандайсың!?
Бээжин кайда, жер кайда,
Кытай кайда, эл кайда,
Конуп алып арада,
Куру дүрбөш не пайда!
Баландын аты жоор деп,
Жолдошуна ошонун
Тиет экен оору деп,
Баландын аты ошондо
Кеткен экен ысык деп,
Байкаганга бир катар
Андайдын иши бузук деп,
Оң кулагым укпасын,
Уккан болсо кулагым,
Билесиң го, калайык,
Жаныңдын тирүү чыкпасын.
Сол кулагым чалбасын,
Чалган болсо кулагым,
Билесиң го, калайык,
Жаныңдын тирүү калбасын!
Али да Бээжин кыйла деп,
Атыңды таңга ашырып,
Анан уйку сыйла деп,
Абыдан жатып кыйра деп,
Алмамбет айтып мындай кеп,
Аскерди багып калганы.
Акылманы кеп айтып,
Атасына ыракмат
Алмамбеттин деп айтып,
Элким жалгыз бу кытай,
Эр экен го куу кытай!
Эр экени чын экен,
Элден ашык тың экен.
Эч бир ноюп койбойт деп,
Не түрдүү ойду ойлойт деп,
Аскеринин баарысы
Айткан сөзү бу болду,
Арылбаган дуу болду.
Мында туруп нетейин,

Дарыя Уркун кечейин,
Куу өрдөк жаткан көлү бар,
Аккулжа кароол бели бар,
Кырмус шаанын Мурадыл,
Кызыталак каапырдын
Четки кароол жери бар.
Батыра чалгын чалайын,
Байкап ишин алайын.
Муну ойлонуп Алмамбет,
Буудан күлүк Сарала ат
Бучкакка камчы бир салат.
Сарала ат менен чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Күдүрлөгөн бор менен,
Күрпүлдөгөн шор менен,
Күн чыгыш карай жол менен
Алакең кетти аргытып,
Артынан чаңын баргытып.
Алмамбет жолго салыптыр,
Уркундун улуу суусуна
Бешимде кирип барыптыр.
Байкап көрсө дайраны:
Башынан мөңгү бузулуп,
Аз болгондо ар туштан
Алтымыш дайра кошулуп,
Капкара болуп ыраңы,
Кан жыттанып жошулуп,
Карагайы, тал агып,
Кайың менен сал агып,
Караргандын баары агып,
Үстү жагы көбүктөп
Үйөр жүрүп алыптыр,
Үзүктөй таштар үстүндө
Күлдүрттөп агып калыптыр,
Ак көбүгү бурулуп,
Аркы-терки урунуп,
Агыны катуу улуу суу
Чамгарактап калыптыр.
Ошол Уркун суусуна,
Суунун тийген буусуна —
Жээгинде жекен желпилдеп,
Камыштын баары калкылдап,
Аттай кара балыктар,
Ар жеринен карасаң,
Атылып түшүп жаркылдап,
Алмамбет баатыр болбосо,
Адам заат бендеси
Барар эмес жакындап.
Ошо сууну көргөндө
Оён Алма султаның

Өөдө-төмөн бойлобой,
Өлөмүн деп ойлобой
Атка камчы салганы,
Агыны катуу дайрага
Алда деп кирип калганы.
Сууга түшүп жоголуп,
Жоголуп барып оңолуп,
Аты болуп улактай,
Алмамбет агып тумактай,
Ортосуна жеткени,
Оён Алма султаның
Аттанар жакка атынан
Ооп түшүп кеткени.
Атынан түшүп алыптыр,
Ооздуктун төңөрүк
Оң бармагын салыптыр,
Сал байлаган эмедей,
Салаңдап алып Алакең
Ит балдак уруп калыптыр.
Султан Алма көк жалың
Суудан аман чыкканы,
Сарынжынын өңүрүн
Шаркырата сыкканы,
Сарала аттын үстүнө
Алакең азыр чыкканы.
Канатынын баарысын -
Карк алтынга каптаган,
Куйругунун баарысын
Чылк күмүшкө чаптаган
Куу өрдөк жатса көлүндө,
Ок жетер жерден көрүнсө,
Атып алек кылсам деп
Алмамбет ойлойт көөнүндө.
Аны ойлоп Алмамбет
Аргытып жолго салыптыр,
Аяр экен өрдөгү,
Алмамбетти көргөндө,
Алыстан көрүп ушу жин
Асмандап учуп жөнөдү.
Өрдөктөн кабар алыптыр,
Өрмө өтөктө Аккулжа
Өзүнчө качып калыптыр*
Кырмус шаанын Мурадыл
Кырк күнү жатып ал жерге,
Шашкеде кеткен ордуна
Бешимде Алмаң барыптыр.
Такыядай таш дөбө,
Жатып кеткен көй төрө,
Кой боорундай когу бар,
Жылынып, жыргап кетүүчү

Жолум үйдөй чогу бар.
Каапырдын кырып таштаган
Канжадан калган богу бар,
Жан-жагына караса,
Жаадан калган огу бар.
Кеткен экен каапыр деп,
Кез үстүнөн каапырдын
Бир чыкпадым акыр деп,
Эр Алмаңдын ою бар:
Кутуруп кулан атыптыр,
Кубанычка минтип батыптыр,
Бууругуп булан атыптыр,
Бу жерде кырк күн жатыптыр.
Мындайын мурун ойлонбой,
Мынчалык шорум катыптыр.
Кыркына кыргын салбадым,
Кызыл ала кан кылып,
Кылычтап башын албадым.
Ар качандан бир качан,
Арылбаган арманым!
Көй төрөсүн бүлдүрүп,
Эрдигимди элге билдирип,
Оң бөйрөктөн салбадым,
Олжолоп атын албадым.
Солкулдаган сыр найза
Сол бөйрөктөн салбадым,
Сонун күлүк бууданды
Топтотуп айдап албадым.
Соогаттап журтум таласа,
Ошондо калбайт эле го,
Шордуу менин арманым!
Куу өрдөк көлдөн учуптур,
Кулжасы белден качыптыр,
Бир күнү мурун келбеген,
Өзүмдү кара басыптыр!
Ар жагына караса,
Адам жүрөөр жери жок,
Ач кайкалаң бели жок,
Кашыктай болгон кары жок,
Калактай болгон жары жок,
Караган, бута баары жок,
Томуктай болгон тоосу жок,
Токум батар коосу жок.
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык,
Ээн талаа, эрме чөл.
Эңгиреген караан чөл.
(Эмки турган калайык,
Эринбесең, барып көр).
Тазкара учса шашкандай,

Таңдайы күйүп качкандай,
Таз адам барса шашкандай,
Маңдайы күйүп качкандай,
Куркулдай учса шашкандай,
Куйругу күйүп качкандай,
Куландар жүрсө шашкандай,
Туягы күйүп качкандай
Көрдү чөлдү-биябан,
Көк жал Алма султаның
Бура тартты шол жерде
Көк-Аргындын кыядан.
Аз жүрбөдү, мол жүрдү,
Арстан Алма султаның
Ары-бери жүрүшү
Алты күнү жол жүрдү.
Жетинчи күнү кечинде
Жетип элдин четине
Алмамбет келди кошуна,
Эл уктаган кезинде
Аскеринин кашына.
Куранды ээр, көк жастык
Алмамбет коюп башына,
Нардай болгон Сарала ат,
Аса байлап терекке,
Алмамбет жарап керекке,
(Актап кызмат кылбаса,
Адам таппас береке),
Башына жастык коюлуп,
Алмамбет жатты чоюлуп.
Бир жумадан бир жума,
Уйкусу канбай жупжуда,
Өлүп калган адамдай,
Өз башын жерден ала албай,
Талып калган адамдай,
Далысын жерден ала албай.
Өлдү десе деми бар,
Өлчөөсү жетер жери бар,
Коңуругу баш жарат,
Колдогу адам таң калат,
Аскерлер көрүп жарданат,
Адамдар көрүп таңданат.
Сегиз күн жатып алыптыр,
Бу бойдон өлөт белем деп
Аскерлер айран калыптыр.
Күнү-түнү он алты,
Күпүрлөдү көп калкы,
Уйкусу араң каныптыр.
Арстан Алмаң ар ишти
Акыл кылып ойлонду:
Улуу черүү колум — бу,

Узак сапар жолум — бу,
Астымдагы бир душман —
Уркун дайра — улуу суу.
Кечүүнүн камын кылайын,
Кечирсем көңүл тынайын,
Өтүүнүн камын кылайын,
Өткөрсөм көңүл тынайын,
Өнөрдү артык үйрөндүм,
Өз күчүмдү сынайын.
Муну ойлонуп Алмамбет,
(Бу жердеги сөз эмес,
Мурункудан калган кеп),
Манастын келди кашына,
Таажысын кийип башына.
Кырк баатырдын баары бар,
Кыргыз, Бакай кары бар.
Арстан Алмаң кеп айтат,
Ай, калайык деп айтат,
Үлкөн жаштуу кары бар,
Улук кандын баары бар,
Угуп сөзүм алыңар.
Каршы алдында бир катар
Урматтуу кыйла жайлар бар.
Тоо көрүнбөс талаа бар,
Адам уулу өтпөгөн
Толуп жаткан балаа бар.
Түз жери жок тоосу бар,
Түктүүдөн кыйла жоосу бар.
Катын аюу, алаткак,
Калкым, аны аңдап бак
Киши кийик, төө кийик,
Кайып болгон адам бар.
Убара, чаркөө, чыңыроон,
Ушу түрдүү наадан бар.
Жабыр-баян* жандар бар,
Жадоочу деген заңгар бар,
Жакын барган адамды
Жалмап соруп алган бар.
Мүйүзү бар адам бар,
Бүлүндүрчүү ар жандар.
Аркалар деген кушу бар,
Аңдасаң сонун ушу бар,
Ар тарапка учуучу,
Адамды көрсө кокустан
Үстүнө жаба чычуучу.
Чычкан богу ок болот,
Түшкөн жери кок болот,
Ар кандай адам болсо да
Күйүп-жанып чок болот.
Келип калса кокустан,

Кезигип калсаң окустан,
Ат ичмегин алыңар,
Аябай отко салыңар,
Өтүктөн батек алыңар,
Өрттөп отко салыңар.
Ат тери менен эр тери,
Эгер барса мурдуна,
Уча албай калат бир жери,
Акылы кетип аз болуп,
Астыңа түшөт мас болуп.
Чалгыны узун бир кулач,
Жанына барбай, оолак кач:
Тула бою уу болот.
Душмандын бири бу болот.
Азыркы саа чоң душман —
Алдыңда Уркун суу болот.
Жаратканга жалбарып,
Күндү бүгүн жайлаймын,
Жай ташты сууга байлаймын.
Жайлап сууну кечпесек,
Жан калбайт деп ойлоймун.
Азырлангын бу күндө
Арбын отун түшүрүп,
Азык-түлүк бышырып,
Адамдар, көңүл жайлаңар,
Азыкты арбын шайлаңар,
Ар тараптан чөп чалып,
Атыңды отко айдаңар.
Аттарың жатсын семирп,
Адамың жаткын жээлигип.
Алмамбет бизди кырды деп,
Нааданың жатсын ээлигип!
Ал сөздү айтып салганы,
Акылга дыйкан улуктар
Айран-азыр калганы.
Азыгын аскер шайлады,
Аттарын отко айдады,
Сандыргалуу Алмамбет
Жай ташын сууга байлады.
Тегерете терс окуп,
Тескери дуба нече окуп,
Касыйдадан* кат окуп,
Калмакча дуба жат окуп,
Тиктегенин көргөн кул,
Тирешкенин көмгөн кул,
Тилегин кудай берген кул,
Атканын жазбас мерген кул,
Айтканы кабыл келген кул,
Алдасы тилек берген кул, —
Алакең жайы мына бул:

Жаканын баары жамгырлап,
Бөксөнүн баары мөндүрлөп,
Туурадан туман дүркүрөп,
Кыбыладан караса
Кызыл мунар күркүрөп,
Аязына чыдабай,
Адамдын баары зиркиреп,
Арыктуу жерлер жыгындап,
Аңдуу колот тыгындап,
Асмандан алты сай мөндүр шыбыргак,
Борошолоп, бургулап,
Карандай мөндүр шыбыргак
Каршы-терши ургулап,
Тоолорго толук кыш болду,
Жакага жалтыр муз болду,
Жалпы аскердин баарысы
Кыңшылашып кыз болду,
Орундун баары сыз болду,
Оюнан кеткис иш болду.
Эшикке чыккан зарыгып,
Эки көзү карыгып,
Жаткандан жамбаш талыгып,
Жай чилдеси кыш болду,
Жаткан жери сыз болду,
Жайнап жаткан көпчүлүк
Жадыдан кеткис иш болду.
Бир жумадан бир жума
Күн ачылбай жуп-жуда
Адамдын көбү бүгүлдү,
Наадандардын кыйласы
Аманат жандан түңүлдү.
Көпчүлүктүн баарысын
Көзү көргөн Алмамбет
Жашы менен карысын.
Карап тургун Алмаңдын
Жай ташын суудан алышын:
Эки кулач көк чыбык
Эр Алмаң суудан алыптыр,
Эрдемсиген кыйласы
Эс-акылдан таныптыр.
Оң буту менен Алмамбет
Ошо сууну кечиптир,
Он бир дуба түйүнүн
Отуруп алып чечиптир,
Ободогу көк булут
Оодарылып кетиптир.
Булуттан неме калбады,
Буркурап шамал айдады,
Тумандан неме калбады,
Туш-туштан шамал айдады.

Күн көрүндү жаркырап,
Күчтүү жел жүрдү заркырап,
Чымын учту чыркырап,
Чымчык учту чуркурап,
Жердин буусу буркурап.
Аттан, аттан, аттан деп,
Аскердин баары чуркурап,
Кош колоңун тартышып,
Кош атка жүгүн артышып,
Найзанын учу жылтылдап,
Аскердин башы кылкылдап,
Асаба туусу жалпылдап,
Аргымак аттар алкылдап,
Алтындуу тондор жаркылдап,
Жер жайнаган көпчүлүк,
Жетек ат алган жаштары
Жергемден калам, ойбой деп,
Жете чаап талпылдап,
Калкандын баары калкылдап,
Каруу-жарак жаркылдап,
Калың кол баштап Алмамбет
Кара Уркун дайрага
Жетип барды шартылдап.
Кара журт көзүн салыптыр,
Карап көрсө, дарыя
Какшып соолуп калыптыр.
Какырда суулар как соолуп,
Кашка булак так соолуп,
Сай көрүнүп, заңкайып,
Таш көрүнүп даңкайып,
Агынды болгон дөңгөчтөр
Ар жерде жатыр каңкайып.
Дүмүрлөр чыгып сороюп,
Жыгачтын калган тамыры
Жылгалардан короюп,
Өзүң көргөн өгүнкү
Өгүздөй кара балыктар
Өлүп жатат тороюп.
Миңден, миңден бир салды,
Билимдүүлөр таң калды.
Топ-топ болуп турушуп,
Жол талашып урушуп,
Мурун кечсек экен деп,
Бузукулар тепеңдеп,
Чылбырлашып, кармашып,
Тиктегени дарыя,
Бир-бирине жармашып,
Аяк жагы кылкылдап,
Жогору жагы лыкылдап,
Суу чыкканда ийнине

Ээрден көчүк былкылдап,
Эт жүрөк чочуп болкулдап,
Эсерлердин кыйласы
Эси чыгып солкулдап,
Андай дайра көрбөгөн,
Мурунтан кечип көнбөгөн
Үйдө жатчуу адамдар,
Үтүрөйгөн наадандар —
Ортосуна жетишип,
Барганда суунун ортого
Башы айланып кетишип,
Калбаны катуу башташып,
Сууга боюн ташташып,
Дайрага калкып аккан бар,
Агып өлөт кокус деп,
Арт жагынан акмалап,
Андайларды баккан бар.
Чуркурап суудан барышып,
Акканын тутуп алышып,
Ат сооруга салышып,
Башын сууга малышып,
Не жыгылдың сууга деп,
Энтиктирип алышып,
Эсен-аман маңдайга
Сүйрөп чыгып салышып,
«Эсен чыктык суудан» деп,
Сүйүнүшүп калышып.
Жамандыкка жоробой,
Ошончо жүргөн аскерден
Жалгыз адам коробой
Аман кечип кеткени,
Арып менен суу тарткан
Арстан Алма султаның,
Эрлиги эмей. неткени!
Аркы өйүзгө барышып,
Аралга конуп алышып,
Ар кошуна бир жылкы
Ай туякка чалышып,
Алты конуп ал жерге,
Адамдын баары эригип,
Атышсак деп кытайга,
Азаматтар жээлигип.
Алтындан туусун аштады
Жетинчи күндө Алмамбет
Дагы аскерди баштады.
Эриме көздөй жөнөлдү,
Эл артынан өмөлдү.
Адыр-адыр жерлери,
Адырдын чөбү суюлуп,
Аркары кумдай куюлуп,

Аркары киши тааныбайт,
Ал жерге барып жолукса,
Арыздуу адам наалыбайт.
Найза менен коюшуп,
Алты, бештен союшуп,
Ал аркардан алгандар
Аппак майга тоюшуп,
Аңгемеси артык болушуп,
Буруштан келген сайы бар,
Бугунун жүрөр жайы бар.
Будурдун чөбү суюлуп,
Бугусу кумдай куюлуп,
Бугусу киши тааныбайт,
Бул аскерге баргандан
Муңдуу бенде наалыбайт.
Азыр колго түкүрүп,
Найзаны кылып укурук,
(Атаң кыргыз баласы
Аскерде жүрүп кутуруп),
Аралап келген бугуну,
Алмак үчүн да муну
Мүйүзгө укурук салышып,
Жулдуруп ийип бугуга,
Куру кол болуп калышып,
Түбүмө бугу жетти деп,
Найзамды жулуп кетти деп,
Жолдошторун чакырып,
Топону тоодой сапырып,
Жакыны жааны атышып,
Андистер саадак тартышып,
Мыктылар мылтык атышып,
Тамашага батышып.
Курбусунда кулжа бар,
Кайыптын баары мында бар.
Талаасында сары бар,
Токоюнда чары бар,
Жан бүткөндүн баары бар.
Кутуруп кулан ойногон,
Бөрү, түлкү жойлогон,
Кызыгын көргөн тойбогон,
Чымыны бар чымчыктай,
Чычканы бар күчүктөй,
Дөгөчү деген жалбырак
Төрт канат үйдүн үзүктөй.
Жекени бар желектей,
Кээ бир жерде камыш бар,
Кере кучак челектей.
Үчүнчү күндө суу көрдү,
Суулуу жерге барганда
Сапыраң деген куу көрдү.

Көлчүк кара суусу бар,
Көргөнгө сонун ушу бар.
Кайыбы чөбүн жиреген,
Кара жыгач, кайыңы,
Карасаң обо тиреген,
Түрдүү гүлдөр гүлдөгөн,
Түрмөктүү булбул сүйлөгөн,
Кызыгы артык дүйнөдөн.
Короолусу корооздой,
Короозу бар көнөктөй,
Балтырканы билектей,
Маралдарын карасаң,
Мала кашка инектей,
Алмасы бар аяктай,
Кымыздыгы таяктай,
Алчалары дагы бар
Кунан койдун жүрөктөй,
Машаларын байкаса
Суудагы суксур чүрөктөй,
Жекендерин караса
Желектүү найза түпөктөй.
Зор өгүздөй каман бар,
Бери жак, ары жак чөл үчүн,
Бенде жетпей калган бар.
Чочкосу койдой жайнаган,
Кудук-кудук суулар бар
Даш казандай кайнаган.
Жолборс, илбирс, аюу бар,
Шолордун жүрөр жайы бар.
Бал жыйноочу аары бар,
Дүйнөдө жоктун баары бар,
Жүргөн жапан малы бар.
Эми Алмамбет элге айтат
Ушерден орун алыңар,
Кысылсаң, кайып атаарсың,
Кысталбасаң жатаарсың.
Ачыксаң, аркар атаарсың,
Ашыкпасаң жатаарсың.
Бууруксаң, бугу атыңар,
Муңайбастан жатыңар.
Кутурсаң, кулан атыңар,
Ушу жерге кыштайсың,
Куп экен деп жатыңар,
Бадалдан марал атыңар,
Башкадан душман келет деп,
Баш көтөрбөй жатыңар.
Чыйрыгып мында келгениң
Чыйрыкканың жазылсын,
Жолдо тарткан мээнетиң
Чын ушул жерде басылсын.

Мылтыгың атып, түздөй бер,
Көңүлүңө нени алсаң,
Көрөсүң, мындан издей бер.
Очогор атып түздөй бер,
Оюңа алган кайыпты
Ушу жерден издей бер.
Алып колго байлабай,
Айдап ийип атыңды,
Ат минер кезде алыңар,
Аңгеме сүргүн баарыңар.
Кош тигиңер жанаша,
Ары-бери жөө басып,
Кыла бер, кызык тамаша.
Түтүнүнө тоорактын
Кош түндүгүн ыштаңар
Так ушу жердин өзүнө
Козголбой жатып кыштаңар.
Алмамбет айтты акылын,
Ал сөздү макул алыптыр
Арстан Манас баатырың.
Жатты кошун жайлашып,
Атын отко айдашып,
Келбеди беле, жол басып,
Жаратып күлүк байлашып,
Айтканындай Алмамбет,
Ар түрдүү кайып атышып,
Аңгемеге батышып,
Ар кайсынын этинен
Тандап даамын татышып,
Так ушу жердин өзүндө
Талыкпай төрт ай жатышып,
Кар кеткенде көк чыкты,
Кара шибер көп чыкты.
Ат семирп жык болуп,
Атыш-чабыш жоо көрбөй
Адамдын баары бук болуп,
Элдин баары зеригип,
Эми кайда жоосу деп,
Эр азамат эригип,
Кытайын көрсөк экен деп
Кыйла адамдар жээлигип,
Калктын баары зеригип,
Уйкунун баары канышып,
Чыйрыкканы жанышып,
Барсак деп Бээжин жолуна,
Кобур кирди колуна.
Баары аскер антип бүлүптүр,
Баатыр Алма султаның
Байкап муну билиптир,

Баатырынын үстүнө
Барып Алмаң кириптир.

АЛМАМБЕТ БААТЫРДЫН
ЧАЛГЫНГА СЫРГАКТЫ
ЭЭРЧИТИП БАРГАНЫ⁵

Кырк баатырдын баары бар,
Кыргыз, Бакай-кары бар,
Элеман уулу эр Төштүк,
Эштектердин Жамгырчы,
Казактардын Көкчөсү,
Кара жаак эр Үрбү,
Анжыянда Санжыбек,
Буудайыктын Музбурчак —
Бул улуктар жыйылып,
Отурган экен ушул чак.
Кол барган аскер курашып,
Эр Алмамбет олтурду
Эсендик, соолук сурашып.
Эми Алмамбет кеп айтат:
Эсептеп элди көрөлү,
Эгем таала тагдыры
Не жазганга көнөлү.
Эл жыйылып келсин деп,
Эл бийлеген эрендер
Эсебин бүгүн берсин деп,
Калк жыйылып келсин деп,
Калк бийлеген калайык
Катасыз эсеп берсин деп,
Жаалына Алмаң миниптир,
Жалпы журттун баарына
Жар чакырып ийиптир.
Ырамандын Ырчы уул,
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтаар оозу шоктуу кул —
Жарчы башы мына бул,
Элим түгөл болгой деп
Эси чыкты нечен кул.
Кол жоголуп, кокус деп,
Тобумдан киши жок болуп,
Өлбөйлүк бөөдө окус деп,
Миң башы бар, беги бар,
Бир-биринен сурашып,
Аскериң аман бекен деп,
Антаңдашкан кеби бар.
Жүз башы менен он башы
Жүдөгөндөн кыйласы
Койнуна толду көз жашы.
Он башысы ороктоп,
Найзасы колдо короктоп,

Онун айдап сороктоп,
Ол Алмаңдан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Жүз башысы далактап,
Жүр бери деп шалактап,
Бу да Алмаңдан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Миң башылар келгени
Минтип эсеп бергени.
Бектердин баары келгени
Белеңдеп эсеп бергени.
Эсебин элдин алыптыр,
Отуз жүз миң орчун кол,
Эсен чыгып калыптыр.
Башкадан эсеп алыптыр,
Баатырдын кошу калыптыр.
Оёндор, санап бил деди,
Баатырыңдын өз кошу
Он башысы ким деди.
Он башы сөзгө келгени,
Он башысы ушу деп,
Тазбайматты бергени.
Он башы болгон Байматты
Он кишиңди көз көрсүн,
Он эсебин өткөрсүн,
Келсин ылдам дегени.
Тогузун алып топулдап,
Өзү менен он болуп,
Өткүр Алмаң султанга
Өттү эсептен сопулдап.
Алмамбет ага токтолду,
Аңдап көрсө Байматтан
Бир кишиси жок болду.
Билерманы сен деди,
Бир кишиң кайда кем деди.
Билинген сенин иттигиң,
Эсебиң азыр бер деди.
Жадоо, Чулун боюнда,
Короготу оюнда
Тогузу тийген колума.
Айдап аман тогузун,
Өзүм менен он кылып,
Жүргөнүмүн элдин соңунда —
Деп Тазбаймат кеп айтат,
Колума тийген тогузун
Аман айдап астыңа
Алып келдим деп айтат.
Өзүм менен он болуп,
Онум аман экен деп,
Ошондон бери ойлонуп,

Алып жүргөм мен деди.
Ажалым үчүн кытайдан
Келген болсоң сен деди,
Аргам барбы, өлүмгө
Туруптурмун мен деди.
Анда Алмамбет кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Отуз жүз миң орчун кол
Ошонун баары аман деп,
Башка журт аман болгон соң,
Так эле сенден бир киши
Жоголгону жаман деп.
Өзгө элден киши жоголсо
Өлүмгө буйруп саламын,
Өзүбүздөн жоголсо
Өлтүрбөй кантип каламын?!
Жардыгым жалган болбос деп,
Жалганчы адам, оңбос деп,
Өкүмүм экөө болбос деп,
Өтүрүк айткан оңбос деп,
Кайда кеттиң, тутуңар,
Канчы желдет, жолдош деп
Алмамбет айтып салыптыр.
Алты желдет жабылып,
Азыр башын чабууга
Даярданды камынып,
Катаа боло калбас деп
Кандын кылган өкүмү,
Калайыктан калбады
Канын кеч деп өтүнүү.
Кан кылбай киймин алгын деп,
Кабакка союп салгын деп,
Аргын Каракожосу
Ал сөздү айтып салганы,
А дегенче ордунан
Серек тура калганы.
Айтты сөздү эр Серек,
(Мурунку аты Байсабай,
Мындай акыл таппаса,
Серектиги не керек).
Ордунан туруп кеп айтат:
Ой, баатырлар деп айтат.
Элди эсепке албасын,
Катары менен калкынын
Канкоруң кирип калбасын?
Ойротту санга салбасын,
Окусунан санатка
Оёнуң кирип калбасын?
Он башыдан бөлөгү
Башканыкы он экен.

Байкуш болгон Байматтын
Бир кишиси жок экен.
Башкасынын баарынан
Ондон болгон чен экен,
Оюлуп калган Байматтын
Бир кишиси кем экен.
Манаска болгон он башы,
Байкаңар, кандай неме экен?
Каталык жумуш болбосун
Казатка жүргөн жолдо деп,
Кагазын оку, молдо деп,
Кан Серек айтты мындай кеп.
Айтканын угуп алганы,
Кадырсейит молдосу
Катка көзүн салганы.
Манастын аты Байматтын
Онунан чыгып калганы.
Серектин сөзү айткандай
Ордунан чыгып калганы.
Байкабай кара бастым деп,
Баатырым Манас, сен үчүн
Кытайдан келген кулуңдан
Кызылдай өлө жаздым деп
Кыйкырып Баймат барганы,
Кыргыздын көбү каткырып,
Кыйындар күлүп калганы.
Анда Манас кеп айтат:
Уруп кеткен Тазбаймат,
Улук кишим сен болсоң,
Унуткан кишиң мен болсом,
Ушу жорук саа чала.
Он башы ойрон сен болсоң,
Оюңда жогуң мен болсом,
Серекти айтпай койдурбай,
Сени ушу жерде сойдурбай,
Эстебей койсоң мени сен,
Эр Алмамбет баатырга
Өлтүртүүм экен сени мен.
Баатыр Манас болкулдап,
Башкача күлдү солкулдап.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнө сүйлөгөн
Кыраан Манас күлүптүр.
Кыйынсынган Байматтын
Кыйналганын билиптир.
Аман-эсен, саламат
Аскерге барган жамагат
Эсебин Алмаң алганы,
Эр Манастын үстүнө

Эми Алмамбет барганы.
Алмамбет барып кеп айтат:
Султан Манас баатырым,
Ук сөзүмдү деп айтат.
Эр кайраты жык толду,
Элиңдин баары бук болду.
Ат семирпип карк толду,
Аттана турган чак болду.
Кабылан Манас, өзүң ук,
Калмагың айтар сөзүн ук.
Кырааным Манас, өзүң ук,
Кытайың айтар сөзүн ук.
Калп айтпаган чының ким?
Казатка чыгар тыңың ким?
Беттешкен жоого белдүүң ким?
Белдешкен доого демдүүң ким?
Өткүр чечен тилдүүң ким?
Өлүмдөн кайтпас жиндиң ким?
Көзгө атар мерген машың ким?
Көп жалтанаар башың ким?
Көңүлү бузук касың ким?
Көөнүңө толбос басың ким?
Көп дөөлөткө масың ким?
Көрбөгөн жолго барчууң ким?
Бээжинден чалгын чалчууң ким?
Беттешкенин алчууң ким?
Мен барам деп тобуңдан
Белсенип чыгып барчууң ким?
Капырдан чалгын чалчууң ким?
Касташканын алчууң ким?
Капырдан коркуп каш тартпай,
Казаттан качып баш тартпай,
Кашкая чыгып барчууң ким?
Урматтуу улук баары тур,
Улуу, кичүү, кары тур,
Карасы менен каны тур,
Бет алып Бээжин барганга,
Беттешкен жоосун алганга
Мен барам деп чыкчууң ким?
Беттешкенин жыкчууң ким?
Каканга чалгын чалчууң ким?
Капырга ойрон салчууң ким?
Кармашкан жоосун алчууң ким?
Казаттан башын тартпастан
Кайрат кылып барчууң ким?
Ал түрдөнгөн бир сөздү
Алмамбет айтып салганы.
Ал сөздү уккан адамдар
Айран азыр калганы.
Барууга киши жок болду

Баарысы чоочуп токтолду.
Алмаңдын кебин укканы,
Айтканын кабыл тутканы,
Ата уулу — арстан, улуктар
Аяңдап коркуп ыктады.
Барууга киши жок болуп,
Баарысы чоочуп токтолуп,
Бирин-бири карашып,
Бирге олтурган жанашып,
Башка жоо болсо, барам деп,
Баарысы чыкмак талашып.
Чыгаар киши жок болду,
Баатырлардын баарысы
Бараарга болбой токтолду.
Эми Манас кеп айтат,
Эр Алмамбет деп айтат.
Элге айтаар нечен сөзүң бар,
Эзелден жайын билесиң,
Эрдик кылсаң, өзүң бар!
Калкка айтаар кандай сөзүң бар,
Кадимден жайын билесиң,
Кайрат кылып өзүң бар!
Барган менен баатырлар
Байкап жайын биле албас,
Балдыраша сүйлөшүп,
Бадиректен тил албас.
Кытайдын жайын биле албас,
Кыжылдаша сүйлөшүп,
Кызыталактан тил албас.
Капкага каршы кире албас,
Кажылдаша сүйлөшүп,
Капырдын жайын биле албас.
Падыша болуп башкарып,
Колун билип жүргөнсүң,
Бакбурчундун мурунтан
Жолун билип жүргөнсүң,
Байкап көрүп баштатан
Зорун билип жүргөнсүң,
Эндөөлөгөн Какандын
Элин билип жүргөнсүң,
Эгизи канча, ой канча
Ченеп көрүп өлчөөсүн,
Жерин билип жүргөнсүң.
Калкыма кайрат сөзүң бар,
Кары, жашка эп болсо,
Канкоруң айткан кеп болсо,
Кан Алмамбет, өзүң бар!
Колдон тандап кошчуңду ал,
Аскерден тандап адам ал,
Алмамбет өзүң чалгын чал!

Көптөн тандап көсөмдү ал,
Көргөн жолдон чалгын чал,
Жаныңа күйөөр жакынды ал,
Жан аябас баатырды ал,
Өлүмдөн коркпос өткүрдү ал,
Жекеге чабаар жеткирди ал,
Билеги жоон балбанды ал,
Билими артык далдалды ал,
Миңден качпас зардалды ал.
Аттан минсең, тулпар мин,
Айтканымды туура бил.
Жолдошунду чыңдагын,
Жорукка минер атыңды
Көп ичинен тандагын,
Атым жүрбөй калды деп,
Ал жерде арман кылбагын.
Бул сөздү айтып салганы,
Аттанып чалгын чалууга
Алмамбетти кармады.
Баатырдын сөзүн кайтарбай
Барбаймын деп айта албай,
Башын ылдый салганы,
Ойлоп Алмаң олтуруп,
Барууга белин байлады,
Баатырдын көөнүн жайлады.
Алмамбеттин сыры бар,
Аңдай турган сыны бар.
Ордунан туруп Алмамбет,
Орчун колго тигилип
Оёнуң Манас астында
Ойронун Алмаң бүгүлүп,
Отурбай туруп кеп айтат:
Ой, султаным деп айтат,
Акыл ойлоп куп билем
Аскерден арга болбосун,
Айтайын азыр алдыңда
Ала турган жолдошум,
Аты — Теке, өзү бек,
Урушка чыгат жекме-жек,
Сыны Сыргак, ашык эр,
Атышкан жоону көргөндө
Ажал-өлүм кайда дээр.
Өлүмдү билбес өзү бар,
Өрт жалындай көзү бар.
Өчтөшкөн жоону көргөндө
Өкүмөт өткүр сөзү бар,
Сундуруп найза тартпаган,
Сурданып жоодон кайтпаган
Султандыгы белгилүү,
Кайратын катуу боюнда

Туткандыгы белгилүү,
Качыргандан токтолбос
Камандан алган мүнөзү,
Кайгырып жоодон шашпаган
Жолборстон алган мүнөзү,
Капаланып күйүкпөс,
Кабылан Манас өзүндөй —
Жолдоштон алган мүнөзү,
Колунда найза кыйгактуу,
Бир өзүн миңге баалаймын,
Сырттан заада Сыргакты
Жолдоштукка каалаймын.
Болсун Сыргак жолдошум,
Чоң-Бээжинден жол болсун.
Иришип душман көптөсө
Ишенээрим — кудайым,
Иштетээрим — бир Сыргак
Жабылса душман жудайын.
Көргөндө көөнү сүйүнүп,
Көлүктүн бели ийилип,
Көпкөк темир кийинип,
Соот, чарайна,* кыягы,*
Жоодон качпас сыягы,
Бет алып Бээжин элине,
Белдемчи тартып белине,
Калкан жаап башына,
Камдап алып жарагын
Кан Сыргак келди кашына.
Кош болсун десең көөнүңүз
Колдон тандап көрүңүз,
Кош атты бизге бериңиз.
Алмамбет айтып салганы.
Аял-буял кылбастан
Эр Манас сүйлөп калганы:
Калкамандын кара аты —
Кайгуулчу эрдин канаты.
Калкына бар да, айтып кел,
Кара атка көңүл артып кел,
Каалаганда бербесе,
Карсылдатып тартып кел.
Ал сөздү айтып салганы.
Ал болбос, деп Алмамбет
Ашыга сүйлөп калганы:
Кара ат деген бар экен,
Карып калган мал экен.
Кара жолтой жагына
Чалып калган ал экен.
Кара атка Алмаң көнбөдү,
Казатка макул көрбөдү.
Токтолбой Манас кеп айтат

Доош салып бек айтат:
Токотойдун тору аты —
Тобунан ашык санаты,
Тоорулчул эрдин канаты.
Тобуна бар да, айтып кел,
Тору атын тобу бербесе,
Токмоктоп туруп тартып кел!
Буудан Манас баатырың
Буйрук кылды желдетке
Бу сөздү айтып акыры,
Муну дагы жактырбайт
Алмамбеттин акылы.
Арстаным, уксаң арзымды,
Билгенимче айтайын
Мине турган атымды.
Мактап айтпай, чыны ушу,
Бар жылкынын тыңы ушу,
Айгай укса сүрөөнү,
Ажы бийдин Күрөңү,
Ар кандай сапар минсе да,
Аздырбас эрдин бирөөнү.
Өөдө жерде сайышса,
Өчмөндүү жоого салышса,
Өксүп кийин калбаган,
Чыңк өөдөгө чуркаса,
Шыпырылтып салбаган
Бөктөргөлүү мал экен,
Бөлөкчө сонун жан экен.
Куюшкансыз минсе да,
Куюлма шагыл, кум ылдый
Куюндатып кирсе да,
Кыр аркадан өтпөгөн,
Кыл жалына кетпеген
Аркасы бийик мал экен,
Ар өнөрү бар экен.
Мээ кайнаган ысыкта,
Белсенишкен кысыкта,
Кырк күн жүрсө чапкылап,
Суу бүтпөгөн жазыкта
Суусабай турган мал экен,
Тулпардык жайы бар экен.
Шибеге, бычак-түрпү жол,
Жүрүп барса калың кол,
Караңгылык каран кол,
Кайып баспас арам жол,
Баштап жүрсө колуну,
Кырк күн басса жолуну,
Туурдугу туурулбас,
Туурасы түптөн суурулбас
Туягы чулу мал экен,

Тулпардык жайы бар экен.
Алыска кетсе азбаган,
Алты айлык жерден бет алса,
Бир изин жаза баспаган,
Азар-түмөн жылкы алып,
Кошуп ийсе жылкыга
Бир жаңылбай баштаган,
Айгай укса шашпаган
Тулпарлык туура жайы бар.
Жумурунун учунда
Жудуруктай майы бар.
Кыргыз, казак жумушу,
Кытайга болсо урушу
Жал куйругун чачпаган,
Кылайып чөптү чалдырбай,
Оозунан суулук алдырбай,
Жасоого минсе кырк күнү
Арыктап карды ачпаган,
Азар түмөн жылкы алып,
Астына салып айдаса
Жаман жолго баспаган,
Ар өнөрү бар экен,
Атасы бүткөн кайыптан
Аркар сындуу мал экен.
Алып бергин, баатыр деп,
Карткүрөң атты* бербесең,
Кайгым кетпейт акыр деп,
Кан Алмаң айткан мындай кеп.
Алмамбет айтып салганы,
Ажыбайдын Күрөңү
Артык жылкы экен деп,
Адамдар айран калганы.
Аны уккан соң эр Манас
Ашыккандай кеп айтат,
Ырчы уул менен Бозуул,
Аттаныңар деп айтат.
Ажакеме бар деди,
Айтып кабар бер деди.
Алмамбет каалап калыптыр,
Күчүн сурап Күрөңдүн
Чалгынчыга бер деди.
Сөз укканга шаттанып,
Ырчыуул, Бозуул аттанып
Ажынын барды кошуна
Салам айтып, бүкчүйүп,
Астына барган эки улук
Амандык сурап чүкчүйүп.
Ол экөө тең киргени,
А дедирбей Ажекең
Айттырбастан билгени.

Келиптирсиз баатыр деп,
Кебиңер барбы акыр деп
Ажыбай сурап калганы.
Анда Бозуул кеп айтат.
Ажекем, уккун деп айтат.
Биз билбеген ал экен,
Көрүнбөй жүрүп сиздерде
Дүйнөдө жок мал экен,
Күлүктүгү башкача
Бир күрөң жылкы бар экен.
Байкабаппыз баштатан
Колдо жүргөн малды деп,
Бадышаңдын астында
Арбагы бийик Алмамбет
Көбүрөөк мактап салды деп,
Капырга чалгын чалууга,
Казатка минип барууга
Кадырын Алмаң салды деп,
Акыры бизди көрсө деп,
Кадыр салып жиберди
Карткүрөңдү берсе деп.
Ырчыуул, Бозуул сөздөдү,
Карткүрөң малын берүүнү
Кан Ажекең көздөдү.
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш
Кашкайып чыгып алганы,
Кандар да бизден сурайт деп,
Каткырыгын салганы.
Бек Алмамбет сураса,
Берен калсын Күрөң ат,
Берүүгө келген кезеги,
Табылабы жылкынын
Мындан артык эсеби!
Каран калсын Карткүрөң,
Колдон чыкса кокустан,
Бир байталдын тезеги.
Чылбыры тутам, боосу жок,
Чын дүйнөгө барганда
Сыңар чака доосу жок.
Арстанга айткан сырынан,
Ашыгы жок чынынан,
Атымды билген сынынан,
Арстанга айткан сөзүнөн
Айланайын өзүнөн,
Ал Алмамбет баатырдын
Атымды көргөн көзүнөн.
Арам өлсүн Карткүрөң,
Аяп күчүн нетемин,
Башым десе Алмамбет,

Садага чаап кетемин!
Бу сөздү айтып кубантып,
Буйрук айтып жубантып,
Жүгөнүн алып бошотуп,
Ноктосун салып коштотуп,
Арам өлгөн Күрөңдү
Ач маралга окшотуп,
Ажекең күчүн бергени.
Коштоп алып эки кул
Алмамбет, Манас баатырга
Алар жетип келгени.
Алып келип Күрөңдү
Алмамбетке бергени.
Ат колуна тийген соң
Алакең көөнү тынганы,
Ажыбайдын сөзү деп,
Айтканынын баарысын
Кулак салып тыңдады.
Куюндан бүткөн Карткүрөң
Куп колуна тийген соң
Көргөндөн көңүл ийилип,
Көпкөк темир кийинип,
Сыр найза колго кармалып,
Кытайдын жерин чалууга
Кыраандар минтип камданып,
Найза өтпөстөн тон кийип,
Ок өтпөс калкан байланып,
Кайра жаачу булуттай,
Каар жүзүнө айланып,
Бектериң бүгүн аттанып,
Бет алган жагын өрт салып,
Алмамбет, Сыргак кеткенин,
Аңгемесин угуңар,
Арт жагынын неткенин.
Калабалуу Кыргызчал
Ордодон оюн салганы,
Оёндордун баарысын
Чакырып жыйып алганы.
Алмамбет, Сыргак артынан
Абакеси эр Бакай
Кароолго кетип калганы.
Атып жаткан ордонун
Ак сакалы Кыргыз карыңар,
Абдылда болду башчысы,
Ал жерде калган жакшысы.
Манас күткөн кырк баатыр
Баары өнөрпоз таптакыр,
Жыйырмадан бөлүнүп,
Кумар кызык көрүнүп,
Кыргызчал байлап төрт байтал,

(Кылганына кулак сал),
Азыр төртөөн байлаган —
Ажыбайдын байталы.
(Атаңардын жомогун
Анык жерин айталы).
Кыргызчал барат уттуруп,
Абдылданын жолдошу
Аткычыл экен кутуруп,
Алдык дешти байталды,
Кетпес деди кутулуп —
Кыргызчалдын жолдошу
Ордонун болду болбосу.
Азыр салып ашыгын,
Ажакең жагы атыптыр.
Кыргыз чалдын жолдошу
Оюн жетпей бир-экөө
Ордодон оолак жатыптыр.
Ажыбайдын балдары
Апкаарып атып жүрүшүп
Аңдабастан калганы,
Сызыкка жакын четинде,
Көмүскө жерде кан калды.
Караңгыда жол жүрсө
Карсактын изин жаңылбас
Кадыр, Жайнак, Шууту бар,
Кыргызчалдын жолдошу,
Карап турган ушу бар.
Ажыбайдын жолдошу
Атып ойнун болушту.
Тозулган болсо ойнуңар,
Томпойду жерге коюңар.
Апылдап жүрүп баарыңар,
Аңдабай таштап салдыңар,
Атылбай калды каныңар.
Каныңарды мен атам,
Мен атканда бек атам,
Бербердигер бир өзүң
Бере көргүн деп атам.
Бу сөздү айта салганы.
Ал сөзүн кылып келеке,
Түмөн, Кадыр, деген бар,
Ордунан тура калганы:
Байкап кандай билбейсиң,
Башынан жүргөн жолуңду!
Баятадан, Жайнагым,
Байладымбы колуңду?
Азыр эле, сен Жайнак,
Аткычыл боло койдуңбу!?
Оболдон бери көргөнбүз
Атып жүргөн ойнуңду.

Каадалуу кыйын эр болсоң,
Кан атуучу сен болсоң,
Атып ала койгун деп,
Сен уткан болсоң биздерди,
Төгүн эмес чын ушу,
Төрт байталдан тойдум деп
Колуна берди томпойду.
Ызаланып эр Жайнак,
Чийинди басып тоңкойду,
Мээлеп туруп бек койду.
Бере көр кудай деп койду.
Намызданып жан чыкты,
Аткан жерден кан чыкты.
Канга томпой жетиптир,
Катуу тийип томпою,
Кан алыска кетиптир.
Кан болуптур аткан ок,
Кайсы бири көрүптүр,
Көбүрөөгү көргөн жок.
Көрбөгөндүн баарысы
Көңүлдөрү шат болуп,
Көбүрөөк күлүп калышты
Ажыбайдын тарабы.
Анда Серек карады,
Кубанбай калгын куу балдар,
Кужулдаган жамандар,
Атып кетти каныңды,
Кубантпай кал деп жаныңды
Айтып Серек салганы.
Кайда, кайда, кайда деп,
Калабалуу Бозуул
Канга чуркап барганы.
Жылас болгур, кайтадан
Жыдымакка салганы.
Буяктан туруп Кыргызчал
Кыйкырып сүйлөп калганы.
Акбалтанын Чубагы —
Кыргызчалдын жолдошу,
Арстандын бири бу дагы,
Кошуунга кеңеш айтмакка
Кошко кеткен убагы.
Колу-башы селкилдеп
Ордунан Ырчы турганы:
Өзүңөр чүкө чыгарсаң,
Баштыгыңа салдыңар,
Мактанып сүйлөп калдыңар.
Жалгыз канды биз алсак,
Кандайлыктан Бозуул,
Жыдымакка салдыңар?
Аткан сайын көбөйөт

Өзүңөрдүн ойнуңар,
Биз бир жалгыз кан алсак,
Жооноёт экен мойнуңар.
Оодардык дейсиң оюңар,
Кылган шертиң чын болсо,
Кычылашпай коюңар.
Ырчыуул айтып бу сөздү,
Ынтыгышып калганы,
Ыргып туруп ордунан
Бозуул жетип барганы,
Түзбү дебей, түгөнгүр,
Кыйшык аттың каныңды.
Түзбү деп бир ооз айттым деп
Безеленбей Ырчыуул,
Бере кой деп жаныңды
Бозуул сүйлөп калганы.
Аксакал Кыргыз кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Атканда чыкты каныңар,
Ажыбайдын тарабы,
Акыры ушу кан менен
Кошо чыкты жаныңар.
Ордо оюнду, бээлерди,
Баарын силер алыңар,
Калбаны коё калыңар!
Бу сөздү Кыргыз сөздөдү,
Бу сөзүнүн артына
Бозуул кебин көздөдү:
Кой, кой десе болбойсуң,
Ак сакалдуу башыңда,
Алтымыш келген жашыңда
Арам сөздү койбойсуң.
Атпай элдин баарысын
Акмактан бетер ойлойсуң.
Ал сөздү айтып Бозуул
Кыргызга көзүн салганы,
Ак сакалдуу адамга
Асылба деп буяктан
Ырчыуул сүйлөп калганы:
Жашыңа келбей жайрайсың,
Кырчыныңда кыйрайсың,
Кабагыңды түйөсүң,
Качан болсо Бозуул
Мыктуусунуп жүрөсүң.
Ачууланган бу кишиң —
Ак сакал Кыргыз турбайбы,
Апси сени урбайбы!
Уруп кеткен Бозуул,
Урушуп жаткан Кыргызлың —
Улуу киши турбайбы,

Нукусу сени урбайбы!
Ырчы муну айтканы,
Ырчынын сөзүн уккан соң,
Бозуулдун келди шайтаны:
Атаңдын көрү, Ырчыуул!
Аңылдаган капыр кул,
Уттуруп туруп кумарга,
Улуу сөз айтат буларга!
Алдырып туруп кумарга,
Артык сөз айтат буларга!
Чуулгандуу чуу сөздү,
Ар качандан бир качан
Журтка айтасың куу сөздү,
Куу сөзүң болсо, сеники,
Кужурум келет меники.
Арамдык кылган иши жок,
Азыркы турган аскерде
Алмамбет сындуу киши жок.
Ар качандан бир качан
Айтасың абжор сөзүңдү,
Алмамбет баатыр келгени,
Аңдыган сенин өзүңдү,
Ачайын азыр көзүңдү!
Алмамбет сени жектеген,
Айлыңды жакын кондурбай.
Алысыраак кет деген,
Ажырап кетээр кезинде
Абакем Бакай эптеген.
Ошол Ырчы сенсиң деп,
Ойротко маалим кемсиң деп,
Баргамын сенин ордуңа,
Баатыр Алмаң куш көрдү,
Сага окшогон капырлар
Барган жерге бата албай,
Пайдасы жок муш көрдү.
Ошондон кийин сен бардың
Нойгуттун оён Чубакка.
Ушул элдин тентеги —
Ороңдогон чунакка.
Өзүм өөдө — өзүңдөн,
Сөзүм өөдө — сөзүңдөн,
Байым өөдө — байыңдан!
Манаска Алмаң келгенде
Байге болдук кыйла жан.
Жортуулга барып биз жаттык,
Алмамбетке кубанып,
Чоролор шондо ат чаптык.
Талаага барып биз жаттык,
Алмамбетке кубанып,
Тамаша кылып ат чаптык.

Баатыр Алма султаның
Манаска келди токтолуп,
Чапкан аттын баарына
Саярга байге жок болуп,
Акылман Серек кеп айтып,
Кырк баатырдын жаштарын
Байге болсун деп айтып,
Серектен сонун кеп келип,
Манаска бу сөз эп келип,
Он үч жигит бөлүнүп,
Орчун топко көрүнүп
Башкы атында мен турдум.
Менден кийин Ырчыуул,
Жети аттан кийин сен турдуң.
Теңир аткыр болбосоң,
Эми келип бу жерде
Тең кишидей кеп урдуң!
Алмамбет жаңы келди эле,
Миниш атың болсун деп,
Нардай болгон Сарала ат
Манас жаңы берди эле,
Аркар сындуу Сарала ат
Астына чыгып келди эле.
Нак ошондон бери жакка,
Айбан чалыш Ырчыуул
Аңдап кара мен жакка,
Алмамбет менен ыркым бир,
Айыл консом кыркым бир.
Чубактын аты Көктеке
Жети болуп барды эле,
Сени келип алды эле,
Ырчы мага тийди деп,
Акбалтанын Чубагы
Кубангансып калды эле.
Чубак сенин жолдошуң,
Журттун баары куп билет
Чуусуз күнүң болбосун!
Болумдуусу Бозуул
Бу сөздү айтып салганы,
Алиги сөздү Ырчы уул
Аңдап угуп алганы:
Баарың уккун, кара журт,
Кадырың жетик карың ук,
Ката дебей, канык ук,
Бузук деди биздерди,
Кудай өзү бир билээр
Ким жамандык издээрди.
Күлдү журтка билинди,
Күбө кылам сиздерди,
Байым Чубак экен деп,

Башкаңда жүрүп нетем деп,
Жакыным Чубак экен деп
Жаманда жүрүп нетем деп,
Ордоң менен ойрон бол,
Ушунчамда кетем деп,
Ашыктын баары чачылды,
Ал жердеги көй баатыр
Ат атына асылды.
Ырамандын Ырчыуул—
Ычкыры бапик кырк муун,
Тебетейи чоктуу кул,
Айтар оозу шоктуу кул,
Аралда жаткан Чубакка
Айкырып барды мына бул:
Айтыша келсе, атаң тең,
Алакан ачса, батаң тең.
Нойгуттан болгон сен болсоң,
Ойрон тейит мен болсом,
Сени да кудай урбайбы
Кытайдан келген кызыталак —
Алмамбет кулдан кем болсоң,
Падышалык өкүмөт
Башында бу кул алганы —
Кан көтөрүп салганы.
Кан өкүмүн бул алды,
Калмактан келген жай таппай,
Каңгыраган кул алды.
Кыргыздын журтун бул алды,
Кылчуу өнөрдүн баарысын
Кытайдан келген кул алды.
Жол өкүмүн алганы,
Кол өкүмүн алганы,
Аз келгенсип алары
Чалгынды кытай чалганы,
Акыл, кеңеш кепте жок
Акбалтанын Чубагы
Оорукта жатып калганы.
Ошолордун баарысын
Не кылайын деп койсом,
Бозуул деген эменин
Жебеген богу калбады.
Жергенде жүрүп каралаш,
Жээгинде жүрүп аралаш,
Мени кудай албады!
Ары түбүң тең тууган,
Тең туугандан кем тууган,
Сени кудай албады!
Алмамбетти көтөрүп,
Арбак урган Боз жигит
Айтпаганы калбады.

Акбалтанын Чубагы
Аңдап алып бу сөздү,
Ачууланып турганы,
Арыстандын бири бу дагы.
Ар кимдин келип калыптыр
Кайрат кылар убагы:
Үкүдөй көзүн жайнаткан,
Үч күн болгон байлаткан,
Жал кулактан артылган,
Тайгандай ичи тартылган,
Туягын жерге мылгыткан,
Тумарын көккө ыргыткан
Көрктүү күлүк Көктеке,
Айчылык минсе оюбас
Айбандан бөлөк как чеке,
Көмкөрө ээр, көк токум,
Көсөл Чубак токутуп,
Жоого тийчү жарагын —
(Жоругун мунун карагын) —
Чарайнасын тартынып,
Соот, калкан, кыягын,
Аңдасаң анын сыягын,
Сом темирин артынып,
Аман кантип коём деп,
Артынан жетип акыры
Алмамбет кулду соём деп,
Нойгуттар, атка мингин деп,
Ойрон болгон кытайды
Оңдурбасты билгин деп,
Жайылда мындай ким болгон,
Жасоосу жаңы миң болгон,
Барабанды барс коюп,
Мылтык атып, тарс коюп,
Доолбасты карс коюп,
Акбалтанын Чубагы
Алмамбеттин артынан
Жөнөп калды бу дагы.
Аскеринин баарысы
Ашыгышып калышты:
Абыр-шабыр ат токуп,
Ат токуса бат токуп,
Нойгуттун чаңы буркурап,
Акбалта кылып ураанын,
Ойдон тоодон чуркурап,
Кутусун тыгып койнуна,
Атынын минип мойнуна,
Албарсты кайрап тонуна,
Атынын конуп жонуна,
Адам тургус жолуна,
Асынып мылтык соңуна,

Найзасын алып колуна,
Аламан жөнөп калганы.
Калгандын баары карашып,
Кашатка чыгып жардашып,
Калабалуу Чубактын
Кайратына таңдашып.
Аскерге бүлүк салыптыр,
Кароолго чыккан эр Бакай
Караанын көрүп алыптыр.
Кол бузулган экен деп,
Койдурбасам, бекер деп,
Коёнбоз менен тепеңдеп,
Эл бузулган экен деп,
Эңкейиште тепеңдеп,
Ак сакалы сеңселип,
Ак күбө тонду белсенип,
Арстан Манас кошуна
Айкырып Бакай келгени,
Аскериңден айрылып,
Арманда өлдүң дегени.
Көпчүлүктө нелер жок,
Көп адамдын оозу шок.
Бузуку кулдар барыптыр,
Бузуп айтып салыптыр,
Жарыкы кулдар барыптыр,
Жарып айтып салыптыр.
Кызматы үчүн кыргыздын,
Алмамбет чалгын чалыптыр,
Эли жок элкин кул дешип,
Не кутурат бул дешип,
Эрегиш чыгып калыптыр.
Нойгуттун оён Чубагы —
Ойрондун бири бу дагы,
Алмамбеттин артынан,
Албай кепке-кеңешке,
Чалгынга кеткен дартынан,
Белги кылып, туу аштап,
Кырк уруу кыргыз журтунан,
Бээжинди көздөй жол баштап,
Жөнөп калды акыр деп,
Жөнүн тапкын баатыр деп,
Абасы Бакай айтып кеп,
Манастын келди кашына,
Бадышалык кошуна.
Баатырсыган Манасың,
Алдырады ушуга.
Арстаны Манас кеп айтат,
Акыл ойлоп бек айтат:
Абаке Бакай деп айтат.
Акылга дыйкан өзүңүз,

Ар качандан бир качан
Насаат бизге сөзүңүз.
Аскердин болгон бузугун
Көрүп турат көзүңүз,
Аккула атты жетелеп,
Акбалтанын уулунун,
Астына баргын өзүңүз!
Так ушундай тар жерде,
Калаба катуу бар жерде,
Сөзүң дары ар жерде.
Аскерим минтип жүргөн соң,
Аманат жандан тоёюн,
Ат минбесем коёюн!
Айтканым адам албаса,
Адаммын деп нетейин,
Аккүбө тонду чечейин,
Ат минбесем кечейин!
Ал сөздү айтып, эр Манас
Капалык толду оюна,
Кайраты толду боюна.
Маңдайы жазык, башы кууш,
Бар боюна толду тууш.
Көркү калча, көзү тик,
Кочкор тумшук, кош кирпик,
Жалаяк ооз, жар кабак,
Жаагы жазы, ээги узун.
Эрди калың, көзү үңкүр, —
Эр мүнөзү көрүндү.
Кең көкүрөк, жайык төш,
Аркасы кең, асты кууш,
Айбаты катуу, заар жүз,
Боюнан чыкты болгон тууш.
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну жазы, таш жүрөк,
Жылма кабак, жылдыз көз,
Жооруну калың, жолборс төш
Айбатын көрдү баатырдын.
Аккула атты кыңдыйтып,
Абакеңиз эр Бакай
Жөнөп калды акырын
Жөнүн билген Чубакка
Айтмак болуп акылын.
Боз жорго атын теңселтип
Ак сакалын сеңселтип,
Абасы Бакай барганы.
Акбалтанын Чубагы,
Арстандын бири бу дагы,
Абакеси Бакайды
Алыстан көрө салганы.
Акбалтанын Чубагы

Аккула атты кындыйтып
Абасы Бакай келген соң,
Апкаарый түштү бу дагы.
Уялбас уул бетиби,
Улугуң Бакай келген соң,
Токтолбой турган көтүбү.
Аламан чапкан көп колу
Акбалтанын Чубагы
Абаңды көрүп токтолду.
Ар качандан бир качан
Айдап күттүң көп колду,
Абаке сага не болду?
Кылайып бузук кылбадым,
Кыргыз эли болгонго.
Кырааның Манас күлүстөн,
Атабыз бирге болгон соң,
Ар кез намыз кылбадым
Айдоосуна жүрүштөн.
Ногойдон — Манас, Нойгут — мен
Ойлонгун Бакай, муну сен,
Манас деген канкоруң,
Дүйнөдөн көрбөдүм
Бенденин мындай анткорун.
Аккула атын жетелеп,
Астымдан, аба, чыкпасаң,
Кеттим эле бузулуп.
Осолдук бекен ушунум,
Ойрон болгон канкорго,
Он үчүмдө кошулдум.
Чыландынын оюнда,
Чылаба кандын тоюнда
Кытай, кыргыз кысылып,
Кылган оюн тушунда,
Кырылыштык ушунда.
Кытай турду көпсүнүп,
Кыйырына салдык көп түлүк.
Кыргыздан кытай көп чыкты,
Кылчая албай ошондо,
Кыргыздан качты көп мыкты.
Бабаң Ногой баш болуп
Кытайга уруш салды эле,
Карсылдашып калды эле,
Кашында турган Чубак кул
Арбак урган кытайдын
Алты алпын сайып алды эле,
Акимсиген канкоруң,
Кошой бийдин тобуна,
Коркуп кетип калды эле.
Жалган беле, чын беле,
Ушу турган Чубактан

Урганың Манас тың беле?
Ногойдон нойгут кем беле?
Чубактан Манас эр беле?
Көрбөгөн Бакай сен белең?
Көмүктө калчу мен белем?
Темирдиктин оюнда,
Тейиш кандын тоюнда
Теминишип келгенде,
Каткалаңдын Сайкалы,
Калпты кайдан айталы,
Атынан сайып эңкейтип
Ала турган болгондо,
Акыр заман башына
Сала турган болгондо,
Азуулу жеке камандай
Чала турган болгондо,
Кыяматты башына
Сала турган болгондо,
Намыстана кеткеним,
Аба, Бакай, ыраспы
Арасына жеткеним?
Алдырбастан Сайкалга,
Жалган беле, чын беле,
Айрып чыгып кеткеним?!
Акылыңа бир албай,
Абаке, Бакай, неткениң?
Кытайдан келген Алмамбет
Жалганбы, чынбы, эр Бакай,
Чалгынга жөнөп кеткени?!
Айчак дөөнүн баласы,
Алдыратып Манасты
Ала турган болгондо,
Арманда өлүп арада,
Кала турган болгондо.
Аралаш турган өз көзүң
Айрып чыккан мен өзүм.
Акылдан киши калган соң,
Атпай-чаппай өлөсүң.
Аккула тартып, абаке,
Азыр турган сен өзүң.
Ташкендеги Панус кан
Каар салып, калаасын,
Алып берген мен элем,
Аскер айдап, кол баштап,
Жүргөн Бакай сен элең.
Кабылан Манас канкордон,
Калк чайкаган анткордон,
Кайсы жерим кем элем?
Сары-Өзөндүн боюнда
Өзүңдү алды өкүмдөн,

Баркынды билген башка журт
Бакайды бадыша кылбайт деп
Баары бирдей өкүнгөн.
Кол бийлигин алганы
Кордукка журтту салганы,
Кылым кыргыз балдары
Кыраан Манас зарпынан
Кың дей албай калганы.
Уруп кеткен калмагың
Кыйноого салып айдады.
Толкуган түмөн кол экен,
Жолу каткан Эриме
Токсон күндүк жол экен,
Кыра жазды кыргызды,
Кыргызды кара тер кысты.
Кыргыздын колун баштады,
Кызыталак кытайың
Кылым колдун баарысын
Кырып коё таштады.
Кырылмак эми болдук деп,
Кыйла журт көзүн жаштады.
Кан болуп жүрүп куу калмак
Кандай иш чалгын чалганы?
Нойгуттун оён Чубагы
Кеп-кеңештен калганы,
Ушунчалык кордукту
Ойрон дүйнө жалганы.
Тозбогун, Бакай, жолумду,
Касиеттүү карымсың,
Кармабагын колумду,
Калтырып коюп бул иштен
Кайнатпагын шорумду!
Айдаса кие өнүүчү
Ажалдуу бенде өлүүчү,
Азаптуу бенде көрүүчү.
Коё бергин колумду,
Ача бергин жолумду,
Эл агасы, эр Бакай,
Эркечтей кула ат жетелеп
Не кайнаттың шорумду!
Айтканым келсин оңунан,
Астымды тозбой коё бер
Алмамбет кулдун соңунан!
Аламан коюп жөнөйүн,
Анжыдан келген бир кулдан
Ажалым жетсе өлөйүн!
Акбалтанын Чубагы
Ардыгынан чыдабай
Ачууланган убагы
Ай-ай, балам, токто деп,

Абаң Бакай турганы.
Ай-ай, балам, токто деп,
Акылым угуп, жокто деп,
Аңдасаң, сонун ушу бар,
Ак тааланын жараткан
Албан түрдүү кушу бар.
Канаты менен учуп жүр,
Калкылдап көктө ушу жүр.
Куйругу менен конуучу,
Манастын Манас болмогу
Экөөбүздөн болуучу.
Бузулуш бизден чыккан соң,
Бутунан тартып жыккан соң,
Бил да болсок жыгылдык,
Миң да болсок кырылдык.
Кытайдан шагы сынгандыр,
Кыргызга кызмат кылгандыр.
Капырдан шагы сынгандыр,
Калкыңа кызмат кылгандыр.
Коё койгун бу сөздү,
Коржоңдогон куу сөздү!
Баса койгун бу сөздү,
Баяны жок куу сөздү!
Кыйырыңдан карыш жылган жок,
Кыйыктанба, Чубагым,
Кытайга кызмат кылган жок!
Калкыңдан карыш жылган жок,
Каарданба, кан Чубак,
Карайлап келген Алмамбет
Капырга кызмат кылган жок!
Кылган кызмат өзүңкү,
Кыргызга түйшүк салганың,
Кыйшык деймин сөзүңдү,
Баары кызмат өзүңкү,
Башкада жок, кырк баатыр
Бакырайган көзүңкү.
Баштап колду жөнөгөн
Бала деймин өзүңдү,
Байкагын Чубак сөзүмдү.
Бөлүнсөң бөрү жеп кетет,
Бөлүнүп калды кыргыз деп
Бөлөк элге кеп кетет.
Жарылсаң ууру алуучу,
Жай уксаң акыл нак ушу.
Кандыгым кеткен меники,
Калкты бузуп жөнөшүң,
Кандай жумуш сеники?
Өкүмөттөн айрылсам,
Өзүм, Бакай айрылдым,
Өтүп кеткен бир ишке

Өзөлөнүп кайгырдың.
Кыйырынан азган бу бир эр,
Алмамбетти көргөндө
Ким да болсо кытай дээр.
Айлынан азган бу бир эр,
Алмамбеттин артынан
Ар ким болсо кытай дээр.
Жол билген киши жол билет,
Жол билген киши кол билет,
Кыйнады жанын биз үчүн,
Кылган кызмат сиз үчүн,
Кыргызга кызмат кылганга
Кыйкырып чабыш кай күчүң?
Кызмат кылды эл үчүн,
Кырааның Манас эр үчүн.
Өкүмөтүн алды деп,
Кыйналба, балам, мен үчүн.
Аскерди баштап артынан
Аламан чабыш кай күчүң?!
Ал сөздү айтып эр Бакай,
Акыл берди бир далай.
Айтканын угуп алганы,
Аз гана токтой калганы.
Ал ошентип турганда
Айбанбоз минип золкоюп,
Арстаның Манас барганы.
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш,
Кашкайып чыгып алыптыр,
Кайратын көрүп Чубактын
Каткырып күлүп калыптыр:
Элким келген кытайга
Элимдин баары тең болбой,
Качып келген бир кулга
Калкымдын баары тең болбой,
Жол билген киши жол билет,
Жол билген киши кол билет,
Өз жамандыгын биле албай,
Өзгөчө кылып чоң милдет.
Чуу кылганың, Чубагым,
Чуу көтөрбөй бу күндө
Султандык кылаар убагың.
Калкка салып калаба,
Кыйын жумуш ойлоймун
Бузук кылып турганың!
Бу сөздү айтып барганы,
Буластаган эр Чубак
Манаска көзүн салганы:
Кирбедим, канкор, ойнуңа,
Анты-шертиң мойнуңа.

Сары атың азыр миниңиз,
Жанбастык сырым билиңиз,
Ат-тонун берем, кийиңиз,
Айтканым чынын билиңиз!
Оболку мурун башында,
Он үч жашар жашымда,
Алтайдын Арал көлүндө,
Ак чаңгыл таштын белинде
Кошулушкан жеримде
Айтышканда сөз кана?
Айрышканда бөз кана?
Аттанганда жол кана?
Алышканда кол кана?
Кыл болот мизин жалаштым.
Кызматың бирге талаштым,
Кыямат жайга караштым,
Кыйрыңдан кайда адаштым?
Кызматты, канкор, билбедин,
Кыргызды качан талаштым?
Ак болот мизин жалаштым,
Намызың бирге талаштым.
Ар душман менен салыштым,
Айкөлүм, сенин айыңдан
Ал жетпес жоого алыштым,
Намыстан кайдан калыштым?
Бала күндөн кошулдум,
Макулбу, баатыр, ушунуң?
Айтышканда сөздө жок,
Көрүшкөндө көздө жок,
Жакшылыктын баарысы
Көңүлдө жок, эсте жок.
Жолу каткан калмагың
Жол өкүмүн алганы,
Жолго жалгыз кондурбай,
Жоболоңго салганы.
Кандык өкүм алганы,
Кары-жаштын баарысын,
Каттап алып бир жолу
Калабага салганы.
Айкалышкан Чубагың
Акыл-насаат кепте жок,
Аскерде жатып калганы,
Ал мансабы азсынып,
Бүгүн чалгын чалганы.
Ар качан кирдим оюңа,
Ант өзүңдүн мойнуңа.
Ким урунат арбакка,
Теңебедин ар качан
Тентип келген калмакка!
Кыргыздан көрдүң көп пайда,

Кызмат кылдым ар жайда,
Кылайып теңебедиңиз,
Кыйырынан азган кытайга!
Ай балта, кылыч эгешип,
Ар качан жумуш кыласың,
Алмамбет, Манас кеңешип.
Кеңештен Чубак калганы,
Алмамбет тизгин алганы.
Күйбөйүн кантип ишиңе,
Ар качандан бир качан
Күйүт түшөт ичиме.
Ал сөздү айтып оолугуп,
Буркан-шаркан бу дагы.
Бугу чыгып кетсин деп,
Буудан Манас турганы.
Оолугуп Чубак басылды.
Арманың болсо чалгындан
Азыр жүрө койгун деп
Арстаны Манас баатыры.
Акбалтанын Чубагы
Атына салып камчыны
Жөнөп калды бу дагы.
Абакеңиз эр Бакай —
Айбаты бар бир далай,
Сырты менен кылычтын
Зыңк дедире салганы,
Кызыталак, санталак,
Атына минип анталап,
Кытай жакын эмедей,
Кыйкырып жөнөп калдыңар,
Кырылышар душманды
Кайдан таап алдыңар!
Кыйкырып алып чаптыңар,
Кана, кытайды кайдан таптыңар
Ал сөздү айтып эр Бакай
Имерип тийген жаандай,
Ителги тийген таандай,
Элди кууду дүргүтүп,
Бөрү тийген кой өңдүү,
Бөлүп-бөлүп үркүтүп.
Эл токтолуп калыптыр,
Эрчитип алып Чубагын
Эр Манас жолго салыптыр:
Элчилик сөзүн айтам деп,
Эр Алмамбет, Чубакты
Элдештирип кайтам деп.
Бара турсун бул экөө,
Кийгенинин баарысы
Бадана, соот, күрөөкө.
Аны таштап салыңар,

Арстан Алмаң, Сыргактын
Алда-эmine сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Эр Алмамбет каныңар,
Сырттан Сыргак жолборсу,
Сырдаш болгон жолдошу,
Жыгылар жерде колдошу,
Айтышканда сырдашы,
Акыреттик курдашы,
Наалышканда мундашы,
Айтканын ар кез бурбасы,
Атышкан жоодо билинген
Ажалдан качып турбасы.
Күүлөнүп жүрүп кетиптир,
Аттанганы эми эле,
Күнчүлүк жерге жетиптир.
Түйүндү деген кыя бар,
Түп-Бээжин дагы кыйла бар.
Ак кулжа жаткан бели бар,
Куу өрдөк жаткан көлү бар.
Жер өлчөөсүн алыптыр,
Жетип Алмаң чалыптыр.
Өрдөктү таппай көлүнөн,
Кулжаны таппай белинен,
Душмандын баары акыр деп,
Туюнган экен капыр деп,
Ойлонуп Алмаң ошону,
Түйүндүн Сары-Кыяда
Аз аяңдап токтолду.
Ооздугун алдырып,
Атын чөпкө чалдырып,
Жаадай болгон Сарала ат,
Жан жолдошу эр Сыргак,
Жакын коштоп Карткүрөң,
Жарап калган Телкызыл,
Жаңы жөнөп калганы.
Ашып өтүп кетер деп,
Араң келген Айбанбоз
Аларга кайдан жетер деп,
Айкырбасам бекер деп,
Алтындуу доол карс коюп,
Аккелте мылтык тарс коюп,
Аккелте үнү чаңырды,
Алмамбет, токтоп тургун деп,
Арстан Манас баатырдын
Ач кыйкырык жаңырды.
Не болуп элге кетти деп,
Эр Манас кайдан жетти деп,
Алмамбет оюна алганы,
Артына көзүн салганы.

Алыс экен арасы,
Алмамбет баатыр караса
Кара десе, каргадай,
Карга десе, бутадай
Караанын көрө калганы.
Оң көзгө дүрбү салганы,
Оолжуп карап калганы.
Айнек оозу кызарган,
Алты имерип чойгондо,
Кылабына койгондо
Кез жарымдай узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Алмамбет чындап караса,
Алты күндүк жолдорду
Аркан бою келтирген,
Кармаган Алмаң сабынан,
Сууруп алып кабынан
Оң көзүнө салынган,
Оён Чубак, эр Манас,
Ошол экөөн көргөндө
Ойдо жогу табылган.
Кыйратмакка кытайды
Кыргыз жортуп бөлүндү,
Кызматын актап кылсам да,
Кытайлыгым билинди.
Адамга болбос тек туруш,
Ишенбеген кишидей,
Аркамдан чабыш не жумуш!
Башка жактан жоо чыгып,
Башына түйшүк салганбы?
Баштап Манас зардалды
Акбалтанын Чубагы
Артымдан жөнөп калганбы?
Күдөрү журту күүлөнүп
Күчтөп уруш салганбы?
Күүлөнөт эле эр Манас,
Күнү каран калганбы?
Күлүгүнөн айрылып,
Айбанбоз минип алганбы?
Айтмак үчүн биздерге
Ашыгып келип калганбы?
Аны ойлонуп Алмамбет,
Алда кандай болдум дейт.
Муну ойлонот Алмамбет,
Буйруганы болор дейт.
Жаалданып эр Чубак,
Жакын келди ушул чак.
Жаалын көрүп Чубактын
Жайын билди Алмамбет.
Эрегишип жүргөнүн

Эми билди Алмамбет.
Аркасында бута атым
Арстан Манас калыптыр,
Ат бейлине салыптыр.
Өрү калган Айбанбоз
Өксүп артта калыптыр,
Өкүм күлүк Көктеке
Өргүй басып алыптыр.
Өткүр Чубак бастырып,
Мурда келип калыптыр,
Алмамбет менен Сыргакка
Айтып салам салыптыр.
Эр Сыргак алик алыптыр,
Тетири карап Алмамбет
Тек отуруп алыптыр.
Кызыталак, куу кытай,
Кыйырынан азган бу кытай!
Кыйратып ийчү немедей,
Салам айтсам кебелбей,
Тескери карайт мага деп,
Табайын буга даба деп,
Ойлонуп Чубак оюна,
Кайраты толуп боюна,
Аркасын салып Алмаңа,
Капталын салып Сыргакка,
Эр Чубак багып бир жакка,
Олтуруп орун алганы.
Ошонгуча болбоду,
Оён Манас баатыры
Буларга келди акыры.
Алмамбет, Сыргак эки дөө,
Аттан түшкөн булар жөө,
Салам берип салганы,
Арстан эр алик алганы.
Атын байлап эр Сыргак
Астына орун салганы.
Арстан Манас баатырың
Ал экөөнүн мүнөзүн
Аңдап турат акырын,
Ачуу басып кетиптир
Алмамбеттин акылын.
Аны билип бу жерде,
Арстан Манас баатырың
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш,
Кашкайып чыгып алганы,
Кара күчкө канкоруң
Каткырыгын салганы.
Эки баатыр нетти деп,
Эми эле жаңы биз келдик,

Не калба болуп кетти деп,
Айтыңарчы акыры,
Билинип калган кепти деп,
Минтип сурап калганы.
Акбалтанын Чубагы
Андай-мындай сөзү жок,
Жерге карап бу дагы.
Дөбөдөгү төрт баатыр
Жергелешип турганы.
Оён Алма султаның
Ошо сөзгө келгенде,
Не болдуңар дегенде
Окторулуп турганы:
Ой, ой, Манас, ой, Манас!
Айтпасаң да билинди,
Аңкоосубай, кой Манас!
Карап турсам капырай,
Канкорум, ук жайма-жай,
Капыр да болсо зор экен,
Карап турсам дүнүйө,
Кангырган эрдин шору экен,
Калкынан азган кор экен!
Кытай да болсо зор экен,
Кыйрынан азган кор экен,
Кыйышкан эрдин шору экен!
Элдүүнүн баары эр экен,
Не деген кеби эм экен!
Элинен азган мен кургур
Эгем таала кудурет
Не түрдүү пендем деди экен?!
Калктуунун баары эр экен,
Канча айтса кеби эм экен!
Калкынан азган мен шордуу
Кадыр-алда кудурет
Кай түрдүү пендем деди экен?
Эрегиштен кан өлсүн,
Эмгек тартпай жан өлсүн,
Эгемдин иши болбосо,
Элиңдин четин ким көрсүн!
Не түрдүү көрдүк мээнетти,
Эмгегиңе ким көнсүн!
Эсерди жүргөн ээрчитип,
Не түрдүү болгон төрөсүң?
Алтын так сынсын кан өлсүн,
Азап тартпай, жан өлсүн,
Алдамдын иши болбосо,
Айлыңдын четин ким көрсүн!
Ар түрдүү көрдүк мээнетти,
Азабына ким көнсүн!
Айбанды коштой чабышың,

Акылсыз кандай төрөсүң!
Артыкча кордук көргөнчө,
Азыркы турган Алмамбет
Акыретке жөнөсүн!
Кан кылгын дедим кимиңди?
Кааладым, келдим диниңди.
Каның экөөң бирикчи,
Каардансам шу жерде,
Калабалуу Чубагым,
Кагайымбы жиниңди!?
Улук кыл дедим кимиңди?
Урматтап келдим диниңди.
Улугуң экөөң бирикчи,
Урайымбы жиниңди.
Туюндуруп кол бузуп,
Душмандыгың билиңди.
Билипсиң кытай зилимди,
Кезегиң келди бу күндө
Кесейинби тилиңди!?
Кесип туруп тилиңди,
Мен бузайымбы динимди!?
Кызыталак, Чубак, билипсиң,
Кытайдан болгон зилимди!
Акбалтанын Чубагы,
Ардыгасың ким үчүн,
Аскерге кызмат кылдырбай,
Аркамдан чабыш кай күчүң?
Сенин эрегишиң ким үчүн?
Элге кызмат кылдырбай,
Ээрчип келиш кай күчүң?!
Көрөйүнбү күчүңдү,
Баатырсыган эр Чубак,
Чечейинби бүчүңдү?
Жаалым келди бу кезде,
Жарайынбы өтүңдү!
Элким жүрүп элдиреп,
Эсиңде, Чубак, ушубу
Эл таба албай келди деп,
Карайлап жүрүп элдиреп,
Калк таба албай келди деп,
Кадырыңда ушубу?
Каарданса Алмамбет
Каныңды төгөр тушубу.
Байкагын, Чубак жолборсум,
Баатырым, Сизге жол болсун?
Ар качандан бир качан,
Балта дөөнүн баласы,
Басташканың койбойсуң,
Азыр саа теңелсем,
Мына шу жерде сойлойсуң!

Уругум кыргыз — нойгут деп,
Улуксунуш кандай кеп!
Асылым кыргыз — нойгут деп,
Акимсиниш кандай кеп!
Эгем бардыр элиңе,
Не деймин, Чубак, демиңе?
Кадырым бардыр калкыңа,
Кантемин ушу наркыңа!?
Кудурет бардыр өзүңө,
Кутуруп кеткен бадырек,
Көрүнөмбү көзүңө,
Келипсиң өлөр кезиңе,
Кедери кеткен бадырек
Түшөйүмбү эсиңе!
Ачууланып сурданып,
Алмамбет баатыр кырданып,
Азат боюн чыңданып,
Ар түрдүү сөзгө салганы.
Акбалтанын Чубагы,
Азаада бектен бу дагы,
Абыдан ачуу чыксын деп,
Айтканын угуп кулагы,
Кенебей турган эр экен
Кебелбей турган неме экен
Байкаганга бар иши
Манасына тең экен.
Айтып-айтып Алмамбет
Ар түрдүү сөздү кетирди,
Ар канча сөкөт кылса да,
Акбалтанын Чубагы
Кенебеди, кечирди.
(Буларга да бузуку
Мынчалык кылган кесирди).
Мойнуна алган Чубакка
Болду ыраазы чунакка.
Кыймылдабай, кыңк этпей,
Кыраан Чубак былк этпей,
Алмамбеттин күүлөнгөн
Ачуусун алды мойнуна.
(Аңдап көргүн азыркы эл
Арстандардын ойнуна).
Чубакты таштап жиберип,
Султан Манас баатырдын
Өзүнө бакты имерип:
Арбагы бийик анткорум,
Арстан Манас канкорум,
Алакандай Анжиян
Айыл кылып алгансып,
Алым зекет салгансып,
Кочуш болгон Коконду

Койдой багып алгансып,
Коркутуп алым салгансып,
Узакка сапар жол келип,
Отуз жүз миң кол келип,
Көпсүнөрсүң, көк жалым.
Ой акылга толбойбу
Каарданса Какандын
Капкасын ачса кокустан,
Анча-мынча калаасы
Отуз жүз миң болбойбу!
Кыйынсып келип кытайга,
Кылып келген ишиң бу,
Эрегиштирип эрбейтип
Ээрчитип келген кишиң бу!
Каканга каар салдым деп,
Канча журтун алдым деп,
Бээжинге мээнет салдым деп,
Бэттешкендин баарысын
Бекер койбой алдым деп
Мактангансың, жүргөнсүң,
Байкап эми көрөөрсүң
Бакбурчундун дүрбөөнүн.
Албаган элим жок дейсиң,
Атканым мылтык топ дейсиң,
Сүрбөгөн элим жок дейсиң,
Жүрбөгөн жерим жок дейсиң,
Как шу жерде канкорум,
Баскан жериң бар бекен?
Басташкан эриң бар бекен?
Жүргөн жериң бар бекен?
Сүрүшкөн эриң бар бекен?
Бээжин кайда, жер кайда?
Кытай кайда, эл кайда?
Кырда отуруш не пайда!
Билгениңди айтчы мындайда!
Туңша калаа жер кайда?
Тутанган кытай эл кайда?
Туйганыңды айтчы мындайда!
Аны сурап Алмамбет
Арстан Манас баатырга
Айтып турду албан кеп.
Аны уккан соң эр Манас,
Бир бирине сөзү наз,
Каалгадай кашка тиш,
Калайыктан башка тиш,
Кашкайып чыгып алганы,
Кабылан Манас баатыры
Каткырыкты салганы.
Маакул, Алмам, баатыр деп,
Бадырек кытай журтунун

Баянын айтчы акыр деп,
Кадамым жетип бу жерге
Келгеним жок такыр деп,
Бу жеринде жүрбөдүм,
Мурун муну көрбөдүм.
Кечээги күнү кечинде,
Элим түшүп эсиме,
Эшикке чыгып карасам,
Жетиген кетти желкеге,
Үркөрдү көрдүм кутпудан,
Үмүтүм үздүм журтуман.
Чолпонуң тууду чокудан.
Бээжин жердин чети деп,
Бендеге толгон экен го,
Дүнүйөнүн бети деп,
Ошондо ойду ойлонуп,
Токтоло албай толгонуп,
Тоого чыгып карасам:
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык
Томуктай тоо көрүнбөйт,
Тозоңу көктөн бөлүнбөйт,
Кашыктай болгон кары жок,
Кайда болот Бээжиниң,
Кара бута шаары жок.
Берен калсын Бээжиниң,
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Айтуучу эле карылар,
Аңдасам, шонун баары бар,
Кулжадан кароол койгон деп,
Кайыптан кылып кароолчу,
Касташканын сойгон деп,
Өрдөктөн деп кабарчы,
Кийиктен деп чабарчы
Баары журтка канык сөз,
Баштатадан анык сөз,
Өрттөнүп кеткен кытайдын
Өрдөгү кончу көл кайда?
Кулжасы жатчу бел кайда?
Кызыталак кытайдын
Аскери жатчу жер кайда?
Ошону сурап калганы.
Ошо сөзүн айтканда
Оңдонуп Алмаң алганы,
Одурая бир карап,
Баатырга көзүн салганы,
Бакбурчундун баянын
Баатырга сүйлөп калганы:

АЛМАМБЕТ БААТЫР ЧАЛГЫНГА
ЖӨНӨӨРДҮН АЛДЫНДА КЫТАЙДЫН
КӨПТҮГҮН МАНАСКА АЙТКАНЫ

Ылаңдун чөлүнө
Лыкылдап биздер келгенде,
Эрименин көлүнө
Эндээлеп биздер келгенде
Мурунтан кылган өрнөк бар,
Душмандын жолун сактаган
Куу өрдөк деген өрдөк бар.
Куу өрдөк көлдөн учкандыр,
Куйрукка мөөр баскандыр.
Кулжасы белден качкандыр,
Мүйүзгө жазуу жазгандыр,
Коңурбайга баргандыр,
Коркутуп кабар салгандыр,
Кытайлар калса туюнуп,
Кыжылдап кумдай куюлуп,
Тоосу токой, ою тал,
Толкуп жаткан журту бар,
Түтүнгө салык салгандыр,
Түмөндөгөн кытайды
Түк койбой жыйып алгандыр.
Жыгы-жыгы-жыгы — деп,
Ыкылдаган кытайды
Жыйып алып тургандыр,
Жылас болгон Коң төрө
Жыйырма батман туулга
Кийип алып тургандыр,
Алгара атты токунуп,
Минип алып тургандыр,
Келеринди озунуп
Билип алып тургандыр,
Күндө үч убак кабарлап,
Тилиң алып тургандыр.
Карагай найза боолайм деп,
Калаамдан кантип оолайм деп,
Канкор бурут келди деп,
Казат кылып, жоолайм деп,
Токсон билге ок артып,
Тогуз билге дары артып,
Тозоңду тоодой карартып,
Коңурбай колу азырдыр,
Кооптуу душман ошодур.
Бээжинден чыккан Коң төрө,
Бейли катуу чоң төрө.
Беттешкен жерде көрөрмүн,
Бергин, баатыр, уруксат,
Мен шу жерден жөнөрмүн.
Баштап келдим жолуңду,

Башкарып келдим колуңду,
Баатырым, бергин жообуңду.
Кызматын кылдым кыргыздын,
Кыйрымдан азып, тер кыстым,
Байдасын тилеп кыргыздын,
Байланып кара тер кыстым.
Ишенериң — Чубагың,
Кашыңа жолдош болуптур,
Ышынып карап турбагын.
Жаныма тилеп амандык
Жанып кайра кетейин,
Жан сактай албас кишидей,
Жабыша берип нетейин.
Башыма тилеп амандык
Мына шу жерден кетейин,
Басташканым — эр Чубак
Барып чалсын чалгынын
Бар намыстан кечейин!
Ал сөздү айтып сурданып,
Ачууланып кырданып,
Минмекчи болду атына.
Акбалтанын Чубагы
Аткарбай кармай көргүн деп
Астыртан айтты баатырга.
Арстан Сыргак баатыры
Аттын бербей чылбырын,
Асты аткара көрбө деп
Акбалтанын Чубагы
Астыртан айтты шыбырын.
Камчысын Алмаң алганы,
Канетесиң баатыр деп
Канкор айта салганы.
Алып камчы кете албай,
Атына басып жете албай,
Алмамбет токтой калганы.
Анда Манас кеп айтат,
Алмамбет, тыңда деп айтат.
Айта берип Бээжинди
Акылымды бүлдүрдүң,
Албан түрдүү калаасын
Айтып берип билдирдиң.
Бээжиниң бекем жер экен,
Кытайың кылым эл экен.
Мен баруучу неме экен.
Чалгынчы болуп чалайын,
Чаркарына барайын,
Кызыталак кытайдын
Кыйынын көрүп алайын.
Жете барып Каканга,
Жер сонунун көрөйүн.

Эңсеп кирип кытайга,
Эл сонунун көрөйүн.
Басылсын, Алмам, сөзүң деп,
Баштагың жолду өзүң деп,
Баатырың айтты мындай кеп.
Кыраанды кыйып кете албай,
Кыргызга Алмаң бет албай,
Ачууланган боюнча
Аттанып жүрүп кете албай,
Аскерди көздөй бет албай
Эр Алмамбет токтолду,
Э дээрге сөзү жок болду
Аяды Манас баатырын,
Алмамбет айтат акылын:
Барамын деп Бээжинге
Башта ойлосоң, баатырым,
Бас болгон экен акылың,
Билсең айткан датымды,
Мине келсең атыңды,
Аябас элем өзүңдү,
Алып барып Бээжинге
Көргөзбөйт белем көзүңдү!
Боюңда болсо жарагың,
Кызыталак кытайга
Барууга болсо талабың,
Макул көрүп сөзүңдү,
Баштап алып өзүңдү,
Барбас белем Бээжинге.
Миңгениң чабал, шайы жок,
Урушка кирээр жайы жок,
Кең сооруда майы жок,
Кез-кездеп душман курчаса,
Кенен чуркаар жайы жок.
Өчөшпөйүн Чубакка,
Өткүр тууган чунакка,
Таарынбайын Чубакка,
Жай билбеген чунакка.
Жолдошум Сыргак баатырды,
Жол талашкан Чубакты
Жолдош кылып акыры
Барайын Бакбурчунга,
Баягы кытай журтума.
Аяды Алмаң баатырды,
Кызып калган кыраан эр
Алмамбет барба дегенге
Ачуусу келди акыры:
Ой, Алмамбет токто деп,
Оозуңа келди түрдүү кеп,
Өзүңдү жалгыз зордойсуң,
Өзгөнүн баарын кордойсуң.

Башыңды жалгыз зордойсуң,
Башканын баарын кордойсуң.
Кудурет ажал салабы,
Кудурет салган ажалдан,
Куу Коңурбай дажаалдан
Кула ат айрып калабы?!
Алдам ажал салабы,
Алда салган ажалдан,
Анжынын каны дажаалдан
Алмамбет айрып калабы?!
Жазуудан артык жан өлбөйт,
Тактыда жатып кан өлбөйт,
Ажал жалгыз, айда өлбөйт.
Ажал берсе кудурет
Асмандан булут минсе да
Очогор огу жетпейби,
Маа окшогон оёнуң
О дүйнө жайга кетпейби.
Бу сөздү айтып эр Манас
Бууркана калганы.
Бу мүнөзүн көргөн соң,
Баатыр Алмаң бата албай,
Барбагын деп айта албай,
Кудай бардыр, Чубак деп,
Атынын жайы жогунан
Алмамбет баатыр кайгы жеп,
Аргасыз атка миништи,
Алда деп жолго киришти.
Эки күнү, бир түнү
Эринбей жолдо жүрүштү.
Жалынып Жапар теңирге
Сандыргалуу Алмамбет
Баштап келди баатырды
Саястын кара сеңирге.
Саяс деген улуу тоо,
Самсыган кытай улуу жоо.
Кыраан эр кырга чыкканы.
Аттан түшүп баарыңар,
Аз олтура калыңар,
Айнеги жакут дүрбүнү
Колуңарга алыңар,
Оң көзүңө салыңар.
Алмамбет буйруп салганы
Төрөсү баштап төрт баатыр
Дөбөгө түшө калганы,
Төгөрөгүн көрмөккө
Көзүнө дүрбү салганы.
Калаасын көрүп капырдын
Канкоруң айран калганы.
Текчеден гүлү ачылган,

Жемиши жерге чачылган,
Торгою сайрап чөлүндө,
Бакасы чардап көлүндө,
Күкүгү сайрап көгүндө,
Булбулу сайрап таңшыган,
Булагы агып ташыган,
Бурчтанып жаткан мунарык,
Булундап жаткан тунарык
Мурунку Бээжин жер эле,
Бул олтурган кулуңдун
Белине таңуу эл эле,
Буталач журту дээр эле.
Тоосунун аты Бучала,
Чыккан чөбү күчала.
Кентун, Какан арасы
Анча-мынча бу жерде
Көрүнүп турат карасы.
Бер жагында көрүнгөн
Чыңшаанын жазы талаасы.
Бакбурчундан бөлүнгөн,
Бас кайкалаң көрүнгөн
Чоң Бээжиндин кайкысы.
Оң жагында оркойгон
Алтын тоонун кени эле,
Күн жүрүш жакта бөлүнгөн,
Күзгүдөй жарык көрүнгөн,
Чырпыгы чыгып чынардай,
Чынарлары кадимки
Шаар салган мунардай,
Торгою тоонун улардай,
Тооктору кунандай,
Кунандарын көрөсүң
Куруп салган дубалдай,
Күдөрү Кентун как ушу,
Алмамбетке күйүүчү
Күдөрү журту дагы ушу.
Канчалык айтса сөз жетпес,
Караган менен көз жетпес,
Көз учунда мунарык,
Көз жетпеген тунарык —
Баш калаасы Бакбурчун,
Байкатайын саа журтун.
Какан калаа, Чын-Мачын,
Казалдаган Чоң-Бээжин.
Күрсүлөрү өгүздөй
Күчтүүнүн баары ошондо.
Барскандары өгүздөй
Балбандын баары ошондо,
Басташканын бас кылып
Алгандын баары ошондо.

Мангүбанын улугу,
Зардалдын баары ошондо.
Жетиген жагы тушунда
Жеринин аты Жыяңча,
Калаасы Туңша, Будаца,
Караган калкы бир канча,
Атам менин Соорондук
Алган журту нак ошо.
Каспаң, Бээжин, Туңшаны
Сураган атам дагы ошо.
Эл таба албай элдиреп,
Элкимдиктин айынан
Эр Чубак жүрөт келди деп,
Калк таба албай элдиреп,
Калкыңдын баары муну ойлойт,
Калжырап жүрүп келди деп.
Карарган калкым как ошо,
Каңгылуу Бээжин дагы ошо.
Алмасы аттын башындай,
Жаңгагы сайдын ташындай,
Салтанаты ушундай,
Мейиздерин сурасаң,
Беш жашар бала муштумдай.
Машасы бар баштыктай,
Беченди деген чөбү бар
Беш сугарган аштыктай,
Айбан жесе тойбогон,
Эгер андан бир тойсо,
Алты күнү мингенге
Ачып карды койбогон.
Түйүнчач деген жылаан бар
Жүз кулач жерге сойлогон.
Кызыгандан айтамын,
Кызыталак Бээжиндин
Кызыгын көргөн тойбогон,
Таңшаң, Бээжин жерим шол,
Самсыган кытай элим шол.
Кашыңдагы калмактын
Кайыша турган кеби ошол.
Соңоорлуу талаа, Чоң-Бээжин
Менин жерим болсо деп,
Самабай турган жер бекен?!
Сансып жаткан көп кытай
Менин элим болсо деп,
Сурабай турган эл бекен?!
Салтанаттуу Коң төрө
Менин бегим болсо деп
Самабай турган кеп бекен!?
Элдүүсүп Чубак эч койбойт,
Элиңиз менден көп бекен!?

Кашыңдагы кулуңдун
Каңырыгы ушундай,
Түтөбөй турган кеп бекен?!
Сен байкабай турусуң,
Жер сагынган курусун!
Жеримде аман мен турсам,
Жеткир Чубак баатырдын
Бүтүрбөс белем жумушун,
Жети жылга басылбай
Болбос беле урушуң!
Айтылуу Бээжин ушу эле,
Акимсиген Коңурбай
Мен шу жерде турганда
Анча-мынча киши эле.
Каспаңдын кара тоосу шол,
Капкалуу Бээжин оозу шол.
Как ушу жерде көрүнөт,
Каталдын кара бели бар,
Каңгайдын калың эли бар.
Эсеп жеткис элим бар,
Эрдемсиген Чубакка
Не жеримден кемим бар?
Элимдин чети ушунда,
Бир чекеси элимдин
Күн чыгыштын тушунда.
Элим элден кем эмес,
Элсиз киши мен эмес,
Калкым калктан кем эмес,
Калксыз киши мен эмес!
Эр Алмамбет муну айтып
Эр Манасты муңайтып,
Эскиси түшүп эсине,
Карап туруп Каканга,
Жаш имерип көзүнө:
Киндик каным тамган жер,
Кимге барсам кытай дээр,
Каным менин тамган жер,
Кайда барсам кытай дээр!
Арманын айтып болкулдап,
Наалып ыйлап солкулдап,
Анжыяндан алдырган
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпирден суулаган,
Тарткан адам дуулаган
Насыбайды бур тартып,
Алтын бир тартып,
Кайраттанып үшкүрүп,
Кайра баштан түзөлүп,

Алда деп атка миништи,
Анжы, Туңша жолу деп
Токтолбой жолго киришти.
Бара жатып Алмамбет
Баатырына кеп айтып,
Баатырым, токто деп айтып, —
Кызыталак капырдын
Кысмагын көрсөк кокустан,
Кыйындык тартсак окустан,
Билип туруп айтпай деп,
Башында айтсаң мындайын,
Малынбастан кайтпай деп,
Баатыр сөзгө жообум бар,
Арбак урган капырдан —
Бир кишиден кообум бар.
Маңгүбаны жердеген
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшаңды бийлеген
Макел-Малгун эр деген.
Ошо капыр келбесе,
Орчун кытай көп журту
Озунуп кабар бербесе,
Башкасынын баарысын,
Баштатан кетпей намысым,
Ала жүргөн колумдур,
Аралай жүргөн жолумдур.
Көрө жүргөн көзүм бул,
Өрттөнгөн кытай журтуна
Өкүмөт айткан сөзүм бул,
Көмө чаап балбанын
Ала жүргөн өзүм бул.
Аралай жүргөн жолумдур,
Ала жүргөн колумдур,
Арстаным Манас, сен жүрүп
Эми алдырсам, шорумдур!
Керегети деген жол,
Келген-кеткен кумдан мол.
Бакалчысы мол эле,
Базарчынын жолу эле,
Жүргөн-турган мол эле,
Жүргүнчүнүн жолу эле.
Токтоло албай кытайдын
Жүрүүчү жери шол эле.
Керик көрсөм, пил кармап,
Кербенчиден тил кармап,
Мал ордуна пил кармап,
Базарчыдан тил кармап,
Айттырып сөзгө канайын,
Анжы, Манжы, Таңшаңдын
Каттай турган жолу бар,

Как шо жерге барайын,
Жоо бөрүсү — чунакты,
Жол талашкан Чубакты
Жолдош кылып алайын,
Тобокелге салайын.
Алмамбет менен Чубагы,
Ар кимдин келип калыптыр
Кайрат кылаар убагы,
Маңкаңдата бастырып,
Деңкеңдете желдирип,
Марал сындуу Сарала ат,
Даңканы жерди каздырып,
Чубактын аты Көктеке,
Айбандан күчтүү как чеке,
Кырга чыгып кыраандар,
Алмадай башын ашырып,
Оно боюн жашырып,
Ээрдей сары элестен,
Кош кайкалаң белестен
Алмамбет көзүн салыптыр,
Аңдап көрсө капырды
Жол байланып калыптыр:
Басар жолу байланып,
Баскан турган кытайлар
Башка жак менен айланып,
Кербен жолу кесилип,
Кербендердин жолунан
Келүүдөн үмүт үзүлүп,
Калган экен токтолуп,
Каттоого бенде жок болуп.
Аларды таштап салыңар,
Алтымыш урук кытайдын
Алда эмине сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.

МАКЕЛ-МАЛГУНДУН КЕЛИП АЛМАМБЕТТЕН ӨЛГӨНҮ

Кулжа кабар салыптыр,
Өрдөктөн кабар алыптыр.
Өңкөй улук жыйылып,
Баңдулуну* урдуруп,
Өнөрбантын* турдуруп,
Каргадан болгон кабары,
Канаттуу куштан чабары
Эсенканга кеп айтып,
Эң кыйын душман деп айтып,
Ат минбеген жөөлөрү,
Алпы менен дөөлөрү,
Балбан менен баатыры,
Немеси калбай акыры
Кытайга кыргын салууга,
Каканды каптап алууга,

Элемандын Төштүгү,
Эштектерден Жамгырчы,
Казактардын Көкчөсү,
Калың кыпчак Үрбүсү,
Анжыянда Санжыбек,
Ак сакалы Музбурчак,
Арстан Манас баш болуп,
Аскери кумдай карк толуп,
Келип калды мында деп,
Кебибиз ушу тында деп,
Бадышабыз Эсенкан,
Бар аскерди чыңда деп,
Манастан кошуун келди деп,
Чөптөй көрдүк элди деп,
Ал сөздү айтып ийиптир,
Айлык жолго кабары
Эки күн калбай тийиптир.
Байлап кагаз катынан
Баянын укту Эсенкан,
Баштарын чайкап калтырап
Бандулууда канча жан.
Эсенкан баштап элейип,
Эсинен танып селейип,
Урматтуусу umpайып,
Улуктун баары сумсайып,
Көптү көргөн кары бар,
Көсөмдөрдүн баары бар.
Токсон калаа Каканды,
Бадышанын үстүнө
Толуктап жыйды көп жанды.
Атагын уксак түрктүр,
Каканчыга бет алып,
Калың аскер жүрүптүр.
Ушундан барган Алмамбет
Улук болуп алыптыр,
Кытайды көздөй кол алып
Көп черүү жолго салыптыр.
Канетебиз калкым деп
Кан Эсенкан айтты кеп.
Чангели аттуу дуу-дуусу
Сөз баштады мына ушу:
Жаан кездим башында,
Көйкап жакка бет алып,
Көп жүргөмүн жашымда.
Туңша деген тоо деген,
Тоонун чоңу шо деген,
Бизден кыям шашкелик
Күн жүрүштүн тарабы,
Бир чекеси ал жердин
Дөө-периге карады.

Дөө-периси мол деген,
Ушу жерден ар жакка
Төрт айчылык жол деген,
Маңгүба деген жер деген,
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшаңдын улугу
Макел-Малгун эр деген.
Алар келсе жардамчы,
Угуз уулу болмоктон
Ушу жакта мусулман,
Баары бүтүн келсе да
Бизди жеңип алаарбы.
Андай болсо тез тур деп
Тулпар минип камчы ур деп
Катчыга катын жаздырып,
Калдайта мөөрүн бастырып,
Өз колу менен бадыша .
Чабарчыны чаптырып,
Аткарды жети калдайды.
Ал мүнөзүн көргөн соң,
Алат экен бурут деп,
Адамдын көбү далдайды.
Канатына кат байлап,
Учурду кузгун кушуну,
Уга, көрө, билесиз
Ойлонгун деп ушуну.
Аңдаган экен Эсенкан
Кыргыздын кылар ишини,
Аткарган экен Макелге
Жетимиш күнү мурунтан
Жети калдай кишини.
Кузгундан кабар алыптыр.
Алда кандай жумуш деп
Алдырап турган кезекте,
Желмогуздай өңдөнүп,
Жети калдай барыптыр.
Маңгүбанын баашасы
Бүтүлүү бийик тоо экен
Коргон кылган кашаасы,
Үй ордуна киргени
Үлкөн тоонун үңкүрү,
Кирип, чыгып жүргөнү
Көз учкан таштын чуңкуру.
Макел дөө дегендин
Баянын айтып берейин:
Ант ургурдун өзү бар,
Бакыраят ачылса,
Маңдайда жалгыз көзү бар.
Адам уулу билгисиз,
Аркы-терки сөзү бар.

Байкаса адам үн өңдүү,
Оозун ачып сүйлөсө,
Обо жарган обозу
Күркүрөгөн күн өңдүү,
Азат бойдон чыккан түк
Апсайган аюу жүнү өңдүү,
Аңдап көрсө дидаары
Ажыдаар түрү өңдүү.
Тоого чыгып акырды,
Доош салып бакырды.
Жүндөн калың аскерин
Жүрүңөр деп чакырды.
Нече жүз миң кошууну
Мусат* тутат ушуну.
Көбү келди жылаңач,
Көңкү баары жылаңбаш.
Басып жүрсө жер сыйпайт
Баштарынан чыккан чач.
Кийим ордунда чачтары,
Таанылбайт кары, жаштары,
Эң кичине дегендин
Даш* казандай баштары.
Аяк менен буттары,
Ат чабым жерге баргыдай
Коңурсуган жыттары.
Жетимиш кулач карагай —
Жеңил желпи таягы,
Мунарадай аягы.
Бири эмес баарысы,
Бир кыйкырык үн менен
Миң саны келип калышы:
Жылаанды көрсө жырып жеп
Кумурскага жолукса,
Эрикпестен кырып жеп,
Суур көрсө сууруп жеп,
Ободогу канаттуу
Узатпастан уруп жеп,
Бири өлсө бирин жеп,
Ичи менен жинин жеп,
Бака, жылаан, коңузду,
Кашкулак, бөрү, доңузду,
Канжа менен түтүн жеп,
Эчтеме таппай калганы
Карагай, кайың, тал көрсө
Казып түбүн, бүтүн жеп,
Кайда жүрөт бурут* деп,
Катаалдык кылган биздерге
Бурут деген журут деп,
Катылганды соо койбой,
Казып түбүн курут деп.

Мүнөзү бар айбандай,
Кай бирөөсү төрт аяк,
Каргылаган тайгандай.
Байкаганга кай бирөө
Башында бар мүйүзү,
Найзадан мурун сайгандай.
Кээ бирөөндө эки баш,
Учку деген уругу
Жергелеше жети баш.
(Бузук түрүн ким билет
Мурункунун сөздөрү).
Кай бирөөнү карасаң,
Мурунунун үстүндө
Муштумдай жалгыз көздөрү.
Айбанга чалыш ал бир журт
Ар бирөөндө алты бут,
Кай бирөөндө эки кол,
Кай бирөөнү карасаң
Ар тарапка арбайган
Айлана чыккан жети кол.
Түрү суук эли бар,
(Ишенбесең калайык
Издеп чыгып эми бар).
Макел дөө жүрдү жол менен,
Нечен түмөн кол менен,
Тар жерге келсе жол бербей,
Булакты көрсө суу койбой,
Анча-мынча булакка
Суусуну канып а тойбой,
Муздакты көрсө кар койбой,
Жолуккан жолго жан койбой,
Аскери жолго салыптыр.
Келе бергин баарың деп,
Кетте, кичик, карың деп,
Какандын калкын колоткон*
Кайсы түрдүү жоо экен,
Барып мурун акыры
Байкайынчы аны деп,
Макел дөөсү жөнөдү.
Аркасынан аскери
Жүз миңдеп нечен өмөлдү,
Арасы алыс, аска таш,
Андан учуп көп өлдү.
Баягы барган калдайы
Байкап көрүп далдайды.
Атын өзүн аябай,
Алды артына карабай
Кентке кирип турганы,
Коңгуроосун урганы.
Кош барабан кагылды,

Кошууну чыгып жабылды.
Жаң-жуң,* Суң-дуң* — баарысы
Жабылып келип калышты.
Бадышасы Эсенкан,
Баатырлык менен Коң төрө
Керген экен арышты.
Калдайлары кеп айтат:
Макелге барган чабарчы
Каттам болдук деп айтат.
Келип калса Бээжинге
Кенендик болбойт элиңе.
Түрлөрү суук дүңгүрөйт,
Түшүнбөйт адам кебине.
Ар канча душман болсо да,
Буруттун журту мунундан
Алда канча жакшы деп,
Агер келсе сазаңшаң,
Эл-журтуңдан какшы деп,
Мусулман келсе малды алат.
Мусулман келет экен деп,
Бу журт неге сандалат?!
Бул бадырек сазаңшаң
Буудайды оруп, жанды алат.
Мусулман келсе элди алат,
Бу доңуз келсе нени алат?
Сени менен мени алат.
Көзгө илинген жандардын
Көңкү баарын жеп алат.
Астыңа минген такты алат,
Башыңда дөөлөт бакты алат.
Карарган дарак, тамыңды,
Кайың, терек, талыңды,
Карап турсак түрүнө,
Кайсагыдай баарыңды.
Анан кимге айтасың
Арзы, датың, зарыңды.
Сан түмөндөп кол келет
Сапыргыдай шаарыңды!
Бу сөздү айтып салганы,
Улуктардын баарысы
Убайымга калганы.
Андай болсо камдан деп,
Аскерге буйруп салганы.
Алты сан ит, миң эшек
Союш үчүн камдады.
Тогуз түмөн доңузду,
Тогуз миң төөгө жүктөттү
Бака, жылаан, коңузду,
Алты түмөн кызматкер,
(Ал кезекте элдердин

Аңгемесин аңдап көр).
Арада Жантак дайра бар,
Ар жак менен бери жагы
Алты жүз таш* жерде бар.
Алиги көлдүн ичинде
Адыр да бар, бел да бар.
Тереңдиги миң кулач,
Текшерип эрлер, көзүң ач.
Адам уулу жүрмөккө
Жыйдырып жыгач алдырган,
Түркүк кылып чоюндан
Бадышалык салдырган,
Дүнүйө малы түтпөгөн,
Түбүн чоюн түптөгөн
Байкап көргүн ушуну,
Баары темир устуну.
Тегеретме тээги бар,
Тартып салма жери бар.
Мурунку өткөн эрлердин
Тамашалуу кеби бар.
Тартууну алып жол тозуп,
Кызматкердин баарысы
Жолунан чыкты жол кошуп,
Артып барган коңузун,
Айдап барган доңузун,
Жетелеген төөсүн да,
Төө башкарган ээсин да,
Алып барган итини
Тамам кылды ишини.
Айбаны түгүл адамын,
Аман койбой бир жанын,
Кылайып бирөөн куткарбай
Кызматка барган тир жанын,
Жүк арткан төө, билин да
Жалгызын койбой жалмады,
Куткарбады бирин да.
Аңдап көрдү баарысын
Артынан барган жайсаңы.
Жеткен жандын баарысын
Желмогуздай кайсады.
Жайсаңдар көрүп алыптыр,
Ашыгып качып токтолбой
Аскерине барыптыр.
Ашыгып кабар салыптыр,
Адамдар айран калыптыр.
Кол чакырбай комур бол,
Карап турсак мүнөзүн
Каткан экен биздин жол.
Кызматка барган адамдан
Кылайган бири калбады,

Кызыталак сазандык,
Жалгызын койбой жалмады.
Көзү көргөн тутулду,
Көрүнбөгөн көй төрө
Кайра качып кутулду.
Маңгүба журту каптаса,
Баашалыгың бузулду.
Байкап көргүн улуктар
Бадөлөк* дебей ушуну.
Төө менен билини,
Төкпөйт экен жинини,
Жин экен татты тамагы,
Жигиттин баарын жалмады.
Жалаң эле биз эмес,
Жалпы дүйнө жүзүнө
Тие турган зардабы.
Оор тизээр салмагы,
Ойлоп көргүн баарыңар,
Ою терең карыңар,
Улук, кичик каныңар.
Ушуну колго чакырып,
Убарага салдыңар.
Эгер өтсө бери жакка,
Ушу дүйнө жалган жай,
Уйпаланып калдыңар.
Ал сөздү угуп улуктар,
Акыры жалган дүйнөдө,
Албан түрдүү журт бар,
Бандулуну урганы,
Бачым аттан, желдет деп,
Жарлык айтып турганы.
Алты миң аскер барганы,
Асылышып жабылып,
Көпүрөөсүн алганы.
Көптөп жатып көпүрөө,
Көзүн жаштап кай бирөө,
Эсенкан, эгер оңбо деп, —
Лаанат манат* колдо деп.
Сазаңшаңды бийлеген,
Душмандан жарак тийбеген,
Темирден бөлөк кийбеген,
Көпүрөөнү билбеди,
Көзүнө көлдү илбеди,
Бийиктиги миң кулач
Бир керик экен мингени,
Көзүн салып, көл дебей,
Көлбөктөп сууга киргени.
Кээ жерде тизеден,
Кээ жери чыгып кериктин
Аркасына-жонуна,

Ал өңдөнгөн наадандын
Адам турбас жолуна,
Кээ жери шыйрактан,
Саң керик деген мингени,
Алда канча дайраны
Арыкта суудай билбеди.
Кечип өтүп алганы,
(Алда таала колдосун
Кебимде болсо жалганы),
Капкасына Каканга
Кадимки тоо жылгандай,
Калдайып келип калганы.
Тар көчөлөр нурады,
Табына бенде турабы.
Алыстан көргөн адамдар
Не шумдук деп чуулады.
Бак-дарагы кыйрады,
Базарына сыйбады.
Казат үчүн камданыш,
Кан Коңурдун каарына
Калкы чоочуп таңданып,
Айланасы аскери
Алты жүз миң жарданып,
Олтурган экен чоң Коңур,
Ойротту бузган оңбогур.
Оң жагында олтурган
Отуз алты дуу-дуусу,
Ордону бузуп көп чуусу,
Сол жагында дагы бар,
Адырайган эр Коңур,
Арстандай көркү бар,
Алтындуу жыга бөркү бар.
Салтанат менен Коң төрө
Такта олтурган жерине
Макел дөөсү барганы.
Коңурбайың кайсы деп,
Колуна айгай салганы.
Макелдин үнүн укканы,
Улуксунган эр Коңур
Учуп күйүп чыкканы,
Таазым кылып бүгүлүп,
Макел дөөнүн астына
Коң төрө турду жүгүнүп.
Анда Макел кеп айтат,
Ачууланып бек айтат:
Адам болбой Коң төрө,
Азыр өлгүн деп айтат.
Коңурбай болбой, комур бол,
Кордуктан чыкты биздин жол.
Калдай болбой, катып кал,

Кара жерге жатып кал!
Манас деген ким эле?
Баянымды укпаган
Бадырек кандай жинди эле?
Манасың кандай бөкө деп,
Бадыректи көргөзчү,
Байлайын барып жеке деп,
Көрө элегин көргөзүп,
Көз алдыңда алайын,
Бүтүлүү тоо болсо да
Көмө чаап салайын!
Эр Коңурбай кеп айтат:
Кеп уккун, Макел деп айтат,
Айтып ада кыла албас
Адам уулу сөөмөтүн,
Айтып сизге туюнтам
Ал Манастын сөөлөтүн.
Сайган найза тешпеген
Эремети дагы бар,
Чапкан кылыч кеспеген
Керемети дагы бар,
Мылтык атса, ок өтпөс
Эремети дагы бар,
Отко жакса, чок өтпөс
Керемети дагы бар.
Нече жүз миң кол менен
Келип калган чагы бар.
Кылымдан чыккан кыяры,
Ааламдан чыккан аяры,
Өлүмүн билбей иш кылган
Өнөрмөндүн баары бар.
Дөөлөт кушу башында,
Кырк нөөкөрү кашында,
Билип кебим угуңуз,
Бир-эки күн туруңуз,
Келип калаар ушунда.
Буластаган Коң төрө
Бу сөздү айтып салганы.
Айтканын угуп Макелдин
Ачуусу келип калганы:
Манасты айтып зор дедиң
Башканын баарын кор дедиң.
Манасты айтып мактайсың,
Эгер тирүү мен болсом,
Эч амандык таппайсың!
Душманды айтып зор дейсиң
Тутуп сөзүң мен келсем,
Баркымды билбей, кордойсуң,
Бадырек Коңур, оңбойсуң!
Мактап айттың Манас деп,

Байкаганга жаман кеп!
Манасың тирүү тутайын,
Көрсөтүп туруп көзүңө,
Дайындап туруп өзүңө,
Экөөңдү бирдей жутайын!
Мактап турган Манасың
Барып кармап келейин,
Таанытып туруп өзүңө,
Жазанды анан берейин,
Талпагың ташка керейин!
Бу сөздү айтып, булкулдап,
Жутуп ие тургандай,
Коң төрөгө кулкулдап,
Чатындагы кыстарган
Үйдөй күрсү чоюнбаш,
Үксөйдү башка чыккан чач.
Эрдемсиген Коң төрө,
Эр болсоң эми көзүңдү ач!
Коңду кудай урганы,
Коркконунан Коңурбай
Көзүн жуумп турганы.
Таазим кылып бүгүлүп,
Улуктуктун урматы
Эңкейип турду жүгүнүп.
Ооздон оту буркурап,
Көзүнөн жалын шыркырап,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Жаалданып Макел дөө
Жазгы күндөй күркүрөп,
Эче келди чоң Малгун
Коң төрөнүн кашына,
Күрсүсүн күүлөп башына.
Таазим кылып Коңурбай
Так алдында турганы,
Таазим үчүн урбады.
Таазимде турган адамды
Урууга заңы жок болду,
Ушун үчүн токтолду.
Ачуусуна чыдабай,
Акыл ойлоп жайма жай,
Жанчыкка колун салганы,
Капчыгынан бу доңуз
Канжасын сууруп алганы,
Канжасына салганы
Алтымыш чейрек тамеки,
Аз бөксө болуп калганы.
Акыр анын үстүнө,
Адамдардын баарысы
Айран болду түсүнө,
Жолум үйдөй куу койду,

Жолу каткыр бир сорду.
Капырда мындай бүтүн жок,
Канжасынын оозунан
Кайра чыккан түтүн жок,
Канжасынын ичи кызыл чок,
Кашында киши калган жок.
Ысып кетип чекеси
Ыраак качып кетпеспи!
Канжанын өтүп зардабы,
Кара жоро тургандан
Жанында киши калбады.
Кан Коңур турду кылтыйып,
Катып калган жыгачтай,
Каршы алдында зыңкыйып.
Коң төрө калды бүгүлүп,
Колдун баары качыптыр
Бет бетине жүгүрүп,
Койбойт тирүү жутат деп,
Коңурбайдан түңүлүп.
Колдун баары качыптыр
Коркуп жандан шекинип.
Коё берди түтүнүн
Коркуратып кекирип.
Оозунан чыгып түтүнү,
Орчун шаар Туңшанын
Бирин-бири көрө албай,
Адашты калаа бүтүнү.
Чыккан түтүн буркурап,
Канаттуудан канча бар,
Карга, таан, сагызган
Мурут менен сакалдан
Учуп чыкты чуркурап.
Ачуусу маска тарады,
Ачып көзүн бул Малгун
Коң төрөгө карады:
Баарың жүрсүң бу жерде,
Манас деген не жерде?
Кайда жүрөт Манас деп,
Карааның мага бир көрсөт
Каны да жерге тамбас деп,
Бир башы болсо миң жандан
Бири да тирүү калбас деп,
Көрсөт мага көзүн деп,
Бара турган жолумдун
Баянын айткын өзүң деп,
Чантуу* Манас дегенден
Жалтанган экен көзүң деп
Каарданып капыр турады,
Казабын салып сурады.
Коркконунан Коңурбай

Колун жаңдап бер жакка,
Алмамбет жаткан бел жакка,
Көрсөткөн жагы Коңурдун
Күн батыш жагы тараптыр,
Күркүрөп жолго салыптыр.
Малгун, кете турчу деп,
Коң төрө токтоп калыптыр.
Аларды таштап салыңар,
Арстан Манас, Алмамбет
Алда эминне сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Аркардан тандап атышып,
Аркардын этин татышып,
Кечинде келип ал жерге
Түндөгү түнү жатышып,
Эртең эрте турушуп,
Баатыр Алмаң кеп айтат:
Байка, төрөм деп айтат.
Күн чыгыш жагы — улуу тоо,
Күн жүрүш жагы — терең коо,
Күн батар жагы уч болгон,
Салынып келип токтолгон
Көтөлөктүн Сары-Бел,
Он бир жолдун ортосу,
Алты жолдун арасы,
Ар жагына караса
Кентундун кенен талаасы,
Бакалчысы мол эле,
Базарчынын жолу эле,
Кербенчиси мол эле
Кедей, байы тыйылбас
Жүргүнчүнүн жолу эле.
Кароолчу келсе капырдан
Токтолчу жери шол эле.
Керик көрсөм, бил кармап,
Кербенинен тил кармап,
Жортуулчу жолун алайын,
Жогу-барын чалайын,
Айттырып сөзгө канайын,
Азыр келе калайын.
Бели катуу, бек айбат,
Берекелүү Чубакты
Жолдош кылып алайын,
Жол өлчөөсүн карайын.
Бул сөздү айтып Алмамбет
Сарала аты кындыйып,
Сыр найзасы зыңкыйып,
Сарала ат болуп мингени,
Алмамбет жолго киргени.
Акбалтанын Чубагы

Көктеке минип кындыйып,
Көк найза колдо зыңкыйып,
Кошулуп жолго киргени.
Жолго кирген бул экөө
Кийгенинин баарысы
Бадана, соот, күрөөкө,
Атырылтып, аргытып,
Артынан чаңын баргытып,
Алмамбет, Чубак ал экөө
Айткан белге барыптыр.
Атын таштап бер жакка,
Алмамбет басты бел жакка.
Алмадай башын ашырып,
Өнө боюн жашырып,
Мергендердей бет менен,
Чекесинин чет менен
Ченеп келип карады.
Алмамбет чыккан белге
Алиги келген Макел дөө
Канжасын сууруп алыптыр,
Бастырарда бадирек
Күлүн кагып салыптыр,
Бир көчөнү күлү бууп,
Адам өтпөй калыптыр,
Ошо бойдон токтолбой,
Оолугуп жолго салыптыр.
Ошо кезде Алмамбет
Кайкаңга чыгып калыптыр.
Мурун куру талаа эле,
Балакеттей бир тоосу
Пайда болуп алыптыр.
Тоо десе дөбөдөй,
Дөбө экен деп караса,
Кытайдын кыйын төрөдөй,
Аны көргөн адамдар
Ажалдан кооп кылгандай,
Бүтүн бир тоо жылгандай,
Көрбөгөн Какан шаар беле,
Көчмөн тоосу бар беле?
Жыргалдуу Бээжин шаар беле,
Жылас болгон Туңшанын
Жылуучу тоосу бар беле?
Муну ойлонуп Алмамбет,
Сабын көрсө сары алтын,
Сарканасы баары алтын,
Айнекчеси кызарган,
Алтымыш бурап чойгондо,
Кылабына койгондо
Төш жарыдай узарган,
Жакын жерден тиктесе

Караганын өлтүргөн,
Алты күндүк жол болсо
Аркан бою келтирген
Турнабай-дүрбү алыптыр,
Туйгун Алма баатырың
Оң көзүнө салыптыр.
Бет ырайы Макелдин
Жанында турган немедей
Көрүнүп көзгө калыптыр.
Карап көрсө мүнөзү
Капырдан чыккан кар* өңдүү,
Желкесин кырккан нар өңдүү,
Оозу ачылган көр өңдүү,
Жалгыз көзү жаркылдайт
Ноот обоз* көл өңдүү,
Маңдайынын бырышы
Басыра жайлоо төр өңдүү.
Өң-далаатын караса,
Өрттөнгөн кара жер өңдүү,
Азуу тишин карасаң,
Алгыр жолборс шер өңдүү;
Каш, кирпичин карасаң,
Караңгы токой чер өңдүү.
Кан Алмаң көзүн салганы,
Калыбын көрүп капырдын
Айран азыр калганы.
Аңдап турса бу капыр
Алиги келген куу капыр
Таш сеңирге такалып,
Туюктанып калганы.
Үйдөй болгон күрсүсүн,
Күрсүсүн колуна алганы,
Күчү менен күүлөнүп
Сеңирге күрсү салганы.
Таштын көбү кулады,
Тозоңу тоодой булады.
Кантер экен капыр деп,
Кан Алмаң карап турады.
Он эки канат ордо үйдөй
Оң колунда чоюн баш,
Обдулуп келип урганда
Быркырады тоодой таш.
Топосу тоонун бурады,
Тоодой болгон сеңир таш.
Томкорулуп урады.
Токтоло албай Алмамбет
Чубакты көздөй чурады.
Акбалтанын Чубагы
Антаңдап жетип келгенде
Ашыгыпсыз, баатыр деп,

Эми Чубак сурады.
Шондо Алмамбет кеп айтат,
Жолборсум, Чубак деп айтат.
Көрбөгөмүн, укканмын,
Угуп туруп капырды,
Көбүрөөк эсим чыккамын.
Маңгүбаны жердеген,
Сазаңшаң деген эл деген,
Сазаңшандын баатыры
Макел-Малгун эр деген.
Дөө дагы эмес, пери эмес,
Адамзаат болгону
Жөнүн билээр неме эмес.
Эңкейтип адам алаарбы?
Аны менен алышкан
Аман тирүү калабы?!
Алууга бизди бу капыр
Болгон окшойт талабы.
Өтүп жүрөөр жолу жок,
Өзү жалгыз, колу жок,
Акылдашаар эли жок,
Кайрат кылаар эри жок,
Аскар тоодон кем эмес,
Чоңдугунун эби жок.
Какандан кабар алган го,
Кандар элчи салган го,
Каарданып капырың
Бизге жөнөп калган го.
Жолуна туруп нетели,
Жогололу, кетели,
Жоо бөрүсү Манаска
Жообун айтып жетели!
Карап туруп нетели,
Кайра качып кетели,
Кабылан Манас баатырга
Кабарын айтып жетели!
Баатырыңа биз анын
Баянын айтып баралы,
Мейли Манас алабы,
Мейли Манас баатырды
Балакеттүү Макел дөө
Байлап кетип калабы!
Алмамбет аны сөздөдү,
Акбалтанын Чубагы
Айткан сөзүн көздөдү:
Катыгүн, Алма, не дейсиң,
Качуунун камын не жейсиң!?
Атасынын көрү капырдын,
Ал сөздү айтба акыры!
Токтолуп уруш салалы,

Тобокел кылып алалы!
Аман кантип коёрбуз,
Ант ургурду соёрбуз!
Ажал жетсе көрөрбүз,
Ант ургурдан өлөөрбүз.
Экөөбүз өлүп калган соң,
Качпай өлгөн эрлер деп,
Жакшы аттысы саа болсун,
Жолдошу Чубак экен деп,
Сооп четинен маа болсун.
Бул сөздү айтып салганы,
Айтканын угуп Алмамбет
Ыраазы болуп калганы:
Айланайын өзүңдөн,
Айткан кайрат сөзүңдөн!
Кагылайын өзүңдөн,
Кайрат айткан сөзүңдөн
Эсим чыгып бөлүндү,
Эрдигиң эми билинди.
Көк жалым Чубак экен деп,
Көзүм эми жеттим деп,
Көптөн берки каарымды,
Көсөлүм, сенден кечтим деп.
Алмамбет мындай кеп айтып,
Арбак урган чочкону
Ашыгып көрбө деп айтып,
Жүгүрүп барып көрбөгүн,
Чычкыланып көрөм деп,
Жүрөгүң чыгып өлбөгүн.
Бирок сага айтарым
Ок менен удаа жөнөгүн.
Алдынан тозуп жатайын,
Алмабаш менен атайын,
Алда таалам жар болсо,
Ачык жолум шар болсо,
Ал кайратың бар болсо,
Өлчөөгө найза сала көр,
Өчүңдү жоодон ала көр,
Өлбөгөн жерде кала көр,
Бу сөздү айтып Алмамбет
Ойротту бузган Алмабаш,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү ыспан,*
Атканга дажаал, огу ажал,
Ашыгыш менен токтоду,
Алмабаш мылтык октоду,
Көк милтени чоктоду.
Айтканын кылып эр Чубак
Көрбөстөн сөзгө токтолду.
Чубактын аты — Көктеке,

Тулпардын бири жепжеке,
Ичке мойну бир кучак,
Тартылып ичи кындыйып,
Жарап калган тобурчак,
Балтыры бала белиндей,
Басканы кырдын желиндей,
Жал-куйругу бир кучак,
Жаадай болгон тобурчак.
Жарактап атын мингеки,
Жанына кылыч илгени.
Мылтыгын мыктап октоду,
Милтесин бу да чоктоду.
Коктеке минип болкоюп,
Көсөл Чубак токтоду.
Келе жаткан Макел дөө
Астын тозуп Алмамбет,
Өңүп калды, өзү жөө.
Жерге кирген зор Макел
Жерге багып күңгүрөп,
Күңгүрөгөн добушу
Жашылдуу күндөй дүңгүрөп,
Келе жатыр кеңгиреп,
Мас болгон билдей зеңгиреп,
Өңүп турган Алмамбет
Дүңгор ээр* кашы деп,
Жүрөгүнүн башы деп,
Анда Алмамбет ойлонду,
Акылы башка толгонду:
Атканым болоор бекер деп,
Алмабаш огу өтө албай
Түшүп калаар бекен деп,
Оолуктуруп акыры,
Одурайган капырды
Ооздон ары атсам деп,
Оюна келди мындай кеп.
Алда Алмамбет дагы ойлойт,
Аскар тоодой капырдын
Ээрди калың экен деп,
Мыкты болсо мылтыктан
Бир тиши ыргып кетээр деп.
Алмабаш огу жетээр деп,
Жеткен менен оозуна
Бир тишке шайы кетер деп,
Огум жерде калаар деп,
Ошондон кийин бу чочко
Ойрон кылып салаар деп.
Каңылжаар, мурунга
Кароолду Алмаң келтирди,
Каңылжаар каңкайып,
Эки кулач төш жары

Келе жатат заңкайып.
Анда Алмамбет муну ойлойт,
Атканым болоор бекер деп,
Мыкты болсо мылтыгым
Төш жары кирип кетээр деп,
Андан кийин ажалым
Катасы жок жетээр деп.
Арстан Алма султаның
Апкаарып коркпой неткени,
Акылы баштан кеткени,
Маңдайда жалгыз көзүнө
Мылтыктан кароол жеткени.
Апкаарып калган экенмин,
Ашыгып калган экенмин,
Ант ургур наадан өзү деп,
Жалгыз эле көзү деп,
Жалгыз көздөн айрылса,
Өлүмгө катар өзү деп,
Оюна Алмаң алганы,
Кароолго көзүн салганы.
Чечекейдин чети деп,
Ак чел менен каранын
Аралашкан бети деп,
Алмамбет өлчөп алыптыр.
Качан атат калмак деп,
Акбалтанын Чубагы
Акырайып калыптыр,
Айырбай көзүн кайкыдан
Чакырайып калыптыр.
Чечекейдин түбү деп,
Ченеп турган Алакең
Машасын ирмеп салыптыр.
Ооз оту жарк этти,
Үнүнөн мурун ок жетти.
Көкмилтеден чок жетти,
Алмабаштан ок кетти, —
Керигинин үстүнөн
Кез боюндай солк этти,
Ок көзүнө мылгыды,
Чечекейи челектей,
Жерди көздөй ыргыды.
Алмабаш огу жеткени,
Башын бузуп кетпеди,
Бузууга күчү жетпеди.
Көк коргошун далп этип,
Ок менен кошо чечекей
Жерге түштү жалп этип.
Ээрден көтү кылтыйып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Эстен капыр танганы,

Эңгиреп токтой калганы.
Акбалтанын Чубагы
Көктекени чуратып,
Качырып калды бу дагы.
Адам эле деп барган,
Аскар тоодой көргөндө
Айран болду бу дагы.
Тоо экен деп томаяк,
Токтолбостон жан аяп,
Оозго найза урганы.
Чубактан найза жеткени,
Тоодой кулап кериктен
Томкорулуп кеткени.
Сарала ат менен Алмамбет
Салган бойдон жеткени,
Жерден башын алганча,
Эшик эндүү ай балта,
Жетип барып Алмамбет
Чыкыйга чаап кеткени.
Кайраты бойдо жок болду,
Жер кучактап токтолду.
Төрт аяктай калганы,
Артынан жетип эр Чубак
Айбалта менен салганы.
Жанынан Макел түңүлүп,
Эки аягы бүгүлүп,
Эс-акылдан танганы.
Эгем берип салганы,
Эптеп жатып эки дөө
Элүү-кырктай ок атып,
Эптеп муну жалмады.
Алмамбет сынап салганы
Кокус тура качпасын,
Баса калгын, баатыр деп,
Чубакка айтып калганы.
Акбалтанын Чубагы,
Ала көөдөк бу дагы,
Аттан түшө чурады,
Ант ургур эми турабы,
Баш жагынан эр Чубак
Барып баса калганы.
Жан талашып бу капыр,
Оң колун серпип салганы.
Оң колу тийип куланып,
Оолакка Чубак барганы.
(Ал кездеги адамдар
Калды бекен арманы).
Коркурап капыр жан берип,
Бойдон кетти дарманы.
Аты Болот — эр Чубак

Айран болуп калганы.
Токтолуп туруп нетели,
Башын кесип капырдын,
Байланып алып кетели,
Манас дөөгө жетели.
Кыйын жоого сактасын,
Кырааның көрүп бизди да
Кыйла журтка мактасын.
Айтканын макул алганы,
Айры шили, кара куш —
Баш менен моюн арасы,
Кесер жериң ушул туш.
Алмамбет айтып салыптыр,
Керилип туруп эр Чубак
Шилиге тартып калыптыр.
Баш кесүүнү ойлоду,
Эшик эндүү ай балта
Кара кушка, шилиге
Уңгусунча бойлоду.
Кайра тартып алам деп,
Кайрат кылып эр Чубак
Суура албастан койгону.
Ары тартып тырактап,
Алы келбей сырактап,
Бери тартып тырактап,
Күчү жетпей сырактап:
Айланайын Алаке,
Өлгөнү мунун канаке?
Ооз омуртка, мойну деп,
Ай балтамды, ант ургур,
Кайтып бербей койду деп,
Өткүр Чубак кеп айтып,
Өлбөптүр чочкоң деп айтып,
Эр Чубак сүйлөп салганы.
Айтканын угуп Алмамбет
Арбын күлүп калганы.
Андай эмес акыр деп,
Аңдагын муну баатыр деп,
Эс ойлонуп тапкын деп,
Этин шылай чапкын деп,
Ай балта, кылыч алышып,
Аркы-терки салышып,
Маңдай-тескей турушуп,
Болжолу жок капырдын,
Дигерге чейин тигилип,
Мойну менен урушуп,
Дигерде башын кесишип,
Ууртунан тешишип,
Кан Алмамбет» кеп айтат,
Кантер экен деп айтат:

Башын кестик акыр деп,
Байлангын башын, баатыр деп.
Алмамбет буйруп салыптыр,
Акбалтанын Чубагы
Айтканын макул алыптыр.
Көктекени бет алып,
Көтөрүп алып дагдаңдап,
Көсөл Чубак барыптыр.
Байлады Чубак тайышып,
Байлап баса бергенде,
Көркөм күлүк Көктеке
Байлаган жакка майышып,
Баш жагына кайышып,
Көктеке минтип калыптыр.
Көсөл Чубак баатырың
Көзүн салып акыры,
Алмамбетке кеп айтат.
Атымдын бели сынбасын,
Ант ургур мага кылбасын,
Алаке көрчү деп айтат.
Көөдөктүгүн билиптир,
Көзүнүн жашы чыкканча
Көк жал Алмаң күлүптүр.
Кериктин тилин билчү экен
Кез-кезінде сонунсуп
Кериктен Алмаң минчү экен.
Келтирип Алмаң алганы,
Алып келгин башты деп,
Аргамжы кылып чачты деп,
Бир жагына баш артып,
Бир жагына кериктин
Башка теңдеп таш артып,
Айдап алып Алмамбет,
Астында Чубак жетелейт.
Арстан Манас, Сыргакка,
Ал экөө келди быякка.
Кабар келээр бекен деп,
Качан келээр экен деп,
Кайта-кайта кан Сыргак
Карап турган тепеңдеп.
Жол караган сактанып,
Жоо бөрүсү Манаска
Эр Сыргак келди мактанып:
Кагылайын, канкорум,
Айланайын айкөлүм,
Жалгап кудай салыптыр,
Алмамбет, Чубак барыптыр,
Соодагер чыгып астынан
Сонун олжо алыптыр.
Байкап көрүп ар жолун,

Баатыр, бизге айтмакка
Кайра тартып калыптыр.
Карап турсам эсепсиз,
Калың олжо алыптыр.
Керик менен бил кармап,
Кентундуктан тил кармап,
Келе жаткан кези бар.
Кошко жатып эрикпей,
Колдо жатып зерикпей,
Келгениңиз оң экен.
Коонубу, дарбызбы, —
Эсеби жок чоң экен.
Экөөңөр бардың, дейлик деп,
Коон бекен, дарбызбы,
Эриккенче жейлик деп,
Артканын алар жесин деп,
Арбынын жеген биздерди
Ачыккан экен десин деп
Кеңешин Сыргак бүтүрүп,
Келгенде турду жүгүрүп.
Коон деп барып кокустан
Башты чечип алыптыр,
Көтөрө албай далк этип,
Жерге түшүп калыптыр.
Жерге түшүп далк этти,
Эрди-башы шалп этти.
Дарбыз десем ташпы деп,
Баштык десем башпы деп,
Аргамжы десем чачпы деп
Башты оодара салыптыр,
Баатырсынган эр Сыргак
Байкап карап алыптыр:
Ажыдаар түсү бар,
Эки кулач эрини,
Маңдайда жалгыз көзү бар,
Сакалы жүр сарбайып,
Муруту жүр арбайып,
Алачык үйдөй баш экен,
Аргамжы кылып келгени
Нак өзүнүн чачы экен.
Сырттан Сыргак баатыры
Түсүн көрүп капырдын
Түк калбады акылы:
Айланайын Алаке,
Ар бир жерде мындай деп,
Айткан жериң канаке?
Кыргын алсын кытайың,
Ким билиптир мындайын.
Каран калсын Каканың,
Кармашкан жерде бу келсе,

Калктын берер азабын.
Берен калсын Бээжиниң,
Бакалчысы бу болсо,
Башка адамы не болот?!
Соодагери бу болсо,
Жортормону не болот
Жоолошкон кайдан оңолот!
Жен кишиси бу болсо,
Дөө кишиси не болот,
Жөөлөшкөн кайдан оңолот!
Уруп кеткен кытайың,
Укпадым да, көрбөдүм,
Угунчудан мындайын,
Манас баатыр болупсуң,
Кырка жашың толупсуң.
Тууган жериң Алтайда,
Душмандык кылдың далайга,
Мына бул жаткан башты көр,
Башына чыккан чачты көр,
Оозуна бүткөн тишин көр,
Оңолбогон кулдардын
Кылып келген ишин көр!
Ушундай ээн журт бар деп,
Алып келип биздерди
Уруштурчу кишиң көр!
Уруксат бергин кетемин,
Урушат элем буга деп,
Убара болуп нетемин.
Укпай, билбей, бу жерге
Бекерге келген экенмин!
Кармашкан менен капырга
Кантип алым жетемин,
Кайтаргын мени, кетемин!
Кан Сыргак айта салганы,
Кашына келип Алмамбет
Каткырып күлүп калганы.
Эми Алмамбет кеп айтат:
Эр Сыргак, уккун сөзүмдү,
Эми ачайын көзүңдү.
Бээжин деген — бекем жер,
Кытай деген — кылым эл,
Миңи болсо Бээжинде,
Бири экен деп билгиниң,
Жүк көтөрчү бир жолу
Били экен деп билгиниң
Бири болсо Бээжинде,
Өзү ушул деп билгиниң,
Алмамбеттин айтуучу
Сөзү ушул деп билгиниң,
Макел-малгун дегендин

Көзү ушул деп билгиниң.
Айтканын Сыргак билгени,
Аrsaң-арсаң күлгөнү:
Баары ушундай экен деп,
Көргөндө чыкты жүрөгүм.
Кеңдигин көрүп Бээжиндин
Келгенде чыкты жүрөгүм.
Айтып аны басылды
Арстан Сыргак баатыры.
Акбалтанын Чубагы
Үндөбөдү бу дагы.

**АЛМАМБЕТ БААТЫР СЫРГАКТЫ ЭЭРЧИТИП БЭЭЖИНГЕ
ЧАЛГЫНГА КИРГЕНИ⁶**

Абыр-шабыр ат минип,
Ат минсе да бат минип,
Найзаны салып карыга,
Аралап Бээжин барууга,
Кылычты байлап белине,
Кырылышып, урушуп,
Кызык кылып келүүгө,
Айбалта илип белине,
Ок өтпөс темир тон менен,
Ойду коюп, жон менен,
Орчун Какан журтуна
Ордого барчу жол менен
Эки түнү, бир күнү
Эрендер эми жүргөнү.
Көрүндү бүгүн буларга
Көп кытайдын дүрбөөнү.
Төрөсү баштап бу төртөө
Дүрбөөнгө жакын калганда,
Колго жакын барганда
Сырттан Чубак кеп айтат,
Тыңда, Сыргак деп айтат.
Бул Алмамбет неткени,
Жүргөн белем түгөнгүр
Түбүбүзгө жеткени.
Жетпегенде неткени,
Түмөндөгөн Бээжинге
Алып кирип кеткени.
Көрүп калса нетебиз,
Кай көргө кирип кетебиз?
Алыс калды колубуз,
Узун экен жолубуз.
Эрегишип бу кытай, .
Каканга кирип кокустан,
Кайнабасын шорубуз,
Жайылбасын торубуз,
Сап болбосун ордубуз!
Эр Чубак айтып салганы,

Эсине ар иш алганы.
Не кыларын билем деп,
Элейип Сыргак калганы.
Андап угуп эр Манас
Болкулдап күлүп калганы,
Болуп калды булар деп,
Болжолун көрүп алганы.
Асты жагын караса:
Карарып жаткан багы бар.
Каалагандын баары бар,
Кайрылбастан кан Алмаң
Аралай турган чагы бар.
Найзанын учу жылтылдайт,
Аскердин башы кылкылдайт,
Жер союлуп былкылдайт.
Аны көрүп эки дөө,
Жүрөктөрү болкулдайт.
Көтөргөнү көк найза
Көк асманда солкулдайт.
Арстан Алмаң алардан
Асты аянып тартынбайт.
Мылтыктары тарсылдайт,
Асый аттай дөбөт ит
Ар тараптан арсылдайт.
Аны көрүп баатырлар
Жолдун эки жагында
Жолборсу отуз күркүрөп,
Соңунда жүрүп Алмаңдын
Жоо бөрүсү баатырлар
Жон териси дүркүрөп,
Асты жагын караса,
Ажыдаар жатат аркырап,
Айнектей көзү жаркырап,
Айбатын көргөн адамдын
Акылы калбай калтырап.
Аны булар таң көрдү,
Айланып өтүп сеңирден,
Асты жактан дагы бир
Айбаты күчтүү жан көрдү.
Туяктары туюк таш,
Жеке өзүндө жети баш,
Аркандай болгон көк сур чач,
Чачын көрсөң аркандай,
Чамыңганы аргандай,
Айбатын көргөн адамдар
Ажалдан мурун ал жерде
Коркуп өлүп калгандай.
Андан өтө бергенде
Аркан бою коо көрдү.
Коосу бийик зоо көрдү,

Коого салган көпүрөө
Чоюндан куйган түркүгү,
Чоң короодой түндүгү,
Темирден салган устуну,
Душман үчүн кытайлар
Кылат экен ушуну.
Көпүрөөгө баруучу
Даңгыл таза жол турат,
Коонун эки жагында
Кылыч найза кармаган
Кыйла калың кол турат.
Мылтыктары октолуу,
Милтелери чоктолуу,
Өйүз менен бүйүздө
Аскер турат токтолуу.
Ал ишти көрүп алганы,
Секирип түшмө жалгыз жол,
Алмамбет жолго салганы.
Көпүрөөнү бет алып,
Көсөл Чубак барганы,
Көсөл Манас баатыры
Алмамбеттин артынан
Кошо кирди акыры.
Көпүрөөдөн өтүүгө
Көк жал Чубак акылы.
Көрүп Алмаң акырды,
Көмүлгүр, түпкө жеттиң деп,
Кайта тарт деп бакырды.
Көктөкенин бир колу
Көпүрөөгө тийгенде
Топ замбирек туш-туштан
Токсон мылтык атылды,
Чагалалап кытайлар
Тогуз жүзү бакырды,
Шайманын жаман кетирди
Тоготпостон тоң барган
Баякы Чубак баатырды.
Коркуп Чубак шашыптыр,
Коого кире качыптыр.
Кашында Сыргак кеп сурайт,
Кандай жумуш деп сурайт.
Туңшага кирер жол көрдүк,
Туш-туштан калың кол көрдүк,
Ажыдаар көрдүк, шер көрдүк,
Титинип кирген адамды
Тири койбос жер көрдүк.
Карап туруп биздерди,
Катылбады биздерге,
Кандай душманды издеди?
Анда Алмамбет кеп айтат,

Арсандап күлүп, бек айтат:
Чын ушу жердин өзүнө
Сырын билген келбесе,
Сырын мурун билбесе,
Сыңар адам келе албайт.
Так ушу жердин өзүнө
Жайын мурун билбесе,
Дааналап жолго кирбесе,
Жалгыз адам келе албайт.
Тике кирсе көпүрөө
Тири коё бере албайт,
Өнөр менен чаптаган,
Өздөрү үчүн сактаган,
Жайнап жаткан кол болгон,
Кумурскадан мол болгон, —
Баары сүрөт амал деп,
Байкабаса жаман деп,
Көпүрөөгө ким кирсе,
Көмө чаап салар деп
Айгайлаган уланы,
Арстаны, жолборсу,—
Арип, сүрөт булар деп,
Баарсынын тетиги
Көпүрөөдө турар деп
Алмамбет айтып билдирди,
Арстанын баштап күлдүрдү.
Сүрөттөргө кез болду,
Сүйлөшкөнчө кеч болду.
Ал жерде Алмаң кеп айтып,
Аңдагын, баатыр деп айтып,
Калдык жакын калаага,
Кагышып калып капырга
Калбайлык кара балаага!
Сүрдүкбөй турган эр Чубак,
Сүрөттөн коркту ушу чак,
Беттен алчу эр Чубак
Белгиден коркту ушул чак.
Өкүмөт болсоң, кан татты,
Өлүм жаман, жан татты.
Кылая багып күлбөгөн,
Күлгөндүн сырын билбеген,
Күңгүрөнүп сүйлөгөн
Кыраан Манас баатыры
Кылайып күлүп акыры,
Кайда мунун шаары деп,
Кармашар душман баары деп
Кайда мунун эли деп,
Кара шамал жели деп,
Карсылдашсак экенбиз,
Кандай да болсо, мейли деп,

Баатыр айтып салганы.
Айтканын угуп Алмамбет
Макул көрүп калганы.
Алмамбет шондо кеп айтат
Кайнап жаткан Каканчын,
Тунуп жаткан Туңша бар,
Түтүнү туман Түп-Бээжин,
Чылан, Дарбан, Чын-Мачын.
Какандын Туңша калаасы,
Бир айчылык жол болот
Айлана жүрсө арасы.
Туюкка жылкы салыптыр,
Туюнсаңыз, баатырым,
Туюнуп душман калыптыр,
Бектикке боюн салыптыр,
Байкап көрсөм, баатырым,
Беледенип калыптыр.
Бу сөздү айтып Алмамбет,
Бууданым мында токто деп,
Ат жетпеген жөөсү көп,
Алпы менен дөөсү көп,
Кор болбойлук капырга,
Арбын аскер жокто деп,
Бели катуу, бек айбат,
Бейли катуу, кара нээт
Калсын Чубак жолдошуң,
Кайраты бар жолборсуң.
Капкасынан кирейин,
Кайнап жаткан капырдын
Кай түрдүүсүн билейин.
Бу сөздү айтып Алмамбет
Бууданга камчы салганы,
Манас, Чубак калганы.
Сырдашы Сыргак баатырды
Кошуп алып акыры,
Кайнап жаткан кытайдын
Кан Алмамбет баш болуп,,
Калаасын көздөй кечинде
Жөнөп калды акыры.
Буларды таштап салыңар,
Кайнап жаткан кытайдын
Кайсы түрдүү сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Кытайлардын Коңурбай,
Кырмусшаанын Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактан бар Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каткалаңдын Сайкалы, —
Кайнап жаткан капырдын

Кайсы бирин айталы.
Солоондон бар Алооке
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Солобонун Соорондук,
Арасында алардын —
Алысты билген аяр бар,
Акылын журтка жаяр бар.
Атышкан жоого даяр бар,
Кылымдан чыккан кыяр бар,
Кыйырына келген душманды
Кызылдай кыргын кылар бар.
Урганын жыккан балбан бар,
Урууну билген зардал бар,
Тилге жүйрүк чечен бар,
Тил билгичтер нечен бар.
Алысты көргөн көздүү бар,
Айтканды жеңген сөздүү бар,
Көөдөнү тамдын бетиндей
Алты карыш төштүү бар.
Билеги жоон балбан бар,
Билими артык зардал бар,
Салышканда душманга
Заман акыр салган бар.
Чоңдордун баары чогулуп,
Жыйылып турган жеринен
Жылас Көөдөң келгени,
Ызат кылып капырлар,
Эсенкан орун бергени.
Мүрөктүн суусун ашаган,
Үлкөндөр ызат кылмагы —
Үч жүз элүү жашаган.
Жалтанып жандан калбаган,
Жашы узарып бу капыр
Далай дөөсүн жалмаган.
Ката болбойт айткандан,
Кабарчысы шайтандан,
Ыраң Көөдөң кеп айтат:
Ырас жери бу Манас
Бизди койбойт деп айтат.
Кабарчысы азазил,
Ката айтпаган биздин тил,
Карап турган улуктар,
Кары-жашың баарың бил,
Бет алган бенде соо болбойт,
Бээжинди булар соо койбойт.
Карчашкан бенде соо болбойт,
Каканды булар соо койбойт.
Айтканым макул алсаңар,
Аскерден айла бизге жок,

Айылга салык салсаңар,
Алтымыш миң кыз алып,
Акылга дыйкан уз алып,
Ак боздон жорго мингизип,
Алтындуу торко кийгизип,
Алтымыш миң жамбы алып,
Астынан тартуу киргизип,
Сурансаңар урушту,
Ушундай кылып жумушту,
Урушпастан калсаңар,
Ушу сөздү алсаңар.
Ашык бизден өнөрү,
Арстан Манас дегени
Аз калгандыр өлөрү.
Аттанып чыккан соо калбайт
Азыр Манас жолунан,
Акыретке кетерде
Ажалы сенин колуңан.
Ыраң Көөдөң бу сөздү
Ырас айтып турганы,
Чабала деген бир улук
Аны кудай урганы.
Дуу-Дуу экен Какан шаарына,
Кайрат айтты баарына,
Карабады карыга:
Таамай тогуз ай болду,
Камалдыңар шаарыңа,
Үтүрөйүп баарыңар
Үйдөн чыкпай калдыңар,
Кабарчыбыз кулжа деп,
Качып келди мында деп,
Кабаардыңар баарыңар,
Камалган жериң шаарыңар.
Өзүңөргө эп бекен
Өлчөөсүн көрбөй коркушуң.
Улуктар сага эп экен
Урушун көрбөй коркушуң.
Ыраң Көөдөң айткандан,
Корксоңор чантуу шайтандан,
Угуңар, айткан сөзүмдү,
Узатыңар жол берип,
Уруксат берип өзүмдү!
Аттанайын, барайын,
Айчылык жердин баарысын
Арытып жүрүп карайын.
Ишенимдүү баатырдан
Издеп бирөө барган жок,
Кызмат кылып кытайга
Иштеп бирөө барган жок.
Мен барайын ага деп,

Беттешпей туруп душманга
Тартуу бериш кандай кеп!
Чабала айтып салганы,
Чакчарылып Коң төрө
Ордунан тура калганы,
Алжыган Ыраң Көөдөң деп,
Сөзүн макул албады.
Сүйбөгөн соң Көөдөңү
Алмамбет, Сыргак эр жакка,
Аттанып алып бер жакка,
Аял кылбай жөнөдү.
Көөдөң менен иши жок,
Көргөн, билген киши жок,
Көөдөң жолго салыптыр.
Көк жал Алма султаның
Калаага жакын калыптыр.
Көз байланар кезинде,
Алакеңдин үстүнө
Алиги Көөдөң барыптыр.
Алмамбет көрүп, бүгүлүп,
Атынан түшө жүгүрүп,
Коомалашып* турушту,
Кобурап кебин урушту.
Аз токтолуп кеп айтып,
Азыр келет Чабала,
Ала көр, балам деп айтып,
Кайра тартып кеткени.
Көөдөңдүн арка жагынан
Алты дуу-дуу кошчу алып,
Чабала чаап жеткени.
Кудай кулду берди деп,
Кууп ажал келди деп,
Чок-Камыштын четине
Мылтыгын кармап бетине,
Сырттан Сыргак токтолду,
Алаңгир жаа, сыр жебе
Асып алып мойнуна,
Алмаңдын кара ойнуна,
Жолун өңүп калыптыр,
Эбак ээси жок болгон
Тегирмендин ордунда.
Алмамбет менен иши жок,
Алмамбет мында турат деп,
Айта турган киши жок,
Маңкаңдата бастырып,
Деңкеңдете желдирип,
Каканга дуу-дуу Чабала
Кашына келип калганы.
Кыйыгына келгенде,
Кыйып өтө бергенде,

Кыраан Алма баатырың,
Кыйкырып чыгып акыры,
Кый сүбөнүн тушуна
Кыйгактуу найза мылгытып,
Кызы талак капырды.
Чаңдыбоз деген аты бар,
Чала салып бир талга,
Чапты Алмамбет каркыбар.
Чок-Камыштын четинен
Жоо бөрүсү эр Сыргак
Качырып чыкты бетинен.
Берки барган беш жолдош
Ырас бизди аңдабай,
Лаанат урган экен деп,
Бээжинди көздөй бет алып,
Качып берди тепеңдеп,
Бу жерге келип мурунтан
Бурут толгон экен деп.
Кылчайып артын карабай,
Караганга жарабай,
Соорусун жоого салыптыр,
Шоңшоңдоп качып калыптыр.
Жоо бөрүсү эр Сыргак
Жонуна найза салыптыр,
Топ деп түшүп калыптыр,
Соңунан жетип Алмамбет
Башын чаап алыптыр.
Сарала менен чуратып,
Алмамбет азыр жеткени,
Дагы калган үчөөнү
Далыга найза неткени.
Тандап туруп бек койду,
Даңкайып аттан кеткени,
Арстан Сыргак артынан
Башын чаап өткөнү,
Жалгызын да куткарбай,
Баарына ажал жеткени.
Алакең көңүл жайлады,
Аралдагы ак токой,
Аттарын аса байлады,
Карынын тилин албаган
Чабала шору кайнады.
Кытайдын эли кылым кол
Каспандын жолу кыйла жол,
Кайра тартып калайын,
Кабылан Манас, Чубакка
Кабарымды салайын,
Айтып болуп жай-күйүн,
Анан кийин барайын,
Чабаланын Чаңдыбоз

Эр Чубакка тапшырып,
Эринбей боо бастырып,
Сыртка жылкы салгандыр,
Кан Коңурбай баш болуп,
Каспандын жолун алгандыр.
Карагул деген аяр бар,
Кандай да болсо келет деп,
Калкына кабар салгандыр.
Алмамбет аны ойлонуп,
Алты атын айдап алганы,
Арстан Манас, Чубакка
Алмамбет, Сыргак барганы.
Соога, баатыр, соога деп,
Эр Чубак тура калганы.
Соогатың кабыл болсун деп
Чылбырга колуң толсун деп,
Алмамбет айтып салганы.
Жаратканга жалбарып,
Жайлаймын күндү баатыр деп,
Ашыкпастан, шашпастан
Жата бергин акыр деп,
Алмамбет баатыр муну айтып,
Каспанды беттеп алганы,
Камбылдын кара суусуна
Жай таштын төртөөн салганы.
Касыйдадан кат окуп,
Калмакча кара дуба жат окуп,
Баатыр Алмаң турганы.
Айтып ооз жыйганча,
Обоону кудай урганы.
Тиктегенин көргөн кул,
Тилегин кудай берген кул,
Тирешкенин көмгөн кул,
Алмамбеттин өнөрү
Артыктыгы мына бул:
Асмандан булут айланып,
Ачып көздү жумганча,
Айдын көзү байланып,
Жылдыздын баары жабылды,
Жылгадан туман табылды.
Тоодон булут толгонуп,
Бөксөдөн булут бөлүнүп,
Кыбыладан күркүрөп,
Кызыл мунар көрүнүп,
Көнөктөгөн немедей,
Көктөн көк кашка мөндүр төгүлүп.
Арыктын баары жыгындап,
Аңдын баары тыгындап,
Асмандан алты сай мөндүр шыбыргак,
Борошосу бургулап,

Адамдын башын көтөртпөй,
Аркы-терки ургулап,
Туурадан туман дүркүрөп,
Каспандын улуу тоосуна
Кара шамал күркүрөп,
Айбан менен адамы
Соога, баатыр, соога деп,
Эр Чубак тура калганы.
Соогатың кабыл болсун деп
Чылбырга колуң толсун деп,
Алмамбет айтып салганы.
Жаратканга жалбарып,
Жайлаймын күндү баатыр деп,
Ашыкпастан, шашпастан
Жата бергин акыр деп,
Алмамбет баатыр муну айтып,
Каспанды беттеп алганы,
Камбылдын кара суусуна
Жай таштын төртөөн салганы.
Касыйдадан кат окуп,
Калмакча кара дуба жат окуп,
Баатыр Алмаң турганы.
Айтып ооз жыйганча,
Обоону кудай урганы.
Тиктегенин көргөн кул,
Тилегин кудай берген кул,
Тирешкенин көмгөн кул,
Алмамбеттин өнөрү
Артыктыгы мына бул:
Асмандан булут айланып,
Ачып көздү жумганча,
Айдын көзү байланып,
Жылдыздын баары жабылды,
Жылгадан туман табылды.
Тоодон булут толгонуп,
Бөксөдөн булут бөлүнүп,
Кыбыладан күркүрөп,
Кызыл мунар көрүнүп,
Көнөктөгөн ңемедей,
Көктөн көк кашка мөндүр төгүлүп.
Арыктын баары жыгындап,
Аңдын баары тыгындап,
Асмандан алты сай мөндүр шыбыргак,
Борошосу бургулап,
Адамдын башын көтөртпөй,
Аркы-терки ургулап,
Туурадан туман дүркүрөп,
Каспандын улуу тоосуна
Кара шамал күркүрөп,
Айбан менен адамы

Аязына зиркиреп,
Борошосу басылбай,
Жааган күнү ачылбай,
Бирде жамгыр дыбырлап,
Бирде келип шыбыргак,
Алты күндүк жолуна
Аркы-терки кардады.
Алтымыш казык, жүз чынжыр,
Токсон баштуу жолум үй
Ар жеринен асылып,
Жылкычылар кармады.
Аңдап туруп Карагул
Акылы башта калбады:
Күндүзү бүркөк, түнү ачык,
Күндүн кую бузулду,
Аңдап көрсөм ушуну,
Аркы-терки шыбыргак,
Алмамбет жайы шекилдүү.
Эки күнү, эки түн,
Басылбады бүпбүтүн.
Айтканымды угуңар,
Алачамай кулун бар,
Анын баары кырылар,
Аңдап камын кылыңар.
Кар түшпөгөн жайлар бар,
Каран калган жылкыда
Кысырак кыйла тайлар бар,
Кырылып кетчү малдар бар,
Ойго жылкы айдаңар,
Үшүнтүп көңүл жайлаңар.
Чөлгө жылкы салалык,
Чөңөрлүү түзгө баралык.
Ар жагы Туңша шаары бар,
Айланасы тең сепил,
Азаптуу жолдун баары бар.
Айтуудан тышкара иш болуп,
Чантуунун баары куш болуп,
Айланып көктөн жетпесе,
Алгыра кара шумкардай,
Асмандан илип кетпесе,
Адам жетер жер эмес,
Аңдап турсаң, балдарым,
Жатышыңар эп эмес.
Ашыкпай турган Алмамбет
Жай ташын сууга байлаар деп,
Жадабастан жайлаар деп,
Кырылып калып малдары
Кытайдын шору кайнаар деп,
Айтып болуп Карагул,
Ак сакал экен мына бул,

Алтымыш казык жүз чынжыр,
Токсон баштуу жолум үй
Баарын чечип бүктөтүп,
Бартал* атка жүктөтүп,
Кара кумдай жайнатып,
Тогуз жүз экен жылкычы,
Тоодон ойго айдатып,
Чөңөрлүүнүн боюна,
Чөкмө-Тоонун оюна,
Бир чекесин жылкынын
Чоң-Бээжиндин боюна,
Чоң-Кучканын оюна
Жайнатып жылкы салганы,
Жайланып жатып калганы.
Жаадай Сарала ат менен,
Жалынганы Шаймерден,
Салып Алмаң барганы.
Жай ташын суудан алганы,
Күн чыгыштын сары жел
Заркырап жөнөп калганы.
Чымын учту чыркырап,
Чымчык учту чуркурап,
Жерден булоо буркурап,
Сасык туман, жөө туман
Тарады көккө быркырап.
Күн ачылып алыптыр,
Тоонун башын курчаган
Куу туман туруп калыптыр.
Сайлар ылдый заркырап,
Сары жел жөнөп алыптыр.
Аларды таштап салыңар,
Алмамбет, Сыргак ал экөө
Алда эми не сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Эки күнү, эки түн
Жаап күнү бүпбүтүн,
Кысталды кыйла көп журт деп,
Күн жаадырып отуруп,
Кырабы бизди, бурут деп,
Алмамбет кеткен ал элге,
Бизди кудай уруп деп,
Ар тараптын баарына
Ат менен кабар салыптыр,
Атпай Какан журтуну
Аскерге жыйып алыптыр.
Көпчүлүктө нелер жок:
Көтөргөнү саадак ок,
Таш көтөрүп, тоо-кучкан,
Ачууланып тартканда
Он күндүк жерге ок учкан,

Күчүнө киши таңданган,
Күмүштөн күрсү көтөргөн
Күчү толук балбандан,
Үйдөй күрсү саптаган,
Бөөдө жайга чаппаган,
Тула бойдо туушун
Душман үчүн сактаган,
Кас кылганын жуткан бар,
Эң эле чабал дегени
Казандай күрсү туткан бар.
Качырган жоосун сулаткан,
Камыш кыйып улаткан,
Тарамышка каптаган,
Желим менен чаптаган,
Душман үчүн сактаган,
Узундугу миң кулач,
Ушундай найза көтөргөн
Баатырдын баары мында бар
Уккандар сөзүн тыңдаңар.
Ободогу булуттай,
Оодарылып айланган,
Оно бою мунардай,
Он кулач кылыч байланган
Дөөнүн баары мында бар.
Ат мингенди билбеген
Жөөнүн баары мында бар,
Өлүмдү билбес айбан бар,
Өзөндүү жердин чөбүнө
Мал ордуна жайган бар.
Таш жүрөктүү баатыр бар,
Эч өлүмдү билбеген
Эче түрдүү капыр бар.
Мыктылыктан келген бар,
Мылтыкка адис мерген бар,
Очогор мылтык алган бар.
Эче түмөн эче сан,
Эң улугу Эсенкан.
Баатыр башы Коң төрө,
Башкасынан чоң төрө.
Кытайлардан Коңурбай,
Кырмус шаанын Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын Ушаңы,
Кара жалдуу Бороончу,
Каңгайлардын Ороңгу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирин айталы.
Солоондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,

Солобонун Соорондук —
Улуктун баары жыйылып,
Лаанатка сыйынып:
Келип калды дедиңер,
Кыргыздын кыраан Манасы,
Бүлүнчүлүк көп көрдүк
Бүтүн Бээжин калаасы.
Куу өрдөк учуп келген деп,
Кулжа кабар берген деп,
Куру дарбаан сөз менен,
Көңкү кыргыз келгенин
Көрбөй туруп көз менен,
Не үчүн мынча дүрбөдүк,
Эл бүлдүрүп жүдөдүк,
Аскерди арбын жыйнадык.
Колго аттанып жүргүн деп,
Адамдын баарын кыйнадык.
Куу өрдөк келип калды деп,
Куруп калган кандай кеп,
Өтүрүк шаштык тим эле,
Өрдөктүн түбү — жин эле,
Кулжандын түбү — кайыптыр,
Кумдай аскер жыйышып,
Куру дүрбөш айыптыр.
Башта кетип, кабар жок,
Макелди шайтан сайыптыр.
Эрдикке не үчүн болжойм деп,
Не айткан кепке болбойм деп,
Угуз уулу болгонун
Эргежели ойлойм деп,
Чабала кетти жолунан,
Не да болсо Манасың
Эгер эсен калбайт ко
Эки дөөнүн колунан.
Ушунда келген көп аскер
Бирин тутуп, бирин жээр,
Урунарга тоо таппай,
Урушарга жоо таппай,
Убарада биздин эл.
Айткан сөзгө көнсөңөр
Айдап чыгып аскерди
Чантуу жакка коё бер.
Ал сөздү айтып жыйылып,
Акылмандын баарысы
Азезилге сыйынып,
Акылдашып алыптыр.
Арстан Сыргак, Алмамбет
Анжы, Манжы, Туңшага
Аралашып калыптыр.
Аларды таштап коюңар,

Арстан Алмаң не болду,
Кабарынан болуңар.
Ар тарапка аттанса
Аркасынан түшпөгөн,
Канжыгадан үзбөгөн
Бөктөрүнчөк, чабадан
Не бар дешип ичинде,
Элебеген көп адам,
Уруш кылып Каканга,
Убайым салып көп жанга,
Кеткенде кийген кийими бар.
Кытайча кылган чалбар шым
Аягына салыптыр,
Чобдор өтүк такасыз
Маасысынын сыртынан
Баса кийип алыптыр,
Торгун чепкен жакасыз
Аркасына салыптыр,
Тубары күрмө, туура жең,
Туюк өтүк кончу кең,
Малакай койду башына,
Баягы Сыргак баатырды
Жолдош кылып кашына,
Чабала киймин кийгизип,
Чаркын чактап билгизип,
Кылып Сыргак орунун
Кытайча кылып борумун.
Туулгасы тултуюп,
Турат Сыргак мултуюп,
Карап көрүп кан Алмаң
Катуу күлдү кутуруп.
Аны көрүп эр Сыргак
Намыстанып ушу чак,
Чын-Мачынга киргин деп,
Чын ушуну кийгин деп,
Кийгизип өзүң саласың,
Кайта баштан, Алмамбет,
Шылдың кылып каласың.
Бузбаймын деп көркүм деп,
Киши болбой калсам да,
Кийбейминчи, Алаке,
Бул итиңдин бөркүн деп.
Калабаны баштады,
Башындагы малакай
Кайта жерге таштады.
Кайта баштан Алмамбет
Кантесиң деп шашканы.
Айткан тилге киргизип,
Алдап-соолап Алмамбет
Чабала кийимин кийгизип,

Жайнап жаткан кытайдын
Жайын айтып билгизип,
Эми, Сыргак, үндөбө,
Эсеби жок кытайдын
Элин көрүп сүрдөбө,
Андай-мындай сүйлөбө,
Кытай болуп кымпыйып,
Жүрөгөр деп зыңкыйып,
Ушу бизди көргөндө
Урмат кылар улук деп,
Ушу жолу унчукпай,
Боло көргүн дудук деп,
Алмамбет айтты үйрөтүп.
Кыжылдата сүйлөсө,
Кытайдын тили өзүндө,
Кыйгач тартып караса,
Кытайдын сүрү көзүндө.
Балдырата сүйлөсө,
Манжынын тили өзүндө,
Бакырая караса,
Башалык сүрү көзүндө,
Туңшанын кирди жолуна,
Душмандын кирди колуна.
Туйгун Сыргак баатыры,
Ээрчип жүрөт соңуна.
Эртеси жок, кеч экен,
Көк жал Алмаң барганда
Көз байланган кези экен.
Сундуңунун кошуна
Туштап келип турганы.
Айтканымды уккун деп,
Аскер башчың чыккын деп,
Кытайча доол урганы,
Кыйкырып айтып турганы:
Буруттун журту келиптир,
Келген менен жазасын
Мырдар Макел бериптир.
Кезиккенин Макел дөө
Алмадай кылып алардын
Баштарын үзүп алыптыр,
Башчылары өлгөн соң,
Башкасынын баарысы
Качып кетип калыптыр.
Аскери арбын барсын деп,
Астын тозуп калсын деп,
Акимдер айткан ушу кеп.
Аттан, ылдам, бачым деп,
Кытайча айтып кыжылдап,
Кылым аскер баарысы
Атка минди быжылдап.

Кентундун журту мол экен,
Туңша, Кентун арасы
Кере күндүк жол экен,
Кетирген жагы күн жүрүш,
Арстан Алмаң баатырдын
Алдаганы шол экен.
Андан өтүп алганы,
Манжуруя колуна
Барып Алмаң калганы.
Баягыдай сөз айтып,
Кете бер деп, Кентундун
Кең жолуна салганы.
Андан өтүп Алакең
Аңгүктүн жабай журтуна
Аралап кирип барганы.
Алмамбет келип акырды,
Айгай салып бакырды:
Кентунга уруш салыптыр,
Керик минген дөөлөрдөн
Жүз миңи келип калыптыр.
Анжы, Манжы кетти деп,
Аңдаңар ушу кепти деп,
Буйрук угуп барбасаң,
Мусулман түпкө жетти деп,
Мындай кабар салганы,
Бузулуп алып мынча кол
Чуркурап жөнөп калганы.
Кишисинин баарысын
Кетирди Кентун шаарына,
Адам айран калгандай
Алмамбет сындуу баатырдын
Алда берген багына,
Баштап алып Сыргакты
Барды капка жагына.
Көрбөгөн жандар шашкандай,
Көрүп жүргөн зардалдан,
Көнүк болгон балбандан
Алтымыш араң ачкандай,
Ачылган болсо капкасы
Алтымыш араң жапкандай.
Орчун көчө жолу бар,
Ол капканы кайтарган
Он эки миң колу бар.
Капка баккан кошууну,
Карап көрсөң ушуну:
Көпкөк темир кийинген
Көсөлдүн баары мында экен,
Көрүнгөн жоону соо койбос
Көсөмдүн баары мында экен.
Балтыры бала белиндей,

Балбандын баары мында экен,
Басташканды бас кылып
Алгандын баары мында экен.
Аралап Алмаң турганы,
Ачылуу көрдү капкасын,
Алтындуу доол урганы.
Доолдун угуп доошун,
Ар кошундун улугу
Алмаңды билбей курганы,
Алдына келип Алмаңдын
Аксайып карап турганы.
Анда Алмамбет кеп айтып,
Айбатын салып бек айтып,
Аттангыла деп айтып,
Алтындуу тону жаркылдап,
Зумуруттан жыгасы
Маңдайында жалтылдап,
Таажысы көөхар башында,
Падыша болуп кытайга
Өкүмүн кылган жашында.
Таажысын көрүп таңыркап,
Чочуду кытай ушунда.

Ар тарапка аскерге
Айтып кабар бердим деп,
Астыңарга, капкалык,
Азыр мында келдим деп
Алмамбет айтып ийгени.
Алдоосуна киргени,
Күзөтчүнүн баарысы
Күпчүндөп атка мингени,
Кентунду көздөй бет алып,
Күүлөнүп жолго киргени.

АЛМАМБЕТ БААТЫР АТАСЫНЫН
САРАЙЫН, ЖЕР-СУУСУН
КӨРҮП АРМАН КЫЛГАНЫ

Арки атасы Чылаба,
Чылаба салган шаар экен,
Энчисине Алмамбет
Эбак алган жер экен,
Чын шу жерге барганы.
Сыртынан Туңша дээр экен.
Көлдөлөнү туурасы
Көрөр болсоң алты таш,
Көргөн жерден Алмаңдын
Көзүнөн кетти кара жаш.
Эр Алмамбет бу жерде
Эскиси түшүп эсине,
Жаш имерди көзүнө.
Оболку иш түшүп оюна,
Такааты турбай боюна,

Төгөрөгүн тең карап,
Төрө Алмаң көөнү сөгүлүп,
Көргөн жерден муңайып,
Көзүнөн жашы төгүлүп.
Өз колу менен сайган бак,
Өксөп барып ошол чак,
Обологон чынарды
Аттуу туруп кучактап,
Агып жашы бурчактап:
Кирди-чыкты жаштыктан
Кишиликке жанган жер,
Дүнүйөсү курусун,
Киндик каным тамган жер,
Адамдыкка турган жер,
Ар ишке моюн сунган жер,
Атадан калган курган жер,
Аз болгондо алты атам
Акимдик кылып турган жер.
Жеке жалгыз мен эмес,
Жети атам өткөн курган жер!
Ойлонуп Алмаң боздоду,
Оболку дартын козгоду,
Күңгүрөндү, боздоду,
Күйүттүү дартын козгоду:
Жылаңайлак, жылаң баш,
Эки жашар, беш жашар
Ошо кезде биздин жаш,
Көйнөк кийбей жылаңач,
Көзгө жетпей биздин чач
Ойногон жерим — ушу жер,
Оюлган кытай биздин эл.
Орунуна атамдын
Кондурган калды алтын тақ,
Кучактаган чоң чынар —
Өз колум менен сайган бак.
Өнсө өнүп алар деп,
Өспөсө куурап калар деп,
Көңүлкош сайган багым — бул, Сыргак!
Көрүп турган чагым — бул, Сыргак!
Көмүлүп калган тагым — бул, Сыргак!
Чырпыгым чынар болуптур, Сыргак!
Туурасын азыр көрсөңүз,
Төрт кучакка толуптур, Сыргак!
Как ушуну көргөндө
Кан Алмаң көөнү солуптур, Сыргак!
Астында болгон ага жок, Сыргак!
Ажал кетсе даба жок, Сыргак!
Анжы, Манжы, Туңшаны
Ар канча айтсам мага жок, Сыргак!
Артымда болгон ини жок, Сыргак!

Акыретке бет алсам,
Жайымды билип, жан ачып,
Күйөргө калктын бири жок, Сыргак!
Жергеси жакын жээн жок, Сыргак!
Таянарга тага жок, Сыргак!
Тагдыр жетсе даба жок, Сыргак!
Бөлөктү койдум бөлө жок, Сыргак!
Энкейип кетсем жөлөк жок, Сыргак!
Кадырым билер калкым жок,
Ажалдан коркор наркым жок,
Баркымды билер маалам жок,
Байкасам мындай аалам жок,
Кайып болсом дүйнөдөн
Кан атам өткөн экен деп
Баркырап ыйлар балам жок!
Жергелеш жакын жерим жок,
Жети ата тууган элим жок, Сыргак!
Капыр да болсо зор экен, Сыргак,
Карап турсам дүнүйө,
Каңгырган эрдин шору экен, Сыргак!
Оң кылган ишиң сол экен, Сыргак!
Оолаты бөлөк болгон соң,
Ордуна келбей айтканың,
Оңбогон жерим шол экен, Сыргак!
Кытай да болсо зор экен,
Карап турсам дүнүйө,
Кыйырынан азган кор экен, Сыргак!
Кытайдан бөлөк эл жок деп,
Ойлогон жерим ушу жер,
Кыдыра чуркап өзөндү
Бойлогон жерим ушу жер,
Жып жылаңач чардаңдап,
Баш аякта кийим жок
Ойногон жерим ушу жер,
Жалган дүйнө кызыкка
Тойбогон жерим ушу жер!
Бала күндө турпакка
Чаңдаган жерим ушу жер,
Башка жер бар деп сүйлөсө,
Таңданган жерим ушу жер,
Дуу-Дуунун кызы Турнаны
Жандаган жерим ушу жер!
Эми келип бир көрүп,
Калбаптыр жерде бир көрүк!
Аралап аңдап карасам,
Кашымда нөкөр көп журттан
Калбаган экен жалгыз жан.
Төр үйүм төрткүл болуптур,
Көргөндө көөнүм солуптур,
Сыр үйүм жылас болуптур,

Сыздап көөнүм солуптур!
Темирден кылган үйлөрдү
Жер семирп сорултур!
Бакчам жатыр жыйылып,
Бактарым жатыр кыйылып,
Баш көтөргөн журтумдан
Баарысы кетип кырылып.
Дубалдар кулап ор болуп,
Тууганым куурап кор болуп,
Душманым күчөп зор болуп,
Күл багым кулап ор болуп,
Күйөрүм куурап кор болуп,
Күндөшүм дуулап зор болуп,
Күңгүрөнүп мен турам
Күйүттөн жүрөк чор болуп.
Каны качкан каран журт,
Акими качкан арам журт,
Беги качкан берен журт,
Бейпай Туңша деген журт.
Элиме эмгек салыптыр,
Эч койбой бөлүп алыптыр,
Калкымды каран салыптыр,
Катасыз бөлүп алыптыр.
Ажалдуусу өлүптүр,
Арбып журтум өнүптүр,
Ар тарапка бөлүптүр,
Аздырып элди бөлгөндү
Азыр көзүм көрүп тур.
Жоругун Алмаң жоктоптур,
Жол боюнда токтоптур:
Тобумду капыр шоттоптур,
Тосоңун казып чыгарып,
Торопой, доңуз оттоптур.
Калкым тарап бүтүптүр,
Каран калган кара жер
Калыңдыктан түтүптүр.
Ал сөздү айтып Алмамбет
Атаганат, дүйнө деп,
Анжияндан алдырган,
Сагаса күлүн салдырган,
Тартса кумар кандырган,
Кара мурчтан буулаган,
Калемпирден суулаган,
Тарткан адам дуулаган,
Насыбайын алганы,
Алаканга салганы.
Сырттан Алма баатырың
Үшкүрүгү баш жарып,
Үшүнө келип алганы.
Кылжейрен тулпар тери бар,

Кыраан Алмаң жашында
Кыйрашып чыккан жери бар.
Кас тулпардын тери бар
Калбалашып кан Алмаң
Какандыкты кыйратып,
Качып чыккан жери бар.
Нескара, Жолой — эки дөө
Куба келип соңунан,
Урушта жүрүп Алмамбет
Алтын найлуу канжасы
Кокус түшкөн колунан.
Кырааның Алмаң кеменгер
Ат жарышым барганда
Найзаны сайып бир жерге,
Арстаным, Сыргак, түшкүн дээр.
Жер семирп алыптыр,
Шибер чайкап калыптыр,
Найза сайган жерине
Эр Сыргак колун салыптыр.
Сыйпалап учун караса,
Алтын найлуу чоң канжа
Жаткан экен дат басып,
Найын жарып ат басып.
Алды Сыргак колуна,
Баштап алып Сыргакты
Алмамбет салды жолуна.
Алмамбеттин асынган
Алтындуу саадак жаасы бар.
Алиги алган канжанын,
Аз болгондо капыр ай,
Он жети байтал баасы бар.
Ойрон Алмаң айтып кеп,
Олжоңо, Сыргак, алгын деп,
Күлүмсүрөп, болкулдап,
Күлүп алып солкулдап,
Алакең жолго салыптыр,
Арстан Сыргак артында,
Жылкыны качан көрөм деп,
Сыргактын ушу дартында.

АЛМАМБЕТ БААТЫР КАРАГУЛГА
ЖОЛУГУП, КАРТКҮРӨҢДҮ
ЖЫЛКЫГА КОШУП, ЖЫЛКЫНЫ АЛГАНЫ

Капсаңдын кара суусу бар,
Кара саат ушу бар.
Аяк менен башына
Аргымак салса ойнобойт,
Найза салса бойлобойт,
Тобурчак салса ойнобойт,
Кечүүдөн бөлөк жерине
Тогуз найза бойлобойт.

Шытаа-Кечүү, Таш-Кечүү,
Алмамбет билген маш кечүү,
Кечүүдөн кечип алганы.
Каршы алдынан кампайып
Карагул чыгып калганы,
Алыстан көзүн салганы,
Алмаңды көрүп алганы.
Билеги жоон, таш жүрөк
Душманга салган чоң дүмөк,
Бил мүчөлүү бадирек,
Айбаты арстан, жолборстой
Алышкан аман болбостой
Азыр келген, сен кимсиң?
Албарстан кылыч байланган,
Асмандагы булуттай,
Арки-терки айланган,
Атышкан жоосун жайлаган
Алп мүчөлүү сен кимсиң?
Жулкушканын алгандай,
Журт бийлеген зардалдай,
Кармаганын оң кылбас,
Каруусу толук балбандай,
Карап турган сен кимсиң?
Качыруучу жолборстой,
Марап турган сен кимсиң?
Карагулду тутууну
Самап турган сен кимсиң?
Бу сөздү айтып Карагул,
Бура тартып мына бул
Кекселикке салганы.
Кетер жагын бет алып,
Кетенчиктеп калганы.
Кытайча сүйлөп кыжылдап,
Кырааның Алмаң барганы.
Шаарым менин Чын-Мачын
Жайымды уксаң тыңдаарсың.
Кангулардын калкымын,
Бакбурчунга бадыша,
Бир атадан жалкымын.
Жакындабай неттиңиз,
Жалкоо болгон кейпиңиз.
Бурут кайда, эл кайда,
Мындайчылык кезекте
Бу жерге келер эр кайда,
Бурулушта не пайда.
Чантуу* кайда, эл кайда,
Туңшага кирер эр кайда, —
Саксынышта не пайда!
Айтканымды туюнчу,
Абыгыйым, сүйүнчү!

Куп тыңда менин сөзүмдү,
Абыгый*, көрдүм көзүңдү,
Кубантууга келгемин
Ушу жерге өзүңдү.
Уругу кыргыз — улуу журт,
Көптүгүн көрсөң — кара курт.
Манас деген чыгыптыр
Бакбурчун, Какан, Бээжин деп,
Баяндап бизди угуптур.
Баштакы кеткен Алмамбет
Кыдырып тентип казактан,
Кутула албай азаптан
Манаска барып туруптур.
Дайынын айтып бул элдин,
Тамырын тартып ал элдин,
Билем деп баштап жолуну,
Кыргыздын алып колуну
Келип мында калыптыр.
Кентун да кыйла калыктыр.
Кездешип турган жеринде
Кезенип Макел барыптыр.
Макелди көрүп баарысы,
Баарынын кетип намызы,
Көңкү баары көрүптүр,
Көргөндөрдөн көп адам
Жүрөгү чыгып өлүптүр.
Калгандары качыптыр,
Бээжинди чабам деп келип
Өз дүйнөсүн чачыптыр.
Өлгөнүнөн калганы,
Өрттөнүп кеткен чантуулар,
Өзүнө балаа салганы.
Сүйүнчү деймин, абыгый,
Сөзүмдүн жок жалганы.
Алмамбет айткан сөзү бул,
Аяр кулдун өзү бул.
Жаадай учкан Торайгыр
Бура тартып алганы,
Бута бою барганы,
Сырттан Сыргак баатырга
Көзү түшө калганы:
Кытайбы деп ишенип,
Кыла жаздым өзүмө.
Кыйшыктыгы көрүндү,
Жолдош болгон жигитиң
Жоо көрүндү көзүмө.
Атынын мойну бир кулач,
Узун сакал, такма чач.
Келиштирип ат минген,
Кең соорусу бир кучак,

Кара байыр тобурчак.
Качыргандан токтолбос
Каман сыны бар экен,
Касташканын бас кылып,
Алган сыны бар экен,
Кармаганын катырган
Балбан сыны бар экен,
Калк бийлеген, журт кармап
Зардал сыны бар экен.
Ташты чапса кескидей
Албарс сыны бар экен,
Качырганын соо кылбас
Жолборс сыны бар экен!
Миңди көрсө качпаган,
Миң душмандан бир өзү
Көп экен деп шашпаган,
Санды көрсө качпаган,
Сан душмандан бир өзү
Санаасын бузуп шашпаган,
Сундуруп найза тартпаган,
Сумсайып жоодон кайтпаган
Султандык сыны көрүнөт!
Адамга сырын айтпаган,
Агышкан жоодон кайтпаган
Арстандык сыны көрүнөт!
Койгулашкан душманды
Коёндой жерге жанчтаган,
Койгулашкан душманга
Коркуп колтук ачпаган,
Комокойлуу* сыр найза
Уңгусун болот аштаган,
Сундурганын сулаткан,
Урушканын кулаткан,
Качырган жолборс сынданган,
Казат десе чыңданган
Кайраты ашык мунуң ким?
Ашык көрдүм сынын деп,
Айтып берчи сырын деп,
Алмамбеттен сурап кеп,
Карагул каршы турады,
Жакындабай Алмаңдан
Жайы-күйүн сурады.
Эр Алмамбет кеп айтат,
Анын жайын менден ук,
Атасы анын зор улук
Какандан келди тоорулуп.
Баатырлыгы башкача,
Балбандыгы бир канча,
Жолукса жоону мыктайт деп,
Жолу катсын, бу жаң-жуң

Кыйкырсаң кулак укпайт деп,
Сүйлөөгө тили чыкпайт деп,
Алмамбет айтты мындай кеп.
Алдыма каршы жолукса,
Акыр заман салсам деп,
Алмамбет жакын барыптыр,
Жаадай болгон Торайгыр,
Жаалы катуу Карагул
Жакындабай мына бул,
Алмамбет анык өзү деп,
Айткандай бирөө шыбыр кеп,
Нарылап жөнөп баратыр.
Кармайын десе жеткирбей,
Кыябына келтирбей,
Кыңгайлап кетип баратыр,
Качар жагын бет алып,
Ыңгайлап кетип баратыр.
Жакындабай кеп сурайт,
Жайы-күйүн бек сурайт,
Коштогонун күрөң ат
Кандай жылкы деп сурайт.
Айгай укса шашпаган,
Азар-түмөн жылкынын
Астына түшсө баштаган,
Ай караңгы түн болсо,
Адашып жолдон азбаган,
Билгендей жолду баштаган,
Бир изин ката баспаган
Тулпардан чыккан буудан деп,
Желигип кулак жапырбас
Жер жарылган чуудан деп,
Капталын сууга батырбас
Дарыя чалкар суудан деп,
Тайгылбаган бийиктен,
Ташка басса, кем эмес
Зоодо жүргөн кийиктен.
Ар өнөрү бар экен,
Айбандан шаңдуу мал экен.
Бекер куйрук, жал эмес,
Бээжиндиктин малы эмес,
Жал-куйругу төгүлгөн,
Туяк тийген жерлери
Туш-тушуна бөлүнгөн,
Чуу укканда күч алып,
Тулпардык шаңы көрүнгөн,
Биздин элдин малы эмес
Коштоп жүргөн атыңыз.
Кайдан чыккан мал деди,
Кабарын айта сал деди.
Эр Алмамбет кеп айтат,

Ээ, абыгый деп айтат.
Кентунга Макел барыптыр,
Кезигип душман калыптыр,
Кезиккенин соо койбой
Кесип башын алыптыр.
Келген чантуу-буруттан,
Чабуулдан түшкөн ат экен
Чантуу деген журуттан.
Соогатка берди бизге деп,
Жол боюнда кезиктик,
Абыгый, азыр сизге деп,
Алмамбет сүйлөйт мындай кеп,
Кубанган болуп Алмамбет:
Куп билесиң, абыгый,
Сонун жылкы дедиң деп,
Колго кабар берүүгө
Каспаң, Туңша калаага
Кабар айтып келүүгө
Келген элем өзүм деп,
Айткан кеңеш сөзүң деп,
Коржондогон каранды
Коштоп жүрүп нетейин,
Кошуп коюп жылкыга
Колдон кутулганым соң,
Коштоп алып кетейин.
Айтып туруп Алмамбет
Шыпырып алды жүгөндү.
Ар канча кыйын болсо да,
Акимсиген Карагул
Айласы эми түгөндү.
Түгөнбөсө неткени,
Желе басып Карткүрөң
Жылмаңдаган союлгур
Жылкыга кирип кеткени.
Аралашты малына,
Аралап жылкы кошулса,
Алаңгир салар баарына.
Чылгый балаа Карагул
Кутулуп менден кетсе деп,
Кутургурга жакындап,
Чылбырга колум жетсе деп,
Алмамбет барат жакындап,
Айтып сөзүн баркылдап.
Коё берсе Торайгыр
Учканы тур закымдап.
Алты карыш куржунга
Аябай кумдан салыптыр,
Аткан октой кетер деп,
Арышын керсе Торайгыр
Ажалым бөөдө жетер деп,

Кум салынып кутургур,
Карагул ишин карап тур.
Жаадай Сарала ат минген,
Сары алтындан тон кийген,
Санды түмөн кол болсо,
Жазганбай жоого бир тийген
Сандыргалуу сен жигит,
Жаалың катуу эр жигит,
Жакындаба өзүңүз,
Жалындуу турат көзүңүз.
Канкор бурут келди деп,
Кападабыз өзүбүз.
Оройлук болот мунуңуз,
Шо жерге токтоп туруңуз.
Дагы жайы-күйүңүз.
Жакшылардан угарбыз.
Бу сөздү айтып Карагул,
Булуттай учкан Торайгыр,
Бучкакка камчы салганы.
Буркуратып тозоңду
Кентунга кетти Карагул,
Кетте душман мына бул.
Кулду кудай урду деп,
Кууганда болбос муну деп,
Эр Сыргакка кеп айтат,
Эми туруп иш болбойт
Жылкы тийбей деп айтат.
Аныктап бизге ынанбай,
Азыр кетти Карагул,
Аярдын бири мына бул.
Душман азыр келер деп,
Тутанып өлгөн бадирек
Туш-тушка кабар берер деп,
Камданса балбан баатыры,
Кайгы салар акыры.
Кан Сыргак, сенден кем эмес
Карагулдун акылы.
Бул сөздү айтып салганы,
Мубакүлдүү найзаны
Алмамбет кагып калганы.
Какканда найза күңгүрөп,
Түмөндөп жаткан көп жылкы
Түп көтөрө дүңгүрөп,
Каспаң тоонун оюна
Кара суунун боюнда,
Аяк-башы көз жетпейт
Аралда жаткан калың мал.
(Алмамбет, Сыргак эрдигин
Аңгемесин карап ал).
Алты жүз экен жылкычы,

Үркөнүндө жылкысы
Кай бирөөндө аты бар,
Кайсы бири бейкабар,
Жолум үйдөн дүргүшүп,
Ыштан салды кылгандар
Чалбарына мүргүшүп,
Жүрөк оозго тыгылып,
Ычкырларын үзүшүп,
Үстөмөндөн түшүшүп,
Маңдай-тескей жыгылып,
Кочкордон бетер сүзүшүп,
(Ашыкбаса не болду,
Акылы баштан жоголду),
Шашып тура калышып,
Чапанынын ордуна
Чалбарын колуна алышып,
Жеңин таппай желбегей
Жып жылаңач калышып,
Чочуп тура калышып,
Тебетейим экен деп,
Байпагын колуна алышып,
Башына кие салышып,
Найза, кылыч, анда жок,
Урушту ойлой калышып,
Укуругун алышып,
Укурук колдо короңдоп,
Уйгу-туйгу сороңдоп,
Ушулар минтип калыптыр.
Алар антип жатканда
Алмамбет айгай салыптыр.
Алмамбет үнү жаңырды,
Алмабаш мылтык чаңырды.
Арстан Сыргак бу дагы
Арстандай чамынды.
Акыл артык табылды,
Сороюп турган капырга
Жонго найза кагылды.
Алмамбет, Сыргак — эки дөө
Азыркысын аңдаса,
Жылкычынын көбү жөө.
Алмамбет, Сыргак аралап,
Аттууларын жаралап,
Жөө турганын сулатып,
Найза салып кулатып,
Айдаганы көп жылкы,
Кулун-тайын чулатып,
Байкасам кыйын биздерге
Малын албай коюш деп,
Отуз жүз миң аскерге
Ушу болор союш деп,

Жүргөн аскер, түмөн кол
Камдап берип союшун,
Андан кийин салаарбыз
Кытайларга согушун.
Ойлогон экен Алмамбет
Ошо түрлүү жумушун.
Аны ойлогон Алакең
Ак доолду карс коюп,
Алмабашты тарс коюп,
Аяк башы күнчүлүк
Аралдагы жылкыны
Алмамбет айгай салыптыр.
Арстан Сыргак баатыры
Атып мылтык акыры,
Аралдагы жылкынын
Башынан ылдый жапырды,
Тозоңун тоодой сапырды.
Атына минген капырды,
Алмамбет найза батырды.
Алмамбет сайып өтүп жүр,
Аркасынан эр Сыргак
Башын чаап кетип жүр.
Эр Сыргак сайып өтүп жүр,
Аркасынан Алмамбет
Башын чаап кетип жүр.
Баштаганы Карткүрөң,
Баатыр Сыргак, эр Алмаң
Бакырып салып чоң сүрөөн,
Айгайын арбын салыптыр,
Астына түшүп жылкынын
Карткүрөң жөнөп калыптыр:
Желип алып бараандап,
Жылкыны баштап караандап.
Айчылык жолдон азбаган,
Ай караңгы түндөрдө
Бир изин жаза баспаган,
Азар-түмөн жылкынын
Астында Күрөң баштаган.
Шытаа-Кечүү, Таш-Кечүү
Шыпкалып жылкы кечиптир,
Капкага жакын калганда
Карагул чочко жетиптир.
Баштаганы көп жылкы,
Бара турсун Карткүрөң.
Аны коё салыңар,
Алиги кеткен Карагул
Кабарын угуп алыңар.
Торайгыр менен чуратып,
Тозоңун алыс чубалтып,
Карагул жолго салыптыр.

Каран калган Торайгыр
Кайра тартып калк этип,
Үркүп кетти жалт этип.
Торайгырга нетти деп,
Эгерде үркпөс союлгур,
Неден үркүп кетти деп,
Үстүндөгү Карагул
Жыгыла жазып далп этип,
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөнгүдөн бут тайып,
Карагул көрдү кылчайып:
Капка баккан жайсаңдар
Катар жатыр булайып,
Өлүп жатыр сулайып.
Муну көрүп алганы,
Кентунга барсам, белем деп,
Карагул коркуп элеңдеп,
Каспаңдагы кан Коңур
Кайгысыз жаткан оңбогур,
Кабарды ага берем деп,
Баштап алып келем деп,
Чантуулардын сазайын
Чабышкан жерде берем деп,
Бура тартып калганы,
Булуттай учкан Торайгыр
Бучкакка камчы салганы.
Шытаа-Кечүү бет алып,
Карагул жөнөп калыптыр
Чылгый ичи от жанып.
Каршы алдынан караса,
Чаң созулуп буркурап,
Тай-кулуну чуркурап,
Айдалып келет жылкысы,
Азыр келди Карагул
Жылкыга айла кылгысы:
Ай-ай-ай-ай, какай* деп,
Астынан каршы тозуптур.
Тозгонго болбос Карткүрөң,
Жылкыны баштап озуптур.
Бир четин тозсо, бир чети
Тозулбай жылкы да кетти.
Бир жагын тозсо, бир жагы,
Көт жагы селдей каптады,
Көпчүлүгүн көргөндө
Карагул чыга качканы:
Көпчүлүк менен нетер деп,
Көп жылкы тепсеп кетер деп,
Өрөпкүп алган өз малым,
Өлтүрүп түпкө жетер деп.
Карагул иши арыптыр,

Капканы көздөй барыптыр.
Көрбөгөн беңде шашкандай,
Көп кубатын чачкандай,
Көргөн көнүк балбандан
Алтымыш араң ачкандай,
Алтымыш араң жапкандай,
Ага асылган беңдеси
Каруусу келбей алдырап,
Капканын даамын таткандай.
Аны көрдү Карагул, —
Аярдын бири мына бул:
Бурутка коё бергенче
Мунун баарын кырсам деп,
Мындай бир ишти кылсам деп
Чантууга коё бергенче
Жалпы кырып салсам деп,
Жанынан канжар алганы,
Так он алты жылкысын
Жара тартып салганы.
Мал жарылып өлгөнү,
Өлгөнүн айбан билеби,
Өлгөнүн көзү көргөнү,
Арты таптап туш-туштан
Арты алдыга жөнөдү.
Атаганат дүнүйө,
Алиги келген бир жигит,
Айбаты суук эр жигит
Алмамбеттин өзү экен,
Капылет калган экенмин,
Карарган кара көзү экен.
Мен Карагул шордуунун
Кара баскан кези экен!
Муну ойлонуп Карагул
Бура тартып мына бул.
Каспаңды көздөй кетүүгө,
Кара суудан кечүүгө,
Каспаңда Коңур баатырга
Калдык деп заман акырга,
Кабарын айтып жетүүгө
Карагул ойлоп алыптыр.
Капталынан качырып
Алмамбет найза салыптыр.
Алтындуу кемер чети деп,
Айдалынын бети деп,
Арбак урган Карагул,
Ажалың эми жетти деп,
Алмамбет найза шилтеген.
Жардам тилеп Карагул
Жанында кылыч, тинтеден.
Сыйпалап кылыч алсам деп,

Найзасын чаап калсам деп,
Карагул ойлоп калыптыр.
Каары катуу Алмамбет
Далыдан найза салыптыр.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Апкаарыбай канетсин,
Артынан жетип жоо сайып,
Карагул барат калпаңдап,
Эки өңүрү далпаңдап.
Түндүкчүнүн Торайгыр,
Түмөндөн чыккан зор айгыр,
Желмаяндай союлгур,
Желкайыптын баласы
Жеткирүүчү мал эмес.
Арышын керип чураган,
Артынан чаңы бураган.
Барган сайын Торайгыр
Басып кетип баратыр,
Ар чуркаса бир карыш
Ашып кетип баратыр,
Алмамбеттин Сарала
Жетпесин билип жер өлчөп,
Шашып кетип баратыр.
Сарала ат жадап алыптыр,
Каспаңдын Кара суусуна
Карагул келип калыптыр.
Кечүүсүз жерден салыптыр.
Торайгыр чуркап киргенде
Тоодой болгон Карагул
Түк көрүнбөй калыптыр.
Шып коюп айгыр чыкканда
Аярсыган Карагул,
Шыпырылып калыптыр.
Сууда калды Карагул,
Суурулган бойдон Торайгыр
Жолго салды мына бул.
Карагул сууга киргени,
Караңгыда Алмамбет
Кай кеткенин билбеди.
Торайгыр кирди октолуп,
Сарала ат калды токтолуп.
Караңгыда көрүнбөй,
Карагул калды жок болуп:
Сууга кирип арылдап,
Суу ичинде Торайгыр
Сүзгөндөй болду барылдап,
Доошу чыкты бырылдап,
Сүзгөндөй болду кырылдап.
Кутулуп бу кул кетти деп,

Акыр болду, болбоду,
Капырга кабар жетти деп,
Карап туруш эппи деп,
Кайра тартты Алмамбет.
Карагул сууда калганы,
Шыйрагы узун Торайгыр
Шыпырылтып салганы.
Алмамбет аны туйбады,
Аял кылып турбады.
Айгай салып бакырып,
Желегин жерге жапырып,
Доол согуп, карс коюп,
Мылтык атып, тарс коюп,
Манас менен Чубакка
Жетсем деп, аман убакта,
Алмамбет, Сыргак — ал экөө
Ашыгып жолго салыптыр.
Айбандан шаңдуу Торайгыр
Араандай оозу ачылып,
Арышын керип, союлгур,
Ак көбүгү чачылып,
Эр Коңурбай баатырга,
Түркүгү алтын чатырга,
Тушуна барып турганы,
Чарадай болгон чоң туяк
Чапчып жерге урганы.
Күрсүлдөп тушу казылып,
Коңурбай көзү ачылып,
Жүгүрүп чыгып эшикке,
Коңурбай жаман шашылып,
Эшикке чыгып караса,
Эл аманын кааласа,
Улутунуп Торайгыр
Турган экен тушунда.
Чамбыл ала чаң болуп,
Торайгыр келген ушунда.
Адамсыз көрдү айгырды,
Алган экен малды деп,
Эр Коңурбай кайгырды.

КОҢУРБАЙ ЖЫЛКЫНЫН АРКАСЫНАН КЕЛИП УРУШКАНЫ

Бар жарагын байланып,
Жоо жарагын шайланып,
Кайра жаачу булуттай,
Каары жүзүнө айланып,
Этеги жайык көк күбө
Ок өтпөгөн бек күбө,
Көккүбөнү жамынып,
Көрөр болсоң Коң төрө
Көк жолборстой чамынып,

Очогор мылтык асынып,
Октой болгон Алгара ат
Ойку-кайкы бастырып,
Келип Коңур кент урду,
Түн ичинде түмөндөп,
Кент түбүндө эл турду,
Кент дегениң — мунара,
Аңдап көрсөң буларга,
Тогуз миң кулач бийиги,
Коңгуроосун бир урса,
Тогуз күндүк жолуна
Ырас экен тийими.
Кол эсинен жаңылды,
Мунарга панар жагылды,
Коңгуроо бекем кагылды,
Уюп жаткан калың кол
Ат-атына жабылды.
Жүз миңи жүзгө толгону,
Эр Коңурбай токсон миң,
Эртелеп жүрмөк болгону:
Алдары арбын күчтүүсү,
Найзасы албарс учтуусу,
Кылычы кыйла курчтуусу,
Калканы болот дөөлөрү,
Ат көтөргүс жөөлөрү
Аламандап жөнөлдү.
Аларды таштап салыңар,
Манас менен Чубактын
Алда эмине сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Базаң-Тоонун оюнда,
Маралдуу-Суунун боюнда
Баатыр Манас, эр Чубак
Күтүп турган жолунда.
Эки күнү, эки түн
Эр Алмамбет кеткени
Өткөн экен бүпбүтүн.
Алмамбет, Сыргак нетти деп,
Не кечигип кетти деп,
Канкор Манас кеп айтып,
Калаасы жакка капырга
Баргын Чубак деп айтып,
Асты жакта тунарык,
А береги көрүнгөн —
Айгыр жал жончо мунарык,
Ошого Чубак барчы деп,
Жолуна көзүң салчы деп,
Жолдошуң — Сыргак, Алмамбет,
Шолорду карап калчы деп,
Жоо көрсөң кайра келерсиң,

Жообунду мага берерсиң,
Бары-жогун билерсиң,
Көрүнсө-көрүнбөсө да
Кайра тартып келе көр,
Кабарды мага бере көр.
Жаныма жаман батыптыр,
Нечен күндөн уктабай
Кирпигим жаман катыптыр.
Чыканак жерге салайын,
Чырма этип уйку алайын.
Капыр жактан кол келсе,
Кабарын айткын, эр Чубак,
Анан тура калайын.
Барып келгин, Чубак деп,
Барып алып кечигип
Жата көрбө, чунак деп,
Эр Чубакты жиберип,
Элик сындуу Айбанбоз
Башын тартып имерип,
Аз гана кырча жалы бар,
Асты жаккы кабакта
Анча-мынча талы бар,
Аттан түшүп эр Манас,
Кырчынын кыйрай жазданып,
Жата кеткен чагы бар.
Чыканак жерге салыптыр,
Эр Чубак кетип калыптыр,
Сырттан Манас баатыры
Чындап уктап алыптыр.
Буларды таштап салыңар,
Эр Коңурбай — чоң душман,
Не бир түрдүү сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Топчулугу бир тогуз,
Тоодой болгон чоң доңуз,
Үпчүлүгү бир тогуз,
Үксөңдөгөн чоң доңуз,
Тоодой боюн топчулап,
Тула боюн үпчүлөп,
Нардай болгон Алгара
Найдай кылып жаратып,
Астындагы кара атты
Асман-көккө каратып,
Алгара атын аргытып,
Алтындуу диңсе* жаргытып,
Өңү суук калчанын*
Өңү бышкан өпкөдөй,
Сакалына караса
Сарапты* тешип өткөндөй,
Көзү өгөгөн темирдей,

Мурду тоонун сеңирдей,
Кайратына карк толуп,
Качырган жолборс баштанып,
Алдын, артын карабай,
Намыз үчүн чоң кытай
Токтолууга жарабай:
Өлсөм өлүп жөнөйүн,
Кызыл чок ойрот журтуна
Кызмат кылып көрөйүн,
Кызыталак буруттун
Сазайын сайып берейин,
Сакал менен мурутун
Санап туруп терейин,
Талпагын ташка керейин,
Каарданып мен кирсем,
Катылуучу чантуунун
Кайраты болсо көрөйүн,
Санды түмөн кол келсе,
Сапырып кырып жөнөйүн.
Бу сөздү ойлоп Коң төрө,
Кытайдан чыккан чоң төрө
Кыйкырып жолго салыптыр,
Кытайдын журту кылкылдап,
Жер союлуп былкылдап,
Артынан жөнөп калыптыр.
Келе жаткан караанын
Алыстан көрдү бараанын.
Кыйгыл-кычкыл үндөрү,
Кытайдын арбын дүрбөөнү.
Арт жагынан Алмамбет
Эр Сыргакка айтат кеп:
Астыдан тозуп алайын,
Жалгыз өзүм калайын.
Чыгарбай чылгый бир добуш,
Баянды-Суу, Жал-Камыш,
Барып тура кала көр,
Сайышпаймын капырга
Жанынан кечкен жакырга.
Жакын кирип келгенде
Качып берем калдаңдап.
Эки этегим далдаңдап.
Алмамбет менден качты деп,
Акылы чындап шашты деп,
Арбагым андан ашты деп,
Мактанып куур өзүмдү,
Байкай көр айткан сөзүмдү.
Как тушуңа келгенде,
Өзүңдөн өтө бергенде
Капталынан жете көр.
Калабалуу капырды

Ыргыта сайып өтө көр.
Коңурбай калса жыгылып,
Кол салары аз калар,
Көп да болсо жазганар,
Найза салар аз калар,
Арбын да болсо жазганар.
Ылдам жөнөй бергин деп,
Алмамбет айтып акыл кеп,
Сыргакты жолго салыптыр.
Келе жаткан кытайга
Кез-кездеп өзү калыптыр.
Алмамбет айткан үйрөтүп,
Найзаны жерге сүйрөтүп,
Жал-Камыштын жээгине
Баатыр Сыргак барыптыр,
Найзасын кармап тыгыздап,
Карап турат кан Сыргак
Даярданып, ыкыстап.
Аны таштап тура тур,
Айбаты катуу Коң төрө,
Адырайган чоң төрө
Аңгемесин уга тур.
Алгараны моюндап,
Көк кутуну коюндап,
Очогор мылтык ийнинде,
Орчун аскер кийнинде,
Алгара ат менен алкылдап.
Багалчагы балкылдап,
Ак отого, көк диңсе*
Дал ортодо жаркылдап,
Тоту куштун куйругу *
Аркасын жаап жалпылдап,
Аркасында алардын
Кылжейрен менен закымдап
Кырмус Мурадыл,
Кызыл желек, сыр найза,
Тоо көчкөндөй бир сайса,
Белинде күрсү казандай,
Бет алган жоодон жазганбай,
Ачыгып калган арстандай,
Аркасында Нескара,
Чабдар атты чуратып,
Чаңды артынан буратып,
Калмактан Ушаң баатыры,
Өжөрлөнгөн бу дагы,
Өлүмүн билбей акыры,
Таталалап* чуркурап,
Чаң созулуп буркурап,
Күлдү аскер келет дүркүрөп,
Күрсүлүү балбан баарысы

Жашылдуу күндөй күркүрөп.
Аларды көрүп Алмамбет,
Алдадан сурап чоң медет,
Багалчагы малынган,
Маралдай төшү салынган,
Куюшкандык узарган,
Кулжадай көзү кызарган,
Төрт аягын тик салып,
Төөдөй болгон Сарала ат
Кый сүбөөгө жик салып,
Белин тартып мекчейип,
Кош кулагы коёндой,
Чокусунда чекчейип,
Сарала ат минип Алмамбет,
Эр Коңурбай калчанын
Жолун карап чакчайып.
Күркүрөгөн Коң төрө,
Күчү артыкча чоң төрө
Нардай болгон чоң Кара ат
Ач маралдай бүгүлтүп,
Ач күсөндөй түйүлтүп,
Көкүлдү көккө шүйүлтүп
Жакын келип калыптыр.
Калмактын Ушаң баатыры
Коңурбайдын жанына
Жетип келип акыры,
Жетик экен акылы:
Аяттын кара суусу бар,
Аңгемелүү ушу бар.
Жээгинде жекен, камыш бар.
Андай жерде калбасын,
Алмамбет туруп албасын,
Алактап кирип барганда
Аңтара коюп салбасын.
Астараак жүргүн акыр деп,
Аялдап чапчы, баатыр деп,
Калмак Ушаң айтат кеп.
Аны уккан соң эр Коңур,
Ачуусу келди, оңбогур:
Алсын кытай журтун деп,
Айгап менен жүрүпсүң.
Кыргыз уулу жылкы алса,
Кубаныч кылып күлүпсүң.
Капкадан өтүп мал алган
Кандай кордук дебейсиң,
Алмамбет тозот дегенче,
Кайратты мага бербейсиң.
Төрдөн барып жылкы алган
Төгүн кордук дебегин,
Кара жан камын жебегин!

Өлгөнүм артык бу көрө,
Өмүлүп келе жатпайбы,
Өңкөй кытай көй төрө.
Өлсөм акыр өлөрмүн,
Артыма калсын өнөрүм!
Өлбөй тирүү бар болсом,
Алмамбет түгүл ар жагы,
Манасы кошо турса да,
Башын кесип жөнөөрмүн!
Бу сөздү айтып эр Коңур
Кара атка камчы салганы,
Кайраттанып алганы,
Камыштуу сууну бет алып,
Коң төрө жөнөп калганы.
Сыр найзаны зыңкыйтып,
Сарала атты кындыйтып,
Так тушуна келгенде,
Жандап өтө бергенде,
Кыйкырыгы баш жарып,
Кыраан Алмаң качырды,
Ушаң айткан немедей
Ушу жерден чыкканда
Корголдой да калбаптыр
Коңурбайдын акылы.
Кара аттын башын бура албай,
Кайрат кылып Коңурбай,
Каары катуу Алмаңа
Качырып найза ура албай,
Асты токтоп тура албай,
Атына камчы салыптыр,
Алапты көздөй бет алып,
Ант ургур, качып калыптыр.
Алап деген аз калаа.
Аркасынан Коңурдун
Аскери сыйбайт бир талаа.
Сарала атын моюндап
Көк кутуну коюндап,
Арбагын баштан учуруп,
Сыймыгын баштан качырып,
Желегин жерге жапырып,
Баатырсыган Коңурдун
Жонуна найза матырып,
Кара аты күлүк болбосо,
Канын төгүп койбоспу,
Ант ургурду сойбоспу,
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөнгүдөн бут тайып,
Алгара мойнун кучактап,
Капталдан аккан кара кан
Жерди көздөй бурчактап,

Аскерге жакын калыптыр
Кыйкырыгы баш жарып
Кызыл жейрен ат минген
Кырмус шаанын Мурадыл
Алдынан чыгып алыптыр.
Сыр доолду карс коюп,
Сыр бараңды тарс коюп,
Алмамбетке бет алып,
Арстандай көзү кызарып,
Найзасы колдо узарып,
Мурадыл муну беттеген.
Мурунтадан Алмаңдын
Булкушкан жоосу кетпеген.
Коң төрөнү кой берип,
Найзасын тартып алганы,
Мурадылга бет алып,
Алмамбет жөнөп калганы.
Алтын кемер чети деп,
Айбалканын бети деп
Калмак ээр кашы деп,
Как жүрөктүн башы деп,
Алмамбет тиктеп калыптыр.
Алтын ээр кашы деп,
Ал Алмамбет баатырды
Как жүрөктүн башы деп,
Кыл жейрен менен чуратып,
Кыйрынан чаңды буратып,
Бу да жөнөп калганы.
Мурадылдын найзасын
Кагып ийип Алмамбет
Төшкө найза салганы.
Кытайдын кыйла балбаны, —
Кыйынсынган Мурадыл
Кырданып кетип калганы.
Мурадыл калды жыгылып,
Чаңга башы тыгылып.
Жыгылган өзү, аты бош,
Алууга Алмаң ою бар.
(Ал кезекте эрлердин
Аңгемесин коюңар).
Аркасында кытайдын
Арбын черүү колу бар,
Сырты кара, боору көк
Бороончу деген зору бар.
Үнү күндөй күркүрөп,
Көргөндүн бою дүркүрөп,
Ооздон түтүн буркурап,
Көздөн жалын шыркырап,
Бороончу келип калганы,
Мурадылдын бул атын,

Алмамбет илип албады.
Чылбырын сүйрөп союлгур
Чын шу жерде калганы.
Кол асты келген Коң төрө,
Кордук көргөн чоң төрө
Кабыргадан найза жеп,
Кайда, калкым, кайда деп,
Калың аскер көп колдон
Бир көрсөмчү пайда деп,
Ачынып эти калыптыр,
Акылынан таныптыр.
Калмактардын Ушаңы
Жолунан чыгып калыптыр:
Өтпөгүн дедим мен деди,
Өлөт белең сен деди,
Кой дегемин мен деди,
Коркот белең сен деди.
Өзгө адам ага бара албайт,
Алмамбетти кетирбей,
Өзүң кармай бер деди.
Коңурбай колго баш болду.
Коркпойсуң деген — какшык сөз,
Ошондо оозу таш болду.
Коңурбай барат кансырап,
Айтарын билбей тантырап,
Акылдан танып алсырап.
Дарыкерлер табышты,
Жети илегер* жыйылып,
Жарага дары жабышты.
Кайраты бойго чачылып,
Кайра баштан Коң төрө
Ооруган жери басылып,
Кара атка минди асылып.
Атына камчы салганы,
Аскердин арка жагынан
Коңурбай жүрүп калганы.
Аны таштап салыңар,
Ушаң менен Бороончу
Бакырыгы баш жарып,
Айгай үнү таш жарып,
Кыйгыл-кычкыл үндөрү,
Алмамбетке бет алып,
Ат коюшуп жүргөнү.
Андай дөөнү көргөндө
Алмамбет баатыр сүрдөдү.
Сүрдөбөсө неткени,
Аяттын Кара-Суусуна
Алакең качып жеткени
Акбалтанын Чубагы
Алда кандай болот деп,

Аңдып турган бу дагы.
Качырып келип Ушаңга
Капталдан найза урганы.
Чубактан найза жеткени,
Калдайган бойдон Ушаң дөө
Камгактай учуп кеткени.
Кайра тартып калыптыр,
Ушаңды сайган Чубакка
Бороон дөө найза салыптыр.
Көктекени түйүлтүп,
Куйругун жерге шүйүлтүп,
Качып Чубак калыптыр.
Каңгайлардан Нескара
Кулду соё көргүн деп,
Айгайды а да салыптыр.
Как тушунан акырып,
Каарданып бакырып,
Айбатын салып Алмамбет
Чубакты сайган Бороонго
Найзанын учун батырып,
Капталга найза салыптыр.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып,
Жыгыла турган болгондо
Чубакты сайган найзасын
Бороон дөө тартып калыптыр.
Найзадан Чубак кутулуп,
Ачуусу келип, кутуруп,
Айдаган жылкы артынан,
Жалгыздыктын дартынан
Алмамбет, Чубак жөнөлдү.
Аркасынан кыжылдап,
Кытайдын журту өмөлдү.
Алмамбет, Чубак — ал экөө
Аянбай качып алыптыр.
Аркасынан капырлар
Айгайлап кууп калыптыр.
Аны көрүп эр Сыргак,
Астындагы Көкказык
Атка камчы салганы,
Мубакүлдүү найзаны
Булгап колго алганы,
Азганакай кабактан
Бугуп, тозо калганы.
Токшукердин Бозкертик,
Кергүлтүк деген аты бар,
Айбандан башка заты бар,
Кергүлтүктү моюндап,
Бат атарды коюндап,
Бозкертик келип калганы.

Эр Алмамбет баатырга
Жетип найза салганы.
Жонуна найза сайылып,
Сарынжынын өңүрү
Астындагы Сарала ат
Омууроого жайылып,
Кара учуптур көзүнөн.
Эми көрсүн чоң пайда
Сырттан Сыргак өзүнөн.
Найзасын кармап колуна,
Асынган мылтык жонуна,
Султан Сыргак баатыры
Боз-Учуктан тосуптур,
Алмамбеттин астына
Качып Чубак озуптур.
Чубактын аты Көктеке
Эл ичинде жүргөндө
Аңгилик кылып жепжеке
Бычылбаган мал экен.
Он эки чапса бир баспас
Ошондой кашаң жан экен.
Баятадан урушуп,
Бака-шака жулушуп,
Кыйла кыргын салыптыр.
Жаадай учуп Көктеке
Жаңыдан кызып алыптыр.
Ок жетпесе Чубакка,
Ойроттон жылкы жеткисиз,
Качырып калса душманды
Куюн минип жүрсө да,
Кутулуп душман кеткисиз.
Кара тер басып камыгып,
Кара бою ымыгып,
Сөөгүнөн суу чыгып,
Этине келген союлгур
Эми арыштап алыптыр.
Чубактын аты тың экен,
Тулпардыгы чын экен,
Ажалы жетип өлбөсө,
Күнү жетип толбосо,
Алдырбас Чубак жоого деп,
Аркасында Бозкертик,
Эр Алмамбет баатырга
Найза салган бу го деп,
Кыраан Сыргак бакырып,
Кыйгактуу найза жапырып,
Кырдан чыкты акырып.
Караанын көрүп Сыргактын
Кайра тартты Бозкертик,
Калдаңкерди секиртип.

Качканы менен куткарбай,
Сыргак жетип жыгыптыр
Бозкертти өкүртүп.
Бозкерттик калды жыгылып,
Тоодой болгон бадырек
Топого башы тыгылып.
Койчагыр мылтык чаңырып,
Сырттан Сыргак баатырдын
Ач кыйкырык жаңырып,
Сырбараң мылтык октолду,
Боз сеңирдин учунда
Алдыңкы куугун токтолду.
Акбалтанын Чубагы,
Астындагы Көктеке
Кызып калган убагы,
Баатыр, өөдө тургун деп,
Бакырып Чубак барыптыр.
Козголуучу Манас жок,
Коңуругу баш жарып,
Чоюлуп уктап калыптыр.
Чочуп барган эр Чубак
Кулагына келтирип,
Куру доол кагыптыр,
Коңуругу баш жарып
Козголбой уктап алыптыр.
Баатырсыган Чубагы,
Балбандын бири бу дагы,
Капырды кудай урду деп,
Катыгүн төрөм, тургун деп,
Көтөрүп алып көк жалды
Күч-кубатын эң кылып,
Өжөрлөнүп эр Чубак,
Өз боюна тең кылып,
Коё берсе далк этип,
Өлүп калган кишидей,
Жатты кулап, шалк этип.
Аны көрдү Чубагы,
Ашыгып келген бу дагы:
Аныктап кудай урарбы,
Топурак басып алганбы,
Же ажалы жетип калганбы?
Бул немеңе шумдук деп,
Ар качандан бир качан
Азабын тартып курудук деп,
Кызыталак кытайдын
Колуна түшүп өлгөнчө,
Кордукту андан көргөнчө,
Азыркысын Манасты
Найза сайып жөнөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн,

Акыры кандай болсо да,
Азабын кийин көрөйүн.
Аны ойлонуп эр Чубак,
Ашыккан кыйын ушул чак,
Атына мине салганы,
Найзаны колго алганы,
Этегин ача салганы,
Качырып келип кан Чубак
Как сооруга малганы.
Эмене болуп кетти деп,
Эр Манас чапчып алганы.
Маша чаккан эмедей,
Шондо да чочуп кебелбей,
Баатыр Чубак неттиң деп,
Эмене болуп кеттиң деп,
Найзаң тийип мага деп,
Жин тийдиби сага деп,
Кулжундаган чунак деп,
Кутурдуңбу Чубак деп,
Манасы сүйлөйт андай кеп.
Анда Чубак кеп айтат,
Ашыгып сөзүн бек айтат:
Наалат күн, төрөм деп айтат,
Оңолбогон кулдарың,
Орчун кол алыс жатканда,
Ойлонбостон буларың
Оодарып жылкы алыптыр,
Калбаны кыйла салыптыр.
Карсылдашып капырлар
Бул жерге келип калыптыр.
Ушубу менин айбым деп,
Уктадың, баатыр, ойгонбой,
Ушун үчүн сайдым деп,
Эр Чубак айтып салыптыр,
Энтелеп чуркап калыптыр.
Чоң-Бээжин сындуу жер болсо,
Чогулган кытай эл болсо,
Согушарың, баатырым,
Чоң Коңурбай эр болсо,
Урпактай көрдүң ушу элди,
Уктай турган шу жерби?
Келген жолуң алыс жол,
Айдаганың калың кол,
Эчтеме албай оюңа,
Таласыңдын боюнда,
Каныкейдин койнунда,
Колуңду артып мойнуна,
Бейкут жаткан эмедей,
Не жатасың кебелбей!?
Уктай турган жер эмес,

Ушул уйкуң эп эмес!
Анда Манас кеп айтат:
Ашыкпа, Чубак деп айтат.
Апкаарыба акыры,
Атасынын көрү капырды.
Урунбай жүргөн тоо барбы,
Урушпай жүргөн жоо барбы,
Азыркысын, Чубагым,
Деги аманат жаның соо барбы?
Жоо болсо нетербиз,
Жолуң болгур, ыйлаба,
Уруша-уруша чыгып кетербиз.
Ал сөздү айтып баатыры
Ашыгып койбойт акыры.
Кенебейт да, кебелбейт,
Анда Чубак эмне дейт:
Аты да Манас турбайбы,
Заты да Манас турбайбы.
Өзү да Манас турбайбы,
Сөзү да Манас турбайбы.
Манас болсо жолборсум,
Алмамбет болсо жолдошум,
Корксом кудай урбайбы!
Эр Манас минген Айбанбоз
Энтелеп Чубак жүгүрүп,
Туура тартып калыптыр.
Соорусунан кан чыгып,
Арстан Манас баатырдын
Далысынан жал чыгып,
Айбатынан жан чыгып,
Күнгүрөнүп унчугуп,
Бар жарагын байланып,
Жоо-жарагын шайланып,
Каар жүзүнө айланып,
Аккүбөнү жамынып,
Атышаар жоого камынып,
Арстандай чамынып,
Накери бутта чойкоюп,
Айбанбоз минип болкоюп,
Сыр найза колдо койкоюп,
Аккелте жондо жаркылдап,
Найзасы колдо калкылдап,
Ак асаба, сур желек
Шамал тийсе жалпылдап,
Атка минип алыптыр.
Ал аңгыча болбоду,
Алмамбет менен Сыргакты
Кууп алып кужулдап,
Кытай келип калыптыр.
Кенеп койбойт, элебейт,

Кыжылдаган кытайды
Бенде экен деп бейлебейт,
Кебелбейт да, кенебейт.
Анда Чубак эмне дейт:
Кызыталак канкордун,
Кылымды баскан анткордун
Эр экени чын экен,
Элден ашык тың экен,
Каптап келген калың кол —
Кужулдаган куу кытай
Куугуну келди кумдан мол.
Оюна алып койбойт деп,
Ушунча келген душманды
Чиркейден жаман ойлойт деп,
Жолборсум Манас бул болсо,
Жолдошум Алмамбет сындуу кул болсо,
Жоодон коркуп бекер деп,
Жолуккандын баарысы
Жобонбой кантип кетер деп,
Мубакүлдүү сырнайза
Булгап колго алганы,
Астындагы Көктеке
Бууданга камчы салганы,
Алмамбет, Сыргак баатырга
Астынан тозо барганы.
Айбанбоз минип акырып,
Астыңкы келген аскерди
Алдын кайра жапырып,
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы-жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү ыспан,
Кароолу дажаал, огу ажал,
Касиеттүү Аккелте
Астынан тозуп бир койду,
Аккелте менен күр койду.
Аламан келген көп аскер
Кайра тартып дыр койду.
Аккелте үнү чаңырып,
Арстан Манас баатырдын
Ач кыйкырык жаңырып,
Алдыңкы келген көп аскер
Акылы кетип жаңылып,
Алмамбет, Чубак, эр Сыргак
Башынан түтүн ачылбай,
Мылтыктын үнү басылбай,
Мөндүрдөй түштү аткан ок,
Милтенин баары — кызыл чок.
Бууп жолун алганы,
Буудандар уруш салганы.

Ал аңгыча кеп айтып,
Алмамбет баатыр бек айтып,
Арстан Сыргак баатырды
Жөнөй көр деп акыры,
Мурунку келген жол жакка,
Чаба көр деп кол жакка
Алмамбет айтып салыптыр.
Барбаймын деп айта албай,
Алмамбет сөзүн кайтарбай,
Эр Сыргак жөнөп калыптыр.
Алмамбет, Чубак, Манасы,
Көзүнөн учуп көк жалдын
Көңкү кыргыз баласы,
Артынан келген кытайды,
Айтып болгус мындайды,
Аңдап көрсө соңунда:
Ак асаба, кызыл туу,
Айгайлаган ызы-чуу.
Көк асаба, кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу!
Очогор аткан он жүз миң,
Ого турар бенде ким?
Жазайыл аткан сандан көп,
Замбирек аткан андан көп.
Жаалары өгүз белиндей,
Аттары сырттын желиндей,
Алпын көрсөң андан көп,
Баатырлары сандан көп,
Дөөлөрүн көрсөң сандан көп,
Ат минбеген артында
Жөөлөрүн көрсөң андан көп.
Буттары бар мунардай,
Колдоруна карасаң,
Көп токтолгон чынардай,
Ат көтөрбөй жөө баскан,
Айбатын көргөн адамдар
Акылынан чын азган
Алптын зору анда бар.
Айдаган койдой жайнаган
Калктын көбү анда бар.
Күрсүсү үйдөй балбан бар,
Күрөшкөнүн алган бар.
Баарысынын баатыры —
Эр Коңурбай зардал бар.
Түпөктүү найза калкылдап,
Дүнүйө жүзү былкылдап,
Аскерге толуп алыптыр,
Бирин миң деп санаса,
Токсон миң толуп калыптыр.
Көптүгүнөн жол тийбей,

Жол тийсе да, мол тийбей,
Шыкалып аскер турушуп,
Атыш, чабыш, калаба,
Өз өзүнөн урушуп,
Шыкырлап аскер калыптыр,
Бери жактан барган үч баатыр
Жолун бууп салыптыр.
Алдына келген аскерден
Алты миң киши өлүптүр.
Аркасында жүргөндөр
Аларды кайдан көрүптүр.
Туурасы жоон, бою бас,
Дулдугуй беттүү өңү саз,
Кедердин уулу чоң Жолой
Келген экен жаңыдан,
Кездешкен душман табылган.
Доолбас, мылтык чуусунан
Жылкы үркүп кетип калыптыр.
Кайыптан бүткөн Карткүрөң
Жылкыны баштап алыптыр,
Сызып жолго салыптыр:
Аркасынан көп жылкы,
Кулундары куюгуп,
Кунандары жарышып,
Куйругун сыртка салышып,
Аңгинин баары алышып,
Көксөө болгон карысы
Дарттуусунун баарысы
Көт жагында калышып.
Жылкыга айгай салыптыр
Манас, Чубак баатыры,
Башчы болгон Алмамбет
Бара жатыр акыры.
Жылкынын өзү экен деп,
Жолойдун шондо акылы:
Арбак урган кытайлар,
Артына түшүп не айдаар?
Айбанга чалыш жакырлар,
Ат минбеген каапырлар,
Жылкы минбес жыластар
Жылкынын сырын биле албай,
Кой дегенге тил албай,
Үркүткөн экен акыр деп,
Мал көрбөгөн бакыр деп,
Алдынан тосуп жылкыны
Кайта айдайын акыр деп,
Жолой жолго салыптыр.
Жоо бөрүсү Алмамбет
Эр Чубакка айтат кеп:
Атка өбөктөп ала көр,

Айдаган жылкы чаңына
Көрүнбөй кирип кала көр,
Көт жактан Жолой келатыр,
Жолу каткан доңузду
Көмө коюп сала көр!
Жолойду көмө коё көр,
Жоо бөрүсү каапырды
Жол боюна соё көр!
Ал сөздү макул алыптыр,
Аттын түшүп капталга,
Өбөктөшүп калыптыр.
Алды-артына карабай,
Аңдаганга жарабай,
Ачбуудан атты аргытып,
Артынан чаңын быргытып,
Алдынан чыгып тозууга,
Ачбуудан менен озууга
Жолго Жолой салыптыр.
Жоо бөрүсү эр Манас
Жогору четте калыптыр.
Күн жүрүш жактан күркүрөп,
Аркасынан Жолойдун
Алда канча көп аскер
Ат коюптур дүркүрөп.
Кыябыма келсин деп,
Кыйып өтө берсин деп,
Кызыталак айбан кул,
Акыретти көрсүн деп,
Ажалы жетсе өлсүн деп,
Чубак баатыр аны ойлоп,
Атка өбөктөп алыптыр,
Арасында жылкынын
Чаңга кирип калыптыр.
Как тушуна келгенде
Нойгуттун оён Чубагы,
Оёндун бири бу дагы,
Астындагы Көктеке
Аткан октой чурады,
Аял кылып турбады,
Качырып Чубак калганы,
Атына камчы салганы.
Жолойго Чубак жеткени,
-Сырнайза менен неткени,
Ачбуудан аттын үстүнөн
Алиги Жолой баатыры
Аңтарылып кеткени.
Жолойго найза салганча,
Жоо бөрүсү эр Чубак
Найзасын оңдоп алганча,
Капырдан Ушаң жеткени

Көсөл Чубак баатырды
Көмө коюп кеткени.
Калды Чубак жыгылып,
Чаңга башы тыгылып.
Алда кандай болом деп,
Жыгылсам кайдан оңом деп,
Калабалуу Чубагың
Чылбырын белге чалыптыр,
Чырмалып аты калыптыр.
Чылбыры белге байланып,
Көрктүү күлүк Көктеке
Эр Чубактын үстүнө
Тегеренип айланып.
Чубакка найза салганда,
Баатырдын бирин жыктым деп,
Мактангансып калганда,
Найзасын оңдоп алганча,
Алмамбет ага жетиптир,
Качырып келип Ушаңды
Капталга найза нетиптир,
Калмактын кыйын Ушаңы
Камгактай учуп кетиптир.
Ушаң-дөө калды жыгылып,
Ушунусун карасаң,
Топого башы тыгылып.
Сарала ат менен чуратып,
Сандыргалуу Алмамбет
Чаңды артынан буратып,
Ушаңды сайып сулатып,
Бура тартып алыптыр.
Бура тартып караса,
Буйдалып Чубак калыптыр.
Көтөрүлүп ойноктоп,
Көктеке күлүк сойлоктоп,
Үзөңгү бутун сала албай,
Урматтуу күлүк Көктеке,
Үстүнө минип ала албай,
Апкаарып Чубак калыптыр,
Алмамбет жетип барыптыр.
Катыгүн Чубак неттиң деп,
Кайратың кайда кетти деп,
Камалап капыр жетти деп,
Артынан Алмаң барганы.
Алтын кемер бото кур,
Аткый кармап алыптыр.
Акбалта уулу Чубакты
Арстан Алмаң султаның
Ат үстүнө салыптыр.
Арстан Манас баатыры
Аларды көздөй бет коюп,

Жөнөп калды акыры.
Аркасынан көп аскер
Каптап келет дүркүрөп.
Кабылан Манас каршы чаап,
Аккелте мылтык күркүрөп,
Аккелте мылтык октолуп,
Машаада милте чоктолуп,
Кытайдын кылым аскери
Аялдай калды токтолуп.
Астыңкы келген Жолой дөө
Айрылып калып атынан,
Каңкайып калган, карап жөө.
Жыгылып Жолой сойлогон,
Ачбуудан аты ойногон.
Нескара көрө салыптыр.
Ойноп кеткен ойрондун
Ачбуудан атын алыптыр,
Энтелеп келип Нескара
Жолдо калган Жолойго
Атын бере салыптыр.
Ат койгон кытай баарысы,
Алооке баштап карысы,
Эр Коңурбай баш болуп,
Эми келип калышты.
Жүрбөй келди атыбыз,
Түшүүгө жакын батыбыз,
Ачбуудан күлүк атыңыз,
Арбактуу Жолой, улуу дөө,
Азыркы жүргөн адамдан
Артык балбан затыңыз.
Аскерден чыгып, озгун деп,
Арам өлгөн жылкынын
Астын кайра тозгун деп,
Коңурбай айта салганы.
Айтканын угуп эр Жолой,
Кара калмак малга бай,
Кайтарды жообун жайма-жай:
Алдын тоз деп жылкынын
Айтканың кандай, Коңурбай?
Арзан көрбө бурутту,
Азелден бери көрбөдүм
Абжор мындай журутту.
Жылкы экен деп, тозом деп,
Жеке жөнөп мен барсам,
Жеткен жерде курутту.
Алды артым аңдап карабай
Арбак мени уруптур.
Бирөө деп барсам, миң окшойт,
Баары күчтүү бил окшойт.
Жалгыз деп барсам, сан окшойт,

Байкап көрсөм баарысы
Жандан тойгон жан окшойт.
Жанымды эптеп сактаймын,
Эми жылкы тозом деп,
Эгер жалгыз чаппаймын!
Жылкыңдын ичи жык бурут,
Көрбөдүм мындай куу журут.
Малыңдын ичи баары жоо,
Барган адам калбайт соо.
Бирөөн көрүп жетесиң,
Жакын жетип барганда,
Алда кайда жалп этип,
Аттан кулап кетесиң!
Жыгылганда билесиң,
Кыйратып салчу немедей,
Кыйын турат мүнөзүң,
Акимсинип барып көр,
Жеткен жерде жер кучуп,
Катасы жок бүлөсүң,
Жолойдун айткан сөзү деп,
Как ошондо билесиң!
Бу сөздү айтып салганы,
Улуктардан өтө албай,
Улуу черүү калың кол
Буйдалып токтой калганы.
Муну коё салыңар,
Мурунку кеткен эр Сыргак
Кабарын угуп алыңар.

КЫРГЫЗДЫН КОЛУНА СЫРГАКТЫН КАБАР БЕРГЕНИ²

Чамбыл ала чаң болуп,
Кызыл ала кан болуп,
Жарааты бар боюнда,
Жайнап жаткан аскерге
Кабар бермек оюнда.
Калкына кирип барганы,
Элдин бери четинде,
Улар-Таштын бетинде,
Абакеси эр Бакай
Ар деме бар нээтинде,
Кеткени кыйла күн болуп,
Абакеңиз Бакайдын
Ичи кыйла дүм болуп,
Айбалта, кылыч эгешип,
Алмамбет, Манас кеңешип,
Алмамбет чалгын чалды деп,
Сыргакты жолдош кылды деп,
Чубактын кылган чуусунан
Жолу каткан Манасы
Жоголуп кетип калды деп,
Кеткен жагын көрмөккө

Кебелбеген эр Бакай
Атка минип эрмекке,
Айнек көзү кызарган,
Алты имерип чойгондо,
Кылабына койгондо
Төш жарыдай узарган,
Тиктегенин өлтүргөн,
Абакең чындап караса,
Алты күндүк жолдорду
Ат чабым жерге келтирген
Турнабайын алыптыр,
Туйгун Бакай абаңыз
Оң көзүнө салыптыр:
Көз учунда муңарык,
Көз жетпеген тунарык,
Ошончо жерден көрүнөт
Көккө тозоң буралып.
Алмамбет, Манас, эр Чубак
Тозокто калган көрүнөт,
Алчалы-Кырдын ар жактан
Асманга чаңы бөлүнөт.
Аны көрүп эр Бакай,
Алдырай түштү бир далай.
Канетерин биле албай,
Карап калды бир далай.
Ал аңгыча болбоду,
Аларды алда колдоду,
Колдобосо неткени:
Көкказыкты койгулап,
Сырттан Сыргак жеткени.
Аскерден чыккан урушуп,
Атыш чабыш ичинен
Араң чыккан жулушуп,
Көңүлгө коркуу жык толуп,
Кайраты бойдо жок болуп,
Куруп барган эр Сыргак
Кулагына чаң толуп,
Көзү көрбөй көр болуп,
Көзүнө тозоң да толуп,
Кулагы укпай кер болуп
Бойдон кетип кара суу,
Өнө бою тер болуп,
Кытайдын кылым аскери
Ойбойлогон ызы-чуу,
Көтөргөнү кызыл туу,
Көк жаңырган улуу чуу,
Көрүп барган Сыргак бу.
Ак сеңирдин жонунан
Апкаарып келген Сыргактын
Абакең тозду жолунан.

Көрөт десе көрбөдү,
Өкүрсө Бакай түк укпайт,
Өкүмүнө көнбөдү.
Кыйкырса Бакай, кылчайбайт,
Кыраан Сыргак токтолбойт,
Өтүп кетип баратыр.
Абаң Бакай акырат,
Токтогун деп бакырат.
Кулагын Сыргак салбады,
Эки жагын бир карап,
Элес-булас албады.
Ачуусу келип эр Бакай,
Кайраты кабат бир далай,
Кызыталак, Сыргак кул,
Билгенин бир ооз кеп айтпай,
Билгеним мындай деп айтпай,
Көңүлүнөн кеп айтпай,
Көргөнүм ушу деп айтпай,
Ашыгып жолго салууну,
Алдыргандай Манасты
Апкаарып жөнөп калууну.
Аны ойлонуп эр Бакай,
Астындагы Бозжорго
Аткан октой чуркаган
Азыраак жер болжолго,
Кыйгактуу найза, көк түпөк
(Кыраан Бакай абаңыз
Кылар ишин караңыз),
Тегеретип темирин,
Түпөктөн кармап алганы.
Астындагы Бозжорго,
Атка камчы салганы,
Тепеңдеген Сыргактын
Сол жагынан эр Бакай
Созултуп чыга калганы.
Качырып келип кан Бакай
Калабалуу Сыргак деп,
Бөйрөккө найза салганы.
Капталга найза бек койду,
Кыйкырып жатсам карабай,
Канетесиң деп койду.
Калбаны Бакай баштады.
Түбү менен найзанын
Түрткөнүндө Бакайдын
Сырттан Сыргак баатыры
Учуп кете таштады.
Атын жалдан бек кармап,
Алдам, колдо деп кармап!
Акылы башта калбады,
Найзасын улай карады.

Бакайдын көрдү жаалыны,
Улай карап найзаны,
Көрө сала тааныды.
Ашыгып калган эби жок,
Аба, аба, аба дейт,
Абадан бөлөк кеби жок.
Ашыгып коркуп алыптыр,
Алты-жети которуп,
Абалап сүйлөп калыптыр.
Ошондо келип ачуусу,
Абакеңиз эр Бакай
Оройго камчы салыптыр.
Ачылып келген көзүң жок,
Аялдап жыйган эсиң жок,
Адамдыктан кетипсиң,
Абадан бөлөк сөзүң жок.
Эн талаа, эрме чөл,
Эч ким турбайт бул жерде,
Эсиң кимден чыкты деп,
Эл ичинде жүргөндө
Көптүн баары сени айтат,
Көсөл Сыргак мыкты деп,
Казатка минсе бурагың,
Караңгы түндө чырагың —
Канкоруң аман соо барбы?
Эрегишкен эки кул
Эсен-аман соо барбы?
Эр Бакай сурап калганы.
Анда Сыргак кеп айтат,
Эмгекке мени салганы,
Ээрчип жүрүп калмакты
Эс-акыл менде калбады.
Кыйырында жүрүп кытайдын
Кылбаганы калбады,
Кыйласын союп жалмады.
Какандын журту кара курт,
Кайнаган кытай калың журт.
Каспаң тоонун оюна,
Кара суунун боюна,
Аяк-башы көз жеткис,
Айланта карап эс жеткис,
Алдык айдап жылкысын,
Айран-азыр таң болдум
Алмамбеттин кылышын.
Капкадан чыгып Алмамбет,
Калдайтып жолго салганда,
Туңшанын жазы талаага
Асты келип калганда,
Капырдын журту туюнуп,
Туш-туштан чыкты душманы

Кара курттай куюлуп.
Зиркилдечү баатырлар
Калбанын калды ичинде,
Канкоруң баштап сыйынып
Кайрат менен күчүнө.
Найзанын калды учуна,
Нак ишен аба ушуга,
Мылтыктын калды огуна,
Жазайыл менен тобуна,
Жатып калды баатырың
Жалын менен чогуна.
Барып кабар бергин деп,
Кара кыргыз тобуна
Алмамбет айтып калганы.
Не болгонун билбедим,
Эми келдим мында деп,
Кебим ушу тыңда деп
Эр Сыргак айтып салганы.
Ашыгып Сыргак сүйлөшүн,
Абакең билди мүнөзүн.
Кыйынга салчуу баласың,
Кытай курчап калды деп,
Кыйкырып колго барасың.
Бул мүнөзүң барында
Кыраан Манас баатырды
Кыяматка саласың.
Байкабаган баласың,
Басып калды кытай деп,
Бакырып кирип барасың.
Баатырлардын баарысын
Балакетке саласың.
Кудай кулду берди деп,
Тилегибиз келди деп,
Корккондон келген эрендер
Кош атын колго албайбы,
Коңторулуп шу жерден
Кайра жөнөп калбайбы.
Ошо бойдон соо кетпей,
Ногой уулу болгонун
Ойрон кылып салбайбы!
Омкоро тартып кадаасын,
Ногойдун жоюп карасын,
Ойбойлотуп баласын,
Ойрон кылып калаасын,
Талап алып кетпейби
Алакандай Таласын!
Жайын өзүм билемин
Жайнап жаткан бул элдин,
Ашыкпа Сыргак, акыр деп,
Акылын элдин мен табам,

Алдыраба баатыр деп,
Каныңды койбой жууп ал
Жанагыдай демикпей,
Эсиңди жыйып, сууп ал!
Кылым кытай экен деп,
Кыңк этпегин, бекер деп,
Ээ эмес экен малына,
Бир эле киши болгудай
Миң кытайдын баарына,
Ээсиз экен малы деп,
Эсер экен баары деп,
Алсыз экен алы деп,
Киши-миши дебеймин
Арбын да болсо аны деп,
Жылкысын айдап алдык де,
Жылдырып жолго салдык де,
Кимсиң деген киши жок,
Комсунган бойдон калдык де!
Айтып барсаң ушинтип,
Алды-артын жоктобой,
Аламан коюп токтобой,
Капырга каршы барбайбы,
Калабаны салбайбы.
Кадыр алда жар болсо,
Канкорду айрып албайбы.
Бул сөздү айтып эр Бакай,
Акылы арбын бир далай,
Бозжорго атты аргытып,
Ак сакалын жаргытып,
Артынан чаңды баргытып,
Кыйгактуу найза зыңкыйтып,
Кыраан Сыргак кымпыйып,
Жандап алып Бакайды,
Жай бастырып жөнөлүп,
Шашпаган киши өңдөнүп,
Билмексен болуп кымпыйып,
Калаба көрбөй келгендей,
Кайран Сыргак зымпыйып,
Карысында караса,
Карагай найза зыңкыйып,
Ээрчишип экөө калыптыр,
Элге кирип барыптыр.
Абакең Бакай баркылдап,
Ак сакалы жаркылдап,
Колго кирип жакындап:
Ак жөкөр мылтык атпай кал,
Айылда жүргөн эмедей
Ала салып жатпай кал,
Койчагыр мылтык атпай кал,
Короодо жаткан эмедей,

Которулуп жатпай кал!
Кудай берип салыптыр,
Кууп жылкы алыптыр,
Үргүлтүп айдап жүрө албай,
Үч баатыр анда калыптыр!
Мөөсүлүн* бөлүп алсын деп,
Сыргактан кабар салыптыр.
Абакеңиз эр Бакай
Минтип кирип барыптыр.
Айтканын угуп дүрбөшүп,
Аттана көргүн, жүр дешип,
Биринен бири улашып,
Миңи, саны чуулашып,
Найзанын баарын учташып,
Албарстын баарын курчташып,
Айбалта ташка кайрашып,
Аскердин баары жайнашып,
Ат аттарын кармашып,
Кылычты кайрап байланып,
Кылымдын көөнү жайланып,
Алтындуу калкан тартынып,
Каруу-жарак артынып,
Белдемчи белге байланып,
Бектердин көөнү жайланып,
Бет алсак деп душманга
Бел булуттай айланып,
Доолбасын байланып,
Топ башы көөнү жайланып,
Согушсак деп душманга,
Тоо булуттай айланып,
Найзанын учу чабышып,
Адамдын башы кагышып,
Чөбү чүйгүн, суу тунук,
Чөлдө жаткан кутуруп.
Атынын баары тобурчак,
Ак ала сакал Музбурчак,
Аламандап жүрүптүр,
Аскерин айдап сүрүптүр.
Андан мурун озунуп,
Ак куудай мойну созулуп,
Анжыяндын Санжыбек
Аттанып азыр алыптыр,
Буркуратып тозоңун,
Аламан коюп калыптыр.
Алардын арка жагынан
Туусу тууга урунуп,
Чаңы обого бурулуп,
Карк алтын доолу күркүрөп,
Казактын колу дүңгүрөп,
Найзага найза кагышып,

Атышар жоосу кайда деп,
Ар тарапка багышып.
Булардын арка жагынан
Элемандын эр Төштүк
Эли менен өмөлдү,
Айгай салып жөнөлдү.
Көпкөк темир тон менен,
Көк-Арал деген жол менен,
Жазайыл мылтык октошуп,
Калганын каза жоктошуп,
Элүүдөн, жүздөн топтошуп,
Кыйгачтап калпак кийишип,
Кыйкырып жолго киришип,
Таздын уулу эр Үрбү
Аскери менен жөнөлүп,
Колдун арка жагынан,
Койдой чуулап өмөлүп.
Казатка барган канча жан —
Отуз жүз миң санаты,
Аламан-чабуул жүргөндө
Жазылды элдин канаты.
Балбан менен баатыры —
Баары жүрдү акыры.
Аскердин арка жагынан
Салтанаты бир башка,
Сандан чыккан сай кашка —
Кыраан Манас жөкөрү —
Кыргыздан чыккан кырк бөрү,
Абасы Бакай карысы,
Арстандардын баарысы,
Көлүктүн бели ийилген,
Көрсө көңүл сүйүнгөн,
Көй төрөлөр жөнөдү
Көпкөк темир кийинген.
Алтын айчык туу аштап,
Ак асаба буластап,
Абаң Бакай жол баштап,
Кырк баатырдын баарысы
Кырк миң черүү кол баштап,
Аккуланы бош коштоп,
Аргымакты жалпооштоп,
Алдыңкы жүргөн аскерди
Ач жолуңду деп бош-боштоп,
Эр Бакай жолго салыптыр.
Ушунчалык көп аскер
Урушка жөнөп калыптыр.
Бара турсун ат коюп,
Ат койсо да бат коюп,
Айгай, чуудан жан тоюп.
Аларды таштап салыңар,

Арстан Манас, Чубактын
Алда эминe сөзү бар,
Кабарын угуп алыңар.
Кытайдын колу жөнөлүп,
Кыраан Манас, Чубакка
Кыйгыйлап каптап өмөлүп,
Айгайды бийик салыптыр,
Адырайган чоң Коңур
Аскердин арка жагынан
Азыр келип калыптыр.
Көк күбө соот бөктөрүп,
Көк найзаны көтөрүп,
Баданасын жамынып,
Мас болгон билдей чамынып,
Баатырды көздөй камынып,
Өрттөй көзү кызарып,
Кыр мурундуу, кызыл көз,
Жоон билек, жолборс төш,
Кабагы бийик, каар сөз,
Капталы жазы, бою эңчер,
Кан Коңурбай деген эр,
Астындагы Алгара
Ач маралдай шаңкайып,
Кайып түрдүү көркү бар,
Казандай соору даңкайып,
Кумдак жерге оонаткан,
Кудуктуу. жерге сугарган,
Куланды кууса куткарбас,
Жалы саяң, куйругу аз,
Салышкан жоого болгон маш,
Туранын сөөгү көпкөк таш,
Каз моюндуу кара атка
Кан Коңур камчы салыптыр,
Кара түпөк найзаны
Мелтирете сундуруп,
Бет алышып калыптыр.
Көрдү Манас баатыры,
Көргөн жерде Коңурду
Көңүлү тынды акыры:
Тиктегеним келди деп,
Тилекти кудай берди деп,
Соксоңдогон калча кул,
Соо кылбасмын сени деп,
Кайраты толуп боюна,
Коңурбай келбейт экен деп,
Капалык келген оюна,
Башкасынын баарысын
Балача көрбөй калыптыр,
Коң төрөнү көргөндө
Томого тарткан бүркүттөй,

Жылмайып баатыр алыптыр,
Астындагы Айбанбоз,
Атка камчы салыптыр,
Арстан Манас Коңурга
Маңдайлашып калыптыр.
Алтын кемер чети деп,
Айбалканын бети деп,
Арстан Манас баатыры,
Шилтеди найза акыры.
Калмак ээр кашына,
Как жүрөктүн башына
Асабасын жайганда,
Айкырып төрө сайганда
Найза төшкө так этип,
Чарайнага чак этип,
Алаптаган Коң төрө,
Нардай болгон кара аттын
Сооруга башы шалк этип,
(Ошондо найза сайганда
Оңдуруучу эр эмес,
Оёң Манас баатырың
Оңой-олтоң неме эмес),
Коңурбай кулап калыптыр.
Коң төрө сайып атынан,
Колуна кылыч алыптыр,
Коңурбайды чабууга
Даярданып калыптыр.
Ошоңгуча болбоду,
Чоктуу кара Бороончу
Манаска найза салыптыр.
Чоң баатырдын бири ошо,
Маңдайлашып калыптыр.
Алмамбет кирди бакырып,
Желегин жерге жапырып,
Жер жайнаган көп колду
Чаң асманга сапырып.
Жүргүзбөдү көп колду,
Кылычтады оң-солду.
Найза тийип бооруна,
Кара жалдуу Бороончу
Атынын кетип сооруну,
Эр Манас найза салыптыр.
Көмө коюп жиберип,
Көк жорго башын имерип,
(Айбанбоз аттын атагы),
Кыйын болду баатырга
Кытайдын кылган чатагы:
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Мөндү, мөндү, мөндү* деп,
Мөндүлөшкөн андан көп,

Жабуу, жабуу, жабуу* деп,
Жабуулаган сандан көп,
Кайраты толук эрде жок,
Капилеттен өлөмбү,
Кара кыргыз элде жок,
Баатыр, балбан менде жок.
Бакылдады капыр деп,
Коң төрөсүн сайсам да,
Койбойт белем акыр деп,
Айбанбоз менен болкулдап,
Ак найза колдо солкулдап,
Асты жагы — Иткечпес,
Иткечпес деген Кара-суу,
Имерилген каран суу,
Аргымак түшсө ойнобойт,
Найза салса бойлобойт,
Тобурчак салса ойнобойт,
Тереңдиги карандын
Тогуз найза бойлобойт,
Айбанбоз атты калкытып,
Асабасы жалп этип,
Айгайлаган кытайлар —
Аркасынан жоо жетип,
Жамгырдай кылып жаа тартып,
Жалгыз эрди жадатып,
Мөндүрдөй кылып ок атып,
Жазайыл менен топ атып,
Каптаган капыр калың кол —
Кайнаган душман оңду-сол
Арстанга жетип кытайлар
Найза сайып жыга албай,
Көк жал Манас баатыры
Көл-Кечүүдөн чыга албай,
Көк жал эр минтип калыптыр.
Көзөмөлдөп көтүнөн
Алмамбет, Чубак барыптыр.
Алмабаш мылтык жаңырып,
Ач кыйкырык чаңырып,
Тула бою көк темир —
Соот менен кыягы,
Ташты басса талкалап,
Сарала аттын туягы,
Жанында Чубак бу дагы
Каңгайлаган капырга
Аянбай боюн урганы.
Алыскысын найзалап,
Албарс кылыч колунда
Каршы-терши кайсалап,
Көл-Кечүүнүн оозунда,
Көбүн сайып ушунда,

Жанчканын жыгып кулатып,
Далайын союп сулатып,
Башынан түтүн ачылбай,
Мылтыктын үнү басылбай,
Көк милтеден чок жетип,
Алмабаштан ок кетип,
Ачууланып атканда
Ат чабым жерге ок жетип,
Алмабаш мылтык күркүрөп,
Ону, беши окко учуп,
Оодарылып жер кучуп,
Жанындагы кытайлар
Жайыла качып дүркүрөп,
Мылтыгын мыктап октотту,
Быжылдап келген кытайды
Алмамбет, Чубак токтотту.
Көл-Кечүүдө көк жалың,
Чокко байлап өз жанын,
Айбанбоз атты калкытып,
Аккүбө тонду жаркытып,
Соот, чопкут, кыягы,
Капырдын аткан огуну
Мөндүрдөй көрбөй сыягы,
Чолоосу жок боюнда,
Өлөмүнбү мындан деп,
Эч кообу жок оюнда,
Жан-жагынан ок өтүп,
Жазайыл огу зыркырап,
Астындагы Айбанбоз
Көлдөн сүзүп шыркырап,
Кош таноосу дербейип,
Коёндой кулак сербейип,
Аткан менен капыры
Ак күбө, соот, кыяктан
Ок өтпөстөн акыры
Кечип суудан чыкты эле,
Кенебес төрөң мыкты эле.
Алмамбет, Чубак — эгиз эр,
Кара кыргыз журтуна
Кайраты ашык кемеңгер
Канкорун суудан өткөрдү,
Өткөргөнүн көз көрдү.
Атка камчы салыптыр,
Аркасынан баатырдын
Ал экөө кирип калыптыр.
Жамгырдан бетер жаа атып,
Жазайыл мылтык дагы атып,
Койчагыр менен топ атып,
Мөндүрдөн бетер ок атып,
Алмамбет, Чубак артынан

Кытайдын баары өмөлүп,
Туталык деп жөнөлүп,
Кошо кирди дайрага
Жан-жагынан жабылып,
Алмамбет, Чубак баатырга
Айбалта, кылыч чабылып.
Көрдү Манас аларды,
Көзү жетип баатырың
Көптөсө кармап каларды,
Көңүлүнө муну алды:
Көк жалдардан айрылып,
Кутулганым курусун,
Аскерине жөнөйүн,
Алмамбет менен Чубакты
Ажыратып бөлөйүн,
Ажалым жетсе өлөйүн!
Аны ойлонуп баатыры
Кайта сууга кириптир.
Катыгүн төрө, келбе деп,
Кан Алмамбет баатыры
Айгай салды акыры.
Түгөнгүр, не үчүн кирди деп,
Түк калбады акылы.
Көл-Кечүүдө кытайга
Көк жал Манас кириптир,
Көз көргөндүн баарысын
Көбүн кырып ийиптир.
Көл-Кечүү болду кызыл кан,
Өжөрлөнүп кытайлар
Көтүнөн келди канча жан.
Кайта сууга киргенде,
Капырды кырып ийгенде,
Арстан Манас баатырдын
Астында аты Айбанбоз
Арам өлгөн бу доңуз
Мурун тердеп алыптыр,
Кайра сууга киргенде
Тоңуп калып зоңкоюп,
Эти жашып калыптыр,
Кош таноосу дердейип,
Ичи көөп чердейип,
Көл-Кечүүдөн Айбанбоз
Агып кетип баратыр,
Көт жактан келген Коң төрө
Көзөмөлдөп баатырды
Багып кетип баратыр.
Кысык жерге кыраан эр
Аккан бойдон жеткени,
Найза бою келгенде
Бет алдынан баатырдын

Коңурбай найза неткени.
Султан Манас баатырды
Суу ичине соём деп,
Жутпай кантип коём деп,
Коң төрө найза салганы.
Өлүмдү билбес өткүр эр
Канетер экен капыр деп,
Каршы карап калганы.
Эки көздүн ортосун
Эр Коңурбай өлчөгөн,
Эңкейип найза салганы.
Таш жүрөктүү баатыры
Ирмеп көзүн албады,
Өлчөгөн көзгө найзанын
Учунан Манас кармады.
Бетине найза жеткирбей
Берениң Манас тутканы,
Түпөктөн төрө кармады,
Колуна найза тийген соң
Түк калбады арманы.
Темири Манас колунда,
Сабы баатыр Коңурда.
Алгара ат менен Коңурбай
Кургакты басып алыптыр.
Айбанбоз менен эр Манас
Сууга сүзүп калыптыр.
Адырайган эр Коңур,
Ачууланып оңбогур,
Каары толгон жүзүнө.
Кабылан Манас баатыры
Калкып суунун үстүндө,
Түртүп ийсе ары жакка,
Тартып алса бери жакка,
Ат менен калкып алыптыр.
Ал ошонткен кезекте
Акырганы баш жарып,
Алмамбет келип калыптыр.
Айбаты алгыр жолборстой,
Алышканда душманы
Аман-эсен болбостой,
Өрттөй көзү кызарып,
Өткүр Алма баатыры
Өрдөктөй мойну узарып,
Көл-Кечүүдөн калкылдап,
Аттын жонун ашыртып,
Бел бөксөсүн жашыртып,
Берен Алма баатыры
Кайра тартып суусунан,
Качырганда акыры,
Ызгаарынан чыдабай,

Качып берди кадимки
Кан Коңурбай баатыры.
Аламын деп Манасты
Ашыгып найза салыптыр,
Карматып коюп найзасын,
Кайра тартып алууга
Алы келбей калыптыр.
Акырган бойдон Алмамбет
Качырып кирип барыптыр.
Алууга алы келе албай
Найзасын таштап салыптыр,
Алдындагы Алгара
Бура тартып алыптыр,
Коңурбайдын найзасын
Жулуп Манас калыптыр.
Жулдурган соң найзасын,
Журтун көздөй бет алып
Коңурбай качып барыптыр.
Коңурбайын качырып,
Колдун четин жапырып,
Алмамбет, Чубак — эгиз эр
Камалап келген капырды
Кайра сүрүп жапырды,
Чаңды обого сапырды.
Бура тартып калыптыр,
Бура тартып бул экөө
Манасты көздөй салыптыр.
Эрдик менен көгөрүп,
Эки найза өңөрүп,
Айбанбоз менен калкылдап,
Аккүбө тондун бөксөсүн
Суу кылып алып шалпылдап,
Суурулуп суудан кеткени.
Кырылганбы кыргыз деп,
Маңдайга төрө чыкканда,
Аскердин асты жеткени.
Аргымагын жалпоочтоп,
Аккула атын бош коштоп,
Бозжоргону чайкалтып,
Ак сакалын жайкалтып
Абакеңиз эр Бакай,
Айбаты калың бир далай,
Акырып жетип калганы,
Аккуладай тулпарды,
Айбандан бүткөн шумкарды
Арстан Манас баатырдын
Астына тарта салганы.
Аркасынан кырк баатыр
Аламан коюп келатыр.
Кырк баатырдын баарысы,

Кыргыз баштап карысы,
(Кыргыз алган шол кезде
Кытайга бербей намысты),
Калың кошуун, түмөн кол
Кыйкырып кирип калышты.
Аламандап ат коюп,
Ат койсо да, бат коюп,
Аткычылдар жаа чоюп,
Мылтыктын үнү тарсылдап,
Доолдун үнү карсылдап,
Саадактын огу шартылдап,
Кылычтын баары жаркылдап,
Асаба желек жалпылдап,
Карап турсаң ушуну,
Кара кыргыз кошууну
Каптап кирип калганы,
Жашы менен карганы,
Жалгызы бура тартпастан,
Жалпы кирип алганы.
Мандайында багы бар,
Ай караңгы түн болсо,
Туман баскан жылчыксыз
Жер көрүнгүс күн болсо
Кулагында шамы бар,
Куюндан бүткөн жаныбар,
Тумшугунун үстүндө
Ноктонун кескен тагы бар,
Кондурдай болгон жаныбар,
Мурунтан минбей чалгынга
Бууругуп калган чагы бар,
Айсыз түндө бөлүнгөн,
Караңгыда жол тартса,
Кулагында шамынан
Жол жоголбой көрүнгөн,
Касиеттүү чоң Кула ат,
Канкор баса мингени.
Кадимден берки сырнайза
Карыга баатыр илгени.
Сары камыш кыйдырып,
Сары атанга жыйдырып,
Сал устага кылдырып,
Тарамышка чаптаган,
Желим менен каптаган,
Душман үчүн сактаган,
Алда кандай жыгач деп,
Акылын адам таппаган,
Камыш, желим, тарамыш,
Сырткы жагын сырдаган,—
(Өнөрүнө караңыз),
Сайган жоого мылгыган,

Ар түрдүү адам болсо да,
Аттан жерге ыргыган,
Тартып алса чоюлган,
Жанчышкан душман сойлогон,
Кармай калган душмандын
Беш манжасы кыйылган.
Мубакүлдүү сырнайза
Булгап колго алганы,
Астындагы чоң Кула
Атка камчы салганы.
Бара жатып баатыры
Кытайга кыргын салмакка
Кылычты суурду акыры.
Көмүрүнө чыдабай
Көп токойлор кыйылган,
Көөрүк үчүн кылычтын
Көк букалар кырылган,
Көөрүкчүсү Каратаз
Алда кудай колдо деп,
Ач билекке сыйынган,
Сугатына бир катар
Суук булак соолгон,
Кылганына чыдабай
Кырк алты уста жадаган,
Жай-кышында кадаган,
Учун кайкы чыгарган,
Уу булактан сугарган,
Түн ичинде суурса
Өрттөй жанып кызарган,
Уруштуу күндө узарган,
Ажыдаар заарына
Үч ай таштап чыңаган,
Тоого чапса таш кескен,
Бойго чапса баш кескен,
Шиберге койсо өрт кеткен,
Шилтегени мүрт кеткен
Кылычты кындан алыптыр,
Аккула менен чуратып,
Кытайды беттеп калыптыр.
Алтындан доол карс коюп,
Аккелте мылтык тарс коюп,
Арстаның Манас акырып,
Аскерди көздөй бет алды.
Айгай салып бакырып,
Алтымыш кулач найзасын
Карылыктап алыптыр,
Ажыдаар, жыланы
Артынан сойлоп алыптыр,
Көсөө куйрук көк бөрү —
Көк жал эрдин жөкөрү

Көтүнөн ээрчип алыптыр,
Алп каракуш арбайтып
Асмандан бутун салыптыр,
Кара чаар жолборсу,
Кайып эрен, кырк чилтен —
Канкор эрдин жолдошу.
Айбаты башка көрүнүп,
Асманга тозоң бөлүнүп,
Аккула ат менен чуратып,
Айкырып төрө киргенде
Капырдын чети сөгүлүп,
Астына каршы келгенди
Акнайза менен сулатып,
Алыскысын найзалап,
Жакыныраак келгенин
Ач албарс менен кайсалап,
Оң көзүнөн от чыгып,
Илебинен оп чыгып,
Сол көзүнөн чок чыгып,
Аккелтеден ок чыгып,
Аткан мылтык Аккелте,
Алыскы-жуук айныбас,
Ыраакы-жакын ылгабас,
Ортосу болот, оозу албарс,
Түтүнү туман, түбү ыспан,
Кароолу — дажаал, огу — ажал
Аккелте мылтык күркүрөп,
Астын баштап аскердин,
Акырып төрө киргенде,
Качты кытай дүркүрөп.
Темири кулач сыр найза,
Теминип кирген баатырлар,
Теше сайып мылгытып,
Тебетей сайган эмедей,
Таталатып кытайды,
Тегеретип ыргытып.
Кыргыз, кытай урушу,
Боло албады кытайдын
Кайрат кылып турушу,
Кайрат кылам дегендин,
Каны жерге төгүлүп,
Катасыз бүттү жумушу.
Бөлөгүнө карабай,
Качты кытай акыры,
Урушууга жарабай.
Кабылан Манас баатыры,
Коңурбайды бет алып
Качырганда акыры,
Башында калбай акылы,
Астындагы Алгара ат,

Атка камчы салганы.
Калааны көздөй бет алып
Качып Коңур калганы.
Көзөмөлдөп көтүнөн
Көк жалың түшүп алганы.
Арстан Манас баатыры:
Арбак урган бу доңуз,
Кайрат кылып беттешпей,
Качты го деп акыры,
Качарына Коңурдун
Манастын жетип акылы,
Астындагы Аккула,
Этине келген как Кула.
Омурткалуу оң Кула,
Ойроттон озгон чоң Кула
Атка камчы салганы,
Баатырдын аты Аккула
Багалчагы малынып,
Маралдай төшү салынып.
Куюшкандык узарып,
Куюндан бүткөн союлгур,
Кулжадай көзү кызарып.
Аркан бою түйүлүп,
Аягы жерге тийгенде
Ак күбө чаңы күбүлүп,
Төрт аяктап тик түшүп,
Басып кеткен жеринен,
Баладай ташка жик түшүп,
Элик сындуу Алгара ат,
Кең колтугун жаздырбай,
Аккула менен чуратып,
Артынан чаңын буратып.
Арстаның Манас тез жетти,
Найзанын учу кез жетти,
Коң төрөдөн эс кетти.
Алтын кемер чети деп,
Айдалынын бети деп,
Кууланат элең Коңурбай,
Куп ажал сага жетти деп
Найзаны баатыр бек сайды,
Алдым эми деп сайды,
Оболу эле оёнду
Бир сайганда жеп сайды.
Ээрден көтү кылтайып,
Үзөнгүдөн бут тайып.
Аттын кетти мойнуна,
Аңдап көргүн арстандын,
Кытайга кылган ойнуна:
Аркадан аккан кызыл кан,
Жыпжылуу кирди койнуна.

Чарайнасы чатырап,
Жарылып кетип быркырап,
Чачылуу кара түпөккө,
Камчы саптай кара кан
Жаба коюп шыркырап,
Шайманы анык кеткени,
Шайманы кеткен кезинде,
Шаарына Коңур жеткени.
Арам өлгөн Алгара ат,
Адат кылган мурунтан —
Алтымыш бакса дубалдан,
Арыштап чуркап кеткени.
Капкасын кара таш кылган,
Каран кылган кара атты,
Тай чагында маш кылган:
Бир бакса дубал өндүргөн,
Кайра-кайра чуркатып,
Миң аттатып көндүргөн.
Эртеңки күнү дагы да
Эки бакса өндүргөн,
Эки аттатып көндүргөн.
Үчүнчү күндө үч бакса,
Көнөт экен мал бакса,
Атырылтып октолткон,
Антип жүрүп каранды,
Алтымыш бакса токтоткон.
Өлчөп чураар жери бар,
Баштатадан көнбөгөн
Баатырдын аты Аккула,
Токтоп калган чени бар.
Базардын орто жерине,
Барып түштү балк этип,
Баатырсыган Коң төрө,
Кулап түштү шалк этип,
Алгара аттан кулады,
Мал базарга сулады.
Баатыры минтип барган соң,
Баары кытай чуулады.
Карап көрсө Коң төрө,
Калкына бүтүн чоң төрө:
Кан болбогон жери жок,
Кайраттан неме теги жок,
Каны чыгып шоркурап,
Өңгөчүн тартып коркурап,
Агы чыгып көзүнөн,
Акыл кетип өзүнөн
Сиркедей неме калбаптыр
Көкүрөктө эсинен.
Көчөдөгү көпчүлүк,
Элине түшүп көп түлүк.

Көргөндүн баары өкүрүп,
Кайдан буга барды деп,
Көп адамдар өкүнүп.
Акылмандан кары бар,
Ар түрдүү табып баары бар.
Айтып кабар беришти,
Отуз алты табыпты,
Шу жерге алып келишти.
Кыжылдаган жыйын бар,
Кытайда табып кыйын бар.
Кан токтотор дарысын,
Алып келип дарылап,
Аябай дары баарысын.
Эсинен танган эр Коңур,
Эки күн жатып оңбогур,
Эки жарым күн жатып,
Эр Коңур көзү ачылып,
Эл көрүндү көзүнө
Үшкүрүгү баш жарып.
Үчүнчү күндө Коңурбай,
Эсин жыйып кеп айтат:
Кайда калдай* сундуңум*,
Кабарын айткын журтумун.
Баңбаң* менен чыйтайым*,
Бадышалык тыйтайым*,
Жаңжуң*, доотай* кайдасың?
Журттун кылсын пайдасын.
Кара кыргыз Манастын
Азыркы адам баласы
Табар эмес айласын!
Калкты бекер кырдырбай
Кара кыргыз журтунун
Мал менен көөнүн жайласын!
Калайык үчүн токтолбой,
Журт намысын талаштым.
Айбатын көрүп Манастын,
Акылымдан адаштым.
Адам өлчөөр неме эмес,
Азыркы жүргөн улуктар
Жер жайнаган чантуунун
Желдетине тең эмес.
Көлүктүн бели ийилген,
Көпкөк темир кийинген
Көзөлдүн баары мында экен,
Көргөнүн көмбөй койбогон,
Көсөмдүн баары мында экен.
Жан чыкканда жаткандай,
Ажалы жетип калбаса
Алышам деген душмандын
Абыдан шору каткандай!

Айтамын журтум сөз менен,
Адамдан түрү бир башка,
Айбатын көрдүм көз менен:
Маңдайы жазык, башы кууш,
Бар боюнда турат тууш.
Кочкор тумшук, кош кирпич,
Көркү калча, көзү тик.
Колуна тийсем кокустан,
Чыгаар эмес биздин жик.
Жалаяк ооз, жар кабак,
Арстандай түстөнгөн,
Айбатына карап бак!
Эрди калың, көзү үңкүр,
Эр мүнөзү көрүнөт,
Айбатын ойлоп санасам,
Азат боюм денемден
Азыр да жаным бөлүнөт!
Кең көкүрөк, жайык төш.
Жылма кабак, жылдыз көз,
Айбаты катуу, заар жүз,
Ажыдаардай анда түс!
Билгенин бербес бендеге
Бил мүнөзү көрүндү!
Жолборс моюн, жоон билек,
Жооруну калың, таш жүрөк.
Жылма маңдай, жылдыз көз,
Кайраты ашык каар сөз,
Катылган душман соо калбас
Кабыландын бири экен!
Аңдадым кытай алыңды,
Аябай бергин малыңды,
Аяп койсоң малыңды
Алек кылат баарыңды!
Катардан койбой нарыңды,
Казынаңда барыңды,
Аябай төгө көргүлө
Алтын, күмүш зарыңды.
Кызматка бергин кулуңду,
Кылча да бирин аяба,
Кызыл кымкап булуңду.
Буулум, бута, соолонду,
Буюм дебе, олорду.
Дүнүйөгө көмбөсөк
Жалпы кытай көп журту
Акылым менин жетпеди
Жайың кандай болорду!
Аны таштап салыңар,
Кызыл кыргын чоң согуш
Кабарын угуп алыңар.
Кылыч тийип мойнуна,

Кан төгүлүп койнуна,
Көтөрө албай башыны,
Көзүнүн төгүп жашыны
Шылкыйганы андан көп,
Жаны чыгып, дени сууп,
Зыңкыйганы сандан көп.
Эки буту тең сынып,
Шалактаган андан көп.
Эси чыгып уруштан,
Эки көзү ирмелбей,
Алактаган сандан көп.
Колу сынып, дени аман,
Шалдыраган андан көп.
Урушту көрүп эси ооп,
Жалдыраган сандан көп.
Амандык сурап кытайлар,
Балдыраган андан көп.
Аты кетип, өзү аман,
Келип жүргөн мындан көп,
Баланчабыз өлдү деп,
Өлгөнүн көзүм көрдү деп,
Желип жүргөн сандан көп.
Кыргыз, кытай эки журт,
Кырылышып салыптыр.
Кыпчактын кыраан Төштүгү,
Кыйланы сайып алыптыр.
Кылдай жерде жара жок,
Аман-эсен калыптыр.
Жебенин огу жетиптир,
Эр Жамгырчы баатырдын
Ээрдин жырып кетиптир.
Кайсы бири. саламат
Барган кыргыз баатыры,
Башына тийип айбалта
Кара жаак Үрбүнүн
Карайлаптыр акылы.
Буурул сакал Музбурчак,
Сол карыга ок тийип,
Бу жарадар акыры.
Манас күткөн кырк баатыр,
Жан аябай таптакыр.
Өлүмгө чабат өздөрү,
(Өткөн ата-бабаңдын
Өөдөтөн калган сөздөрү),
Жайнаган кытай журтуна,
Чабуул коюп кирген соң,
Жалтанбаган көздөрү.
Кумардын уулу Дебеги,
Куп бир баатыр дегени,
Кыжылдаган кытайды

Капкасынын оозуна
Кууп кирип келгени.
Кытайдын Ыраң мергени,
Мылтык менен капкадан
Ыраң кармай бергени.
Оң колунун карыга,
Ок жаңылтып Дебеги,
Кайра качып келгени.
Капкага кирген кутулду,
Канчасы колго тутулду.
Көрбөгөн жан шашкандай,
Көргөн көнүк балбандан
Алтымыш балбан ачкандай,
Жетимиш балбан жапкандай,
Дүнүйөнүн жыгачын
Жоктон издеп тапкандай,
Бээжиндин салган коргону,
Көпчүлүк көптөп койгону,
Күл багы бийик тоо болгон,
Көз учкан көпкөк зоо болгон.
Кытайдын журту бекинген,
Кыргыздан коркуп шекинген.
Коргонуна камады,
Койдой чуулап кытайдын
Коркуп жаны калбады,
Балбан менен баатыры,
Башында калбай акылы.
Кайрат кылар бир жан жок,
Кайта чыгып урушка
Көңүл коёр тир жан жок
Капкасы калды бекилип,
Кылым кытай баласы,
Кара жандан шекинип.
Казатка барган канча жан,
Кандардан кабар алалбай.
Кайгыланган Эсенкан.
Камоодо журту калганы,
Канаттуу кушка кат байлап,
Какандыктын Коң төрө
Канына кабар салганы:
Корктум деди ушундан,
Коёр эмес мусулман.
Макел дөө баш болуп,
Баргандар өлүп калганы,
Азыр камап урушуп,
Амал менде калбады.
Алтымыш капка шаарды,
Аябай чачып заарды,
Азыр минтип камады.
Аргасын тап каным деп,

Найза тийген далым деп,
Акыретке кетүүгө
Аз-аз жерде калдым деп.
Акыл табар карымсың,
Арбагың бийик канымсың,
Денеме бүткөн жанымсың.
Акыл тапкын бизге деп,
Арыз айтамын сизге деп
Андай сөзүн жазыптыр,
Аягына белги басыптыр.
Баштатан сонун ушу бар,
Байласа катты көтөрүп.
Учуп жетер кушу бар.
Куштун аты Тугалык,
Бир күндө жээри жүз балык,
Баашалыкка бактырган,
Аягына кагаз тактырган.
Тугалык учуп кеткени,
Алты күндүк Бакбурчун,
Жарым күндө жеткени.
Тугалык конуп калыптыр,
Коно турган жерине
Коңгуроо байлап салыптыр.
Коңгуроосу шаңгырап,
Эмине кабар келди деп,
Эсенкан турду балдырап.
Аттанып чыгар арга жок,
Адам каттаар жолуңдан
Эч бир эсен калган жок.
Не кыларым биле албай,
Эсим ооп калды деп,
Куруп калып аскерим
Куштан кабар салдым деп,
Күн батыш менен күн чыгыш
Күлдү кытай колунда
Күчтүү баатыр балбаным
Күрсүлөрүн көтөрүп,
Чыга албады жолуна,
Азыр орто жолдомун
Найза тийип жонума.
Ал сөзү чыкты катынан,
Апкаарыды баашасы
Аскер башчы Коң төрө
Айтып ийген датынан.
Андай болсо Каспандык
Алып качсын жаныны
Аябасын малыны,
Алтын, күмүш зарыны.
Жакут, көөхар, лагыл таш,
Жандар өлүп калган соң

Аны эми не кылалы?!
Зумурт, бермет таштарын,
Дүнүйөм деп карабай,
Сактасын аман баштарын.
Казынада зарыны,
Катардагы нарыны,
Каптап келген чантууга
Тартуу кылып чыгарсын
Колундагы барыны.
Алса бурт тоёр деп,
Дүнүйөгө чөмүлсө,
Асылганын коёр деп,
Караласа дүйнөгө,
Кан Коң төрө баатырым,
Кара көзүн оёр деп,
Канынан келди мындай кеп.
Аны көрүп алышты,
Сундуң менен калдайы,
Суру качып далдайды.
Канынан кайрат жок болуп,
Аз болгондо аш бышым,
Алар турду токтолуп.
Кытайлардан Коңурбай,
Кырмус шаанын Мурадыл,
Кызыл чоктуу Нескара,
Калмактардын Ушаңы
Жан үчүн малды бермегин
Кабыл көрдү ушуну.
Каңгайдан бар Ороңгу,
Кан Коңурбай калчасы
Кашына алды оморду.
Кара жалдуу Бороончу,
Каткалаңдын Сайкалы,
Кайсы бирөөн айталы.
Солондон бар Алооке,
Доңуз мүнөз эр Жолой,
Токшукердин Бозкертик,
Токсон эки жашаган
Солобонун Соорондук —
Чоочунушуп жанынан,
Чокунушуп бутуна,
Жандары тоюп малынан:
Тогуз миң кара нар кылды,
Нар үстүнө артканы
Кызыл дилде зар кылды.
Тогуз миң кызыл нар кылды,
Кызыл нарга артканы
Кыйбат алтын зар кылды.
Зоңкоюп төөгө артылар
Уютуп салган алтын бар.

Баарысынын үстүнө
Жибектен аркан тартылар.
Жана арттырып чыгарды —
Отуз миң төөгө күмүшүн.
Ак күмүш арткан төө алып
Амалдын көргүн жүрүшүн.
Зумурт, көөхар, лагыл таш
Эки миң төөгө артылып,
Дүнүйө тартуу тарттырып,
Тобунан тандап бар атты
Тогуз миң бирдей кара атты
Сынчылары жаратты,
Тогуз миң байлап сары атты,
Тогуз миң байлап тору атты —
Чапса күлүк, минсе көрк,
Келишимдүү зор атты,
Тогуз миң байлап куланы,
Тозоңу тоодой булады.
Тогуз миң байлап боз атты,
Ар мааладан жыйнатып,
Жүз миң жылкы узатты.
Калаасынан каратып,
Кара чачы кундуздай,
Күзгүгө чачын таратып.
Акак тиштүү, кыйгач каш,
Өрдөк моюн, түймө баш,
Орто бойлуу, он беш жаш,
Кобул колдуу, колоң чач,
Ак тамактан көрүнөт
Кара мейиз, жуткан аш,
Тогуз миң сулуу кыз алып,
Тобунан чыккан уз алып —
Тартууга келди баарысы,
Анжыяндан качырган
Алооке баштык карысы.
Мурункудан калган кеп:
Тийсин найза, сынсын деп,
Душман да болсо жыгылса,
Кордобо, көөнү тынсын деп.
Бакай кары, Кыргызчал,
Баатырына барды ал.
Карыя Бакай кеп айтып:
Кабыл кылгын тартуусун
Каңкор Манас деп айтып.
Капыр да болсо кандуу журт,
Качантан берки камдуу журт.
Кытай да болсо кылым журт,
Кырааным менин сөзүм тут.
Коркуу түштү акыр деп,
Коюңуз эми, баатыр деп,

Акылман Бакай айтып кеп.
Кыздан тартуу берген соң,
Кырып ийсек кээ болот,
Алты канды чогултуп,
Кылсак акыл не болот?
Акылдашып алалык,
Жоодуратпай буларды,
Жообун берип салалык.
Арстаны Манас акыры,
Туура келди баатырга
Бакайдын айткан акылы.
Кылымдан чыккан уз алып,
Кызыкканы кыз алып,
Кайсы бири нар алды,
Оокаты кемчил кай бири
Алтын, күмүш, зар алды,
Эсеп жеткис мал алды.
Элдешип кытай, кыргызы,
Жай-жайына таралды.
Жетимиш капка Какандын
Жетөөн бузуп алган дейт,
Жетип кытай журтуна
Кыргынды кыргыз салган дейт.
Он эки айга толгондо,
Бир жыл, бир ай болгондо
Кайра тартып калган дейт.
Аз жүрбөстөн мол жүрүп,
Бээжинден чыгып көп аскер.
Жер-жерине барган дейт.

Манас Бээжинди жеңип келгенден кийин өзү алтымышка келип, баласы жоктугуна арман кылып Мекеге барууну ойлойт. Кеңешүүгө чакырылгандардын айрымдары уруксат бергиле барса барсын дешет. Каныкей өзүнүн балалуу боло тургандыгы жөнүндө көргөн түшүн айтат. Жыйылган эл кубанып, Манасты бир жылга токтотуп калат.

Каныкей уул төрөйт. Манас өтө кубанычта болуп, Алайдын кең талаасына чоң той өткөрөт. Тойго башка элдердин өкүлдөрү менен бирге Коңурбай, Жолой, Бороончу, Мурадыл сыяктуу мурунку душмандары да чакыртылат. Тойдо балбан күрөш, ат чабыш ж. б. элдик салттык оюндары өткөрүлөт. Балага беш жүз сексен жашка келген Абунасир «Семетей» деп ат коёт. Коңурбай «Менин атымдын жолун тосуп кийиндетип таштадыңар» деген шылтоо менен уруш чыгармак болот. Алардын чатак чыгарганы жатканын угуп, Манастын ачуусу келип, кырк жигитин чакыртып урушууга даярданат. Манастын ачуусун көрүп: «Элди тойго чакырып алып уруш салган жакшы болбойт» деп, Кошой акыл айтып токтотот. Тойду тынч таратышат.

Манас Акунханга бел куда болуп коюп, үч жашка келген Семетейдин сүннөт тоюн өткөрүп, ажыга бармак болот. Элдин батасын алып, ажыга Манас менен кошо Алмамбет, Сыргак, Токотой да жөнөшөт. Манастын ажыга кеткендигин калмак-кытайлар угуп, андан өчүн алыш үчүн чабуул жасоого даярданат, Чалыбай менен Серек чалгынга жөнөйт. Алар калмак-кытайлар согушка даярданып алып, аттанып калгандыгын көрүшөт да элге кабар кылат. Көбөштү кан көтөрүп алып кыргыздын колу да каршы аттанат. Эки кол беттешип, чоң согуш болот.

Манас ажыдан келип, калмак-кытайлар менен болуп жаткан жаңжалды угуп, кол курап жөнөйт. Душмандар менен болгон чоң беттешүүдө Манас, Алмамбет, Чубак, Сыргак шейит болот. Манасты кара калмак Кыяңкуунун Токтугу жаа менен чекеге атып өлтүрөт. Манастын сөөгүн Баяндынын талаасына коюп, түбөлүк турсун деп күмбөз салдырат.

КИТЕПТЕГИ АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

Абайы—1. Кылдан, жүндөн жасалган кездеменин түрү /кийим жасалбайт/.

А б ы г ы й — калмакча аба, абаке, байке

Азар-түмөн кол а.чар — иранча он миң; түмөн — түрк, монг. он миң кош сөз: эпог боюнча сансыз, эсепсиз /аскер, кол, эл/ деген мааниде айтылат.

Ак жөкөр мылтык — эски мылтыктын аты.

Ак кадек — жука ак жибек.

Алаткак — турмушта жок, жомоктук айбанаттардын бири.

Апторой — баары, бардыгы, бүт.

А р ы ш — бир нече уруулардын тобунун бирикмеси.

А с а б а — желек, байрак.

Бадана — кооздоп жасалган, баатырлар кийүүчү ок өтпөс сырткы кийим.

Бадөлөк — бадырек /бадылек/.

Бадырек — кара ниет; бузуку, арамза.

Б а й н е к — кылычтын кынынын учундагы шакекче.

Б а к а р — уй.

Б а к с а — ылайдан согулган дубалдын кабаттары.

Бандулу — барабан, аскерлерге кабар берүүчү согуштук барабан.

Б а п и к — чачы.

Б а р г е к — баш кийимдин төбөсүндөгү кооздолгон чачы.

Б а р и к — жалбырак.

Бартал ат — жүк жүктөлүүчү ат, көлүк.

Басыра жайлоо — чоң кеңири жайлоо.

Батман — оордук өлчөмүнүн бирдиги /1 батман 4 пуддан 16 пудга чейин, себеби, ар бир жерде ар башка өлчөмдө эсептелет/.

Баяндос — төшөк.

Б е д ө ө — аргымак ат /арабдардын көчмөн бедуйн уруусунун ысымы боюнча аталган/.

Б и я б а н — чөл.

Б о к ч о — баалуу буюм салынуучу сандыкча, куржун же баштык.

Бото кур — жибектен жасалган кур.

Б ө г ө л — жигит, чоро деген мааниге жакын сөз.

Б ө к ө — балбан.

Б у л г у н — териси баалуу жаныбар /киш/.

Б у р к а н — калмактардын сыйынуучу кудайы, идол.

Бурут — кыргыз /калмактардын аташы/

Б у т — сыйынуучу кудайдын колдон жасалган кебетеси, идол.

Б у у л у м — кымбат баалуу кездеменин аты, кээде ошол кездемеден жасалган кийим.

Д а б а а н — ашуу.

Д а ң к а н — чайнек.

Д а ш — чон, даш казан — чоң казан.

Дейилде—кымбат баалуу кездеменин аты, кээде ошол кездемеден жасалган сырт кийим.

Д и л д е — алтын тыйын.

Д и ң с е — илгерки башкаруучулардын баш кийимдеринин төбөсүнө тагылган баалуу таштар рубин, каухар, маржан ж. б./ Мансап даражаларын ушул бөрктөрүндөгү таштар

аркылуу билишкен. Түрк тилинде отого /отогот/.

Д о о т а й — округдун губернатору.

Д ө ө к ө р — кайраттуу, чечкиндүү.

Дуңчу — 1. тилмеч, 2. Өзүнүн чөйрөсүндөгү адамдар менен иштер жөнүндө жакшы билген киши.

Д уу-Дуу — бир шаардын башкаруучусу.

Дүңгөр э э р — кашы жазы ээр.

Д ү р д ү н — дүркымбат, дүрдүн кымбат баалуу кездеменин бир түрү.

Д ү р ү й ө — жибек кездеменин түрү.

Жабуу-жабуу — калмактардын согуштук урааны.

Жабыр-баян- жолборс, илбирс түрүндөгү жырткыч жаныбарлардын жалпы аты.

Жагына — конокко күндүз берилүүчү тамак.

Ж а з а й ы л — замбиректин бир түрү. чоң мылтык.

Ж а й с а ң — башчы, начальник. кээде айыл башчысы, же өзүнчө топтун башчысы

Ж а к у т — кызыл түстүү асыл таштын бир түрү.

Жамбы — түрдүү формада боло турган, акча ордуна жүрүүчү уютулган күмүш, кээде алтын.

Ж а ң - ж у ң — генерал-губернатор, провинциянын башкаруучусу.

Ж а с о о — аскер, кол.

Жашылдуу күн — добуулдуу күн.

Жекендос — жерге салынуучу төшөк.

Ж е с е т — өлүктүн сөөгү-денеси.

Ж о л у м ү й — аскерлер же малчылар өздөрү менен ала жүрүүчү жеңил боз үй.

Ж у б а р — 1. берметтин бир түрү. 2. 1'аптаза деген мааниде.

Ж ү д у р у к — муштум.

Ж у у к _ү н д а п — жакындап.

Жьи — Кандык белги.

Жыгалуу мөөр — Кандардын мөөрү.

Жыгы-жыгы-жыгы — калмактардын согуштук урааны.

Ж ы л о о — тизгин.

З а б ы н — айыптуу, күнөлүү, себепкер.

З а р д а л — жол башчы, башчы.

Зумурут — асыл таш, изумруд.

И б е п — кайгы.

И н ж и — жемчуг.

И л е г е р — дарыкер, эмчи.

Кайгуул — чалгынчы.

К а к а й — чочко.

К а л а с — бош, азат, эркин.

Калдай - 1. штаб офицер. 2. административдик мансап.

К а л е м д о ө т — калем, сыя.

К а м а л — чеп коргон.

К а н а п — кпртп, колдоп.

Кандагай - 1. тери шым; 2. ок, кылыч өтпөй турган ат жабуу калың териден, булгаарыдан иштетилген согуштук ат жабуу/.

К а н д а л — кылычтын бир түрү.

Кан заада — кан тукуму.

К а п к а — илгерки мезгилдерде согуштук коргонуу максатындагы курулган чептер.

К а р — жан кечти, бузуку.

Кара мал — ири мал.

К а р с а к — түлкүнүн бир түрү.
Катаалга мүрзө ойдуруп — элдик эски ишенимдин бири — катаал кишиге көр каздырса жер жумшак болот деген түшүнүк бар.
К а т е п — тоголок парча түрүндөгү кооздук.
К е б е ж и — чоң курсак.
Кенизек — канышанын уй кызматчы келиндери.
К е н т — кыштак, эл отурукташкан пункт.
К е р и к — тумшугунда бир мүйүзү бар айбан — носорог.
К е т е — баалуу кездеме.
К и е — чөп.
К и с е — жоо куралдарын байланып жүрүүгө ыңгайлаштырып жасалган кур.
К и ш — териси баалуу кичине жаныбар; /булгун/.
Койчагыр — эски мылтыктын бир түрү.
Комокойлуу — толтолуу /найза/.
К о м у т — ыраазы болбой калуу; каниет албай калуу.
К ө й — жалаң, өңкөй, чылк.
Көк жеке — мурунку мезгилдерде баатырлар кийүүчү өтүк.
Көкө-теңир — асман кудайы.
К ө н к ү — жалпы, бүткүл, баардык.
К ө ө х а р — асыл таштын бир түрү.
К у п а — тоголок шарча түрүндөгү металдан жасалган кооздук.
К ү б ө — 1. Ок өтпөс соот кийимдин бир түрү. 2. сооттун алдынан кийиле турган жумшак жана калың кийим.
Күрөөкө — баалуу кездемеден тигилген башкаруучулар кийүүчү сырт кийим.
К ы м к а п — алтын, күмүш зым кошуп жасалган кымбат баалуу кездеме, кээде ошондон тигилген тыш кийим.
К ы я к — ок өтпөс соот /монг. хуяг/.
К ы я м — тубү, түпкү теги.
Лаанат-манат — аль-лат, Манат/ байыркы арабдардын ислам динин кабыл алганга чейинки сыйынган кудайлары буттары/.
Л а г ы л /кээде лакыл/ — асыл таштын түрү.
Лайлама — калмактардын кудайы.
М а а л а — өз айылы, өз жери.
М а з а а т — кеңеш куруу, акылдашуу.
М а к а н — эт.
М а р ж а н — асыл таштын түрү.
М а р и а т — жемчуга.
Мөндү-мөндү — калмактардын согуштук урааны.
М ө р ү н — монгол тилинде: жылкы, ат.
М у с а т — ыйык, олуя.
М ү н с ө к — кызыл кездемеден тигилген аялдардын жеңил чапаны.
М ү р ү — беш тыйын.
М ы р да р — өлүксүз, какмар маанисиндеги кемсинтип тилдөөнү билдирген сөз.
М ы р ш а п — 1. түнкү кароолдун башчысы. 2. жигит, жасоол.
М ы с к а л — оордук өлчөмүнүн бирдиги.
Н а к е р — эски убактагы тумшугу кайкы өтүк.
Н а р ы н — майда тууралган эт.
Нөөкөр /Жөкөр/ — монг. жолдош. Эпосто «чоро» деген терминге синоним катарында айтылат.
Обоз — ир. хауз жасалма көлчө (кичине тосмо көл).

Обурактуу — беделдүү, кадырлуу /киши.

Оору к— эпос боюнча аскердин тыл тарабында жаткан орчундуу бөлүгү.

О р д о /луу/ Шайык көк жөкөр — эпосто: Шайыктар башкарган ордолуу элдин көк кийимчен аскери деген мааниде айтылат. Б. а. Өзбекстандагы мурунку мезгилдеги ордолуу кандыктарды Букара, Кокон ж. б. туюндурат. Жөкөр /нөкөр/ өзбекте аскер маанисинде колдонулат.

О т о г о /отогот/ — илгерки убакта Орто-Азиядагы кандар бөркүнө улуктук белги катарында тооктун, тотунун канаттарын тагынып жүрүшкөн. Ошол канат тагылган бөрктүү улук, кийин диңсе деген сөз менен синоним болуп да айтылат.

О ч о г о р — эски мылтыктын аты.

Өнөрбант — өнөрпоз, өнөрлүү /адам/.

С а а д а к — жаа салып жүрүүчү булгаары баштыкча; жаа салгыч.

С а г а с а — өзбекче: чекенде /өсүмдүктүн аты/.

С а й — өңчөй, жалаң. Сай тулпарлар — жалаң тулпарлар.

Самбур-шым — калмакча, кытайча тигилген шым.

С а р б а п — жибек кездеменин түрү.

С а р к е р — аскер башчы.

С а р п а й — сый тон, аш-тойлордо сыйлуу адамдарга кийгизе турган кийим.

Сарпооштоп — адамдын колу-бутун байлап атка таңып алуу.

Сапсалга — кошоктоштурулган /мисалы: аткычтар/.

Сарынжы — кездеменин аты, ушул кездемеден жасалган кийим.

С е б и л — 1. ок өтпөс кийим; 2. курал-жарак.

Сейиндейин — атты узак жолго жүрүүгө ылайык этинен түшүрүп тапка келтирүү.

С о о л а н — кымбат баалуу кездеменин түрү.

С у ң - д у ң — согуштук мансап.

Супу садык — таң; таң ата баштаган учур.

Сурайылдай — сулуу, сындуу, келишкен.

С ү к у т — тым-тырс болуу, унчукпоо, ичинен тобо келтирип, ойлуу олтурган адамдын кебетеси.

С ы й ы р — уй.

Т а й п а — уруу, урук.

Т а ш — аралык өлчөмү /1 таш — 8 км./

Текбир — 1. кудайды мактоо; 2. Алдоо акбар — кудай улуу деген сөздүн жазылыш формуласы.

Т и н т е — бычак, канжар, шамшар.

Тобурчак — аргымак чалыш ат.

Т о о р а к — бадал сыяктуу өсүмдүк.

Т о п — замбиректин огу, кээде замбирек.

Т о р г у н — кымбат баалуу жибек кездеменин түрү.

Төө мылтык — кичирзэк замбирек — төөгө жүктөп жүрүп атууга ылайыкталган чон мылтык.

Тул, тул калуу — Тул—1. өлгөн адамдын сырткы кийимдерин кийгизип койгон кеби /эри өлгөн аял ошондой кептин алды жагында олтуруп күйөөсүн жоктогон,-. 2. Эри өлгөн аял, жесир аял. Тул калуу — жесир калуу.

Т ы й т а й — ти-тай — генерал.

У л т а ң — кул.

Ү л к ө н — чоң.

Ү п ч ү н — жоо кийим /соот/.

Ү р т ү к — ат жабуу.

Үтүгүңө шоодай — жаман сөздөр менен калмакча тилдөө.

Ч а к а — жез тыйын.
Ч а н т у у — мусулман /селде оронгондор/.
Чарайна — 1. ичтен /ич кийимдин сыртынан/ кийиле турган денеге кынаптап жасалган, катуу металлдан /кээде калың жана катуу териден, булгаарыдан/ туруучу соот кийим;
2. баатырлардын төшүнө, дал ортосуна тартына турган темирлери.
Ч а р к а р — турак жай, мал короо.
Ч а р к ө ө — эпос боюнча мифтик жандык.
Ч е р ү ү — аскер; армия.
Чобдор өтүк — Чобдор шаарынан чыккан өтүк.
Ч у к т о о — даярдоо, белендөө, камдоо.
Ч ү ч т ө — жука ак кездеменин түрү.
Чылмардан — музыкалык аспаптын түрү.
Ш а й б ы р — монг. жорго /ат/.
Шаймерден —/ир. Шахи-Мардан/. Эр жигиттердин колдоочу пири.
Ш ы м а л — түндүк тарап.
Ш о т т о п — күнөөлөп жоготуу.
Эгей-шыгай — 1. орой көзү-чарай, жалпы баардык; 2. Бири-бирине шай келген.
Э г и з — бийик.

КИТЕПТЕГИ АДАМ АТТАРЫНЫН ТИЗМЕСИ

Абунасир — /олуя/—352.
А б ы к е — /Манастын аталаш иниси/—94, 104.
А г ы д а й — /кырк чоронун бири, далычы/ — 43
А г ы ш — /эпос боюнча уруу башчысы/—9
Ажыбай— /Ажы, Абдылда/ — /Кырк чоронун бири, чечен/--28, 43, 52, 69, 71, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 176, 177, 178, 179, 180, 183.
Айдаркан — /уруу башчысы, Көкчөнүн атасы/—51.
Айчак дөө — /эпизоддук каарман/ —193.
А к б а й — /уруу башчысы, балбан/—9.
Акбалта — /Чубактын атасы, Нойгуттардын каны/—53, 182, 185, 186, 187, 188, 191, 194, 198, 201, 202, 205, 211, 236, 238, 239, 242, 243, 244, 245, 249, 304, 316.
А к у н — /Ооган каны/ —15, 352.
А к ы л а й — /Шооруктун кызы, Манастын аялы/—69.
А л а к е н — /кырк чоронун бири/—44.
Алмамбет Алма, Алмаң — /белгилүү чоң баатыр/—47, 49, 67, 69, 83, 84, 86, 87, 89, 102, 104, 105, 106, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 222, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 273, 276, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 310, 309, 311, 313, 314, 315, 316, 320, 320, 321, 323, 330, 331, 332, 334, 335, 352. 353.
Алооке— /Коңурбайдын атасы/—58, 256, 265, 316, 350, 351.
А л т а й — /кырк чоронун бири/—43.
А л ы м — /Алакендин атасы/—44.
Алымсок — /өтүкчү/—95.
А р у у к е — /Алмамбеттин аялы/—94, 107.
А т а й — /кырк чоронун бири/—43.
Байсабай — /Серектин бир аты/— Кара: Серек.

Б а й м а т — кара: Тазбаймат.

Бакай — /Манастын кеңешчиси, акылман кары/ — 28, 43, 44, 47, 48, 53, 57, 62, 69, 70, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123. 156, 166, 180, 184, 188. 189, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 335, 351, 352.

Бозкерттик — /калмак баатыры/—256, 265, 305, 306, 350.

Бозуул /Боз жигит/ — /кырк чоронун бири/—25, 44, 121, 131, 132, 133, 134, 135. 138, 139, 140, 144, 177, 178, 182, 183, 185, 186, 187.

Б о о б е к — /кырк чоронун бири/—43.

Бороончу — /калмак баатыры/— 256, 265, 302, 303, 304, 330, 350, 352.

Бөгөл — /кырк чоронун бири/—25, 44.

Буудайык — /Музбурчактын атасы/ —17, 39, 52, 80, 166.

Дебеги — /Эпизоддук каарман/—347.

Д ө р б ө н — /кырк чоронун бири/ —25, 44

Ж а й н а к — /кырк чоронун бири/ —43, 44.

Ж а й с а ң — /кырк чоронун бири/—43, 44.

Жамгырчы — /эштек уруусунун башчысы/—10, 17, 37, 38, 45, 47, 486, 78, 79, 166, 222, 346.

Жолой— /калмактардын каны, баатыр/ —143, 256, 276, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 350, 352.

Жоорунчу — /кырк чоронун бири/—22, 23, 25. 44.

К а д ы р — /кырк чоронун бири/—44, 180, 181.

Кадырсейит /молдо/ — 170.

К а й г ы л — /кырк чоронун бири/—25, 27, 44.

Калкаман — /кырк чоронун бири/—43, 175. >

Камбарбек — /Чаликтин атасы/ —43.

Каныкей— Манастын аялы/ — 20, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 98, 102, 107, 109, 308, 352.

Карагул — / Коңурбайдын жылкычы башчысы/—260, 162, 263, 278, 279, 282, 284, 285, 287, 288. 289, 290, 291.

Каракан — /Каныкейдин атасы/ —84.

Каракожо — /кырк чоронун бири/ —43. 169.

Каратаз — /устанын көрүкчүсү/ — 39.

Каткалаң — /Сайкалдын атасы/ — 192, 256, 265, 350.

К е д е р — /Жолойдун атасы/ —312.

К е р б е н — /кырк чоронун бири —25, 44.

К о ж о ш — /эпизоддук каарман/—9.

Коңгуроолуу бай— /Кошабыштын атасы/ —44.

Коңурбай /Коңур, Коң төрө/— душмандардын башкы баатыры/—58, 64, 68, 86, 210, 213, 217, 230, 231, 232, 233, 235, 256, 258, 260, 265, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 308, 311, 316, 317, 328 329, 330, 333, 334, 335, 341, 342, 343, 344, 348, 349, 350, 352.

Кошабыш — /кырк чоронун бири/—44.

Кошой — /Катагандын каны/ —7. 8, 9, 10, 15, 192, 352.

Көбөш — /Манастын аталаш иниси/ —104, 353.

Көккөён — /эпизоддук каарман/—9.

Көкөтөй — /кыргыздардын кадырлуу аксакалы, Ташкендин каны/—7, 8, 10.

Көкчө— /казактардын каны, баатыр/ —10, 17, 37, 38, 51, 78, 166, 222.

Көөдөң /Ыраң Көөдөң/—/эпизоддук каарман/ — 256, 257, 258, 259.

К у м а р — / Дебегинин атасы/—343.

Кутунай — /кырк чоронун бири, 43, 52.
К ү л д ү р /Чалыбайдын атасы/—43, 52.
Кыргызчал — /кырк чоронун башчысы/—43, 45, 46, 47, 51, 53, 72, 78, 82,
87, 92, 99, 101, 115, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 141, 144, 145, 156, 166,
179, 180, 182, 183, 338, 351.
К ы р м у с ш а а —/Мурадылдын атасы/ —150, 253, 256, 265, 299, 301, 350.
Кыяңкуу — /эпизоддук каарман/—353.
М а ж и к — /кырк чоронун бири/—43, 44.
Макел-Малгун /Макел, Макел дөө/ — /мифтик каарман/—219, 221, 223,
224, 226, 230, 231. 232, 235, 237, 238, 230, 241, 244, 249, 268, 280, 283.
М а м б е т — /эпизоддук каарман/—9.
М а н а с — /эпостун борбордук каарманы/—7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. 17,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 48, 50,
54. 56, 57, 59, 60, 62, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 83, 84, 85, 98,
101, 102, 112, 116, 118, 122, 127, 131, 133, 139, 141, 143, 145, 156, 164,
170, 171, 174, 175, 177, 179, 184, 185, 188, 189, 191, 193, 195, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 205, 207, 209, 211, 213, 218, 219, 222, 231, 232, 235, 239, 244,
246, 248, 251, 253, 254, 255, 257, 260, 265, 266, 280, 291, 294, 295, 300, 306,
308, 309, 360, 311, 313, 314, 316, 320, 321, 324, 327, 328, 329, 330, 331, 332,
333, 334, 335, 338, 340, 341, 342, 344, 347, 351, 352, 353.
М у з б у р ч а к —/уруу башчысы, —10, 27, 34, 37, 39, 52, 78, 80, 166, 222, 326, 346.
Мурадыл — /эпикалык душмандардын баатыры/—150, 153, 256, 265, 299, 301, 302,
350, 352.
Нескара—/эпикалык душмандардын баатыры/ —136, 256, 265, 276, 299, 304, 316, 350.
Ороңгу — /эпикалык душмандардын канышасы, дөө аял/—350.
П а н у с — /Көкөтөйгө чейин Ташкендин каны болгон адам/ —193.
С а б а й — /Атайдын атасы/—43.
С а й к а л — /баатыр кыз/ —192, 193, 256, 265, 350.
Саламат — /Кыргызчалдын атасы/ —101.
Санжы /Санжыбек, Сынжыбек, —/Анжыяндын каны/—17, 37, 39, 52, 80, 222, 326.
С а т а й — /кырк чоронун бири/—43.
Семетей — , Манастын уулу/—352.
Серек /Байсабай/—43, 50, 116, 118, 120, 169, 170, 182, 184, 185, 352.
С о л о б о — /Алмамбеттин чоң атасы/—256, 265, 350.
Соорондук — /Алмамбеттин чоң атасы/—216, 256, 265, 350.
С у л т а н — /эпизоддук каарман/ —9.
Сыргак—/кырк чоронун бири, белгилүү баатыр —29, 43, 47, 51, 166, 174,
175, 179, 180, 199, 200, 201, 202, 211, 212, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253,
255, 258, 259, 260, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 276, 277, 280, 285, 286,
287, 291. 294, 295, 296, 297, 304, 305, 306, 307, 307, 309, 311, 318, 320, 321,
322, 323, 324, 325, 352, 353.
Таз — /Урбунун атасы/—11, 49, 60, 327.
Тазбаймат /Баймат/ — /кырк чоронун бири/—25, 44, 99, 168, 170, 171.
Т е й и ш —/эпизоддук каарман/ —192.
Токотой — /кырк чоронун бири/—43, 175, 352.
Токтук— эпизоддук каарман/—353.
Тоорулчу — /кырк чоронун бири/—25, 44.
Т ө л ө к — /кырк чоронун бири —43.
Т ө р т а й — /кырк чоронун бири/—43.
Төштүк— /кыпчактардын каны, алп-баатыр/—9, 10, 16, 33, 36, 37, 38, 49, 78, 79, 166,

222, 327. 346.

Турна— /Алмамбет бала кезинде сүйлөшүп жүргөн дуу-дуунун кызы/—274.

Т ү м ө н — /кырк чоронун бири/—44, 181.

У ш а ң — /калмактардын баатыры/—256, 265, 299, 300, 301. 333, 304, 315, 350.

Ү м ө т — /кырк чоронун бири/ —43.

Үрбү—/уруу башчысы/ —10, 11, 12. 17, 37, 38, 49, 50, 60, 78, 79, 166, 222, 327, 346.

Чабала — /Какан шаарынын башчысы, —257, 258, 259, 266, 267.

Ч а л и к — /кырк чоронун бири —43.

Чалыбай — /кырк чоронун бири/—43, 52, 69, 71, 352.

Чаңгели — /эпизоддук каарман/ —322.

Чегиш — /эпизоддук каарман/—9.

Чубак /Болот/ — /кырк чоронун бири, белгилүү баатыр/—53, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 219, 220, 236, 238, 239, 240, 242, 243. 244, 245, 246, 249, 251, 253. 254, 255, 260, 261, 291, 294, 295, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 320, 328, 331, 332, 333, 335, 353.

Ч ы л а б а — /Коңурбайдын түпкү аталарынын бири/ 192, 271.

Ш а а б е к — /кырк чоронун бири/ —43.

Ш у у т у — /кырк чоронун бири/—44, 180.

Ш ү к ү р — /кырк чоронун бири/—43.

Ш ы ң г ы — /Кербендин атасы/—25, 44.

Ы б ы ш — /кырк чоронун бири/—44.

Ыраң мерген /эпизоддук каарман/—347.

Ы р а м а н — /Ырчыуулдун атасы/ —122, 167, 186.

Ырчыуул — /кырк чоронун бири/ —25, 44, 122, 167, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 186.

Э л е м а н — /Төштүктүн атасы/ —10, 16, 38, 43, 49, 166, 222, 327.

Эсенкан — /эпикалык душмандардын башкы каны/—221, 348, 349, 222, 223, 226, 229, 256, 265, 348, 349.

КИТЕПТЕГИ ЭТНОНИМДЕРДИН ЖАНА ТОПОНИМДЕРДИН ТИЗМЕСИ.

КИТЕПТЕГИ ЭТНОНИМДЕРДИН ТИЗМЕСИ.

А р б а н —43.

А р г ы н —43. 169.

Бурут /калмак-кытайлардын кыргызды аташы/—225, 226, 259, 264, 268, 279, 283, 317, 349.

Б у т а л а ч —214.

Дөгөн кыпчак —9.

Д ө р б ө н —43.

Ж а б а й /жаба/—67, 269.

Ж е д и г е р —9.

Казак — 8, 10, 17, 22, 25, 44, 51, 79, 122, 166, 177, 222, 280, 327.

Калмак—67, 106. 117, 122, 123, 128, 131, 137, 138, 141, 149, 171, 186, 194, 217. 256, 265, 299, 300, 303, 302, 315, 317, 329, 350, 352, 353.

К а ң г у —279.

Кара ногой —61.

Кара токо —43.

К а т а г а н —15.

К ы п ч а к —222, 346.

К ы р г ы з —8, 11, 14, 28, 43, 44, 45, 52, 59, 61, 72, 91, 92, 101, 102, 104, 127, 145,

170, 177, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 105, 212, 223, 265, 268, 279, 280, 283, 300, 311, 317, 319, 323, 327, 330, 332, 338, 341, 344, 346, 347, 349, 352.

Кытай—59, 64, 67, 89, 91, 93, 97, 103, 104, 105, 114, 122, 123, 127, 128, 231, 137, 138, 148, 149, 150, 170, 171, 172, 177, 179, 186, 192, 193, 195, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 217, 218, 219, 222, 237, 248, 249, 251, 252, 255, 256, 258, 265, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 279, 281, 286, 296, 300, 302, 304, 308, 309, 311, 313, 316, 321, 323, 324, 325, 328, 330, 331, 333, 338, 339, 341, 342, 344, 845, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353.

М а н ж ы —268.

Н о г о й —40, 32, 191, 192, 324.

Нойгут—184, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 205, 314.

Ойрот—54, 73, 92, 241, 296, 341.

Сазаңшан —219, 223, 229, 239.

Солон /солоон/—73, 256, 265, 350.

Тейит—186.

Токшукер —256, 265, 305, 350.

Тору кыпчак /тору айгыр кыпчак/—10, 11.

У гуз —8, 266.

Уйгу р—47.

Үйш үн —43.

Шагыл сарт —94.

Эргежээл —266.

Эштек—10, 17, 79, 166, 222.

КИТЕПТЕГИ ТОПОНИМДЕРДИН ТИЗМЕСИ.

А л а й —9, 352.

Алта й —9, 63, 130, 197, 248.

Алты-шаар —47, 48.

А л ч а л ы —320.

А н ж ы —92, 102, 136, 194, 213, 228, 219, 266, 269, 273.

Анжыян—17, 39, 52, 80, 84, 94, 107, 166, 206, 218, 222, 276, 326, 351.

А ң г ү к —269.

Аңырдын сазы —9.

А р а л к ө л —197.

Ач-Бел—143.

А я г ү з — 63, 130.

Аяттын Кара-Суусу —300, 303.

Базаң-Тоо —294.

Бакбурчун —58, 82, 173, 206, 208, 212, 215, 216, 279, 280, 348.

Балык Балх/—9.

Баянды-Суу —297, 353.

Б о з - У ч у к —305.

Б ө к ө й —81.

Б у д а ч а —216.

Бузулган-Чамбыл —52".

Букарай Шарып /Букара/—39, 52, 149.

Б у ч а л а —115.

Былкылдак —63, 130.

Б э э ж и н — 58, 60, 64, 68, 75, 76, 82, 86, 90, 91, 95, 97, 101, 102, 107, 108, 109, 114, 126, 127, 137, 138, 150, 165, 172, 175, 189, 206, 207, 207, 208, 210, 211, 212,

214, 216, 217, 226, 237, 248, 249, 250, 251, 257, 280, 347, 252.
Даңдуң-Баш —94.
Д а р б а н —255.
Д а р к а н —63, 130.
Жа доо —149, 168.
Жал-Камыш —297.
Жа нта к —227.
Ж е рк е н —18.
Ж у м г а л —19.
Жүгөн-Таш /Үйген-Таш/—63, 130.
Ж ү г у р ү к —63, 130.
Ж ү й ү р м ө —63, 130.
Жыйанча—216.
И л е —63, 130.
И л е б и н —116.
Иткечпес —330.
Ка ка н /Каканчын/—13, 58, 82, 172, 173, 206, 211, 215, 216, 218, 222, 230, 237,
239, 248, 251, 255, 257, 264, 266, 276, 280, 323, 348, 352.
Ка л к а н —63, 130.
К а м б ы л —92, 261.
К а ң г а й —81, 131, 217, 350.
Кара-Саз /Жүйүрмөнүн / —63, 130.
К а р а - С а з /Эгизектин/—63, 130.
К а р а - Т а ш —112.
Кара-Шаар —64, 92.
К а с п а ң —58, 64, 86, 216, 217, 260, 261, 278, 283, 285, 288, 289, 290, 323, 349.
К а т а л — 217.
Качырткы —64.
Кашага —112.
К а ш к а р —18, 22, 149.
К а ш ы к —111.
Кей ү ү —9, 18.
Кентун —215, 236, 247, 268, 269, 270, 280, 283, 285.
Керегети —216.
Керме-Тоо —33.
К о к о н —39, 52, 149, 206.
К о р д о й —63, 130.
Короготу —168.
Котон —33.
Кош-Артыш /Артыш/ —13, 38.
К ө й к а п —55, 223.
К ө к - А р а л —327.
Көк-Аргын —155.
Көл-Камыш —63, 130.
Көл-Кечүү —331, 332, 333, 334.
Көмөсара — 136.
К ө т ө л ө к —236.
К у м у л —49, 92.
К ү б ө л ү к —126.
Күмсара — 143.

Күрпүлдөк—126, 151.
Кыйша-Тоо —18.
К ы т м ы р —18.
М а н ж ы —92, 102, 219, 266, 269, 273.
М а н ж у р и я —268.
М а ң г ү б а —216, 218, 223, 224, 229, 239.
Марал-Башы —94.
Маралдуу-Суу— 294.
Маргалаң —39, 52.
Меке —352.
М е р к и —49.
Н а м у т —18.
Н а р ы н —19.
Оро-Төбө —52.
О о г а н —15.
Өгүз-Кечүү —63, 130.
Өгүз-Өтмөк —133.
Ө т к ө р м ө л ү ү —63, 130.
Самаркан —52.
Сары-Арка -38, 50, 149.
С а р ы - К о л —9, 149, 236.
С а р ы - К ы я —63, 130, 200.
Сары-Өзөн —193.
С а я с —213.
Суусамыр —19.
ТайӨтмөк —133.
Т а л а с —17, 33, 39, 308, 324.
Таңшаң /Таңышаң/—64, 102, 217, 219.
Тарбагатай —63.
Т а ш к е н —149, 193.
Таш-Кечүү —276, 287.
Тектурбас —51.
Темирдик —192.
Т у ң ш а —207, 216, 218, 235, 237, 255, 262, 266, 268, 271, 273, 275, 279, 283, 323.
Т ү й ү н д ү —199, 200.
Түп-Бээжин—199, 255.
Улар-Таш —319.
У р к у н —63, 109, 150, 151. 156, 157, 160.
Үрүмчү —11.
Ч а к м а к —18.
Ч а т к а л —149.
Чатыр-Көл—19.
Чок-Камыш —259.
Чок-Табылгы —58, 86.
Ч о ң -Б е л — 136.
ЧоңБээжин —174, 215, 216, 217, 263, 308.
Чоң-Кучка —263.
Чөкмө-Тоо —263.
Ч ө м ү ч —111, 112.
Ч ө н ө р л ү ү —263.

Чук-Терек — 63, 130.
Чу лун —149, 168.
Чүй—149.
Ч ы л а н —149.
Чыланды—192,255.
Чын-Мачын —58, 92, 216, 255, 267, 279.
Чыңшаа — 215.
Ш а р а п — 145.
Шарпылдак —63, 130.
Шыта-Кечүү —278. 287, 288.
Ы л а ң у —209.
Э г и з е к — 63, 130.
Эгиз-Кара —63, 13
Э к и - К е м и н —49, 60.
Эриме /чөл/ -109, 161, 194, 209.